

1947

საქართველოს სსრ განათლების სამინისტრო
ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტი

აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის
სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის
ურობები

Т Р У Д Ы

Кутаисского Государст-
венного Педагогического
Института
имени А. Цулукидзе

TRANSACTIONS

of the Tsulukidze
State Pedagogical
Institute of Kutaisi

VII

აღ. წულუკიძის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის
სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის

შ რ ო მ ე ბ ი

Т Р У Д Ы

Кутаисского Государст-
венного Педагогического
Института
имени А. Цулукидзе

TRANSACTIONS

of the Tsulukidze
State Pedagogical
Institute of Kutaisi

VII

დაიბეჭდა ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის
პედაგოგიური ინსტიტუტის დირექტორის
დოც. ლ. ა. კელიძის განკარგულებით

შ ი ნ ა ა რ ს ი

	გვერდი
1. სიმონ ყაუხჩიშვილი, „ქართლის ცხოვრება“ და „მსოფლიო ისტორია“	1—7
2. შალვა აბრამიძე, კატილინას შეთქმულება	8—29
3. მიხეილ მახათაძე, „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ადგილისათვის	31—38
4. ვალერიან ბახტაძე, ანტონ ფურცელაძის ეკონომიური შეხედულებანი	39—72
5. კონსტანტინე მეძველია, რომანტიზმის მოტივები აღორძინების პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში	73—115
6. მიხეილ ალავეციძე, ოქროპირ ბაგრატიონის პიესა „ვეფხისტყაოსანი“	117—136
7. გიორგი სამხარაძე, ილ. ჭავჭავაძის ესთეტიკის ფოლკლორული წყაროები	137—172
8. შალვა ჩხარტიშვილი, მ. ლერმონტოვის „დემონის“ ფსიქოლოგიური ანალიზი	173—183
9. მიხეილ ზარქუა, იდეები და გრძნობადი სახეები ნ. ბარათაშვილის „მერანში“	185—203
10. ოთარ ჯინორია, ვილი ბრედელი—გერმანელი ანტიფაშისტი მწერალი	205—246
11. გიორგი როგავა, „საძირკველი“ სიტყვის შედგენილობისათვის	247—251
12. იასონ მეცხვარიშვილი, ნეიმანის მწკრივის ერთი თვისების შესახებ	253—257
13. გრიგოლ ჭელიძე, ზოგიერთი შენიშვნა „გურიის შრეების“ ფაუნის შესახებ	259—264
14. თამარ ახვლედიანი, ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი საბჭოთა ხალხის დიდი სამამულო ომის წლებში (ბიბლიოგრაფია)	265—337

СО Д Е Р Ж А Н И Е

стр.

1. С. Каухчишвили, „Картлис цховреба“ и „Всемирная история“	1—7
2. Ш. Абрамидзе, Заговор Катилины	8—29
3. М. Махатадзе, К вопросу об одном све- дении „Картлис цховреба“	31—38
4. В. Бахтадзе, Экономические взгляды Ан. Пурцеладзе	39—72
5. К. Медзвелия, Мотивы романтизма в грузинской литературе периода возрож- дения	73—115
6. М. Алавидзе, Пьеса Окропира Баграти- они „Вепхисткаосани“	117—136
7. Г. Самхарадзе, Фольклорные источники эстетики Ю. Чавчавадзе	137—172
8. Ш. Чхартишвили, Психологический ана- лиз „Демона“ М. Лермонтова	173—183
9. М. Заркуа, Взаимоотношения идей и наг- лядных представлений в стихотворении Н. Бараташвили „Мерани“	185—203
10. О. Джинория, Вилли Бредель—немецкий писатель антифашист	205—246
11. Г. Рогава, К этимологии грузинского слова „საძირკვლი“ (фундамент)	247—251
12. И. Мецхваришвили, Об одном свойстве ряда Неймана	253—257
13. Г. Челидзе, Несколько замечаний о фауне „гурийских слов“	259—264
14. Т. Ахвледиани, Кутаисский Государст- венный Педагогический Институт им. А. Цулукидзе в годы Великой Отечествен- ной войны советского народа (библиогра- фия)	265—337

C O N T E N T S

	<i>Page</i>
1. S. <i>Kaukchishvili</i> , „ <i>Kartlis Tskhovreba</i> “ and „ <i>World History</i> “	1—7
2. Sh. <i>Abramidze</i> , <i>The Conspiracy of Catilina</i>	8—29
3. M. <i>Makhatadze</i> , <i>On one Passage of „Kartlis Tskhovreba“</i>	31—38
4. V. <i>Bakhtadze</i> , <i>Anton Purtseladze's Economic Views</i>	39—72
5. K. <i>Medsvelia</i> , <i>Romantic Motifs in the Georgian Literature of the Period of its Renaissance</i>	73—115
6. M. <i>Alavidze</i> , <i>Okropir Bagrationi's drama „Vepkhistkaosani“</i>	117—136
7. G. <i>Samkharadze</i> , <i>The Folk-lore Sources on the Aesthetics of Ilia Tshavtshavadze</i>	137—172
8. Sh. <i>Chkhartishvili</i> , <i>Psychological Analysis of Lermontov's „Demon“</i>	173—183
9. M. <i>Zarkhua</i> , <i>Concepts and Sensuous Images in Baratashvili's „Merani“</i>	185—203
10. Ot. <i>Jinoria</i> , <i>Willy Bredel—German Antifascist Writer</i>	205—246
11. G. <i>Rogava</i> , <i>Construction of the word „sadzirkveli“</i>	247—251
12. Jas. <i>Metskhvarishvili</i> , <i>One Property of Neuman's Series</i>	253—257
13. Gr. <i>Chelidze</i> , <i>Some Remarks on the Fauna of „Guriastrata“</i>	259—264
14. Th. <i>Akhvlediani</i> , <i>Tsulukidze State Pedagogical Institute of Kutaisi in the Years of the Patriotic War of the Soviet People (Bibliography)</i>	265—337

Труды Кутаисского Государственного Педагогического Института имени А. Цуклидзе, т. VII, 1947.

Transactions of the Tselukidze State Pedagogical Institute Kutaisi v. VII, 1947.

სიმონ ყაუხჩიშვილი

„ქართლის ცხოვრება“ და „მსოფლიო ისტორია“

1. ქართულ საისტორიო მწერლობაში არსებული შეხედულებით „ქართლის ცხოვრება“ იწყება ლეონტი მროველის თხზულებით „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“¹. მართლაც, „ქართლის ცხოვრების“ თითქმის ყველა ნუსხა იწყება სიტყვებით: «სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა ვიწყო მითხრობად ცხოვრებასა ქართველთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა. პირველადა ვახსენოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართუელთა, რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლეკთა და მეგრელთა — ამათ ყოველთა ერთი იყო მამა, სახელით თანგამოს», ე. ი. იწყება ლეონტი მროველის თხზულებით, რომელიც შეიცავს საქართველოს ისტორიის ამბებს უძველესი დროიდან V საუკუნემდე, მირტატ IV-ის მეფობამდე.

ერთადერთი ნუსხა, რომელიც ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენდა, მარიამისეული ნუსხა იყო. ამ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრება“ ხელნაწერის 95 გვერდიდან იწყება; მხოლოდ ამ გვერდზე იწყება ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“. პირველი 94 გვერდი კი უქირაფს სულ სხვა თხზულებას, რომელშიაც მოთხრობილია ამბები ქვეყნის გაჩენიდან, ადამიდან. ქრისტემდე. ამ თხზულებას შემდეგი სათაური აქვს: «თქმული წმიდისა მამისა ჩვენისა ეფრემისი თარგმანი დაბადებისათჳს ცისა და ქუეყანისა, და ადამისთჳს, ვითარ მისცუალეს გუამი მისი და დამარხეს გოლგოთას, და ცვალება ნათესავთა, ვითარ ვპოვეთ ნათესაობა ქრისტესი კორციითა, ვითარცა წერილ არს სახარებასა ლუკას თავსა ადამისითგან ყოველთა მამათა ვიდრე ქრისტესამდე უფლისა ჩუენისა. პირველად ხოლო ესე თარგმანა წმიდამან მამამან ჩუენმან

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა. თბილისი, 1945, გვ. 171, 300.

უფრო, შობა მამათმთავართა ადამისითგან ვიდრე ქრისტესმადრიანად
მატკოერისა და ლთისა, გუაკურთხენ მამაოა¹.

ასეთი თხზულების არსებობა „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერში, იმ პირობებში, როდესაც არც ერთი სხვა ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“ მას არ შეიცავდა, რასაკვირველია, მიჩნეულ იქმნა შემთხვევით მოვლენად და მარიამისეული ნუსხის გამომცემელმა აკად. ე. თაყაიშვილმა ეს ტექსტი გამოიწია „ქართლის ცხოვრებას“ და დაბეჭდა დამატების სახით გამოცემის ბოლოში, სათაურით „აპოკრიფული მოთხრობანი, რომელნიც წინ მიუძღვიან მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრების ხელნაწერს“¹.

დამატებითი კვლევა-ძიება, რომელიც ჩვენ ვაწარმოეთ ამ უკანასკნელი წლების განმავლობაში (1941-1947 წ. წ.) „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებზე, საქმის ვითარებას სულ სხვანაირად გვიჩვენებს. სახელდობრ, იტყვევა, რომ ეს აპოკრიფული თქმულება, რომელიც წინ უძღვის მარიამისეულ ნუსხაში „ქართლის ცხოვრებას“, წარმოადგენს „ქართლის ცხოვრების“ ორგანულ ნაწილს.

2. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების შესწავლა გვარწმუნებს იმაში, რომ „ქართლის ცხოვრების“ წინაპოკრიფული თხზულების წარმდგარება მხოლოდ მარიამისეულ ნუსხას არ ახასიათებს: ამგვარადვე თქმულების წარმდგარება ახასიათებდა, როგორც ჩანს, სხვა ნუსხებსაც. ასე, მაგალითად, ჩვენ მიერ 1942 წელს გამოცემული მარტვილის მარტვილისეული ნუსხაც პირდაპირ ლეონტი მროველის თხზულებით კი არ იწყება, არამედ ქართველ ისტორიკოსთა თხზულებებს წინ უძღვის აპოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ; ეს თქმულებები იწყება ხელნაწერის პირველი გვერდიდანვე და უჭირავს 36 გვერდი ხელნაწერისა².

ასეთი შეხედრა ორი ნუსხისა, ე. ი. ის გარემოება, რომ მარიამისეულ ნუსხაშიაც და მარტვილისეულშიაც „ქ. ცხოვრება“ ლეონტი მროველის თხზულებით კი არ იწყება, არამედ მოახრობით ქვეყნის გაჩენაზე, შემთხვევითი არ შეიძლება იყოს. ჩვენის აზრით, ამ ორ

¹ იხ. ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გამომცემელი ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 1906, გვ. 786. მხოლოდ კ. ქვეკელიძემ სცნო ეს ტექსტი ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრების“ შესავლად და პროპაგანდისტულ ნაწილად, რომელსაც ქართველთა ისტორია მხოლოდ ისტორიკოსთა უნდა დაეკავშირებინა (ქ. ლიტ. ბატ. II, 220; თბ. უნ. მოამბე III, 45).

² იხ. ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა, გამოც. ს. ყ ა უ ხ ი ა შ ვ ი ლ ი ს რედაქციით, თბილისი, 1942, გვ. XIX-XXXI.

ნუსხაში „ქართლის ცხოვრების“ (ე. ი. საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს) დაწყებამდე მოთხრობილი თქმულებები წარმოადგენენ „მსოფლიო ისტორიას“ (მაშინდელი გაგებით), სადაც ისტორიის სახელმძღვანელოს რედაქტორი გახმოსცემს მკითხველს ქვეყნის გაჩენის ამბავს, ამის მომდევნო პირველ მამათა ისტორიას, ისრაელთა თავგადასავალს და ა. შ.

შესაძლებელია ადამიანმა იფიქროს, რომ, რადგან, როგორც ეს ჩვენ მიერ ნათელყოფილია, მარიამისეული და მაჩაბლისეული ნუსხები მონათესავე ნუსხებია¹, არა აქვს მნიშვნელობა მაჩაბლისეულ ნუსხაში არსებულ „მსოფლიო ისტორიას“: შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მაჩაბლისეულ ნუსხაში ეს აპოკრიფები („მსოფლიო ისტორია“) მქანაიკურად მოხვდა. მაგრამ ამ შესაძლებლობის დაშვება უარსაყოფია ორი მოსაზრებით: 1) მაჩაბლისეული ნუსხა მარიამისეულიდან არ არის გადმოწერილი: ამ ორ ნუსხას შორის არსებული განსხვავებანი გვათქმევენებენ მხოლოდ იმას, რომ ორივე ნუსხა ერთისა და იმავე ხასიათის დედნიდან მომდინარეობს²; 2) ამ ნუსხებში მოთავსებული „მსოფლიო ისტორია“ ერთსა და იმავე ტექსტს არ წარმოადგენს. ორივე ნუსხის „მსოფლიო ისტორიის“ თემა ერთი და იგივეა, მაგრამ შინაარსი სულ სხვადასხვაა: მოკულობაც მარიამისეულ ნუსხაში უფრო მეტია (94 გვერდი; მაჩაბლისეულში — 36 გვერდი).

ასეთი განსხვავებულობა ამ ორ ნუსხას შორის გვაფიქრებინებს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხათა რედაქტორები პირველ სტატიად ათავსებდნენ „მსოფლიო ისტორიას“, ხოლო ეს ისტორია შეიძლებოდა დაწერილი ყოფილიყო სხვადასხვანაირად, შესაძლებელია არსებობდა „მსოფლიო ისტორიის“ სხვადასხვა ვარიანტი.

მაჩაბლისეული ნუსხის „მსოფლიო ისტორიაში“, მაგალითად, გადმოცემულია „ექუსთა დღეთა“-ს³ ამბავი, რომელიც თავდება ადამიანის გაჩენით; ადამიანის ბუნებისა და აგებულების განხილვა; ადამიანი შექმნილია ხატად ღმრთისა და მასში განსახიერებულია ერთიანობა „სამებთანსა შინა“ (გონება, სიტყვა, სული); მსჯელობა იმაზე, თუ რატომ ჰქვია პირველ ადამიანს „ადამ“: „დასდვა სახელი მისი ადამ, ვინათგან ოთხი კუთხე არს

¹ იხ. ქართლის ცხოვრება, ანა დედოფლისეული ნუსხა, გამოც. ს. ყაუხჩი-შვილის რედაქციით, თბილისი, 1942, გვ. XXXII.

² იხ. იქვე, გვ. XXXIII.

ქუეყანისა: აღმოსავლეთი, დასავლეთი, სამკრეთი და ჩრდილოეთი და ამისთვისა სახელ-სდვა სახელი ესე. ხოლო პირველი ანი აღმოსავლეთად ითქმის, და დონი დასავლეთად, და მეორე ანი ჩრდილოეთად, და მანი სამკრეთად». შემდეგ ამას მოსდევს მსჯელობა ადამისა და ევას შეცდენაზე ეშმაკის მიერ, ისტორია აბელისა და კენისა... ენოსისა, გაიდადისა, მალალელისა და სხვა პირველ მამათა ვიდრე ნოემდე, წყლით-რღვნამდე, და ეს „მსოფლიო ისტორია“ თავდება ასე:

«ხოლო მას ჟამსა იყვნეს შვილის-შვილთაგან ნოესთა და გამოსჩნდეს გმირნი და გონება-მალაღნი მესრემ და ნებროთ. ხოლო იყო ძის ძე ნოესი ავანან, რომელნი შვა იაფეთ ძემან ნოესმან, და ავანან შვა თარიშის, და თარიშის შვა თარგამოზ. და ეს თარგამოზ იყო მამა სომეხთა, და ქართველთა, და რანთა, და მოვაკანელთა, ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიელთა. და იყო კაცი გმირი. და შემდგომად განყოფისა ენათასა ოდეს აღაშენა ნებროთ ბაბილოვანსა გოდოლი, და განყუნეს მუნ ენანი, და განიბნივნეს ყოველსა ქუეყანასა. ზემომოყვანილი ციტატის მეორე ნახევარი, დაწყებული სიტყვებით „და ესე თარგამოზ იყო მამა...“, წარმოადგენს უკვე ლეონტი მროველის თხზულების ტექსტის დასაწყისს.

ამგვარად, „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორმა თავისი „მსოფლიო ისტორია“ მიიტანა კაცობრიობის ისტორიის იმ ადგილამდე; როდესაც ნოეს ძემ იაფეთმა შვა ავანანი, ხოლო ავანანთარიშის, ამ უკანასკნელმა კი თარგამოზი. აქედან უკვე „მსოფლიო ისტორია“ გადაებმება საქართველოს ისტორიას, რადგან ჩვენი ისტორიის პირველი თხზულება (ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“) სწორედ იმით იწყება, რომ ქართველური ტომების მამათმთავარი თარგამოზი არისო.

ამრიგად, მაჩაბლისეული ნუსხის „აპოკრიფული თქმულება“ (ჩვენის ვაგებით „მსოფლიო ისტორია“) შემთხვევით მიკერებულად არ ჩანს „ქართლის ცხოვრებაში“: იგი მის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს, როგორც საქართველოს ისტორიის შესავალი, რომელმაც უნდა ასწავლოს ქართველ მკითხველს, რომ საქართველოს ისტორია არის ნაწილი მსოფლიო ისტორიისა, და რომ მსოფლიო ისტორიის იმ ეტაპზე, როდესაც თარგამოზი გაჩნდება, დაიწყება საქართველოს ისტორია.

მარიამისეული ნუსხის აპოკრიფული თქმულება მსოფლიო ისტორიის უფრო ვრცელ ვარიანტს შეიცავს: იქ მოთხრობილია

ქვეყნის გაჩენიდან ვიდრე ქრისტემდე. ამ მსოფლიო ისტორიაში ცალკე თავები აქვს:

დაბადებისათვის ცისა და ქუეყანისა და ადამისთვის და ცუალება ნათესავთა, შესუენება იელუსალემს, ვითარ აღაშენეს.

შესულა ისრაელთა ეგვიპტედ.

გამოსლვა ისრაელთა ეგვიპტიით.

აქა იწყების მეფობა მეფეთა.

შობა მამათმთავართა ადამისითგან ვიდრე ქრისტეს მოსულამდე.

მ. ამგვარად, მარიამისეულსა და მაჩაბლისეულს ნუსხებში „ქართლის ცხოვრების“ დაწყება არა ლეონტი მროველის თხზულებით, არამედ მსოფლიო ისტორიის შემცველი აპოკრიფული თქმულებით, ცხადი უნდა იყოს ზემორე მოხსენებული მასალების მიხედვით.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ანასეული ნუსხაც არ იწყებოდა პირდაპირ ლეონტი მროველის თხზულებით. ანასეულ ხელნაწერს თავში აკლია 60 გვერდი, ხოლო დანაკლისი ტექსტი ლეონტი მროველის თხზულებისა მოცულობით 45 გვერდი იქნება. მაშასადამე, თავისუფალი რჩება 15 გვერდი. თუ ეს ჩვენი გამოანგარიშება სწორია, მაშინ სავარაუდებელია ის, რომ ანასეულ ნუსხასაც შესაძლებელია ჰქონდა „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი შესავალი, რომელსაც 15 გვერდი ექირა.

ამგვარად, „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხათაგან ორს (მარიამისეულსა და მის მონათესავე მაჩაბლისეულს) მოეპოვება „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი შესავალი. ერთს (ანასეულს) სავარაუდებელია, რომ ჰქონდა. დანარჩენ ნუსხებში ეს „მსოფლიო ისტორია“ არ არის წარმოდგენილი.

რადგან ჩვენ „მსოფლიო ისტორიის“ შემცველი აპოკრიფული თქმულება მხოლოდ ორ თუ სამ ნუსხაში მოგვეპოვება, ცხადია, თავისთავად ისმება საკითხი: იყო „ქართლის ცხოვრებაში“ ეს „მსოფლიო ისტორია“ იმთავითვე, თუ შემთხვევით მოხვდა ეს ტექსტი მხოლოდ ორსა თუ სამ ხელნაწერში? ჩვენის აზრით, „მსოფლიო ისტორია“ იმთავითვე მოიპოვებოდა „ქართლის ცხოვრებაში“, როგორც მისი შესავალი ნაწილი. ამის დამადასტურებელია შემდეგი ორი გარემოება.

1) ის სამი ხელნაწერი, რომლებშიც მოიპოვება აპოკრიფული თქმულება, მომდინარეობს „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ნუსხებიდან: ა) მარიამისეული ნუსხა XVII საუკუნისა, ბ) მაჩაბლისეული ნუსხა 1736 წლისა, რომელიც მარიამისეულის მსგავსი ნუსხიდან მომდინარეობს და გ) ანასეული ნუსხა XV საუკუნისა. მაშასადამე,

„მსოფლიო ისტორია“ ყოფილა ვახტანგის წინააღმდეგე ნუსხეები (არის კიდევ ერთი ნუსხა ვახტანგის წინააღმდეგე, ე. წ. ქალა-შვილისეული XVI-XVII საუკუნისა, მაგრამ მას თავში ბევრი აკლია და ძნელია იმის გარკვევა, იყო თუ არა აქაც „მსოფლიო ისტორია“). როგორც ცნობილია, ვახტანგ VI-ის დროს „ქართლის ცხოვრებაში“ განიცადა რედაქცია და, შესაძლებელია, სწავლულ კაცთა კომისიამ, რომელიც ამ რედაქციას აკეთებდა, შესავალი ნაწილი გამოსტოვა. ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები აღარ შეიცავენ „მსოფლიო ისტორიას“.

2) საკუთარი ისტორიისაჲვის წინ წარმძღვარება „მსოფლიო ისტორიის“ მოკლე მიმოხილვისა (ვთქვათ აბოკრიფული თქმულებისა ქვეყნის გაჩენაჲზე), როგორც ირკვევა, საერთო წესი ყოფილა საშუალო საუკუნეების ბიზანტიურ ისტორიოგრაფიაში. ფრიად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ჩვენ მოგვეპოვება რამდენიმე ნუსხა ერთი ბიზანტიური ქრონოგრაფისა, რომელშიც ყოფილა სწორედ ასეთივე „მსოფლიო ისტორია“ (ქვეყნის გაჩენიდან ნოეს შვილებამდე, ვიდრე თარგამოსამდე), რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ მაჩაბლისეულ ნუსხაში გვაქვს და რომელიც ასე იწყება: «სათნო უჩნდა სიბრძნითა შემოქმედსა მას ღმერთსა და უფალსა ჩუჲსსა, რათა შექმნას სოფელი ესე მრავლითა სიბრძნითა მისითა და აურაცხელითა სახიერებითა მისითა არა არსებისაგან (ვარ.: არარსისაგან) არსებად მიყუანებად ამისად, და ვითარცა იტყუიან ღმრთის მეტყუელნი ეკლესიანი, ვითარმედ მხოლოდ სიტყუათა ოდენ თქუა და ყოველივე იქმნა...» ასეთი შესავალი ჩვენ პირველად ვნახეთ ერთი ბიზანტიური ქრონოგრაფის ხელნაწერში, რომელიც აკად. ივ. ჯავახიშვილმა გადმოგვცა 1919 წელს, (როდესაც ჩვენ ვმუშაობდით „გიორგი ამარტოლის ქრონოგრაფზე“). ასეთივე „ქრონოგრაფის“ ორი ხელნაწერი აღნუსხულია ანუშაძის „საქართველოს მუხეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობაში“ (ტ. I, თბილისი, 1946, № 166 და № 294). ქრონოგრაფის პირველი ნაწილი გადმოთარგმნილია ბერძნული ენიდან ბაგრატიოს სოლაღაშვილის მიერ, როგორც ეს ჩანს ანდერძიდან, ხოლო მეორე ნაწილი — არჩილ მეფის მიერ რუსული ენიდან.

ამგვარად, „მსოფლიო ისტორიის“ წარმძღვარება „ქართლის ცხოვრებისათვის“ მიღებული ყოფილა ერთ დროს ბიზანტიურსა და ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

ს. გ. კაუჩიშვილი

„კარტლის ცხოვრება“ и „всемирная история“

Резюме

Известный памятник грузинской историографии „Картлис цховრება“ („История Грузии“), составление которого началось в XI-XII веках, представляет собой сборник сочинений древне-грузинских историков, повествующих последовательно о событиях и судьбах грузинского народа с древнейших времен до XVIII века. Но общепринятому мнению „Картлис цховრება“ открывается историческим трудом Леонтия Мровели „История царей“ (ცხოვრება მეფეთა), историей Грузии с древнейших времен (с Таргамоса) до V века. За ним идут последовательно: труд Дзуаншера (V-VIII в. в.), „Матiane Картавса“ (VIII-IX в. в.), История дара Давида и т. д.

На основании изучения рукописей „Картлис цховრება“ автор настоящей статьи приходит к заключению, что сборник „Б. цх.“ начинался не с труда Леонтия Мровели, а с краткого изложения „Всемирной истории“.

А именно: первой статьей сборника в рукописи Марии XVII века является сочинение некоего Ефрема: „Апокрифические сказания о сотворении неба и земли, об Адаме... вплоть до господина нашего Христа“ (по всей вероятности перевод с греческого); рукопись Мачабели 1736 года (той же группы рукописей, что и рук. Мария) начинается также историей „Сотворения мира“ и повествует об истории древнейших племен: рассказ в этой „Всемирной истории“ доводится до потомков Ноя... Ифета, пра-правнуком которого является Таргамос, родоначальник картвельских племен (рассказ переведен, безусловно, с греческого языка). С этого места уже рассказ увязывается с сочинением Леонтия Мровели, который начинает свое повествование с Таргамоса.

Есть основания предположить, что и рукопись Анны (XV века) начиналась „Всемирной историей“ (в рукописи недостает начальных листов).

Таким образом, по исторической концепции древне-грузинских историков „История Грузии“ рассматривалась, как часть „Всемирной истории“. Та же самая концепция усматривается и в некоторых византийских „Хронографиях“. Так, автор анализирует подлежащую в грузинских рукописях (Н-166, Н-294, А-697 и рук. Джавахишвили) одну „Хронографию“, которая начинается именно тем текстом „Всемирной истории“, которым открывается рукопись Мачабели „Картлис цховრება“.

შალვა აბრამიძე

კატილინას შეთქმულება¹

I

რომის ისტორიის ერთ-ერთ ფრიაღ მნიშვნელოვანსა და საინტერესო ხანას წარმოადგენს სამოქალაქო ომების პერიოდი. ამ პერიოდში განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ჩვენ ერამდე სამოციანი წლების მოძრაობა, მიმართული სენატისა და მევახშეთა წინააღმდეგ. კატილინართა მოძრაობა, რომელსაც სათავეში ედგა კატილინა, ცნობილია კატილინას შეთქმულების (Coniuratio Catilinae) სახელწოდებით.

კატილინას მოძრაობის შესწავლა იზიდავდა როგორც რომის ისტორიის კვლევარებს, ისე მწერლებსაც, რომელთაც XVII ს. დასაწყისიდან კატილინა თავიანთ ნაწარმოებთა გმირად გამოჰყავდათ, მაგალითად: ჯონსონს, ვოლტერს, ჰიბსენს (Салюетный „Заговор Катилины“, გვ. XX, Москва, 1916) და ბლოკს.

აღნიშნული მოძრაობის შესწავლისათვის აუცილებელია რომის რესპუბლიკის უკანასკნელი პერიოდის წყაროების შესწავლა.

პელმანის სამართლიანი შენიშვნით ის კატასტროფა, რომლის დროსაც დაიღუპა ორიგინალური წყაროები ციცერონისა და იულიოს კეისრის წინაეპოქას რომ მიეკუთვნებოდნენ, შეუძლებლად ხდის სოციალური მოძრაობის ნამდვილი ისტორიის შესწავლას; ჩვენამდე მოღწეული გვიანი ლიტერატურა სოციალურ-ისტორიული მიმართულებით განუზომელი სიმცირით ხასიათდება. ისეთი შრომაც კი, როგორც არის აპიანეს „სამოქალაქო ომები“, რომელიც გრაკუსებიდან იულიოს კეისრამდე რევოლუციურ პერიოდს თავის მონოგრაფიულ გამოკვლევების საგნად ხდის, პელმანის აზრით, შეიცავს მხოლოდ სამხედრო ისტორიას. სამოქალაქო ომების ამ

¹ წაკითხული იყო მოხსენებად პედაგოგიკური ინსტიტუტის მესამე სამეცნიერო სესიაზე 1941 წლის 26 თებერვალს.

ისტორიკოსს სოციალურ-ისტორიული გაგებისა და ინტერესების კვალი არ აქვს. მაგრამ იგი (პელმანი) იმას ც კი დასძენს, რომ *ager publicus*-ის შესახებ მას ძვრთასი ი ა შესანიშნავი ცნობები მოეპოვება. იმპერატორის პერიოდის ლიტერატორებისაგან — პლუტარქესა, აპიანესა, კასიუს დიონისაგან იგი არ მოელის რაიმეს, რადგან რესპუბლიკის შინაგანი ცხოვრება მათგან უკვე დაშორებული იყო (P. Пельман, „История античного коммунизма и социализма“, С.-Пет., 1910).

აპიანეს მაღალ შეფასებას აძლევს კ. მარქსი. მარქსი 1861 წლის თებერვალში კითხულობს აპიანეს ნაშრომს. „...საღამოობით დასასვენებლად ვერთობოდი აპიანეს „სამოქალაქო ომებით რომში“ ბერძნულ ორიგინალში. იგი ფრთხილ ძვირფასი წიგნია. აპიანე შთამომავლობით ეგვიპტელია. შლოსერი ამბობს, რომ „მას სული არ აქვსო“, ალბათ იმიტომ, რომ იგი ცდილობს ჩაწვდეს ამ სამოქალაქო ომების მატერიალურ საფუძვლებს. აგრეთვე ენგელსიც აღნიშნავს, რომ „ძველი ისტორიკოსებიდან, რომელნიც რომის რესპუბლიკაში წარმოებულ ბრძოლას ააწერდნენ, მხოლოდ ერთადერთი აპიანე ამბობს ნათლად და გარკვეულად, რომ ის მიწადმელობელობისათვის ხდებოდაო“. (Аншван, „Гражданские войны“, 1935, გვ. 7, 8).

რესპუბლიკის უკანასკნელი ათეული წლებისათვის წყაროების მხრივ მდგომარეობა გაცილებით უკლებსია. ჩვენთვის საინტერესო პრობლემისათვის მოგვეპოვება ორიგინალური ნაწარმოები რომაელი ისტორიკოსის სალუსტისა და მრავალრიცხოვანი შრომები და წერილები მოვლენათა თანამხილველისა და მონაწილის ციცერონისა.

მაგრამ რესპუბლიკის ბოლოების უკანასკნელი პერიოდის მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი მოვლენის, კატილინას შეთქმულების შესახებ ჩვენამდე მხოლოდ ტენდენციურმა ცნობებმა მოაღწია.

მარკოს ტულიუს ციცერონი, რომელი საზოგადო მოღვაწე და მწერალი, გამოჩენილი ორატორი, როგორც კატილინას მოწინააღმდეგე, ცალმხრივია თანაც მან თავისი ოთხი სიტყვა კატილინას წინააღმდეგ ე. წ. კატილინარები წარმოთქმული სენატსა და ხალხის წინაშე შემდეგ გადაამუშავა და შეალამაზა. „მაშინ კონსულმა მარკოს ტულიუს (ციცერონმა), ან მისი (ე. ი. კატილინას) დასწრებით შემოთვებულმა, ან რისხვით ამოდრავებულმა წარმოსთქვა მშვენიერი და სახელმწიფოსათვის სასარგებლო სიტყვა, რომელიც შემდეგ ჩაწერა და გამოსცა (Salluste, „De coniuratione Catilinae“, 31.) მაგრამ საკმარისია ზერელედ გადავითვალისწინოთ სიტყვები

კატილინას წინააღმდეგ, რომ დავრწმუნდეთ, რომ კანონიერ შფოთებასთან ერთად, დანაშაულებრივი ხელყოფით რომ იყო გამოწვეული, მასში აშკარაა იხეთი ცალმხრივი წინაგანწყობა და რიტორული ფრაზეულობა, რომ ფიქრიც არ შეიძლება ამ თხრობის საშუალებით შევიმუშავოთ სწორი წარმოდგენა მოძრაობისა და მისი წინაგანი სტიმულების შესახებ (პელმანი, „История античного коммунизма и социализма“, გვ. 532, 1910).

რ. ვიპერი თავის „რომის იმპერიის ისტორიის ნარკვევებში“ (P. Ю. Випер. „Очерки истории римской империи“, 1923) სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ოთხ სიტყვაში კატილინას წინააღმდეგ ცი ერთნი მაინც პირველი და ერთადერთი მოწამეა, რადგან მისი აზრით სალუსტი თავის ნიჰიერად დაწერილ წიგნში კატილინას შეთქმულების შესახებ არსებითად იმეორებს ციცერონის დახასიათებებს. მისი აზრით ახალ დროში თითქმის არ უწევდნენ ანგარიშს ჩვენთვის უბედურ იმ გარემოებას, რომ რესპუბლიკის დასასრულის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი მოვლენის შესახებ ჩვენ დრომდე მოაღწია ერთადერთმა პირდაპირმა მოწმობამ, თანაც ესოდენ არასრულმა და ცალმხრივმა. ჩვენ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, როგორ გასაჭირში იქნებიან მომდევნო თაობანი, თუ, მაგალითად, ჩარტისტული მოძრაობის შესახებ მათ უნდა იმსჯელონ მხოლოდ რეაქციული ჟურნალის სტატიებით, ან უადრესად კონსერვატორული საპარლამენტო ორატორის სიტყვებით.

გაიუს სალუსტი კრისპი უთუოდ იულიოს კეისრის მომხრეთა ჯგუფს ეკუთვნოდა. იგი ემხრობოდა დემოკრატიულ პარტიას. მას ცოლად ჰყავდა ტერენცია, ციცერონის ყოფილი ცოლი, რომელსაც უკანასკნელი გაეყარა. სალუსტი ციცერონის მიმართ მტრულად იყო განწყობილი. მათ შორის პირადი მტრობა დაიწყო მელონის პროცესის შემდეგ, რომლის დამცველად ციცერონი გამოდიოდა. მოწინააღმდეგედ კი სალუსტი. ამიტომ ციცერონის როლი მას იმგვარად არ აქვს გამოყვანილი, როგორც თვით ციცერონს. იგი მას თავის შრომაში „De coniuratione Catilinae“ („კატილინას შეთქმულება“) არ ჰყავს წამოყენებული თხრობის ცენტრალურ ფიგურად. თვით კატილინასა და კატილინართა მოძრაობის შეფასებასავსებით შეეფარდება ციცერონისას. სალუსტის მიზანი იყო აეცდინა იულიოს კეისრისათვის ბრალდება შეთქმულებაში მონაწილეობის შესახებ. ამის გარდა თვით შეთქმულების ისტორია მოთხრობილია მორალური და სისხლის სამართლის თვალსაზრისით. (პელმანი, *ibidem*, გვ. 520).

სალუსტი თავისი მიზნის შესახებ აღნიშნავს: „მე ვეცდები საძლებელი სიზუსტით და სისწორით მოგიხროთ მხოლოდ კატილინას შეთქმულების შესახებ, რადგან მე ამ დანაშაულს ვთვლი განსაკუთრებით შესანიშნავად ბოროტმოქმედებისა და საფრთხის არაჩვეულებრივი ხასიათის გამო“ (Sallusti, ibidem, 4). მაგრამ ნიზე მართებულად მიუთითებს, რომ სალუსტის მოწმობა მრავალს რამეს სასურველად ტოვებს სისწორისა და მართებულის მხრივ, ამის გარდა მრავლის შესახებ იგი დუმს და მრავალს კიდევ ჰფარავს. (Низе, „Очерки римской истории и источниковедения, 1910).

მომზენს სალუსტის „კატილინა“, გამოქვეყნებული ცეზარიანელის მიერ, იულიოს კეისრის აპოლოგიად მიაჩნია. იგი მისი აზრით „წარმოადგენს ტენდენციურ პოლიტიკურ თხზულებას, რომელშიაც ცდილობდნენ დემოკრატიული პარტიის, რომელზედაც ეყრდნობოდა რომის მონარქია, კვლავ ამალღებას, და იულიოს კეისრის ხსოვნის შავი ლაქისაგან, რომელიც მას ჰფარავდა, გაწმენდას. (Момзен, „Римская история“, ტ. II).

მიუხედავად ამისა, მკვლევარები ხშირად აღნიშნულ წყაროებს პირდაპირ ეყრდნობიან: „გასაკვირია, რომ ხშირად ყველა ამას უგულვებელყოფენ, მაგალითად, მომზენმა თითქმის საცესებით შეითვისა ციცერონისა და სალუსტის მიერ მოცემული კატილინას შეთქმულების დახასიათება“ (პელმანი, ibidem, გვ. 698).

II

ლუსციუს სერგი კატილინა (Lucius Sergius Catilina) დაიბადა 108 წ. წ. ერამდე. იგი ეკუთვნოდა რომაელი პატრიციების წარჩინებულ გვარს „nobili genere natus“ (სალუსტი, ibidem, 5; აპიანე, ibidem, წიგნი 2, 9) სერგიებისას.

სერგიების გვარს რესპუბლიკის V საუკუნეში პატრიციებს შორის თვალსაჩინო ადგილი ეკირა. ისინი თავის წინაპრად თვლიდნენ ლეგენდარული ენეუსის ერთ-ერთ თანამგზავს. უკვე IV საუკუნეში მათი გვარიდან 2 კონსული და 9 სამხედრო ტრიბუნი კონსულის უფლებით სარგებლობდა. მაგრამ უკვე III საუკუნეში მათი გვარი დაიჩრდილა იმ მხრივ, რომ ვერ გასცილდა სამხედრო ტრიბუნების, ქვესტორებისა და ლეგატების თანამდებობას. პრეტურის მიღებაც კი უძნელდებოდათ. კატილინას პაპის პაპამ Marcus Sergius Silus-მა მეორე პუნიკურ ომში 23 კლილობა მიიღო, ხელიც კი დაჰკარგა, მაგრამ პრეტურის მიღებამდე ჯარში სამსახურს

განაგრძობდა. მისი შვილი ემილ პავლთან ლეგატად იყო მაცნის
 ნიაში (Проф. Ю. Иванов, „Заговор Катлины и его социальная база“,
 „Вестник Древней Историй“, 1940, № 1).

კატლინა ხასიათდებოდა სულიერი და ფიზიკური სიძლიერით,
 მაგრამ მისი გონება მანკიანი და დამახინჯებული იყო „Lucius
 Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis,
 sed ingenio malo pravoque“ (Sallusti, ibidem, 5). ახალგაზრდო-
 ბიდანვე მას ჰყვარებია ომი და მკვლელობა. მისი სხეული ამტანი
 იყო შიმშილის, წყურვილის, სიცივის. მას შეეძლო უძილობა „See-
 lorum exercitatione assuefactus frigore et fame ac siti et vigi-
 liis perferendis, fortis ab istis praedicabatur“ (Cic., „Catilina“,
 II, 5). იგი იყო მამაცი, ცბიერი, ცვალებადი განწყობილების მქონე,
 შეეძლო თვალთმაქცობა და ფარისევლობა; ხარბი სხვისისადმი,
 მფლანგველი საკუთარისა, მგზნებარე გრძნობით, საკმაო მკერმეტ-
 ყველი, მაგრამ სიბრძნეს მოკლებული. ამგვარად ახასიათებენ მას
 სალუსტი (ibidem, 5) და ციცერონი.

მას ბრალს სდებენ შვილის მკვლელობაში. იგი იყო გატაცე-
 ბული ვნებით აგრელი ორესტილასადმი, რომელსაც საქმები მხოლოდ
 სილამაზე ჰქონდა, რადგან იგი უარს ამბობდა მოზრდილი გერის
 შიშით კატლინას გაყოლაზე. უკანასკნელს სალუსტის (ibidem, 15) და
 აპიანეს (ibidem; წიგნი 2, 2) მოწმობით საკუთარი ვაჟი მოუკლავს
 და „თავისი სახლი თავისუფალი გაუხდია დანაშაულებრივი ქორ-
 წინებისათვის“ („necato filio vacuum domum scelestis nuptiis fe-
 cisse“ Sallusti, ibidem, 15).

კატლინა სულას თანამებრძოლი იყო, „კატლინა სულას
 მეგობარი და ერთგული მომხრე იყო“ (Аппиан, „Гражданские вой-
 ны“, 1935, 2, 2). იგი მონაწილეობდა პროსკრიპციებში. პლუტარქიე
 (ციცერონის ბიოგრაფია, 10, 3) მოგვითხრობს, რომ კატლინამ
 თავის ძმა მოკლა მის მემკვიდრეობას რომ დაუფლებოდა, შემდეგ
 კი სულასაგან გამოითხოვა მოკლულის პროსკრიპციებში შეტანა,
 რომ მკვლელობისათვის პასუხისგება აეცდინა და მემკვიდრეობა
 მიეღო. აგრეთვე პროსკრიპციებში საკუთარი მოხუცი სიძეც შეი-
 ტანა. კატლინა ამ დროს კიდევ გამდიდრდა. „მკვლელობანი მა-
 ნამდე არ დასრულებულა, სანამ სულამ სიმდიდრით არ იავსო
 ყველა თავისი მომხრე“ („Neque prius finis ingulandi fuit, quam
 Sulla omnis suos divitiis explevit“, Sallusti, ibidem, 51).

აღსანიშნავია, რომ კატლინას „მეამბოხე სულს ფულადი სახ-
 სრების ნაკლებობა და თავის ბოროტმოქმედებათა შეგნება აღაგ-

ზნებდა („*Agitabatur magis magisque in dies animus ferox rei familiaris et conscientia scelerum*“, Sallusti, *ibidem*, 5).

მაგრამ ამ მხრივ განა კატილინა წარმოადგენდა გამონაკლისს. სალუსტი აღნიშნავს, რომ მთელი საზოგადოების ზნეობა წარყვნილია იმ მხრივ, რომ ბატონობს ორი ჯტუდესი ბოროტება: ფუფუნება და ანგარება.

III

რომში განსაკუთრებით მწვავე ბრძოლა სწარმოებდა კონსულებისათვის. 65 წლის კონსულობის მაძიებელი რომში იყო კატილინა. მას ამ დროისათვის უკვე გავლილი ჰქონდა მთელი რიგი მაგისტრატურებისა. მაგალითად, 68 წ. ჩვ. ერამდე იგი პრეტორად იყო, შემდეგ მან მიიღო სამმართველო პროვინცია აფრიკა, სადაც პროპრეტორად გაიგზავნა. აღსანიშნავია, რომ სამხედრო ლეგატათაც ყოფილა, უთუოდ ქვესტორობაც ექნებოდა გავლილი. მაგრამ მან დაკარგა კონსულობის ძიების უფლება, რადგან მას პროვინციულების დეპუტატებმა ბრალდება წაუყენეს გამომძალველობაში (*repetundarum*) და მან ვერ შესძლო კანონიერ ვადაში თავის სახელის საკონსულო კანდიდატთა სიაში შეტანა. (სალ., *ibidem*, 18).

მისი ბრალმდებელი იყო პუბლიუს კლოდი, რომელიც შემდეგ კატილინართა მოძრაობაში მონაწილეობდა და დაცვა თითქო ციცერონს უკისრია.

სალუსტი აღნიშნავს, რომ „კატილინას ახალგაზრდობაში მრავალ ქალთან უკანონო კავშირი ჰქონდა: ერთ წარჩინებულ ქალიშვილთან. ვესტას ქურუმთან და მრავალი სხვა, რომლითაც არღვევდა ღვთაებრივ და ადამიანურ კანონებსაო (სალ., *ibidem*, 15). სალუსტის ეს მითითება გულისხმობს იმ დიდ აურზაურს, რომელიც რომში გამოიწვია კატილინას კავშირმა ვესტას ქურუმ ქალთან ფურჩასთან. ციცერონის მეუღლის ტერენციას დასთან.

მიუხედავად ამისა, ვითომ ციცერონმა იკისრა კატილინას დაცვა. თუმცა ეს ფაქტი ურყევად დადასტურებულად არ ჩაითვლება ამას ვადმოგვეცემს ფენესტელა (*Fenestella*), რომელსაც იმოწმებს ასკონი („*In toga candida*“). აგრეთვე, ამ ფაქტს აღიარებს მომწინი თავის „რომის ისტორიაში“ (ტ. II).

თუმცა, როგორც პროფ. ივანოვი („*Заговор Катилины и его общественная база*“) აღნიშნავს, არც ერთ ძველ ავტორს არ მოგპოვება რაიმე მითითება „*Pro Catilina*“ წარმოთქმულ სიტყვის შესახებ.

მაშინ ციცერონი ჯერ კიდევ არ იყო კატლინას აშკარა მტერი (ნიჭე, დასახ. შრომა).

ამის შემდეგ წყაროები აღნიშნავენ შეთქმულებას, რომლის მონაწილე კატლინაც იყო. ლუციუს ტულუს და მანიუს ლეპიდის კონსულობაში 66 წელს კატლინას წაჩინებულ ყმაწვილ გნეი პიზონთან და ავტრონიუსთან ერთად განუზრახავს კონსულების აურელიუს კოტასი და მანლიუს ტორქვატუსის მკვლელობა. კონსულის ხელისუფლების გარეგანი წიშნების მიუვიხებით ხელისუფლების დაპყრობა გნეი პიზონის ლაშქრითურთ ორივე ესპანეთის დასაპყრობად გაგზავნა. მაგრამ ეს განზრახვა ჩაიშალა. კომიციებში დეკემბერში შეთქმულთა ყურადღება მიუქცევიათ და გამოაშკარავეულა პირველად; ხელყოფა გადაუდგიათ თებერვლისათვის (65 წ.). მაგრამ კატლინა აჩქარებულა თავის მომხრეებისათვის წიშნის მიცემით და შეკრებილ შეიარაღებულთა სიმცირის გამო ვეგმა ჩაშლილა.

პუბლიუს ავტრონიუსი და პუბლიუს სულა არჩეულნი 65 წლის კონსულებად მიცემულ იყვნენ პასუხისგებაში ამომჩეველთა მოსყიდვისათვის (ambitus) და დაისაჯნენ. მათ ჩამოერთვათ კონსულობა, ამას კი მოყვა ზემოაღნიშნული ამავე (სალ., *ibidem*, 18).

თუმცა ამ შეთქმულებას კატლინას პირველ შეთქმულებას უწოდებენ, მაგრამ ამ ამბის მთავარ ფიგურად გნეი პიზონი უნდა ჩიფავდეს. შემდეგში იგი შართლაც რომს მოაცილეს. შეიძლება ეს წარმოადგენდეს მის საპატიო გადასახლებას, რომიდან განდევნას, გაძეობას. როგორც სალუსტის მოწმობიდან ჩანს, ეს კრასუსის დახმარებით მოხდა, რომელიც მას პომპეუს უპირისპირებდა, როგორც მის შეურთებელ მტერს. სენატიც სიამოვნებით დათანხმებულია, რომ მისთვის აღნიშნული პროვინცია დაენიშნათ, სურდათ, რომ ეს „ბილწი ადამიანი“ მოეცილებინათ (სალ., *ibidem*, 19).

თვით სალუსტი მას „პოლიტიკურ ინტრიგანს“ უწოდებს, რომელსაც „სიღარიბე და უზნეობა სახელწიფო გადატრიალებისაკენ აქეზებდა“ (სალ., *ibidem*, 18).

ამის გარდა აგრეთვე იმიტომაც, რომ „მრავალი ოპტიმატო, რომელთაც მაშინ პომპეუსის ძლიერება შიშს უნერგავდა მასში (გნეი პიზონში), ამ ძლიერების წინააღმდეგ დამცველს ხედავდა“ (სალ., *ibidem*, 19).

ამგეარად, პირველი პოლიტიკური დაჯგუფება, რომელშიაც მონაწილედ კატლინა გვივლინება, მიმართულია პომპეუსის პრინცი-

პატის წინააღმდეგ. მას მხარს უჭერენ კრასუსი და მარკუს კრატინუსი, მხედრები, კოლონიებისა და მუნიციპიების წარმომადგენელი. „მაგრამ პიზონი პროვინციაში მგზავრობის დროს მოკლულ იქმნა ესპანელი მხედრების მიერ, რომელნიც მას თავის ჯარში ჰყავდა“. მოჰყავს რა სალუსტის (სალ., *ibidem*, 19) ეს ამბავი, იგი აღნიშნავს, რომ ზოგიერთები ამის მიზეზად თვლიან მის უმართებულო, ქედმაღალ და სასტიკ მმართველობას, მეორენი ამტკიცებენ, რომ პომპეუსის ძველმა და ერთგულმა კლიენტებმა მისი სურვილის გამო იგი (პიზონი) მოკლესო. სალუსტი ამ საკითხს ღიად სტოვებს და ამით ამთავრებს ამბავს ამ პირველი შეთქმულების შესახებ. უდავოა, რომ პიზონის მკვლელობაში პომპეუსის ხელი ჩანს.

IV

64 წელს კატილინამ თავისი კანდიდატურა წამოაყენა შემდგომ 63 წლის კონსულად ასარჩევად. მაშინ 63 წლის კონსულობის მძიებელი შვიდი კანდიდატი იყო. მათ შორის აღსანიშნავია: ლუციუს სერგი კატილინა (Lucius Sergius Catilina), მარკუს ტულიუს ციცერონი (Marcus Tullius Cicero) და ანტონიუსი (C. Antonius Hybrida).

არჩევნების წინ კატილინა ამომრჩევლებს, შეკრებილთ ერთ-ერთ სახლში, მიმართავს სიტყვით, რომელშიაც აღნიშნავს, რომ მათთვის აუცილებელია თავისუფლების მოპოვება. „მას შემდეგ რაც სახელმწიფო მცირეოდენ მძლავრებს ჩაუვარდა ხელში, მათ ხარკს უხდიან მეფეები და ტეტრარხები, გადასახადებსა და ბაჟებს ცივილიზირებული ხალხები და ველური ტომები, ჩვენ კი ყველა დანარჩენი მოქალაქე მოქმედი; ღირსი, წარჩინებული და არაწარჩინებული, ყოველგვარი მნიშვნელობასა და გავლენას მოკლებულ მდაბიოთამდგომარეობაში ჩავცვენდითო, მათი მორჩილი შევიქნებით, რომელნიც ჩვენ წინაშე უნდა ძრწოდნენ, რომ რესპუბლიკური წყობილება ძალაში დარჩენილიყო“ (სალ., *ibidem*, 20).

„მთელი გავლენა, ძლიერება, პატივი, მათ ხელშია, ან სადაც მათ სურთ იქ; ჩვენ ხვედრად დაგვიტოვეს საფრთხე, მარცხი არჩევნებში, სასამართლო და სილატაკე“ (სალ., *ibidem*, 20).

ამგვარად, ამ სიტყვაში მკვეთრად არის გამოხატული სოციალური კონტრასტი, რესპუბლიკური წყობილების გადაგვარება.

პროვინციელების შევიწროება, „სილატაკე“, „ვალები“, „აწმყო“, „უცუდესი მომავალი“ და „საცოდავი არსებობის“ აზრ-
დილი.

დასასრულ, იგი მიმართავს მოწოდებით: „გამომიყენეთ მე შეთა-
ურად ან რიგით მეომრად: მე თქვენი ვარ სულით და ხორციით, აი
რისი განხორციელების იმედი მაქვს თქვენი დახმარებით, რო-
გორც კონსულს, თუ ჩემი შორსმჭვრეტელობა არ მატყუებს და
თქვენ ბატონის ხვედრს არ ამჯობინებთ მონიასს“ (სალ., ibi-
dem, 20).

როდესაც მისმა მომხრეებმა მოითხოვეს სამოქალაქო ომის პი-
რობების გამოორკვევა, მაშინ კატილინა მათ, სალუსტის ცნობებით,
დაჰპირებია „ვალების ახალ დავთრებს, მდიდრების პროსკრიპცი-
ებს, სამოქალაქო და ქურუმთა თანამდებობათ, ძარცვასა და ყო-
ველივე მას, რითაც სამოქალაქო ომი ხასიათდება“ („Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia quae bellum atque libido victorum fert“. Sallusti, ibidem, 21).

ამგვარად, კატილინა სახავედა ფართო პროგრამას ვალების კა-
საციას, მდიდართა მამულების კონფისკაციას და სხვა. ამ პროგრა-
მის განხორციელებას ლაშობდა იგი, როგორც კონსული ამომრჩე-
ველთა დახმარებით.

აღნიშნული რადიკალური სოციალური პროგრამა კონსულობის
მადიებელი კატილინასა ცნობილი გამხდარა, ვითომ იგი შეთქმუ-
ლების მონაწილე კვინტ კურიუსს ეამბნა მასთან დანაშაულებრივ
კავშირში მყოფ წარჩინებულ ქალ ფულვიასთვის, რომლის საშუ-
ალებით ეს ამბავი მრავალ პირს გაუგია. უფრო მართებულია ვი-
ფიქროთ, რომ კატილინა თავის მომხრეებს აშკარად მიმართავდა
ასეთი ხასიათის დაპირებებით: „ამ გარემოებამ უფრო მეტად აი-
ძულა კონსულის ხელისუფლება მარკოს ტულიუს ციცერონისათვის
ჩაებარებინათ“ (სალ., ibidem, 23).

„კონსულებად არჩეულ იქმნენ საარჩევნო კომიტეებში მარკოს
ტულიუს ციცერონი და გარუს ანტონიუსი“ (სალ., ibidem, 24).

ანტონიუსი კატილინართა მოძრაობასთან იყო დაკავშირებული.
იგი ჩამომავლობით უფრო ცნობილი გვარიშვილი იყო, ამიტომ
კატილინას მან მხოლოდ ხმების მცირე რაოდენობით აჯობა და
იგი მეორე კონსულად აირჩიეს. „ამ ამბავმა თავდაპირველად ძლიერ
განაცვიფრა შეთქმულების მონაწილენი“ („Quod factum primo
popularis coniurationis concusserat“ (Sallusti, ibidem, 24).

V

მარკოს ტულიუს ციცირონი დაიბადა 106 წელს მუნიციპალური ქალაქ არპინუბის მახლობლად. წარმოშობით მხედართა წრეს ეკუთვნოდა. იგი გამოჩენილი ორაჭორი, მწერალი და პოლიტიკური მოღვაწე იყო. იგი არ იყო წარჩინებული წარმოშობისა და ახლადდაწინაურებულთ („homo novus“) მიეკუთვნებოდა. „რადგან ციცირონი წარმოშობით ორაჭორი არ იყო, ამიტომ კატილინა მას უწოდებდა „ინკვილინს“. როგორც უწოდებენ იმ პირებს, რომელნიც ბინას სხვის სახლებში ქირაობენ“ (Анниан, „Гражданск. е войн.“, книга 2, 1). თვით ციცირონი თავის შესახებ აღნიშნავს: „შენ კიდევ ახალი იდამიანი ხარ. არა წინაპრების დამსახურებით, არამედ საკუთარი საქმიანობით დაწინაურებული, ჯერ კიდევ არა ხნიერ ასაკში უდიდესი ღირსებით დაჯილდოებული“. აგრეთვე სენატში მის საპასუხოდ ნათქვამ სიტყვაში კატილინა მას „უსახლკარო გადმოხვეწილს და არა ქალაქ რომის ბუნებრივ მოქალაქეს“ („iniquilinus civis urbis Romae“ (Sallusti, ibidem, 31) უწოდებს.

ციცირონს მხარი დაუჭირეს ოპტიმატებმა და მხედრებმა. რომელიც კატილინას რადიკალური პროგრამის წინააღმდეგ შეკავშირდნენ. მას თავისი წინასაარჩევნო სიტყვით, რომელიც შეჰდევ გამოუცია და ცნობილია „in toga candida“-ს სახელწოდებით, კიდევ მოუხიბლავს ამომრჩევლები და იგი ერთხმად (omnibus suffragio) აირჩიეს. მომზენი მას „ცნობილ პოლიტიკურ ფილის“ უწოდებს, „რომელიც ხან დემოკრატის ეთაშაშებოდა, ხან კი პომპეუსს ხან კი ცოტა შორიდან არისტოკრატებს და ვეტილის სამსახურს უწევდა თითოეულ გავლენიან ბრალდებულს, პარტიასა და პაროვნებას. კატილინაც კი ყოფილა მის კლიენტებს შორის“ (მომზენი „რომის ისტორია“, ტ. II). ენგელსი ამბობს: „ეს ციცირონი მართლაც დაუფასებელია, ამ ვაჟბატონზე უფრო საზიზღარს გაქნილს ვერ იპოვნი დოცლაპიების წრეში თვით ქვეყნის შექმნიდან“.

მიუხედავად მარცხისა, კატილინა კვლავ აყენებს თავის კანდიდატურას 63 წ. და ფართო წინასაარჩევნო კამპანიას ეწევა რომ 62 წ. კონსულად გამხდარიყო. იგი თქვამდა, რომ თუ კი მას აირჩევდნენ, იოლად გამოიყენებდა ანტონიუსს. ამიტომ იგი ციცირონის წინააღმდეგ მოქმედებდა. უკანასკნელმა კი გაიჩინა მეთვალყურენი ფულვიას საშუალებით კვინტ კურიუსისაგან ვებულობდა კატილინას გეგმებს.

ამის გარდა, მან თავის ამხანაგს კონსულობაში მიუჩინა წამდუმლო მცველები თავის მეგობრებისა და კლიენტებისაგან. შემდეგში კი გადმოიბირა იგი მით, რომ აღუთქვა, რადგან თვითონ არ აპირებდა რომის დატოვებას, კონსულობის ვადის გასვლის შემდეგ, მას სამმართველოდ დაუთმობდა პროვინცია მაკედონიას.

არჩევნების დღეს კონსული ციცერონი შეშფოთებული იყო. მას შეიარაღებული მცველები ჰყავდა და ჯავშანი ჩაეცვა, რადგან კატილინამ ამ დღეს მარსის მოედანზე გამოიყვანა შეთქმულნი ხანჯლებით. „Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo et competitors tuos interficere voluisti, comperssi conatus tuos nefarios amicorum praesidio et copis, nullo tumultu publice concitato“ (Cicero, ibidem 1. 5). „კონსულების უკანასკნელ არჩევნებში შენ ფიქრობდი მარსის მოედანზე ჩემი და სხვა შენი მეტოქეების მოკვლას, მაგრამ მე დავასწარი შენი განზრახვის შესრულებას ჩემი მეგობრების დახმარებით, გარეშე საზოგადოებრივი შფოთვის გამოწვევისა“).

მაგრამ საკონსულო კრებებზე ხშირია დიდი გარდატეხა და კატილინა კვლავ დამარცხდა. ამით დამთავრდა კატილინასა და მის მომხრეთა ცდა ლეგალური გზით ჩაეგდოთ ხელში სახელმწიფოს მმართველობის საკე. ამის შემდეგ კატილინა რაზმავს თავის მომხრეებს. გაიუს მანლიუსს გზავნის ფეხულაში და მასთან მდებარე ეტრურიაში, ვილაც სეპტიმიუს კამარტს პეცენტთა ოლქში, გაიუს იულიუს აპულიაში და კიდევ სხვადასხვა პირებს ისეთ ადგილებში, სადაც თითოეულ მათგანს შეეძლო მოეტანა მეტი სარგებლობა (სალ., ibidem, 27).

შეთქმულთა ხელმძღვანელებს კატილინა იწვევს მარკოს პორციუს ლევის სახლში, სადაც გადაწყდა ციცერონის თავიდან მოცილება (სალ., ibidem, 27). რომაელმა მხედარმა გაიუს კორნელიუსმა და მასთან ერთად სენატორმა ლუციუს ვარტუნემ აღუთქვეს კატილინას მათი დახმარება და გადაწყდა შემდეგი დღით დილაადრიან ციცერონის სახლში მისვლა, ვითომ მისასალმებლად, და მისი მოკვლა. „მოიჭებნა ორი რომაელი მხედარი, რომლებმაც იკისრეს შენი ამ ზრუნვისაგან განთავისუფლება და იმავე ღამეს განთიადისას სურდათ ჩემი მოკვლა ლოგინში“ (ციცერონი, 1 სიტყვა 4). მაგრამ ციცერონი დროულად გაფრთხილებული კურიუსის მიერ ფულვიას საშუალებით, არ იღებს ვითომ მისასალმებლად მიხსულ შეთქმულებს.

კატილინას ბანაკი იზრდება. ეტრურიაში მანლიუსი აჯანყებულ მოუწოდებდა მდაბიო ხალხს განაწამებს სილატაკით და მწარე უსამართლობით. მათ, ვინც სულას ბატონობის დრის დაკარგა მიწები და მთელი თავისი დოვლათი; აგრეთვე მანლიუსი აქვებდა ყოველგვარ ყაჩაღებს, ზოგიერთ სულანელ კოლონისტს, რომელთაც ნაძარცვიდან აღარაფერი დარჩათ.

ციცერონი აღნიშნავს, რომ „მის ირგვლივ იკრიბებიან ბოროტ-მოქმედთა და ნაძირალთა ბრბოები არა მხოლოდ ჩვენი ქალაქიდან, არამედ მთელი იტალიიდან. არ მოიპოვება არც რომში, არც იტალიაში არც ერთი ვალგადაუხდელი პირი, რომელიც არ ეძებდეს თავშესაფარს კატილინას ბანაკში, ყველა ბოროტმოქმედისა და დამნაშავეის ამ გაუგონარ შესაკრებ ადგილზე“ (ციცერონი I სიტყვა). მაგრამ ციცერონი წინააღმდეგობაში ვარდება, როდესაც მეორე კატილინარში ჩამოთვლის კატილინას მომხრეებს. თავდაპირველად აღნიშნავს, რომ „იტალიაში არ მოიპოვება არც ერთი საწამლავის გამლესი, გლადიატორი, ყაჩაღი, მკვლელი, ყალბ მემკვიდრეობათა და ხელწერილების შემდგენი, მოქეიფე, გარყვნილი ქალი, ყმაწვილების წარმყვნილი, ისეთი ბოროტი და გარყვნილი ადამიანი, რომელიც ახლო არ იცნობდეს კატილინას“ (ციცერონი, II, 4). მაგრამ შემდეგ კი იგი ჰყოფს მათ და ჩვენ ვხედავთ, რომის საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფს მათი მისწრაფებებით. ჩვენთვის ნათელი ხდება ის გარემოება, რომ ოპოზიცია სხვადასხვა სოციალური ფენიდან შედგება. პირველი კლასი კატილინას მომხრეებისა შედგებოდა დიდი ვალებით დამძიმებული ადამიანებისაგან, რომელთაც უფრო ძვირფასი მამულები ჰქონდათ. მეორე კლასს შეადგენდნენ დიდი ვალის მქონენი, რომელთაც თანაც სურდათ, რომ სახელმწიფოს სათავეში მოქცეულიყვნენ. ამათ არეულობა სურთ თავის მიზნების მისაღწევად. მესამე კლასს შეადგენენ მოხუცები, ჯერ კიდევ ჯანიანი და მოქმედი, მათ შორის მანლიუსი და ის ადამიანები, რომელთაც სულამ ფეხულაში მიწები მისცა და მათ შორის მრავალი საუკეთესო მოქალაქე, სამაგალითო მამაცობით რომ ხასიათდება. მაგრამ მათ განცხრომისა და ფუფუნებაში გატლანგვს თავისი ქონება, დავალიანდნენ. მათ სურთ სულას მომხრობა იმ სამყაროდან. მათ ღარიბი სოფლელები მიიმხრეს, დაამედეს რა ნადავლის ნაწილით. მათ ძარცვისა და სხვისი საკუთრების იმედი აქვთ. მეოთხე კლასს შეადგენენ ისინი, ვისთვისაც სანატრელია საზოგადოებრივი შფოთი და უწყსოება, შევეწროვებულნი და დავალიანებულნი, სასამართლოს მიერ დევნილნი. ისინი მანლიუსის

ბანაკში იკრიბებიან. ყველა ამათი შემოროგების იმედი აქვს ციცერონს. მხოლოდ მეხუთე კლასს მიეკუთვნებიან მკვლელნი და ყოველგვარი ბოროტმოქმედნი. ამათ კი არ თხოვს, რომ კათილინა დატოვონ (ციც., ibidem II, 8).

შეფოთებულმა სენატმა კონსულებს განსაკუთრებული უფლება მიანიჭა *senatus consultum ultimum: videat consules, ne quid detrimenti capiat respublica* (დეე, იბრუნონ კონსულებმა, რათა სახელმწიფო საფრთხეში არ ჩავარდეს).

მაშინ ციცერონმა სენატში წარმოსთქვა თავისი პირველი კათილინარი 63 წლის 8 ნოემბერს:

„*Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quam diu etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia?*“ (Cicero, I, 1).

O tempora! o mores! Senatus haec intellegit, consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum: nos autem, fortes viri, satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci inssi consulis iam pridem oportebat in te conferei pestem, quam tu in nos machinaris.“ (Cicero, ibidem I, 1).

(„კათილინავ! კიდევ დიდხანს გამოიყენებ ბოროტად ჩვენს მოთმინებას, კიდევ დიდხანს აბუჩად აგვიგდებ ჩვენ შენი უგნურებით? როდემდე იყოყოჩებ აულაგმავეი თავხედობით?“

„რა დროება! რა ზნენი! სენატმა იცის ბოროტი განზრახვა, იგი მზადდება კონსულის თვალწინ, დამნაშავე კი ცოცხალია! ცოცხალი! ეს კიდევ ცოტაა. იგი იზადდება სენატის სხდომაზე და მანაწილეობას იღებს საზოგადოებრივი საკითხების განხილვაში და ამავე დროს თავის ბოროტების მსხვერპლს არჩევს ჩვენ შორის დასაღუპად.“

„ჩვენ კი, მამაც მამაკაცებს, გვგონია, რომ ვაკმაყოფილებთ რესპუბლიკას, თუ კი თავს ვარიდებთ მის გამძაფრებასა და იარაღს. დიდი ხანია უკვე, კათილინა კონსულის ბრძანებით შენ სასიკვდილოდ უნდა ყოფილიყავ წაყვანილი, შენ მიმართ გამოყენებინათ დაღუპვა, რომელსაც შენ ყველას წინააღმდეგ ამზადებ.“

„*Habemus senatus consultum in te, Catilina, vehemens et grave; non deest rei publicae consilium neque auctoritas huius ordinis: nos, nos dico aperte; consules desumus.*“ (Cicero, ibidem, I, 1).

(„ჩვენ, კათილინა, შენ წინააღმდეგ გვაქვს სასტიკი და ენის შენაღობის დადგენილება სენატისა, რესპუბლიკა არ არის მოკლებული არც ბჭობისა და არც სენატორთა უფლებებს, არა აშკარად ვალი-არებ რომ ჩვენში, ჩვენში, კონსულეზშია ნაკლოვანება“).

ამ სიტყვაში ციცერონი ამხელს რა კათილინას, მიმართავს მას, რომ დასტოვოს ქალაქი: „მე, კონსული, გიბრძანებ შენ სამშობლოს მტერს, დატოვო რომი“ (ციცერონი, *ibidem* 1, 5).

„საქმის ასეთი მდგომარეობის გამო, კათილინა, განავრძე ასეთივე მიმართულებით, დაბოლოს დასტოვე ქალაქი, კარიბჭე ღიაა. გაემგზავრე. უკვე დიდი ხანია შენ, სარდალს გელის მანლიუსის ბანაკი. აგრეთვე წაიყვანე ყველა შენიანი, თუ არა და რაც შეიძლება დიდი რაოდენობით გაწმინდე ქალაქი“ (ციცერონი, *ibidem*, 1, 5).

„დასტოვე, კათილინავ, ქალაქი! მიეც სამშობლოს საშუალება საშინელებას თავი დააღწიოს“ (ციცერონი, *ibidem*, 1, 9).

იგი ამჟღავნებს თავის მიზანს. თუ იგი სასტიკად მოექცევა კათილინას, მაშინ ყველა იტყვის, რომ იგი სასტიკად და თვითნებურად მოიქცა. თქვენ შორის არის ხალხი, რომელსაც არ ესმის საქმის ნამდვილი ვითარება, ან ისე იტყევა, რომ ვითომ არ ესმის. თუ კი კათილინა გაემართება აჯანყებული მანლიუსის ბანაკში, მაშინ კი ყველასათვის აშკარა შეიქმნება მისი მოქმედება და ვერავინ გაბედავს აშკარად დაიცვას შეთქმულება. თუ კი ამ მრავალრიცხოვანი ბრბოდან სიკვდილით დასჯილი იქმნება მხოლოდ კათილინა, ამით მხოლოდ რამდენიმე ხნით გადავდებთ იმ საფრთხეს, რომელიც საზოგადოებას ემუქრება. ამიტომ პატივცემულო სენატორებო, ცუდმა მოქალაქეებმა თვით გამოამჟღავნონ თავისი თავიდე, ისინი გაემიჯნონ კეთილგამზრახველთ.

აქედან ნათელია, რომ რომსა და იტალიაში მღელვარება იყო. კათილინას აქტიურ თანამებრძოლთა გარდა საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფში ჰყავდა მომხრენი და თანაგრძნობნი. მართლაც, მიუხედავად ციცერონის წინაგანკვირებისა, კათილინას ამბოხების ჩაქრობის შემდეგაც რომში ბრძოლა არ დამცხრალა და თვით იგი (ციცერონი) შემდეგში მეორე ტრიუმვირატისდროინდელი პროსკრიპციების მსხვერპლი შეიქმნა.

თვით ციცერონი თავისი მომხრეების ჩამოთვლისას აღნიშნავს სენატორებს, მხედრებს და კეთილგანმზრახველ მოქალაქეთ. როგორც ჩანს, ციცერონსა და კათილინას შორის ამ დღეებში წარმოებდა სასტიკი ბრძოლა. ვინ გადაიბირებდა პლებს, რომელიც ერთფეროვან სოციალურ ჯგუფს არ შეადგენდა.

„პლებსი, რომელიც თავდაპირველად, გადატრიანლებისადმი მიდრეკილების გამო სავსებით თანაუგრძნობდა სამოქალაქო შეთქმულების აღმოჩენის შემდეგ იცვლის თავის შეხედულებებს, აძაგებდა კატილინას განზრახვებს, ცამდე აპყავდა ციცერონი და ზეიმობდა, როგორც გააზატებული ზონები“ (სალ., *ibidem*, 48).

ციცერონი ფიქრობდა, რომ „კატილინას გამგზავრებასთან ერთად ყველა მისი ზრახვა იქნებოდა გამოაშკარავებული“ (ციცერონი, სიტყვები 1). მართლაც კატილინამ დატოვა რომი. რამ აიძულა მას ასეთი ნაზიჯის გადადგმაში, ჯერ კიდევ გამოურკვეველია. „მე, ჩემი ჩვეულების ერთგულმა, ვიკისრე ყველა უბედური მოქალაქის დაცვა“, — ამბობს კატილინა კვინტ კატულუსისადმი მიწერილ წერილში (სალ., *ibidem*, 35). ციცერონი ზეიმობდა. „ამ შინაგან მტერს ჩვენ უდავოთ ვძლიეთ“, ამბობს მეორე კატილინარში (ციცერონი, II, 2). „ქალაქიდან განდევნილმა კატილინამ დაკარგა ხელსაყრელი პოზიცია მოქმედებისათვის. ახლა ჩვენ აშკარად და დაუბრკოლებლად ვაწარმოებთ მასთან ომს, როგორც სამშობლოს აშკარა მოლაღატესთან“ (ციცერონი, *ibidem*, II, 1).

მაგრამ რომში დარჩნენ შეთქმულების მეთაური ლენტული, სტატილიუსი, ჰაბინიუსი, ცეგეტი. მათ ვიღაც პუბლიუს უმბრენის საშუალებით კავშირი გააბეს ალობროგების წარმომადგენლებთან. ალობროგთა ცალკე პირები შევიწროვებულნი იყვნენ ვალებით, ტომი კი მეომარი იყო. უკანასკნელებმა შეთქმულთა მეთაურებს მოთხოვეს მათი დაპირებათა წერილობითი დადასტურება. ეს ამბავი ალობროგებმა აცნობეს მათი თემის მფარველს კვინტ ფაბიუს სანგას. უკანასკნელმა აცნობა ციცერონს, როდესაც ალობროგები მიემგზავრებოდნენ, მულვიუსის ხილზე ისინი დაატყვევეს ვოლტურციუსთან ერთად. შეთქმულების გამომჟღავნების გარდა ვალეზმა აჩვენეს, ლენტული ამბობდა, რომ სიბილას წიგნები რომში სამეფო ხელისუფლებას უწინასწარმეტყველებენ სამ კორელიუსს; პირველი იყო ცინა, მეორე სულა, მესამე კი, რომელსაც ბედით განსაზღვრული აქვს, ქალაქის დაუფლება, თვით ლენტულია (სალ., *ibidem*, 46, 47).

სენატში კამათი გამოიწვია შეთქმულთა ბედმა. მიუხედავად იულიუს კეისრის წინადადებისა, რომ, მათთვის სიცოცხლე შეენარჩუნებინათ, გადაწყდა მათი სიკვდილით დასჯა, რაც სისრულეში იქნა მოყვანილი.

კატილინას წინააღმდეგ გაიგზავნა ლეგიონები კონსულ ანტონიუსის სარდლობით. იგი მომზენის სიტყვით გამოირჩეოდა ისეთი

ხასიათით, რომ მხოლოდ შემთხვევა გადაწყვეტდა, წაიყვანა თავის ლაშქარს კატილინას წინააღმდეგ, თუ თავის დასახმარებლად.

ციცერონი სენატში ამბობდა: „კატილინას ლაშქარი მოხუცებისაგან შედგება... მეუღლეებისაგან; მათ ჩვენი ჯარის შეიარაღებული წყობა კი არა, საკმარისია ვაჩვენოთ პრეტორის ბრძანება, და ისინი გაიქცევიანო“ (ციც., სიტყვები, *ibidem*, III. მაგრამ საკუთარი ძალების გადაჭარბებული შეფასება არ გამართლდა.

კატილინამ ორი ლეგიონი შეადგინა, თანდათანობით შეავსო კოჰორტები ახალი მოსულებით და აიყვანა ლეგიონები სრულ კომპლექტამდე. ლაშქარი იარაღის ნაკლებობას განიცდიდა. პროფ. ივანოვი („Заговор Катлины и его социальная среда“, Древний Восток, 1940 г., № 1). ამით ხსნის იმ გარემოებას, რომ მას მონები-სათვის არ მიუმართავს, თუმცა მას ამას მისი თანამზრახველები ურჩევდნენ. მაგალითად, ლენტული მიმართავდა მას: „ექებე დახმარება ყველასთან, ყველაზე დაბლა მდგომთა შორისაც კი. მას შემდეგ, რაც სენატმა შენ სამშობლოს მტრად გამოგაცხადა, რატომ ეუბნები უარს მონებს“ (სალ., *ibidem* IV, 4).

„ამავე დროს იგი უარს ამბობდა მონების დახმარებაზე, რომელნიც თავდაპირველად დიდი რაოდენობით მოდიოდნენ მის ბანაკში, რადგან შეთქმულების საშუალებებს ეყრდნობოდა და არ თვლიდა თავის ინტერესების სასარგებლოდ, თუ გამოირკვევოდა, რომ მან რომაელ მოქალაქეთა საქმე გაქცეულ მონათა საქმესთან დააკავშირა“ (სალ., *ibidem*, 56).

უკანასკნელი ცნობა ნათლად ადასტურებს, რომ კატილინა მონათმფლობელური საზოგადოების ჩარჩოებში მოქმედებდა.

კატილინა გადავიდა პისტორიის ოლქში, რომ იქედან ვალიაში გადასულიყო; თუ ამას იგი მოახერხებდა, შესაძლებელია ემიგრანტთა რესპუბლიკა მოეწყო. მას გზა კონსტანტინის ლაშქარმა გადაუღობა და, რადგან სხვა გამოსავალი არ იყო, სცადა ბრძოლაში ეპოვნა ბედი.

კატილინა მიმართავს თავის თანამებრძოლებს: „ბრძოლაში შებმისას ვახსოვდეთ, რომ თქვენ ხელში გიჭირავთ სიმდადრე, პატივი, სახელი, დაბოლოს თავისუფლება და სამშობლო“ (სალუსტი, *ibidem*, 58).

„მხოლოდ ბრძოლის დამთავრების შემდეგ შეიძლებოდა კვშმარიტი წაროდგენა გვექნოდა იმის შესახებ, თუ რაოდენი სიმამაცის და აღმაფრენის ძალას შეიცავდა კატილინას ლაშქარი. თითქმის თითოეული მისი მხედარი, მკვდარი, თავისი სხეულით ჰტა-

რავდა თვით იმ ადგილს, რომელიც მას ცოცხალს ეჭირა ბრძოლის დროს... კატილინა იპოვეს შორს თავისიანთაგან, მტრების ცხედრებს შორის; იგი კიდევ სუსტად სუნთქავდა და მის სახეს შერჩენილი ჰქონდა დაუცხრომელი სულიერი ძალის გამოხატულება, რომელიც მას სიცოცხლის დროს ჰქონდა“ (სალ., ibidem, 61).

თავის სისასტიკით ეს ბრძოლა მოგვაგონებს რესპუბლიკის უკანასკნელი პერიოდის სამოქალაქო ომის ერთ-ერთ ეპიზოდს, როდესაც მუტინასთან ლეგიონებმა მოგვცეს ამხანაგური დუელის საშინელი სურათი. მომზენი მართებულად აღნიშნავს, რომ კატილინამ ამ დღეს დაამტკიცა, რომ ბუნებამ იგი არაჩვეულებრივი საქმეებისათვის განამზადა. მას შეეძლო ბრძანებლობა, როგორც სარდალს და ბრძოლა, როგორც ჯარისკაცს. მთელი მდაბიო ხალხი, მთელი „პლემბსი“ თანაგრძნობით ეპყრობოდა კატილინას. ეს სიმპატია მას დიდხანს დარჩა. ამას კატილინას საფლავის ყვავილებითა და გვირგვინებით შემკობაც ადასტურებდა (პელმანი).

VI

კრასუსისა და იულიუს კეისრის მონაწილეობის საკითხი კატილინართა მოძრაობაში საბოლოოდ გადაუჭრელად ითვლება. მომზენს იურიდიულად თუ არა, ისტორიულად დადასტურებულად მიაჩნია კრასუსისა და იულიუს კეისრის მონაწილეობა კატილინართა მოძრაობაში. მათალია, სალუსტი ცდილობს კეისრის მიმართ ასეთი ეჭვის გაბათილებას, მაგრამ თვითვე საწინააღმდეგო დასკვნის გამოყვანის საშუალებას ვეაძლევს. მაგალითად, სენატში მოუყვანით ვიღაც ლუციუსი ტარკვინიუსი დაპატიმრებული მაშინ, როდესაც იგი კატილინასთან მიემგზავრებოდა. იგი ამბობდა, რომ კრასუსმა გაგზავნა იგი კატილინასთან დავალებით, რომ ლენტულუსს, ცეგეტისა და სხვა შეთქმულთა დაპატიმრება მას ნუ შეაშფოთებს, რომ მან სასწრაფოდ მიაშუროს ქალაქს, რათა გაამხნევოს დანარჩენი შეთქმულნი და იოლად გაათავისუფლოს დაპატიმრებულნი.

„მაგრამ, როდესაც ტარკვინიუსმა დაასახელა კრასუსი წარჩინებული ადამიანი, დიდი სიმდიდრის მფლობელი და ფრიად ძლიერი, მათ ეს სავესებით დაუშვებლად ჩასთვალეს, ზოგიერთებს თუმცა სჯეროდათ, მაგრამ ფიქრობდნენ, რომ ასეთ კრიტიკულ მომენტში უმჯობესია არ გაეღიზიანებინათ ესოდენ მძლავრი ადამიანი, უმრავლესობა კი თავისი პირადი საქმეების გამო კრასუსისაგან მატერი-

ალურ დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა. ამიტომ აყვირდნენ, მენა ცრუ არისო და მოითხოვეს კონსულისაგან კენჭი ეყრტილათ კითხისათვის ჩვენების ცილისმწამებლობის შესახებ“. (სალუსტი, ibidem, 48).

ზოგიერთები ფიქრობენ, რომ დასმენა ზოწყობილი იყო პუბლიუს ავტრონიუსის მიერ იმ განზრახვით, რომ კრასუსის დასახელებით უფრო იოლად დაიცავდნენ დანარჩენ შეთქმულებს მისი ძლიერი სახელით. მიკორენი აზრობდნენ, რომ ტარკვინიუსი ციცერონის მიერ იყო მიგზავნილი. რათა კრასუს მთარველობა არ გაეწიო ცუდ მოქალაქეთათვის და სახელმწიფო გადატრიალება არ მოეხდინაო.

ბუასიემ ისეთი აზრიც გამოთქვა. რომ კრასუსისათვის არ იქნებოდა ხელსაყრელი კატილინარებთან კავშირი, რადგან ვალების გაუქმება მისთვის საზარალო იქნებოდაო, მაგრამ არ უნდა დაევიწყოთ. რომ იგი ერთის მხრივ ამით ზომიერს უპირისპირდებოდა, მეორე მხრივ ხელში ჩაიგდებდა შემოსავლის ახალ და უფრო მნიშვნელოვან წყაროს, რომელიმე მდიდარი პროვინციის მმართველობას ან ლაშქრობის სარდლობას. შემდეგში იგი კიდევ აღმოსავლეთში ლაშქრობის დროს დაიღუბა.

იულიოს კეისარი ამ დროს კრასუსთან ახლო იდგა. იგი უფრო წინდახედულად მოქმედებდა, დემოკრატიულ სამოსელში გამოდიოდა. სალუსტი ცდილობს დაფაროს მისი მონაწილეობა კატილინართა მოძრაობაში. იგი აღნიშნავს, რომ იულიოს კეისარის მტრებმა პიზონმა და კვინტ კატულმა ვერ მოახერხეს ვერავითარი საშუალებით, ვერც თხოვნით, ვერც თავიანთი გავლენით, ვერც ფულით. რომ ვინმეს (ციცერონს ალობროგების საშუალებით) დასმენის საშუალებით იულიუს კეისარი დაესახელებინა.

თუმცა იულიოს კეისარის სახელი ნახსენები არ ყოფილა, მაგრამ რომელი მხედრები საფრთხის გამო შეიარაღებულნი რომ იყვნენ, იულიოს კეისარს ხმლებით ემუქრებოდნენ. ამ მოვლენის ასახსნელად ვერ დავკმაყოფილდებით სალუსტის ცნობით, თითქოს მათში ესოდენი გაბოროტება ზეწოდსახელებული პირების სიძულვილით ყოფილიყო გამოწვეული.

ასევე საეკვაო იულიოს კეისარის ჰუმანიური წინადადება ლენტულისა და სხვათა სასჯელის შესახებ, რომ მათთვის სიცოცხლე შეენარჩუნებინათ და მოეთავსებინათ პატიმრებად იტალიის ქალაქებში, თუმცა ეს გარემოება არც საწინააღმდეგო მოსაზრებას ადასტურებს.

„მაშინ კატონმა უკვე სავსებით აშკარად ილაპარაკა იმის შესახებ, რომელიც კეისრის მიმართ არსებობდა“ (აპიანე, „სტრატეგია“ წ. 6).

როგორც ჩანს შემდეგში კეისრისათვის არ იქნებოდა სასიამოვნო მისი შეთქმულებაში მონაწილეობის ვახსენება. ამით ხსნიან იმ ვარემოებას, რომ ციცერონის მიერ ატიკისადმი მიწერილ არც ერთ წერილში არ არის მითითება შეთქმულებაზე. ალბათ, ასეთი წერილები კიდევ არსებობდა, მაგრამ ციცერონმა მათი გამოქვეყნების ნება არ დართო (Иванов, „Заговор Катилины“).

მომზენის აზრი, რომ კრასუსისა და ციცერონის მონაწილეობა შეთქმულებაში ისტორიულად დადასტურებულად უნდა ჩაითვალოს, მარცხებულია.

VII

კატილინას შეთქმულების შესახებ ისტორიულ ლიტერატურაში სხვადასხვა აზრი გამოითქვა. აღსანიშნავია პელმანის, მომზენისა და ვიპერის შეხედულებანი.

პელმანი თავის შრომაში „ანტიკური კომუნიზმისა და სოციალიზმის ისტორია“ აღიარებს, რომ უკვე V ს. ჩვ. ერთდღე საკუთრების უფლება რამოდენიმედ შეესაბამა ახალ დროს და რომის ეკონომიურ ცხოვრებაში თვალსაჩინოდ აშკარადებოდა კაპიტალიზმის ქარბობა. ანტიკური საზოგადოების ეკონომიური ცხოვრების ასეთი გაგება უხეშ შეცდომას წარმოადგენს. მას (პელმანს) სავსებით შესაძლებლად მიაჩნია, რომ კატილინარების დიდ სოციალურ მოძრაობაში მცირედ არ იყვნენ წარმოდგენილი უკიდურესი სოციალისტური გამანადგურებელი იდეებით გატაცებულნი. მაგრამ მარქსმა კატილინას რევოლუციონერად გამოსახვა ერთ-ერთი ინგლისელი პროფესორის (ბიზლის) მიერ არაკრიტიკულად მიიჩნია, მაშასადამე არამართებულად.

მომზენი თავის „რომის ისტორიის“ II ტომში ყოველმხრივ განიხილავს კატილინას შეთქმულებას. თითქოს პომპეუსის აღმოსავლეთის სარდლობამ გამოიწვია გაძლიერება დემოკრატიისა, რომელსაც ახალგაზრდა იულიოს კეისარი შეთაურობდა. იგი ცდილობდა პომპეუსის დაუსუსტებას და მისთვის სხვა სამხედრო ხელისუფლების დაპირისპირებას. ამიტომ დემოკრატია დაუკავშირდა ანარქისტებს. მრავალი ადამიანი იყო მზად ყაჩაღთა ბრბოს მსგავსად თავს დასხმორდა სამოქალაქო საზოგადოებას და დაერბია იგი, კვლავ ძარცვით შეეძინა ვაფლანგული ქონება. მალე მოიძებნა

ადამიანები ყაჩაღთა ბრბოს მეთაურებად. ასეთებია ლუციუს ლინა და გნეი პიზონი. კატილინა თავისებურ „კონდოტიეროდ“ არის წარმოდგენილი. „იმის მსგავსად, როგორც ოდესღაც მაძებარის მსგავსად იგი კელტური რაზმის სათავეში ნადირობდა გაძევებულიებზე, ანლა სიამოვნებით ჰპირდებოდა მოწინააღმდეგე პარტიას მსგავს სამსახურს. საიდუმლო კავშირი შედგა“ (მომზენი, „რომის ისტორია“).

მომზენს სურდა ეჩვენებინა იულიოს კეისრის დემოკრატიული დიქტატურა, დაესახა იულიოს კეისარი რომის საზოგადოების ჩინიდან გამომკვანად, რომ რომში მონარქია დემოკრატიულ საფუძველზე აღმოცენდაო.

„გასაგებია, რომ ამასთან დემოკრატიის უფრო პატივცემულ ბელადებს შეძლებისამებრ თავი ეპირათ შორს და უფრო ნაკლებად ფაქიზ ამხანაგებს აკისრებდნენ მთელი ქუჩყიანი სამუშაოს შესრულებას, რომლის პოლიტიკური შედეგების მითვისებას იმედოვნებდნენ შემდეგში“.

ვიპერი კიტილინასა და კატილინარებს სთვლის პოლიტიკური მოქმედების პარტიად, რომელიც დემოკრატიას დაუკავშირდა. დემოკრატიულ პარტიას არჩევნებში მხარი უნდა დაეჭირა კატილინარებისათვის, უკანასკნელნი ქალაქში ხმის მისაცემად გამოიწვევდნენ თავის მომხრეებს. სამაგიეროდ კატილინარები ხელისუფლების აღებისას კისრულობდნენ 64 წ. აგრარული, საფინანსო და ადმინისტრაციული რეფორმის გატარებას.

კატილინარების მოძრაობა რესპუბლიკის დასასრულის მნიშვნელოვანი სოციალური ბრძოლის გამომხატველია. მოძრაობის ხელმძღვანელები მიზნად ისახავდნენ არა სახელმწიფოებრივი წყობილების შეცვლას, არამედ რომაული პოლისის მაგისტრატურების ხელში ჩაგდებას, რათა ესარგებლათ ხელისუფლებით მათთვის აუცილებელ ღონისძიებათა გატარების მიზნით. კატილინარები მონათმფლობელური საზოგადოების ფარგლებში მოქმედებდნენ. რომაელ მოქალაქეთა საქმეში არ სურდათ მონების გარევა. კატილინა სამხედრო დიქტატურისაკენ მიისწრაფოდა. მის წინააღმდეგ მხედრები და ოპტიმატები დაირაზმნენ ციკერონის მეთაურობით. რომიდან გასული კატილინა აჯანყების მეთაურობას კისრულობს. 62 წ. აჯანყებულთა მცირერიცხოვანი ჯარი დამარცხდა. ნრავალფეროვანი სოციალური ოპოზიცია დავალიანებულ ნობილებისა და ქალაქის და სოფლის დეკლასირებული ელემენტებისაგან შედგებოდა. იგი უძლური აღმოჩნდა.

რომის დემოკრატია გრაკუსების რეფორმების დამარცხების შემდეგ სერვილიუს რულუსის კანონპროექტის სახით უკანასკნელად გაიბრძოლა. რომის დემოკრატის დაინტერესება პროვინციების ექსპლოატაციაში, პროვინციის რომის ხალხის მამულად (praedia populi Romani) აღიარება, ფიზიკური შრომისადმი უარყოფი დამოკიდებულება არ აძლევდნენ პოპულარებს საშუალებას მკვეთრად დაპირისპირებოდნენ მაშინდელ რომაულ მონათმფლობელურ წყობილებას. დემოკრატია უძლური იყო. ამ დროს ერთადერთ ძალას ჯარი შეადგენდა. მონათმფლობელური წყობილების შენარჩუნებისათვის საჭირო იყო სამხედრო დიქტატურა. შემდეგში კიდევ სარდლებმა გაიკაფეს გზა ერთმპყრობელობისათვის, რაც პრინციპატის სახელწოდებით შეიქმნა ცნობილი.

Труды Кутаисского Государственного Педагогического Института имени А. Цулукидзе, т. VII, 1947.

Transactions of the Tskhumi State Pedagogical Institute of Kutaisi v. VII, 1947.

მიხეილ მახათაძე

„ქართლის ცხოვრების“ მართი აღზილისათვის

„ქართლის ცხოვრების“ მარიავისეული ვარიანტით რუქნადინმა, რომელიც მთავრობდა „დიდსა: საბერძნეთსა: ასიას: და: კაბადუციას: ვიდრე: პონტოდ: ზღუადმდე... მოუწოდა: ყოველსა: სიმრავლესა: სპასა: მისსა: და: შეკრბა: კაცი: ოთხმეოც: ბერი: რომელ: არს: ოთხანი: ათასი,“¹ დაძრა საქართველოსკენ და დააბანაკა ბასიანისსა: აღვილსა: ბოლოტკედ: წოდებულსა“².

აქ მოტანილი ტექსტიდან ჩვენ მიერ დაყოფილ ცნობას ერთგან ტექსტულურად და კომენტირების გარეშე იმორწმებს აკად. ივ. ჯაფარიძის შვილი³; აკად. კ. კეკელიძის აღდგენილ გამოცემაში კი ვკითხულობთ: „შეკრბა კაცი ორმეოცი ბერი, რომელ არს ოთხათასი“⁴.

მაგრამ „ორმეოცი ბერი“ არ არის არც ოთხასიათასი, არც ოთხათასი. „ორმეოცი ბერი“ იქნება რვაასიათასი (80 · 10.000 = 800.000), ოთხასიათასი კი იქნება „ორმეოცი ბერი“. აკად. კ. კეკელიძე, ცხადია, ასე კითხულობს მარიავისეულ ტექსტს, რასაც ადასტურებს „ორმეოცის“ შესწორება „ორმეოცად“. „ოთხათასი“ კი, ამიტომ, მხოლოდ სტამბის შეცდომაა, ოთხასიათასი და“ „ასის“ გამოტოვების ნიადაგზე დაშვებული⁵. ამავე

¹ ი. თაყაიშვილის გამოცემა, გვ. 497.

² იქვე, გვ. 502.

³ ქართველი ერის ისტორია, წიგნი II, გვ. 612, 1913, თბილისი.

⁴ ისტორიანი და აზმანი მაზაგანდეთანი, გვ. 124, 1941, თბილისი.

⁵ აღნიშნულ გამოცემაში გვხვდება სტამბის მიერ დაშვებული სხვა მნიშვნელოვანი შეცდომაც. აქ ტექსტში ვკითხულობთ: განდგომილ მთიულთა ამბოხების ჩასაქრობად გაგზავნილი ივანე ათაბაგი გონიერად მოიქცა, „აღვიდა მთასა ზღისსა და წარვლთ წუერი მთისა, წარჯა მთასა ფხოველთასა და დიდოთასა, რომელი არავის ექნა არცა პირველ, არცა შემდგომად, რამეთუ ერთ-კერძო დაურჩა დურძქეთი და დიდოეთი და ფხოეთი“ (გვ. 138). უნდა იყოს: „რამეთუ ერთ-კერძო დაურჩა დურძქეთი და ერთ-კერძო დიდოეთი და ფხოეთი“, როგორც ზღუნაწერშია (ი. თაყაიშვილის გამოცემა, გვ. 528). აქ შემართავე მიუთითებს

რიცხვს უჭერს მხარს აკად. ივ. ჯანაშიაშვილიც, რადგან მისი ადგილას გადაჭრით ამბობს, რუქნადინმა 400 000 კაცი მოიყვანათ!

ამგვარად, იმის მიხედვით, მატინისეული ფრაზის პირველ ნახევარში ვივარაუდებთ შეცდომას, თუ მეორე ნახევარში, რუქნადინის ლაშქარი ან 400 000 გამოვა, ან 800 000.

ამ ბუნდოვანებამ, თუ გაურკვეველობამ ასახვა პოვა მომდევნო ხანების ისტორიოგრაფიაში.

ასე, არჩილი (XVIII საუკ.) ლაპარაკობს: რუქნადინიო

ოთხ ასჯერ ასსა-ათასსა სპათ შეჭურის მოსაყენესა (885)¹,

400 . 100 000 = 40.000.000. ეს ისეთი კოლოსალური რიცხვია, რომ მისი დასახელება პირდაპირ უბრალო გაუგებრობად უნდა ჩაითვალოს. აქ საქმე გვაქვს ერთგვარ პოეტურ ლიცენციასთან, და არაეითარ შემთხვევაში — პოეტურ ჰიპერბოლასთან, ან ნამდვილ რწმენა-შეხედულებასთან. ალბათ, არჩილს სურდა ეთქვა, რუქნადინმა ოთხასათასი კაცი შეკრიბა და წამოიყვანა საქართველოზეო, „ჯერ“ კი მარცვალთა რაოდენობის დაცვამ გამოიწვია. ვახუშტი გადაჭრით აცხადებს: რუქნადინმაო „შეკრიბნა სპანი 400 000“². თ. დადეშკელიანის აზრით, რუქნადინის ლაშქარი 500 000 კაცისაგან შედგებოდა³. გ. ჯანაშიელი კი სწერს: მას „ჰყვანდა 80-000 მეომარი. კიდევ... 100 000 და აგრეთვე აწვია ქუდზე კაცი“⁴ (sic). „ამრიგად, „80 ბეერი“ მ. ჯანაშიელით 80 ათასია.

ამიტომ, ვფიქრობთ, ჯერ კიდევ საძიებელია, მარიამისეულ ტექსტში ფრაზის პირველ ნახევარშია დაშვებული შეცდომა, თუ

¹ იქვე, გვ. 616.

² არჩილიანი, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, ტ. II, 1937, თბილისი.

³ საქართველოს ისტორია, გვ. 211, 1885, თბილისი.

⁴ Т. задешкелиани, Военная организация и боевой порядок грузинской армии... Известия Кавказского общества истории и археологии, т. I, вып. 2, стр. 60, 1884, Тифлис.

⁵ თამარ მეფე, გვ. 63, 1917, თბილისი.

ხერხზე, რომელსაც ივანემ მიმართა: მან დაიკავა ტაქტიკური მნიშვნელობის მწვერვალი, რითაც მტერი ორად გასტიშაო.

დიდოეთის მთები მართლაც მოქცეულია დურძუქეთსა და ფხოეთს შუა აკად. კ. კველიძეც აღნიშნულ ფრაზას „შესავალ წერილში“ სწორედ ამ სახით ამოწმებს: „რამეთუ ერთ-კერძო დაურჩა დიდოეთი და ერთ-კერძო დურძუქეთი“ (გვ. 19). მაგრამ აქ, სამწუხაროდ, იმავე სტამბის დაუდევრობით, გამოტოვებულია სიტყვა „ფხოეთი“.

მეორე ნახევარში. როგორც ცნობილია, ხენნებული ხელნაწერის დაწერილია უფიცი გადაწერის მიერ, რომელსაც ნუსხური ასოების ურთიერთმსგავსების, დედნის დაზიანების, თუ სხვა მიზეზთა გამო ბევრი შეცდომა აქვს დაშვებული¹. ის აქაც მეტად აშკარაა როგორც აღნიშნეთ, $80 \times 10\ 000 = 800\ 000$ და არა $400\ 000$. მაგრამ როგორ ეწერებოდა ხელნაწერის დედანში: „ოთხმეოცი ბევრი, რომელ არს რვაასი ათასი“, თუ „ორმეოცი ბევრი, რომელ არს ოთხასი ათასი“?

თუ დაუშვებთ, რომ მარიამისეული ტექსტის დედანში საძიებელი ფრაზის რიცხვითი სახელები სიტყვიერად და არა შერეული სახით, ასოთა რიცხვითი მნიშვნელობის გამოყენებით იყო შეტანილი, მაშინ მისგან გადაწერისას ასლში, გამოთქმათა ბგერითი მსგავსების ნიადაგზე, უფრო ადვილად გაჩნდებოდა „ორმეოცის“ ნაცვლად „ოთხმეოცი“, ვიდრე „რვაასი ათასის“ ნაცვლად „ოთხასი ათასი“. თუ იგივე რიცხვითი სახელები დედანში შერეული, ასოთა რიცხვითი მნიშვნელობის გამოყენებით და სიტყვიერად იქნებოდა შეტანილი, როგორც ჩვეულებრივ შეჭკონდათ ხოლმე რიცხვითი სახელები², მაშინ პირუჯუ: უფრო მოსალოდნელია და შესაძლო, მათი გრაფიკული მსგავსების და სიახლოვის გამო, „რვაასი“ (ყ) ათასის წაკითხვა „ოთხასი“ (ყყ) ათასად, და ამ სახით ვადმოწერა, ვიდრე „ორმეოც“ (შ) ბევრისა „ოთხმეოც“ (ყ) ბევრად, რომელთა აღრევის არავითარ შესაძლებლობასაც არ იძლევა მათი გრაფიკული ნაირსახეობა.

აღრევის მხოლოდ ასეთსავე შესაძლებლობას ქმნის როგორც მთავრული (Q - Qჟ, — U - შ); ისე მხედრული ასოები (ყ - უ, ჰ - შ).

მაგრამ ორ მოსალოდნელ დაწერილობათაგან რომელია დედნიესეული, ე. ი. ავტენტური, ამის დადგენა შეუძლებელია თვით მარიამისეული ხელნაწერის მეშვეობით. ამიტომ საჭიროა საძიებელი ადგილი შემოწმდეს სხვა ხელნაწერების მიხედვით.

ხელნაწერები ამ მხრივ ერთნაირობას არ იცავენ. პროფ. ს. ყაუხჩიშვილის ხელმძღვანელობით ჩვენ მიერ შემოწმებულ იქნა „ქართლის ცხოვრების“ დღემდე ცნობილი ყველა მნიშვნელოვანი ნუსხა ან უშუალოდ, ან ირიბი გზით, რომლებშიაც იკითხება საძი-

¹ ისტ. და აზმ., შესავალი წიგნი, გვ. 4; ს. იორდანიშვილი, ქართლ-აღმწერელის ვრთი ცნობის შესახებ, ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, III, გვ. 171, 1936. ცალკე ამონაბეჭდი.

² ისტ. და აზმ., შესავალი წიგნი, გვ. 16, სქოლიო.

3. ქუთაისის ჰედიანტიტუტის შრომები, ტ. VII, 1947.

ებელი ფრაზა¹. ანასეულ ნუსხაში, როგორც ცნობილია, თანამედროვე ისტორია შეტანილია ლაშა გიორგის დროინდელი მემატრიანით, რის გამოც მასში ეს ფრაზა სრულებით არ გვხვდება. დანარჩენთაგან ნუსხაში იკითხება: „შეკრბა კაცი ოთხმეოც ბევრი, რომელ არს ოთხასი ათასი“². ესენია: მაჩაბლისეული, დადიანისეული, მარათაშვილისეული, ჯანაშვილისეული, ჭალაშვილისეული და ფელაენდიშვილისეული³. ერთში, რუმიანცევისეულ ნუსხაში⁴ ვკითხულობა: „შეკრბა კაცი ოთხმეოც ბევრი, რომელ არს რვა ათასი“. ყველა ეს ხელნაწერები თბილისში მოიპოვება და ინახება ჩენს სიძველეთსაცავებში, რამაც შესაძლებლობა მოგვცა მათი ადგილზე შეწამებისა.

რუმიანცევისეულს, როგორც ჩანს ბროსეს გამოცემიდან, მხარს უჭერს ისეთი საუკეთესო ხელნაწერი, როგორც არის თეიმურაზისეული (ინახება ლენინგრადში) და ჯერჯერობით გამოუკვეცილი ბროსესეული ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“. ეს ნუსხები დაედო საფუძვლად „ქართლის ცხოვრების“ ბროსეს გამოცემას, და რამდენადაც იმის მიხედვით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, სამივე აქ აღნიშნულ ხელნაწერში საძიებელი ფრაზა შემონახულია ერთნაირად⁵.

ამრიგად გამოდის, რომ საძიებელი ფრაზის პირველი ნახევარი — ოთხმეოცი ბევრი — ყველა დღემდე ცნობილ მნიშვნელოვან ნუსხაში შემონახულია ერთნაირად, მეორე ნახევარი კი — ო-ი რედაქციით: ოთხასი ათასი, რვა ათასი.

ეს გარემოებაც ცხადყოფს, რომ გადამწერის მიერ შეცდომა დაშვებულია ფრაზის მეორე ნახევარში — მართალია, ხელნაწერებში იკითხება „რვა ათასი“ (და არა „რვაასი ათასი“), მაგრამ ეს ადვილად აიხსნება: შეცდომა დაშვებულია არა დედნის გაუგებრობის ნიადაგზე, არამედ მექანიკურად, „რვაასი ათასისგან“ „ასის“ გამოტოვებით. აქ უკვე მნიშვნელობა აღარ აქვს შესატყვისი ფრაზა დედანში როგორ ეწერა: შერეულად, თუ მხოლოდ სიტყვიერად.

საინტერესოა სხვა წყაროების ჩვენება რუქნადინის ლაშქრის რიცხოზრივ რაოდენობის შესახებ.

¹ თავაზიანი დახმარებისთვის პროფ. ს. ყაუხჩიშვილს უღრმეს მადლობას მოვახსენებ.

² აღარ ვხეხვით მართლწერის საკითხებს.

³ H-№ 2135, S-№ 354, S-№ 25, S-№ 4730, Q-№ 207, №

⁴ H-№ 2080.

⁵ ქართლის ცხოვრება, ბროსეს გამოცემა, გვ. 319. ხ. კ ი ბ ი ნ ა ძ ი ს ა

პირველ რიგში უნდა შევეხოთ თავარის მეორე ისტორიკოსს (ბასილი ეზოსმოდღარის) ცნობებს. ეს ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ რუქნადინმა ოქროთი თუ სხვა საშუალებებით მოისყიდა, გადაიბრა და მიიმხრო მესობოტამიის კალონიის, გალატიის, ლანჯრის, ანკურიის, ისავრიის, კაბადღჯიის, დიდი სომხითის, ბითუნიის, ფებლალონიის მცხოვრებნი ისე, რომ „არა დაუტევა თვნიერ დედაკაცისა სოფელთა შინა მათთა, არამედ ყოველნი აამხედრნა“; მათ შეუერთა 100 000 შეიარაღებული თურქი, აგრეთვე, ეზინკელნი, ხალფერდელნი და კარნუქალაქელნი, ერთი სიტყვით, ფეხზე დაყენა მთელი წინააზია, და ეს განუსაზღვრელი რაოდენობა მებრძოლთა დასძრა საქართველოსკენ¹.

ამრიგად, ბასილი ეზოსმოდღარი არ განსაზღვრავს რუქნადინის ლაშქრის რაოდენობას რიცხობრივად, გარდა ამ ლაშქარში შემავალი თურქული ნაწილებისა, მაგრამ აშკარაა, მისი აზრითაც რუქნადინის მთელი ლაშქარი 700 000 — 800 000 კაცისგან მაინც შესდგებოდა.

აღნიშნულ გარემოებათა მიხედვით, ვფიქრობთ, არ შეეცდებით თუ დავასკვნით, რომ მარიამისეულის დედანში იკითხებოდა: „შეკრბა კაცი x (80) ბევრი, რომელ არს ყ (800) ათასი“, ე. ი. შეიკრბა 80 ათეული ათასი კაცი, რაც 800 ათასს უდრისო. ახლა უნდა დაისვას საკითხი: რამდენად სანდოა მემატიანის ეს ცნობა?

დღეს უკვე საყოველთაოდ ცნობილია, რომ კლასიკური ეპოქის, ან საშუალო საუკუნეთა ქვეყნებს არ შეეძლოთ ბრძოლის ველზე გამოეყვანათ და იარაღის ქვეშ დაეყენებინათ მილიონიანი ლაშქარი და არმიები². ამიტომ ჩვენც უნდა დავასკვნათ, რომ ქართული ცნობები რუქნადინის ლაშქრის რიცხობრივი რაოდენობის შესახებ უთუოდ გაზვიადებულია.

მართლაც, სალაშქროდ გაშლილ-გამგზავრებული ასეთი სიდიდის ლაშქარი სიგრძით ვერ მოთავსდებოდა ლაშქრის გამოსავალ და დანაჯების პუნქტთა შორის, და უფრო მეტად ვერ მოთავსდებოდა, ვიდრე ქსერქსის არმია — სპარსეთსა და საბერძნეთს შორის. კიდევ რომ დავუშვათ, ეს უზარმაზარი ლაშქარი საქართველოს საზღვრებთან მოხიდეულ იქნა ტალღებად, ნაწილ-ნაწილ (რაზეც არ მიუთითებს

¹ ბასილი ეზოსმოდღარი, ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, გვ. 25, 1944 წ., თბილისი.

² Г. Дельбрюк, История военного искусства, т. I, ст. 47, 1936, Москва; там же, предисловие, ст. 5-6; Ф. Меринг, Очерки по истории военного искусства, ст. 11-12, 1936, Москва.

არც ერთი ქართული წყარო), რომ პოზიციური ბრძოლისათვის რომელშიაც ერთი მეომარი მხარე წარმოდგენილია 800 000 ჯარით, გამონახულ იქნა შესაფერი ადგილი, რომ რუქნადინში მოახერხა 800 000 კაცისგან შემდგარი ლაშქრის მომარაგება, შეიარაღება, მართვა და სხვ., რის საშუალებასაც არ იძლეოდა იმ ეპოქის სახელმწიფოთა სოციალური, ეკონომიური, პოლიტიკური სტრუქტურა, ქართველ მემკვიდრეთა ერთნაირი ცნობა, რომ ეს ლაშქარი ერთ დღეს იქნა გარემოცული¹, ან, რომ ორმხრივ იქნა ჩაკეტილი², და დამარცხებული, საეჭვოს ხდის მათსავე ცნობას ამ ლაშქრის რაოდენობის შესახებ. მდგომარეობა იგივე დარჩება, მატინისეულად 400 000 რომ ჩავთვალოთ, და არა 800 000.

არც კანა, არც სედანი, არც სტალინგრადი არ იძლევა უფლებას დავასკვნათ, რომ ასეთი მასშტაბის ოპერაციების დამთავრება ერთ დღეს შეიძლებოდა.

ამრიგად, „ქართლის ცხოვრების“, კერძოდ — თამარის ორა მემკვიდრის ცნობა რუქნადინის ლაშქრის რიცხოვრივი რაოდენობის შესახებ საჭიროებს დაზუსტებას.

მაგრამ როგორ უყურებს საკითხს ლაშა გიორგის დროინდელი ისტორიკოსი?

თუმცა იგი, მეტად შეზღუდული ავტორი, შემოფარგლულია უამთააღმწერელის ვიწრო ინტერესით, იქნებ არა მარტო ამით აიხსნებოდეს მისი შედარებით რეალისტური და გაუზვიადებელი ცნობები ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე: „მოვიდა რუქნადინი და თანა ჰყუა ლაშქარი დიმიშშკით (დამასკოთ) და ალაბით (ალუპოთ) ამოღმა, წაღებად ამის სამეფოისა. მიეგებნეს ბასიანის ქუეყანასა, გაიქციეს, ზოცეს და ამოსწყუიდნეს“³.

მართალია, აქ ნათქვამია, რუქნადინს თან ახლდა დამასკ-ალუპოს ამოღმა მოყოლებული ქვეყნებიდან გამოყვანილი ლაშქარი, და ის მიხნად ისახავდა საქართველოს მოსპობასო, მაგრამ აქ მაინც არ არის ნათქვამი — ეს ლაშქარი 700 000-800 000 კაცისაგან შესდგებოდაო.

თუ ზემონათქვამი სწორია, მაშინ საჭიროა დაიძებნოს მემკვიდრეთა გაზვიადებული წარმოდგენის მიზეზი რუქნადინის სამხედრო ძალებზე. ეს არის თვით რუქნადინის წერილი: „აწ წარმომივლენია

¹ ბ ა ს ი ლ ი ეზოსმოდგარი, გვ. 28.

² იქვე, აგრეთვე ქართლის ცხოვრება, მარიამისეული ვარიანტი, გვ. 503.

³ ქართლის ცხოვრება, ანასეული ვარიანტი, გვ. 241, 1942, თბილისი.

ყოველი მხედრობა ჩემი“¹... და მისივე ბაქიობა და ტრაბახი, რომელიც, ალბად, საქართველომდე აღწევდა რუქნადინის ჯაჯუშების მეშვეობით.

ისეც საგულეველია, რომ რუქნადინს, რომელმაც დიდძალი ოქრო გაიღო ლაშქრის შესაგროვებლად, ყოველი უფროსი თუ უმცროსი სარდალი ატყუებდა მის მიერ შეგროვილ და საბრძოლოდ გამოყვანილ მემობართა რაოდენობის შესახებ, რათა რაც შეიძლება მეტი ოქრო მიეღო. ამიტომ შესაძლოა, რუქნადინს მართლაც სჯუროდა თავის ლაშქრის მრავალრიცხოვანება, ხოლო უძლეველობაში რომ დარწმუნებული იყო, ამას მისი ბასიანში მოსვლა ამტკიცებს. ამიტომ, და მტერზე მორალური ზედმოქმედების მიზნითაც, ის, მართლაც და ხმამაღლა დაიძახებდა — **წარმოვივლენია ყოველი მხედრობა ჩემით.**

ყველაფერი ეს ადვილად მოაღწევდა საქართველომდე. ამათ უნდა დაემატოს თამარის ისტორიკოსების ღრმა პატრიოტული სულისკვეთება, რითაც გამსჭვალულია მათი ნაწარმოებები. ადვილად დასაშვებია, რომ მათ მატიანეებში ისეთმა ცნობებმაც კი იჩინეს თავი, რომელთა სიმართლეში თვით ავტორებიც არ იყვნენ დარწმუნებულნი, მაგრამ რასაც მათ ჰკარნახობდა პატრიოტული მისწრაფებანი და შვებება. ერთი სიტყვით, ქართველ მემატიანეთაგან ისტორიული ფაქტების გაზვიადება ადვილად აიხსნება.

მაშ, რამდენი, როგორი რაოდენობის ლაშქარი მოიყვანა რუქნადინმა? გადაკრით დადგენა ამისი ჯერჯერობით ძნელია. საკითხი საკიროებს უფრო ღრმა და სერიოზულ შესწავლას. ბასიანის ბრძოლის პრობლემა არ შეიძლება შესწავლილ იქნას იზოლირებულად, იმ ეპოქის სხვა საგარეო (და თავდაცვით) ომებისგან მოწყვეტილად. აუცილებელია განისაზღვროს ბასიანის ომში მონაწილე ქართული ჯარის რაოდენობა, ტყვედ წამოყვანილთა რიცხვი, წინააღმდეგობის ქვეყნებისა და კერძოდ, რუქნადინის სამხედრო შესაძლებლობა, უცხო წყაროები და სხვ. და მხოლოდ შემდეგ შესაძლო გახდება მიახლოებით მაინც განისაზღვროს რუქნადინის ლაშქრის რიცხოზომიერობა (და ბასიანის ბრძოლის მასშტაბი). წინასწარ კი უნდა განაცხადოთ, რომ ამით ჩვენ სრულიადაც არ ვფიქრობთ ვსაბრძოლა და მისი მნიშვნელობა სამხედრო ხელოვნების ისტორიაში გავუთანაბროთ საშ. საუკუნეთა ფეოდალურ კინკლაობათ და ურთიერთ დარბევის სურათებს. რუქნადინის ლაშქარი, სულ

¹ ქართლის ცხოვრება, მარიამისეული ვარ., გვ. 498.

მცირე, 50 000 კაცი თავს რომ განესაზღვროთ, საშუალო საუკუნეების ფეოდალურ „ლაშქრობათა“ და შეხლა-შემოხლათა ფონზე, როცა 1000-მდე მეომრის მონაწილეობით გადახდილი ბრძოლა უდიდესად ითვლებოდა, რუქნადინის, — რომელიც ჩვენკენ დაიძრა „წაღებად ამის ქვეყანისა“, — მიზანი ცხადად გვიჩვენებს ამ ლაშქრობის უდიდეს მასშტაბებს. ტაქტიკურის მხრით კი ეს ბრძოლა არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი მოვლენაა აღმოსავლეთის და წინააზიის სამხედრო ხელოვნების ისტორიაში.

М. С. МАХАТԱДЗЕ

ПО ОДНОМУ ВОПРОСУ ИЗ „КАРТЛИС ЦХОВРЕБА“

Р е з ю м е

В летописи „Картлис цховреба“ (в основной редакции парижы Марри), сказано, что на призыв Иконийского султана Рукнадина „собралось воинов в количестве 80 бэври (бэври=10.000), то есть 400 тысяч“, и что с этим войском (в 1206 г.) он подступил к пределам Грузии. На основании сличения рукописей и по другим призвакам выясняется, что в оригинале текста было написано: „собралось... 80 бэври, то есть 800 тысяч“.

Однако, это не значит, что Рукнадин на самом деле ввел в Грузию 800 тысяч воинов. Здесь мы имеем дело с обычным преувеличенным представлением летописцев о количестве воинов, принимавших участие в том или ином сражении. Но нельзя приравнивать масштаба этого сражения к масштабам феодальных стычек средневековья. Пока еще является затруднительным точное определение численного соотношения участников этой войны. Но на основании некоторых данных можно сказать, что как по масштабу, так и вообще это сражение является исключительным в истории военного искусства средних веков и Передней Азии.

ვალერიან ბახტაძე

ანტონ ფურცელაძის ეკონომიური
შეხედულებანი¹

I

ნაროდნიკული მოძრაობა საქართველოში 70-იან წლების დამლევს ჩაისახა და განვითარდა. მისი დიდი განვითარება ხდება 80-იან წლებში. 90 წლებში ნაროდნიკული მიმართულება ჰკარგავს თავის ერთიანობას და უფრო „იშედში“ ვაერთიანებული ქართველი ნაროდნიკების ნაწილი თავის მოღვაწეობას აგრძელებს გაზ. „ივერიაში“. საუკუნის დამლევს ნაროდნიკული მიმართულება უკვე აღარ არსებობს.

ქართველ ნაროდნიკთაგან გამოირჩევა თავისი თეორიული მომზადებითა და ეკონომიური საკითხებისადმი ინტერესით ანტონ ფურცელაძე. იგი რუსი ნაროდნიკების დიდ გავლენას განიცდიდა და ცდილობდა ნაროდნიკული შეხედულებების გავრცელებას საქართველოში. რუსი ნაროდნიკების შეხედულებები ქართულ სინამდვილესთან შეფარდებით მან თავისებურად გადაამუშავა და მოგვცა ქართული მოვლენების ახსნა. ქართველ ნაროდნიკთა შორის ის ყველაზე მეტად დაინტერესებული იყო ეკონომიური საკითხებით.

ეს გამოკვლევა წარმოადგენს ქართველი ნაროდნიკების სოციალურ-ეკონომიურ შეხედულებათა ანალიზის ცდას. იგი ნაწილია ერთგული შრომისა: „ნარკვევები ქართული ეკონომიური აზრის ისტორიიდან“.

—:—

ანტონ ფურცელაძე 70-80-იან წლებში დასავლეთ ევროპის უტოპიური სოციალიზმის დიდ იდეურ გავლენას განიცდის. ეს გავლენა, უპირველეს ყოვლისა, სჩანს კაპიტალიზმის კრიტიკაში. ფურიერე ზომ იმით არის შესანიშნავი, რომ მას განსაკვიფრებელი

¹ წაკითხული იყო მოხსენებად პედინსტიტუტის IX სამეცნიერო სესიაზე 1946 წლის 15 მაისს. იბეჭდება შეშოკლებით.

სიმახვილით აქვს მოცემული კაპიტალიზმის კრიტიკა. მაგრამ ფურცელაძე ამავე დროს რუსი ნაროდნიკების გავლენის ქვეშაც იმყოფება. იგი ცდილობს კაპიტალიზმის კრიტიკა გამოიყენოს იმის დასასაბუთებლად, რომ ჩვენს ქვეყანას ამ გზით წასვლა „პროლეტარიატობაში ჩააგდებს“. მას არ სურს კაპიტალიზმის განვითარება ჩვენში. მართლაც, რას წარმოადგენს, მისის აზრით, თანამედროვე კაცობრიობის ცხოვრება? იგი წერს: „ეს ყველამ ვიცით, რომ დღითიდღე ხალხი თანდათან მრავლდება. როგორ უნდა იცხოვროს ხალხმა იმ დროს, როდესაც ეხლაც ძლივს, ანუ უკეთა ვსტკვათ, არა გვეოფნის ჩვენი სარჩო. მიწისა და წყლის ნაყოფი?.. ამ უბედურებასთან, რომ ბუნების ნაყოფი უშვერს ცხოვრებაში მყოფთ ხალხებთ არა ჰყოფნით, ზედ ერთობა კიდევ ის უთანასწორობა შრომაში, რომელიც ზემოდ იყო მოყვანილი: თითქმის ნახევარზედ მეტი კაცობრიობისა ან არა შრომობს ან შრომობს უხმარისს საქმეზედ და სცოვებიან სახმარისს საქმეს. აქედან გამობხნას ეხმარება სწავლა“¹. ა. ფურცელაძე ფიქრობს, რომ ეს უთანასწორობა არა თუ მცირდება, არამედ იზრდება, და თუ მეცნიერება არ შეუდგა ამის თავდარივს, კაცობრიობას რიგიანი ბოლო არ მოეღის“². იგი ფიქრობს, რომ საქართველოშიც გაჩნდებიან პროლეტარები თუ არა, პაუპერიზმიც უეჭველად. „აქამდის ჩვენი სასიხარულო ის იყო, რომ თითქმის არა გვეყვანდა პროლეტარები, მაგრამ ახლა თუ გავიხედეთ კარგათ მომავალში და ჩავაძკერდით იმ გარემოებათა, რომელშიაც ჩვენ თან და თან ვცვივდებით, ჩვენში პროლეტარი არა, და პაუპერიზმიც აუცილებელია“³. ფურცელაძე შორს არის ჩვენს ქვეყანაში არსებული პაუპერიზმი „გაწრიოვება“ ისე წარმოიდგინოს, როგორც ევროპაშია. იგი ეძებს სპეციფიკურ ქართულ მიზეზებს ამ გალატაკებისას. და მან კიდევ მონახა ამის მიზეზები. იგი წერს: „პირველი მიზეზი ამ გაწრიოვებისა უნდა ვეძებოთ იმაში, რომ ჩვენ დიდ ხანს გვედო სპარსელებისაგან ხარკი საუკეთესო ქალ ვაჟთა, რომელნიც გადიოდნენ აქედამ და აკლებდნენ თავის სისხლს ქართველთა ტომთა და შეჰქონდათ ეს უცხო ტომის სისხლში. აქედამ წარმოსდგა გაუმჯობესება სპარსთა და თურქთა და მეორეს მხრივ დამდოვრება ქართველთა“. მაგრამ არის მეორე მიზეზიც: „ჩვენს გონებას, მხნეობას, და ავებულებითი წარმატებას

¹ ანტ. ფურცელაძე, ჩვენი სალტოლველო, მნათობი, № 5, 1871, გვ. 88-89.

² იქვე, გვ. 98.

³ ანტ. ფურცელაძე, სასოფლო წერილები, გუთნის დედა, 1873, № 14.

უხმარებოდა ცხოვრების ცვლილება. დღეს ქართველი კაცი ადრე მხნეთ მიწას და იქნდა სარჩოს, ხვალ ის მიდიოდა საოკრათ უცხო ტომში, სადაც, გარდა იმისა, რომ ისვენებდა და იბრუნებდა ერთ რიგის ცხოვრებიდამ და ნიადაგ მიწაში ჩაქქეროდა ამ სულსა, ის ჰხედავდა უცხო ტომის ხალხს, მათს ბუნებას, მათს ცხოვრებას, მათს შეძლებათა, რომელიც ძალა იყო თუ ნება ემეტყდებოდა ამას გონებაში, უახლებდა აზრსა და გულსა უღსნიდა თვალსა, უჩვენებდა თავისსა და სხვის ნაკლებულობას და უჩვენებდა ნამდვილ შეცდომათა“. მაგრამ გარდა ამ არა ეკონომიურ მიზეზებისა, არსებობენ წმინდა ეკონომიური მიზეზებიც. „დღეს ჩვენი კაცი... ნიადაგ ჩასცქერია შავს მიწას, რომლის მოსავლის არც კი აქვს იმედი, რომ იმას დაარჩეს. დღეს იმის მაგივრათ სხვა ჰფიქრობს და ზრუნავს და არც კი აჭვს იმის ნება, რომ თვით შევიდეს თავის საჭიროების ზრუნვაში, დღეს იმას აღარ აქვს თავის ფართო მიწდვრები, შეუვალი ტყეები, სავსე ქვევრები და ორმოები. დღეს ის უცხო კაცს აღარ უყურებს ისე, როგორც კაცს, რომლისაც პასუხისგებაც და მორევნაც შეუძლიან ამას: ამისთვის ახლა ეს კაცი არის ქუაყა, გონებაც, ძალაცა, სამართალიც, რომლის წინაშე ეს სრულიად უნდა იყვეს გამქრალი და გაქარწყლებული“. ყველაზე საყურადღებოა უკანასკნელი მიზეზი. ჩვენი სილატაქის, ჩვენი დაჩაგვრის მიზეზად მას მიაჩნია ევროპული ცივილიზაცია. „რამდენათაც გვიახლოვდება ევროპული ცივილიზაცია იმდენი უფრო ჰმოქმედობს ის ჩვენზედ როგორც დამჩაგრავე მოვლენა... ყველა, რაც ძალი და ღონეა იწვევს დიდ მდიდრადჯულს ცხოვრებაში და კოხტა პროუფობაში უკან არავის ჩამორჩეს, და საზრდოს შექმნის სახსარი კი არავინ იცის და ვერც არავისაგან სწავლობს. ამას ყველას მისდევს მარად ვალები და ცარცვა ადგილ მამულისა“¹. ფურცელაძეს პროლეტარიატში ჩაცვენის და ხალხის სილატაქის მთავარ მიზეზად, მიწის ხელიდან გამოცლა მიაჩნია. იგი კარგად იცნობს ევროპის ქვეყნების და კერძოთ ინგლისის ეკონომიური განვითარების გზებს, რომ არ დაინახოს, რომ მიწიდან მწარმოებლის განთავისუფლება მართლაც წარმოადგენს პროლეტარიატის განვითარების მთავარ ეკონომიურ საფუძველს. საყურადღებოა ყველაზე უფრო მახვილი მაგალითი, რომელიც მას მოჰყავს: ინგლისში საზარლამენტო აქტები შემოფარგლის (огораживаний) შესახებ. იგი 1875 წ. სწერდა „ბანკებმა მისცეს შემწეობა და ძალა მოწალმართეთა ინგლისის საკოროლოში,

¹ ანტ. ფურცელაძე. სასოფლო წერლები, გუთნის დედა 1873. № 14.

რომ ყოველი რიგი სანებევრო და სადიდრაჯონი მოსულენი რულეში. ამ გვართ ამ აღწერილი მაუდის ცხვრებმა დაიჭირეს დიდი ადგილები, რაკი ამათხედ დიდი მოთხოვნილება იყო და უფრო მოგებას აძლევდა, ვიდრემ მოყვანა თავის მამულებში უპირველესთა კაცთა აგებულებისათვის სახმართა საქიროებათა. ამგვარი მამულის პატრონებმა იმ ადგილას, სადაც მოჰყვანდათ პური, დასთესეს საკვებავი ბალახები და შეინახეს მაუდის მცხვარსა და სხვა ამგვარ ძვირფასთ პირუტყვთათვის საძოვრებათ და აღარ მისცეს სოფლის მოღვაწე გლეხთ სახნავ-სათესათ. ამან დაგვალა, დაასწულა და გაჟლიტა ინგლისის ხალხი. ამან გაახშირა პაუპერები; ამან გარკვა მილიონობით ინგლისისა, შოტლანდიისა და ირლანდიის ხალხი თავის ქვეყნიდამ. ხალხის მაგივრათ დარჩა თითქმის ნახევარს ინგლიზეთში ბანკების დახმარების მოწყალებით, ცხვარი, სრული და მსუქანი საქონელი, ფაბრიკები, ქარხნები; პურის მაგივრათ ითესება საკვებავი ბალახები, სოფლის მაგივრათა არიან საძოვრები¹. საქართველოში ასეთ მოვლენას ფურცელაძე ვერ ნახავდა კაპიტალისტური მეურნეობის ნაკლები განვითარების გამო. მაგრამ იგი ხედავდა, რომ განვითარების გზა ერთია: მამულის მწარმოებელს, მამული ხელიდან ეცლება. ამის მიზეზია მამულთა დიდი დავალიანება. „უმკველია, სწერდა იგი — თუ ეს გარემოებანი და საზოგადო დაწყობილებანი არ შეიცვალენ, დღეს იქნება თუ ხვალ წავა ჩვენი ხელიდამ, და ჩვენ ვნახავთ ჩვენს თავს ამ ჩვენს მამულში, რომლისაც ყოველი ნაბიჯი არის მორწყული მამაპაპის სისხლით, იმაზედ უარეს მდგომარეობაში, რაშიც არიან დღეს ირლანდიელნი და სხვა ზოგიერთა დასავლეთ ევროპისა და ინგლიზეთის პროლეტარი და პაუპერები. იქაურს უმამულო ხალხს კიდევ აქვს გზა რამე ღონისძიებით, შიგა და შიგ მაინც არ მოიკლას თავი შიმშილითა: მიჰმართავთ ქარხნებს და სხვა სამუშაო ადგილთა. მაგრამ ჩვენ რა გვრჩება თუ მამულები ხელიდამ გაუშვით?!“²

რა უშველის საქმეს? მდგომარეობას გამოასწორობს ცხოვრების საძირკვლიანად შეცვლა. ცხოვრების საფუძვლიანად გარდაქმნისათვის კი საჭიროა ევროპის სოციალისტების სწავლისა და მოძღვრების შეთვისება. აქაც ჩანს უტოპისტების გავლენა. „რაცი-

¹ ანტ. ფურცელაძე, სასარგებლონი არიან ხალხისთვის სასოფლო-სამეურნეო ბანკები თუ არა, გუთნის დედა, 1875, № 9.

² ანტ. ფურცელაძე, სასოფლო წერილები, გუთნის დედა, 1873, № 14.

ონალისტურად ცხოვრების მოწყობისა და გაუმჯობესების უტოპიური სოციალისტების თეორიის დამახასიათებელია“. — სა-
 მართლიანად შენიშნავდა ს. ხუნდაძე.

ანტ. ფურცელაძემ იცის ცხოვრების გარდაქმნის რამდენიმე ცდა. მან იცის მაგ. შულცე-დელიჩისა და ე. პრუდონის ცდები. არც ერთი არ არის მისთვის მისაღები. მან იცის, რომ არ შეიძლება „დღევანდელი სახელმწიფო და საზოგადო წესი და წყობი-
 ლებაც დარჩენ და ხალხიც კეთილდღეობაში იყვეს“. იგი სასტიკად დასცინოდა შულცე-დელიჩისა და პრუდონის ცდებს, როდესაც სწერდა: „ბანკებს არავითარი სასწაული არა აქვთ. ბანკები ყოველთვის იყენენ, ყოფილან და იქნებიან იმგვარი წყობილებანი, რომელნიც სხვის ფულებს, რომელთაც მოსესხი ანუ უკეთა ვსთქვათ, ამ ბანკების თავი უჭირონ, იზიდამენ თავისთან და სხვა გაჭირებულის ფულებით მდიდრდებიან თვითონ და ამდიდრებენ თავიანთ პატრონებსაც. სხვა ძალა ბანკებს არავითარი არა აქვთ რა: როგორც ერთი კაცი ვერ გამდიდრდება რომ სხვებს სარჩო არ მოაკლდეთ და არ დაღარიბდნენ, ისე ბანკი ვერ წავა წარმატებაში, თუ სხვებს არ მოაკლდათ ისა, რაც ბანკს და ბანკის პატრონებს ემატებათ. მინამ ამ უბრალო აზრს და ბანკის ძალას მიხედვებოდნენ. თვით უპირატესი პირნი ევროპაში იყენენ იმ შეცდომაში, როგორც შულცე და ეგონათ, რომ ბანკით გამდიდრება არის რაღაც სასწაული რომელიც ჰბადებს ქონებას და ამდიდრებს, თვით პრუდონსაც კი სჯეროდა ეს ძალა ბანკში, მაგრამ ბოლოს მიხვდნენ რაც ძალა ჰქონდა ბანკებს“¹. მაშასადამე, ევროპული პროექტები საქართველოსათვის გამოსადეგნი არ არიან. სამაგიეროთ მის ხელთ იყო რუსი ნაროდნიკების მოძღვრება რუსული ობშჩინით ახალი საზოგადოების აშენებისა. ანტ. ფურცელაძემაც აქეთვე მიმართა თავისი ყურადღება და წერილი გლეხის გადარჩენა სცადა ობშჩინის საშუალებით. საყურადღებოა, რომ იგი, მსგავსად ჩერნიშევსკისა და რუსი ნაროდნიკებისა, ბარონ ჰაკსტგაუზენის მიერ 1843 წ. აღმოჩენილ რუსულ ობშჩინის განვითარებაზე აფუძნებს მომავლის განვითარების იმედებს.

საპროგრამო წერილში „მამულის საერთო მფლობელობა“ იგი შეეცადა წარმოედგინა კერძო საკუთრების გაჩენის ისტორიული გზა. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, საკუთრების აღმოცენების ეს

¹ ანტ. ფურცელაძე, რამოდენიმე სიტყვა სასოფლო-სამეურნეო ბანკებზედ-მოწინავე, გუთნის დედა, № 1, 1873.

გზა არც თუ შეეფარდება ისტორიულ სინამდვილეს, მაგრამ თულ ეკონომიურ ლიტერატურაში ეს ცდა მეტად საინტერესოა. ანტ. ფურცელაძე სწერდა: „კაცობრიობის ცხოვრებამ და წყობილებამ იმავ დასაწყისითვე ისე აუქცია ნამდვილს და სწორე გზას, რომ, რამდენიც ხანი გავიდა, იმდენი უთანასწორობა შეძლებასა და წოდებათა შორის უფრო და უფრო დამკვიდრდა. ჯერ დამყარდა ოჯახის მეუფროსობა; ოჯახის მეუფროსობა გადაიქცა გვარის ან მოდგმის მეუფროსობად; გვარის მეუფროსობა გადაიქცა თემის მეუფროსობად; თემის მეუფროსობა — ერისთავობად; ერისთავი მამასახლისად — რომელიც უღრიდა დღევანდელს რესპუბლიკის ბრეზიდენტს; მამასახლისი — მეფედ, მეფე — ხელმწიფედ. ესევე დაემართა ქონებას. ჯერ ყველა კაცი საოგებლობდა განუსაზღვრელად სადაც ჰსურდა ყოველივე ბუნების მომნიჭეობით. მერე გვართა და თემთ, ვისიც უფრო მეტი ძალა ექირა ხელში, დაიმკვიდრეს სხვა და სხვა საუკეთესო ადგილები და თავიანთ მეტი იქ ალარავინ გაატარეს. მერე გვარსა და თემში დაიწყეს თვითეულს სულზედ ამ ადგილების განაწილება და დროებით, ახალ სათემოდ ანუ საოჯახოთ გამოყოფამდის დასაკუთრება მიწისა; მერმე დაიწყეს ამ დასაკუთრებული სათემო ან საოჯახო მიწებისა სამკვიდროთ დასაკუთრება და აქციეს საშვილისშვილო ქონებათ; ბოლოს გაჩნდა ყიდვა და ყიდვით ზრდა და დასაკუთრება მამულებისა და ამით დაგვირგვინდა მამულების დაპყრობა და დასაკუთრება. რაც დაემართა მამულებს, ის მოუვიდა სხვა რიგ ქონებასაც“¹. ამ მსჯელობაში ერთმანეთში არეულია ცნებები საგვარეულო საკუთრება, სათემო საკუთრება. არასწორად არის გადმოცემული ისტორიული გზა ოჯახისა და თემის წარმოშობისა და განვითარების შესახებ, არასწორად არის წარმოდგენილი თემის შიგნით საკუთრების წარმოშობის პროცესი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მთელ ამ მსჯელობაში ერი რამ არის საყურადღებო: კერძო საკუთრებას წინ უსწრებდა სათემო საკუთრება და მისი წარმოშობა კაცობრიობის განვითარების ადრინდელ საფეხურებს მიეკუთვნება. ანტ. ფურცელაძემ იცის, რომ სათემო საკუთრება საკუთრების ადრინდელი ფორმაა, იგი საკუთრების არქაული ფორმაა. მან ისიც იცის, რომ რუსეთში თემი და მასზე დაფუძნებული საერთო მფლობელობა მამულისა გარდასულ საზოგადოებრივ სისტემებისათვის არის დამახასიათებელი. მაგრამ იგი, როგორც რუსი ნაროდნიკები ამას

¹ ანტ. ფურცელაძე, მამულის საერთო მფლობელობა, გუთნის დედა, 1874, № 9.

სწადიოდნენ, ამ თემის განმტკიცებასა და მამულის საერთო მფლობელობაზე ბელობაზე ამყარებს თავის იმედებს. მას ჰგონია, რომ იქ, სეთში, სადაც არის დაცული საერთო მამულის მფლობელობა, იქ ამგვარად ხალხის გალატაკება შეუძლებელია, რადგან, როგორც გაქტგაუზენი ამბობს, მამულების გაყიდვა არავის არ შეუძლიან. მაშასადამე, მამამ რაც უნდა ვალი დაიდოს, მამულები ვერ დაეყიდება იმის შვილებსა... ანტ. ფურცელაძე ხედავს, რომ საქართველოში სათემო მიწათმფლობელობა არა თუ არის დიდი ხვედრითი წონის, იგი საერთოდ არ არსებობს. როგორც ცნობილია, მხოლოდ 1884 წ. ვახ. „დროებამ“ დაბეჭდა ვინმე „შაქროს“ ხელმოწერით წერილების სერია „მიწის მფლობელობა ჩვენში“. ავტორი, როგორც სჩანს, ეძებს ჩვენს ეკონომიურ სინამდვილეში ისეთ ფორმებს მიწათმფლობელობისას, რომლის ანალიზი მოცემული აქვს ნ. გ. ჩერნიშევსკის. 1873 წ. რასაკვირველია, ანტ. ფურცელაძემ ეს ფაქტები არ იცოდა. მისი დებულება ფრიად აპრიორულია. იგი უფრო რუსულ მაგალითებს ემყარება, ვიდრე ქართულს.

რუსი ნაროდნიკებისათვის ამ საკითხის გადაწყვეტა (ე. ი. ისეთი გზის მოძიება, რომელიც ხალხს ააცდენდა „პროლეტარიატობაში ჩაცვენას“) არ იყო ძნელი, თუმცა, როგორც ცნობილია, საკითხის ნაროდნიკული გადაწყვეტა იყო უაღრესად შემცდარი და რეაქციონური, ვინაიდან რუსეთში ჯერ კიდევ არსებობდა სათემო მიწათმფლობელობა, რაც ნაროდნიკებს საფუძველს აძლევდა თემის შემდგომი განვითარება გაცხადათ ახალი წყობილების საფუძვლად. რუსმა ნაროდნიკებმა რუსული თემის შესწავლის საქმეს დიდი დრო და ენერგია მოახდომეს. ზოგიერთი მათი ნაშრომი წარმოადგენს ფრიად ღირსშესანიშნავ ეკონომიურ ტრაქტატს მასალის სიმრავლისა და ამომწურველობის თვალსაზრისით. ამ მხრივ საყურადღებოა იუჟაკოვის ცხრილი¹: სათემო მიწათმფლობელობის ტერიტორიის შედარებითი პროცენტი გლეხობის მიმართ შეადგენდა რაიონების მიხედვით: 1. აღმოსავლეთ სტეპები — 98,8, 2. უკიდურესი ჩრდილოეთი — 98,0, 3. დასავლეთი ველიკოროსია (მკიდრ. დასახლ.) — 97,1, 4. დასავლეთი ველიკოროსია (მცირედ დასახლ.) — 96,5, 5. ველიკოროსია — 95,8, 6. პერმის მხარე — 93,0, 7. ნოვოროსია — 88,9, 8. სლობოდსკაია უკრაინა — 80,4, 9. ბესარაბია — 77,0, 10. ბელორუსია — 39,0, 11. მარცხენა ნაპირის უკრაინა — 33,0.

¹ ვსარგებლობთ К. Р. Котаровский-ს წიგნით Русская община, 1906. 2 გამოცემა.

12. მარჯვენა ნაპირის უკრაინა — 13,9, 13. ლიტვა — 0,0, 14. ბალტიის მხარე — 0,0. თემში გაერთიანებული მოსახლეობა შეადგენს (მოგვეყავს მხოლოდ ჯამი).

- 1. აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთის 22 გუბერნია სამრეწველო ზოლით 96,5%
- 2. ველიკოროსია და სამხრეთის სტეპების 12 გუბერნია 89,0%
- 3. დასავლეთი და სამხრეთ დასავლეთი გუბერნიები 31,9%
- 4. ბალტიის მხარის 3 გუბერნია 0,0%

კოჩაროვსკი სწერდა: „По приблизительным сведениям, основанным на данных, сообщаемых во всеподданнейших отчетах губернаторов (составленных на основании полицейских сведений), в 50 губерниях Европейской России (с Донской областью, без 9 польских губерний и Кавказа) считалось к 1 января 1892 года всего крестьянского населения 67,6 миллиона. Из этого числа около 50 миллионов, т. е. — 74%, владели (по сведениям собранным в 1877-1878 г.) своей землей на общинном праве или 65 миллионов душ¹.

მაშასადამე, სათემო მიწათმფლობელობა საკმაოდ დიდი მოცულობის არის. რუს ნაროდნიკებს პირველი შეხედვით ჰქონდათ რაღაც „ობიექტური“ საფუძველი მტკიცებისა რუსული თემის საშუალებით ახალი საზოგადოების შენების შესახებ. მათი შეცდომა იმაში კი არ იყო, არამედ მასში, რომ ისინი ვერ ხედავდნენ ერთი მხრივ, იმას, რომ რუსული თემი არ არის სპეციფიკური რუსული მოვლენა და, მეორე, რომ ეს თემი დაშლის პირობა კაპიტალიზმის გივლენის გამო, როგორია რუსი ნაროდნიკების ძირითადი არგუმენტაცია? რუსეთის მთავარ და, შეიძლება ითქვას, საზოგადოებრივ (სახალხო) მეურნეობის ერთადერთ საფუძველს წარმოადგენს მიწათმოქმედება. სოფლის მეურნეობაში კაპიტალიზმის განვითარებას ხელს უშლის თემი, რომელიც იყო და არის შეურყეველი ციხესიმაგრე კაპიტალიზმის წინააღმდეგ. მსხვილი მიწათმოქმედება არა თუ სდევნის წვრილს, არამედ პირიქით სულ უფროდაუფრო უთმობს მას ადგილს. მსხვილი მიწათმფლობელები და მოიჯარადრენი სპეკულანტობენ, მხოლოდ მიწის რენტის მომატებაზე აძლევენ ჯაგლებს მთელ სამიწათმოქმედო მეურნეობას. გლეხური მეურნეობა

¹ დასახელებული შრომა, გვ. 73.

კი გამოიწვევს წარმოების გლეხური და არაკაპიტალისტური ფორმების ბატონობას. ნ-ონი პირდაპირ სწერდა: „თემური საწყისები უშლიან კაპიტალს ხელში ჩაიგდოს სამიწათმოქმედო წარმოება“. ცნობილია მარქსისა და ენგელსის, ხოლო შემდეგ პლენანოვისა და ლენინის კრიტიკა ნაროდნიკულ შეხედულებებისა რუსული თემის შესახებ. 1881 წ. 16 თებერვალს ვერა ზასულიჩის მიერ მარქსისადმი მიწერილ წერილში რუსი ნაროდნიკები ასე აყენებდნენ საკითხს თემის ბედის შესახებ: ან სოფლის თემი განთავისუფლებული ზედმეტი ფისკალური მოახონებებიდან, მემამულეთა გადასახადებისაგან და პოლიციის თვითნებობისაგან თანდათან მოაწყობს თავის წარმოებას და პროდუქტების განაწილებას კოლექტიურ საფუძველზე, ან და, პირიქით, თემი დაიშლება კაპიტალიზმის გავლენის გამო. პირველ შემთხვევაში სოციალისტ რევოლუციონერის მოვალეობაა მთელი თავისი ძალა მოახმაროს თემის განთავისუფლებას და მის განვითარებას, მეორე შემთხვევაში რევოლუციონერმა პროპაგანდა უნდა გასწიოს მხოლოდ ქალაქის მუშებს შორის, რომლებიც თანდათანობით აივსებიან იმ გლეხობით, რომელთაც გადმოსერის დაშლის პროცესში მყოფი თემი. ზასულიჩი სთხოვდა მარქსს პასუხს ამ საკითხის შესახებ. მარქსის პასუხის შავებში იგი ხაზს უსვამდა დებულებას, რომ რუსული თემი არ არის მხოლოდ რუსული ნაციონალური მოვლენა. ყველგან დასავლეთ ევროპაში ჩვენ ვხვდებით სათემო მიწათმოქმედობის ცოტად თუ ბევრად არქაულ ტიპს. არ შეიძლება იმის დაფარვა, რომ არქაული ტიპი, რომელსაც მიეკუთვნება რუსული თემი ჰფარავს შინაგან დუალიზმს, რომელიც გარკვეულ პირობებში გამოიწვევს მის დაღუპვას. თემური მიწათმოქმედობა, მიწის პარცელარული დამუშავება, ეს კომბინაცია, სასარგებლო უფრო შორეულ ეპოქებში, ჩვენ დროში უკვე საშიშია. ერთი მხრივ მოძრავი ქონება, რომელიც სულ უფრო დაუფრო მეტ როლს თამაშობს მიწათმოქმედებაში, სულ უფრო მეტად ახდენს თემის ქონებრივ დიფერენცირებას და მასში იწვევს განსაკუთრებით სახელმწიფოს ფისკალური გავლენების გამო ინტერესთა ბრძოლას. მეორე მხრივ, იკარგება თემური მიწათმოქმედობის ეკონომიური უპირატესობა. მაგრამ ვინაიდან რუსი გლეხები უკვე იყენებენ განუყოფელ ყანების კოლექტიური დამუშავების წესს, რომ რუსეთის ტერიტორიის ფიზიკური კონფიგურაცია ხელსაყრელია რთული მექანიკური დამუშავებისათვის ფართო მასშტაბით, ამის გამო შესაძლებელია, რომ თემი იყოს რუსეთის საზოგადოებრივი აღორძინების დასაყრდენი. მაგრამ ასეთ დასაყრდენად

იგი შეიძლება გახდეს რუსეთში მომხდარი რევოლუციის შემდეგ, რომ გადარჩენილ იქნას რუსეთის თემი, საჭიროა რუსეთის რევოლუცია. ისინი, რომელთაც ხელში მტკიცე უჭირავთ პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ძალები, ფრიალ გულდასმით ამზადებენ მასებს ასეთი კატასტროფისათვის¹.

იგივე აზრი გამოთქმული იყო უფრო ადრე და უფრო ფართოდ ფ. ენგელსის მიერ 1875 წ. ტკაჩოვის წინააღმდეგ მიმართულ წერილში. ენგელსი სწერდა, რომ თემური წყობილება რუსებში აღმოჩენილ იქნა გაქსტგაუზენის მიერ 1845 წ. გერცენმაც ამავე გაქსტგაუზენიდან გაიგო, რომ მისი გლეხები მიწას ფლობდნენ ერთად და ამით ისარგებლა იმისათვის, რომ რუსი გლეხები გამოეყვანა სოციალიზმის ქეშმარიტ მატარებლებად. ნამდვილად მიწაზე სათემო საკუთრება გვხვდება დაბალ საფეხურზე ყველა ინდოგერმანელ ხალხთა შორის და კუნძულ იავაზეც კი. რუსული თემი ახლა დაღუპვის გზაზე დგას. ამას ხელი შეუწყო გლეხთა განთავისუფლების იმ სისტემამ, რომელიც გატარებულ იქნა რუსეთში 1865 წელს. მემამულეებს შეხვდათ დიდი და უკეთესი მიწები, გლეხები კი უმიწოდ დარჩნენ. ტყეები მემამულეებს დარჩათ. ასეთ პირობებში თემური საკუთრება მიწაზე წარმოადგენს ბორკილებს. ამრიგად, რუსულმა თემმა თავისი აყვავების პერიოდი კარგა ხანია განვლო. მიუხედავად ამისა, უდავოდ არსებობს შესაძლებლობა ეს საზოგადოებრივი ფორმა გადაყვანილ იქნას უფრო მაღალ ფორმაში, თუ შესაძლებელი გახდება მისი იმ დრომდე შენახვა, როდესაც გლეხობას ექნება შესაძლებლობა ერთობლივად დაამუშაონ მიწა. „მაგრამ ეს შეიძლება იმ შემთხვევაში მოხდეს, თუ დასავლეთ ევროპაში ამ თემური საკუთრების საბოლოო დაშლამდე მოხდება ძღვევამოსილი პროლეტარული რევოლუცია, რომელიც რუსეთის გლეხობას შეუქმნის ამ გადასვლისათვის სათანადო პირობებს, — განსაკუთრებით მატერიალურ საშუალებებს, რომელიც მას საჭიროდება, რომ მოახდინოს ამასთან დაკავშირებული გადატრიალება თავისი მიწათმოქმედების მთელ სისტემაში“².

ასეთივე შეფასება მისცეს ნაროდნიკების შეხედულებათ თემის ბედის შესახებ რუსეთში პლეხანოვმა და ლენინმა. პლეხანოვი თავის ცნობილ შრომაში „Наши разногласия“ სწერდა: „სასოფლო თემები

¹ Архив М. и Э., книга I., 1930, გვ. 269-286.

² М. и Э., Собр. соч. т. XV, Эмигрантская литература, стр. 251-264. Социальные отношения в России.

უქველად ინარჩუნებენ ცხოველმყოფელობას მანამ, სანამ ისინი რჩებიან ნატურალურ მეურნეობის პირობებში. ფულადი მეურნეობისა და სასაქონლო წარმოების განვითარება თანდათან ძირს უთხრის სათემო მიწათმფლობელობას. ამას თან ერთვის სახელმწიფოს დამარღვეველი გავლენა, რომელიც შექმნილი პირობების გამო იძულებულია დაიცვას ინდივიდუალიზმის პრინციპი. ამას იწვევს სულ უფრო მეტად მზარდი მოთხოვნილება და უმაღლეს წოდებათა დაწოლა, რომელთა ინტერესები ეწინააღმდეგება სათემო პრინციპს. ფულადი მეურნეობის განვითარება იწვევს ახალ საზოგადოებრივ ფუნქციებს, რომელთა დაცვა შეუძლებელი ხდება გადასახადების ნატურით აღების დროს. საჭიროება ფულში აიძულებს სახელმწიფოს დაიცვას ყველა ის პრინციპი საზოგადოებრივი მეურნეობისა, რომელიც ხელს უწყობს ფულის მოსვლას სახელმწიფოში და აჩქარებს საზოგადოებრივ-ეკონომიური ცხოვრების მაჯისცემას. ეს საზოგადოებრივი პრინციპები სავაჭრო-სამრეწველო კლასის ინტერესების გამოხატულებაა. ეს კლასი არსებითად არის დაინტერესებული იმაში, რომ მობილიზაცია უყოს როგორც უძრავ საკუთრებას, ასევე თვით მესაკუთრეთ. სათემო მიწათმფლობელობა ხელს უშლის ამ მიზნების განხორციელებას. ამის გამო არის, რომ სათემო მიწათმფლობელობა ბურჟუაზიაში ჯერ იწვევს ანტიპატიებს და შემდეგ კი თავდასხმებს. მაგრამ ეს დარტყმები ერთბაშად არ არღვევენ თემს. მისი დაღუპვა თანდათან მზადდება. გარეგნულად თემი თითქოს უცვლელია, მაგრამ შიგნით ხდება დიდი მეტამორფოზები, რომლებიც შემდეგ იწვევენ თემის სრულ დაშლას. თემის წევრებს შორის ხდება ფენებათ დაყოფა. ერთი ფენა მიისწრაფვის შეუერთდეს ექსპლოატატორებს — ქალაქის ბურჟუაზიას. მის ხელში გროვდება სათემო მიწების დიდი ნაწილი. მეორე ფენის ნაწილი იდევნება თემიდან, ნაწილი კი რჩება თემში, რომელიც წარმოადგენს თემის ღარიბ ნაწილს. მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეს კლასი შეიგნებს თავის დამონების ძირითად მიზეზებს, მხოლოდ იქ და მაშინ შეიძლება ვუცადოთ სოციალურ რევოლუციას. ეს პროცესიც თანდათანობით ხდება. მაგრამ რადგანაც დაიწყოს იგი, მიდის თავის ლოგიურ დასასრულამდე. სათემო მიწათმფლობელობის სიცხოველე რუსეთში აიხსნება ფულადი მეურნეობის დაგვიანებით განვითარებით. საგლეხო რეფორმამდე რუსეთის მეურნეობა ნატურალური მეურნეობა იყო, რაც უწყობდა ხელს თემის დაცვას, რომ რუსეთი იზოლირებული ყოფილიყო დასავლეთ ევროპის ეკონომიურ და პოლიტიკურ ცხოვრების გავლენებისაგან ძნელი სათ-

ქმელი იქნებოდა, როდის შესძლებდა ისტორია ისი პოლიტიკურმა წყობილებების ეკონომიური ფუნდამენტის შეცვლას. 19 თებერვლის რეფორმა წარმოადგენდა ახალი ეკონომიური მიმდინარეობისათვის აუცილებელ დათმობას. თემმა ვერ შესძლო და არც შეეძლო შეთავსებოდა ახალ პირობებს. მისი ორგანიზმი დაძაბუნდა და მხოლოდ დაბრმავებული ადამიანები ვერ ხედავენ მისი დაშლის ნიშნებს¹. როგორც სჩანს, ერთი და იგივე პოზიციას მარქსისა, ენგელსისა და პლენხანოვის შრომებში დაცული თემის არსებობისა და განვითარების პერსპექტივების თვალსაზრისით. მაგრამ ნაროდნიკების ეკონომიურ შეხედულებათა კრიტიკამ საერთოდ და კერძოდ, სათემო მიწათმფლობელობის საკითხში უმაღლეს წერტილს მიაღწია ლენინის შრომებში. ნაროდნიკების წინააღმდეგ მიმართული შრომების დაგვირგვინებას წარმოადგენს ლენინის ცნობილი შრომა „კაპიტალიზმის განვითარება რუსეთში“. ლენინი აღნიშნავდა, რომ ნაროდნიკობის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია რუსეთის ეკონომიური წყობის თავისებურების მიჩნევა და გლახისა, კერძოთ, მისი ობშჩინით, არტელითა და სხვა. ყოველი მოძღვრება რუსეთის თვითმყოფადობის შესახებ ეწინააღმდეგება ნო-იან წლებს და მის ტრადიციებს. რაც უფრო მეტად ვითარდებოდა კაპიტალიზმი, მთ უფრო მეტად ჩნდებოდა სოფლად ის წინააღმდეგობანი, რაც საერთო სასაქონლო კაპიტალისტური საზოგადოებისათვის. გლახობა ფაქტიურად გაიყო ორ ნაწილად, სოფლის ბურჟუაზიად და სოფლის პროლეტარიატად. გლახური თემის წო რებრივი დახშულობა იმყოფება სრულ წინააღმდეგობაში თანამედროვე ეკონომიურ სინამდვილესთან, თანამედროვე სასაქონლო კაპიტალისტურ ურთიერთობათა განვითარებასთან წოდებრივი კარჩაკეტილობის მოსპობა ობშჩინაში სრულ ყფროდაუფრო საჭირო ხდება სოფლის პროლეტარიატისათვის ვიდრე სოფლის ბურჟუაზიისათვის. ღარიბი გლახი, რომელიც თავისი სამუშაო ძალის გაყიდვით ცხოვრობს, განიცდის დიდ შევიწროვებას თემთან მიმაგრების გამო. იგი ხელს უშლის მას სამეურნეო საქმიანობაში, ნიშნავს უკეთეს დამჭირავებლის მონახვის შეუძლებლობას, ნიშნავს იმას, რომ მან უნდა თავისი სამუშაო ძალა მიჰყიდოს ადგილობრივ დამჭირავებელთ, რომლებიც მას ყოველთვის ნაკლებ თასს აძლევენ. სათემო მიწათმფლობელობის, როგორც რუსეთის თვითმყოფადი განვითარების გზა, მას შიანია, რექციონურ შეხედულებად. იგი პირდაპირ სწერს: „Рек-

¹ Г. В. Плеханов, Наши разногласия, Спбр 1904. т. II, стр. 236-237.

ционный характер народнической критики капитализма, придал парадничеству в настоящее время даже такие черты, которые ставят его ниже того мифосозерцания, которое ограничивается верным хранением наследства*¹. ჩვენი ამოცანისათვის საკმარისია ყველაფერი ეს იმის გაგებისათვის, თუ რაოდენ ცდებოდნენ ქართველი ნაროდნიკებიც, როდესაც ისინი თავისებურ იდეალიზაციას ახდენდნენ სათემო წყობილებებისას საქართველოში. ყოველ შემთხვევაში აღნიშნულ წერილში არსად არ არის დასახელებული არც ერთი მაგალითიც კი ქართული სინამდვილიდან. ეს საერთო მოთხოვნა კი სათემო მიწათმფლობელობისა მას შემდეგნაირად აქვს წარმოდგენილი: «არის ბუნების კანონი, რომ ხალხი მინამა მრავლობს, მინამ აქვს ხალხს იმოდენა ცხოვრებისა ღონეც არის, რომ სიმშვილით არ იხოცებოდნენ და უფრო კიდევ მაშინ მრავლობს ხალხი, როდესაც ხალხს ღარიბი საკმაო აქვს. მაშასადამე, რაკი მამულების საერთო მფლობელობის პატრონნი იქნებიან იმოდენს კმაყოფილს ცხოვრებაში, რომ უთუოდ დიდი გამრავლება უწერიათ, ამის გამო ცხადი საქმეა, რომ ერთს დროს არა და ზოგან ეხლაც მამულები საკმაო არა ჰდება ხალხის ჯეროვანი ცხოვრებისათვის. ამის გამო უნდა მამულებს და შინაურ პირუტყვს გაუმჯობესება. გაუმჯობესებას უნდა დიდი შეძლება. დიდი შეძლება ამგვარს წესში შეუძლებელია. მაშასადამე, უნდა მოხერხდეს ისე, რომ მამულების გასაუმჯობესებლათ მოიპოვოს კაცმა საკმაო შეძლება. ამის გულისათვის არჩევენ იმას, რომ მამულები დაიდოს სულ სასოფლოთ, რომ დაყოფა სრულად აღარ იყვეს: იხვნებოდეს და ივლებოდეს მთლად ერთიან ყველა სოფლის მუშა ხელის შემწეობით, და მართო მოსავალი იყოფოდეს სასოფლოთ ყველა სულზედ ცალკე. ამ სასოფლოთ მოყვანილი სარჩოდამ აიღებოდეს იმოდენა მოსავალი, რომ გაუძღვეს ყოველ რიგს მამულს და პირუტყვთა გასაუმჯობესებელს საკიროებას. თითო-თითო კაცს, მაგალითათ, არ შეუძლიან ყიდვა სახნავი, ზაბარი, სათოხნი, საფარცხი, სამკალი, სათიბი, საღეწი და სხვა ამგვარი მაშინებისა, და მთლათ მთელი სოფლის ხარჯით კი შეიძლება ამათი ყიდვა, რაკი მამული დარჩება სასოფლოდ გაუყოფელი. ამასთან, სასოფლო ხარჯით შეიძლება დაბარება მეცნიერთაგრონომთა, რომელნიც უჩვენებენ და გაუყვითებენ ხელოვნურს სასუქსა, რადგან ეხლა გამოკვლეულია, რომ პირუტყვის სასუქი

¹ Ленин, От какого наследства мы отказываемся, Собр. соч., т. II, стр. 328.

არ არის საკმაო ყველა მიწებისათვის და ვერც ჩადის იმ სახეობებში, რომელთა სხვადასხვა სახეობებიც არის, რომელსაც სჩადიან ახლად მოგონილი ხელოვნური სასუქნი; აჩვენებს წესს და მაგალითებს საქონლის და სხვა პირუტყვის გაუმჯობესებისას, ბალეულობისა და ბოსტნეულობის საუკეთესო მოვლას და ხელს და სხვა ამგვარები, რომელიც შეუძლებელი იყო ცალკე ოჯახებისთვის და რომელიც ადვილია მთელი სოფლისთვის. აქ იგივე მაშინები, რომელნიც დღეს მდიდრების ხელში ჰლუპავენ ლარიბს ხალხს, დაეხმარებიან მუშაობაში ხალხს და ერთი ასათ შეუძლებულებენ ამათ ცხოვრებასა და შრომასა. ამ გვარის წესით წავა წარმატებაში სასოფლო მეურნეობაცა და აიწვევს ერთი ასათ და ერთი ასათ ხალხის კეთილდღეობაცა. თუ არ იქნება ამგვარი წყობილება, რომელიც ეხლა ავწერეთ, ან იმგვარი წყობილება მაინცა მამულების მფლობელობისა, რომელიც არის რუსეთის მრავალს სოფლებში და რომლებიც აგრეთვე ჩვენ. ავწერეთ ზემოთა, სასოფლო მეურნეობის სახალხო საბოლოო შეუძლებელია და უნდა დაეცეს და წავა წარმატებაში მხოლოდ დიდი შეძლების პატრონთა მეურნეობა, რომელიც მოუღებს ბოლოს წვრილ მეურნეობას და წვრილი მამულების პატრონს¹. ანტ. ფურცელაძე კარგად ხედავდა უცხოეთის მაგალითზე, რომ იქ მიწის მეწარმენი მოგებაში არიან, ჩვენში კი არა, მიუხედავად იმისა, რომ იქ კარგა ხანია არ არსებობდა სათემო მიწათმფლობელობა. კაპიტალისტურმა განვითარებამ მრეწველობაში გზა გაუხსნა სოფლის მეურნეობის აღმავლობას, ვინაიდან ფაბრიკა ქარხნების განვითარებამ ხელი შეუწყო მუშახელის თავმოყრას, ამით კი თავის მხრივ დაბადეს მსყიდველობითი მოთხოვნების ზრდა, რაჟაც გაზარდა სოფლის ნაწარმზე ფასი, ამით გაზარდა სოფლის მეურნის დაინტერესება მიწის დამუშავებაში. მთელი ეს აზრთა მსგეღელობა ჩვენს ავტორს შემდეგნაირად აქვს გადმოცემული. „ზემოთა ვსთქვით, რომ ფასი იმასა აქვს, რასაც მუშტარი ჰყავსო. რაკი არის მახლობლად იმოდენა ზაოდები, ფაბრიკები, სახელოსნოები, მალაზიები და ალებ მიცემის კაცნი, ამათ ყველას უნდა საზრდო და ყველა ნამუშევარს უნდა მასალა. რაც ამ ქალაქებში და მოხსენებულს ადგილებში მუშა და მოღვაწე ხალხია, რაც ამ ადგილებში რავინდ არა კეთდება, ყველა თხოულობს სოფელურს ნაღვაწსა, ყველა არის სოფლური ნაღვაწის მუშტარი. რაკი არის მოთხოვნილება, რაკი არის მუშტარი, ადევს

¹ Ленин. От какого наследства мы отказываемся, Собр. соч., т. II, стр. 323.

ფასი სოფლის ნაღვაწარსა. რაკი ადევს ამგვარს ნაღვაწს დადგენილს ფასს, ეს მოგება ახალისებს იქაურს სოფელურს მოღვაწე კაცსა და ადებინებს თავსა თავის საქმეში. რაკი რჩება იმოდენა ძირსა, რომ შეუძლიან როგორც უნდა მოიხმაროს, მაშინ ის მისდევს თავის ხელობას, სწავლობს მიწისა და მოსავლის წელსა და ამ მოგებითა და სწავლითა და ცდით ის ერთი ორათ აუმაჯობესებს როგორც მიწებს, ეგრეთვე მიწის ნაყოფსა და სხვა სასოფლო ნაღვაწსა. ამ გარემოების გამო, რამდენიც ხანი გადის, იმდენი უფრო და უფრო წარმატებაში მიდის იქაური სოფლელი კაცის საქმე, იმდენი უფრო მოგებაში არიან ისინი¹. ამრიგად, სათემო მიწათმფლობელობა, დაყრდნობილი თანამედროვე განვითარებულ მრეწველობაზე, ასეთია თავისებური შეხედულება ქართველი ნაროდნიკისა. ამას უნდა დამატებოდა და დამატა კიდევ მრეწველობის დარგშიც ასოციაციების შექმნის მოთხოვნილება. ანტ. ფურცელაძე ჰხედავდა, რომ კაპიტალისტური გზით წასულმა მრეწველობამ უცხოეთში განზოგადოების მაღალ საფეხურებს მიაღწია. მან იცის, რომ ფრანსუა კენეს მოძღვრება ახლა მოძველებულია. იგი წერს: „მაგრამ დღევანდელს წესებში ხალხის უმთავრეს ძლიერებას, როგორც მაშინაც უპასუხეს კენეს და ფიზიოკრატთა, სოფლის მოწოდმართობა არ შეადგენს. უმთავრესი ძლიერება დღევანდელთა ერთა არის ვაჭრობა, მრეწველობა, მექარხნობა. ამ ბოლოსა და ბოლოს ხომ ცხადი საბუთებით ამტკიცებენ, რომ მარტო მეურნეობაზედ, მიწათა მოწოდმართობაზედ დადგომა ჰლუბავს ხალხს, თუ ხელიდამ გაუშვეს ვაჭრობა, მრეწველობა, მექარხნეობაო. ამ საქმის მკვლევართ სტატისტიკური ციფრებით დაგვიმტკიცეს, რომ სადაც მრეწველობა, მექარხნობა, ვაჭრობა გაძლიერებულია, იქ სასოფლო მოწოდმართობაც უფრო მაღლა დგას, ვიდრე იქ, სადაც ხალხი ან მარტო მეურნეობას მისდევს, ან მეურნეობას უფრო მისდევს, ვიდრე სავაჭრო სამრეწველო საქმესა. მაგრამ იქაც, სადაც ქარხნებისა და ვაჭრობა-მრეწველობის მოწყალებით მეურნეობა ისრე მაღლა ასულა, იქაც კი ქარხანა და ვაჭრობა-მრეწველობა უზომოთ მეტს მოგებას აძლევს ხალხს, ვიდრე მეურნეობა“². ეს აზრი მრეწველობის განვითარების აუცილებლობის შესახებ არ იყო გადმოცემული მხოლოდ ამ წერილში და ამ თარიღით. იგივე აზრები მას არა ერთხელ

¹ ანტ. ფურცელაძე, მოგებაშია თუ არა გლეხკაცი ხვნა-თესვითა, გუთნის დედა. № 5, 1874 წ.

² ანტ. ფურცელაძე, კაცობრიობა და ხალხოსნობა, ივერია, № 21, 1895.

გამოუთქვამს 70-80-იან წლებში. ერთ-ერთი ადგილი ამდროინდელ შრომებიდან კიდევ მოვიყვანეთ ზემოთ, სოფლის მეურნეობის განვითარების საკითხებს რომ ვეხებოდით.

ანტ. ფურცელაძე კარგად ხედავს, რომ კაპიტალისტური მეურნეობის განვითარების პირობებში დიდი მასშტაბით ხდება შრომის განსაზოგადოებრიობა. იგი კი წარმოადგენს ერთ-ერთ წინაპირობას ასოციაციების დამყარებისათვის. იგი პირდაპირ სწერს: „ამგვარად, როგორც ესენი, ეგრეთვე სხვა ათასი გარემოებანი ცხადათ უჩვენებენ და უწყობენ კაცობიობას ხელს შრომის შეერთებისა, ასოციაციების დამყარებისათვის“. მან იცის მრავალი ცდა ასოციაციების შექმნისა; კერძოთ მან კარგათ იცის „ფამილისტერიის ისტორიის გიზის ქალაქში“ დიდის სიმპატიებით აღწერს ანტ. ფურცელაძე ამ „ფამილისტერიის“ შრომის ორგანიზაციას, მუშათა ყოფა-ცხოვრებას, დასვენებას, გართობასა და სხვა. ჩვენი ავტორი ფიქრობს, რომ ეს ასოციაციები და მისი ფესვები ყველგან არის: ქარხნებში, ვაჭრობაში, მრეწველობაში, ზღვაზედ, ხვნი თესვაში, საქონლის მოშენებაში, რუების გაყვანაში, ჭაობების ამოშრობაში და სხვაგან. „ამგვარად ეს ამხანაგობანი, მთილამ წამოსული პატარა თოვლის გუნდასავით, რომელიც რამდენიც ქვევით იწევს, იმდენი იზრდება და იერთებს გზათ მოდებულს თოვლსა, — ესენიც თან და თან იზრდებიან და ოტაცებენ ძალა უნებურათ ყველა მათ, ვისაც უნდა თავის დაცვა, გადარჩენა სხვის პირათ შთანთქმის, პატრონობა დღევანდელის დღისა და მომავლისა. დროშა ამათი „შეერთებული შრომა და მშრომელს თავისი შრომის ფასი“. უქადის ქვეყანას: „ვაი იმას, ვინც არ შეეფარება ამ დროშას, ვინც ჩამორჩება იმის გზას. სადაც არ არის ეს, იქ არის მონობა, მტარვალობა მონათა და მტარვალთა არა აქვთ კაცურთა კაცთა შორის ადგილი“¹. მას დაღუპულად მიაჩნია ერის კეთილდღეობა, თუ ადამიანები ერთმეორეს ებრძვიან, მაგრამ იქ, სადაც ვრცელდება ასოციაციები, უფრო მეტად იზრდება ერის კეთილდღეობა. ამ თავის დასკვნითს დებულებას ამტკიცებს ფ. ლისტის სიტყვებით, რომლებიც მას შემდეგი სახით მოჰყავს: „საეროვნო სული იქ იდგამს ფესვებს. სადაც აქვს ღრმა საძირკველი საერო კეთილდღეობას. მხოლოდ იქ იფურჩქნება და იშლება ეროვნება დიდებულთა და იძლევა დიდებულს ნაყოფს. მხოლოდ საერთო ქონების ინტერესებიდან შესდგება ზნეობრივი ერთობა, სახალხოსნო ანუ საეროვნო ძალა“.

¹ ანტ. ფურცელაძე, კაცობრიობა და ხალხოსნობა, ივერია, № 22, 1895.

ისტორია გვიჩვენებს, რომ იქ, სადაც ინდივიდუალური ანუ კარგად პირნი მუდამ ერთმანეთის ბრძოლაში არიან, ვრის კეთილდღეობა უკანასკნელს მდგომარეობაში არის, და რავდენიც უფრო ვრცელდება ასოციაციები, იმდენი უფრო მალე და სისრულეში მიდის ერთა კეთილდღეობა* 1.

როგორც სჩანს, ანტ. ფურცელაძე მტკიცედ ღვას ასოციაციების შექმნის აუცილებლობის პოზიციებზე, თუმცა კარგად არ არის გარკვეული, რომელი ასოციაციებია ეს: ასოციაციები მიმოქცევის სფეროში, თუ საწარმოო ხასიათის ასოციაციები. როგორც უნდა ვიფიქროთ, იგი მომხრეა ყველა სახის ასოციაციისა, რომელიც წვრილ მწარმოებელს გადაარჩენს განადგურებისაგან. იგი ერთგული დარჩა იმ შეხედულებისა, რომელიც მან 70-იან წლებში გამოთქვა ასოციაციები შესახებ. მისი იდეების განვითარებაში ლოგიკურად სწორი ხაზია გავლებული. სოფლის მეურნეობაში წვრილი ვლგების გადაარჩენა განადგურებისაგან, რომელიც თან მოაქვს კაპიტალიზმს, შეუძლებელია სათემო მიწათმფლობელობის გარეშე; ქალაქის მრეწველობაში წვრილი მწარმოებლის გადაარჩენა შეუძლებელია ასოციაციების გარეშე. ორივე შემთხვევაში იგი წვრილი მწარმოებლის დამცველია კაპიტალიზმის შემოტვის წინააღმდეგ. ამ მხრივ მის შეხედულებებში არავითარ წინააღმდეგობას აღვილი არ აქვს. ამავე დროს ისიც მტკიცდება, რომ პ. ლავროვის «Вперед»-თან მას რევოლუციონური ბრძოლის თვალსაზრისით ძალიან ნაკლები შეხების წერტილები აქვს. იგი უფრო მეტად მომხრეა სახალხო მეურნეობის მშვიდობიანი გზით გარდაქმნისა, კიდრე რევოლუციონური გზით. იგი ლავროვთან შედარებით უფრო მემარჯვენეა.

II

პოლიტიკური ეკონომიის საკითხებისადმი ინტერესი საერთოდ დამახასიათებელია რუსეთის ნაროდნიკებისათვის. ეს გარემოება იმით აიხსნება, რომ რუს ნაროდნიკებს იმ თავითვე დიდი ბრძოლა მოუხდათ მარქსის შეხედულებების წინააღმდეგ. ეს ბრძოლა სწარმოებდა თვით რუსეთში და მის გარეთ. ვასაგებია, რომ ნაროდნიკები იძულებულნი იყვნენ კარგად ვასცნობოდნენ მარქსის ეკონომიურ შეხედულებებს, რომ შემდეგ ამ იდეების მიუღებლობა დაე-

* ანტ. ფურცელაძე, კაცობრიობა და ხალხსნობა, ივერია, № 22, 1895.

საბუთებიანთ რუსეთის სინამდვილესთან მიყენებით. ნ-ონი, მიხაილოვსკი და სხვები კარგად იცნობდნენ მარქსისა და ენგელსის შრომებს. ზოგიერთი მათგანი პირადად იცნობდა მარქსს და პირველი მთარგმნელიც იყო მარქსის ზოგიერთი ძირითადი შრომებისა (მაგ. დანიელსონი). ჩვეულებრივ მიღებულია ითვლება თითქოს ის დებულება, რომ ნაროდნიკები რუსეთში და საქართველოში არიან პირველნი, რომლებიც რუსულ და ქართულ საზოგადოებრიობას აცნობენ მარქსისტულ იდეებს, რომ ნაროდნიკები არიან ამ იდეების პირველი გადმომცემი. ეს შეხედულება გაიზიარა ცნობილმა ქართველმა მეკლევარმა ს. ხუმდაძემაც. იგი სწერს: „მაგრამ 80-იანი წლების ნაროდნიკულმა მოძრაობამ ნაწილობრივ სხვა მხრივადაც შეამზადა ნიადაგი 90-იანი წლების მარქსისტული მიმდინარეობისათვის: ფაქტიურად მარქსიზმის შესახებ პირველად ჩვენში ამ ინტელიგენციამ დაილაპარაკა და რამდენიმედ სცადა მარქსიზმის შეუღლება ნაროდნიკულ მსოფლგაგებასთან“¹. არც რუს ნაროდნიკებს და არც ქართველ ნაროდნიკებს შით უმეტეს არ უცდიათ მარქსიზმის შეუღლება ნაროდნიკულ მსოფლგაგებასთან. მარქსის შეხედულებათა სისტემა შეუთავსებელი იყო ნაროდნიკების თვალსაზრისთან, რომ მარქსის მსოფლგაგებისაგან ისინი მეტად შორს იდგნენ. ახლაც გაურკვეველია, ქართველი ნაროდნიკები და, კერძოთ, ანტ. ფურცელაძე იცნობდნენ თუ არა მარქსის ძირითადს ეკონომიურ შრომებს. მაგრამ ეს კი უდავოა, რომ რუსეთსა და საქართველოში მარქსისა და მარქსისტების შეხედულებებთან კამათმა მეტად გაამახვილა ყურადღება პოლიტიკური ეკონომიის საკითხებისადმი. ჯერ კიდევ სამოციანელთა შრომებში ხშირად იხსენიება პოლიტიკური ეკონომია, როგორც მეცნიერება, ლაპარაკია ამ მეცნიერების უდიდესი მნიშვნელობის შესახებ, ლაპარაკია ამ მეცნიერების ძირითადი კატეგორიების შესახებ. ანტ. ფურცელაძე 1874 წ. სწერდა: „ამ გვარსავე (ფიზიკის, ქიმიის, ფიზიოლოგიის და სხვ.) სამეცნიერო საფუძველსა ჰსაჭიროებდა სწავლა ხალხთა სიმართლის აღდგენისა, ძმობისა, ერთობისა და თანასწორობისა, და არა ბუნების გარეშე ძალზე დამყრდნულ ქადაგებებზე. ამ გვარ აზრზედ დაადგენ მხოლოდ ბოლოს. მეტადრე როცა დაუწყეს შემუშავება პოლიტიკურ ეკონომიას, როცა მიეცა ძალა და დაუწყეს მეცნიერული გამოკვლევა სოციალოგიას, ანუ საზოგადოებათა მეცნიერებას. აი, ამ მეცნიერებათ გვიჩვენეს, რომ

¹ ს. ხუმდაძე, სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში. ტ. II, გვ. 48.

უმთავრესი კაცის დამღუპვარი უთანასწორობისა და მდიდარების რიზობის დამბადი გახდა ის წესი, როდესაც კაცმა უწყოდსა კუთრება ბუნების მომნიჭელობათა და მეტადრე ისა, როდესაც ეს საკუთრება გარდაიქცა საშვილიშვილო სამკვიდროებათ. დღეს, რასაკვირველია, შესდგომიან ამის დარღვევას და იმგვართ დაწყობას, რომ აღარ იყვეს ესეები, იმდენად მაინც, რამდენათაც ამას ჰსაჭიროებს ხალხის თანასწორობა ცხოვრებასა და წოდებაებში¹. როგორც სჩანს, ჩვენს ავტორს პოლიტიკური ეკონომია წარმოდგენილი აქვს ისეთ მეცნიერებად, რომელმაც უნდა დაარღვიოს ძველი საზოგადოება, აგებული უთანასწორობაზე, და დაამყაროს ახალი, სადაც ეს უთანასწორობა აღარ იქნება. ასეთი პოლიტიკური ეკონომია მხოლოდ მარქსის პოლიტიკური ეკონომიაა. ავტორი ცდილობს, სწორედ ამ პოლიტიკური ეკონომიის იდეებით განიხილოს თანამედროვე საზოგადოების ყველა არსებითი მხარე. ანტ. ფურცელაძეს პოლიტიკური ეკონომია სჭირდება, უპირველეს ყოვლისა, კაპიტალიზმის კრიტიკისათვის. ამ კრიტიკის დროს იგი გზადაგზა ეხება პოლიტიკური ეკონომიის ძირითადს კატეგორიებს.

კაპიტალიზმის კრიტიკის ამოსავალი წერტილი არის დებულება იმის შესახებ, რომ კაპიტალიზმი აბოგანოებს ხალხს, ზრდის პროლეტარიატს და პაუპერებს. განსაკუთრებით ჩანს ეს მანქანის გამოყენებისას კაპიტალისტური წარმოების წესის პირობებში. ჩვენმა მკვლევარმა იცის, რომ მანქანა თავისთავად შრომას უნდა უმსუბუქებდეს ადამიანს, უშუალო მწარმოებელს. პირიქით ხდება კაპიტალიზმის პირობებში: „მაშინები აგდებენ ცალკე მშრომელთ საშინელს განსაცდელში. ცარიელს ხელს ათასს არ შეუძლიან გააკეთოს ის, რასაც ერთი ხელი გააკეთებს მაშინით. მაშინების მეფობის დროს, როდესაც ათასი კაცის საქმეს ერთი აკეთებს, ცხადია მრავალი მშრომელი ხალხი უნდა დარჩეს უსაქმოდ. მოგება, რომელსაც იძლევა მაშინა, ესე იგი, რაც სხვა ათასს მუშას უნდა რგებოდა, რჩება მაშინის პატრონს. ეს კიდევ არაფერი. მაშინა ათახსირებს და დედამიწასთან ასწორებს თვით იმ ბედნიერ მუშასაც, რომელთაც წილადა ხედება მაშინაზედ მუშაობა რაკი მაშინა აკეთებს მრავალი მუშა ხელის საქმეს, რაკი ამის გამო მრავალი რჩება უსაქმოდ, ულუკმა-პუროდ, მაშინ ყველა მშრომელი იძულებულია წაეღალოს მაშინის პატრონს, რომ იშოვონ ხაქმე. მიდის ასი, ათასი.

¹ ანტ. ფურცელაძე, მამულის საერთო მფლობელობა, გვ. 20.

მაშინის პატრონს უნდა ხუთი, ათი. აქ თვითგარემოება მაშინის პატრონს ხელს, რომ ამიერი ისარგებლოს და რაც შეიძლება იათად აიყვანოს მუშა. ის უცხადებს, რომ აიყვანს მას, ვინც ნაკლები დასჯდება. რალა თქმა უნდა, გაკირვებულნი, უკანასკნელს მდგომარეობაში ჩაგარდნილნი მუშაკნი სჯერდებიან უკანასკნელს, რომ სიმშლით სული არ ამოხდეთ. აქ გამოდის ამგვარი გარკვევა. მრავალნი რჩებიან უმუშაოდ, მაშასადამე ულუკმა-პუროდაც; მცირენიც, თუმცა შოულობენ საქმეს, მაგრამ ისე მცირე ფასს იღებენ თავის შრომაში, რომ კუქსაც ვერ იძლობენ ამითი. მართალია მაშინა აძლიერებს და ჰმატებს საქმის ნაყოფიერებას, მაშასადამე უიაფებს მუშტარს საქონელსა, მაგრამ შედარებით მასთან, რასაც ვნებას აძლევს ხალხის მეტს წილსა, მისი მოგება ვერ გასწევს ამ ზარალის მაგიერობას. ამგვარად მაშინა, რომლისაც ბუნება ისრეთია, რომ შეუძლებუქოს კაცს შრომა, მისცეს მეტი საჩიო, გახდეს საერთო ბედნიერების საღსარი, დღევანდელს წესწყობილებაში ხდება სავენებელი, მაზარალეზელი, საბოროტო¹. დაკვირვებული მკითხველი მიხედება, თუ რომელ იდეური არსენალიდან აქვს აღებული ავტორს მანქანების კაპიტალისტური კრიტიკა. ამ კონტექსტში საყურადღებოა მალტუსის მოსახლეობის კანონის თავისებური კრიტიკა. ანტ. ფურცელაძის შრომის შემოთმომყვანილი ადგილიდან ნათლად სჩანს, რომ უმუშევართა ზრდა კაპიტალიზმის წარმოების წესთან არის დაკავშირებული. არ არსებობს არავითარი ბუნებრივი კანონი, რომელიც დაასაბუთებდა მოსახლეობის ზედმეტობისა და მათი გაკირვების მოვლენებს. თვით კაპიტალისტური წარმოების წესია ამაში დამნაშავე. მან იცის, რომ თუ საზოგადოება რაციონალურად იქნება მოწყობილი, თუ ხალხის ბუნებრივი მოთხოვნილება ნორმალურად იქნება დაკმაყოფილებული, მაშინ მას არავითარი გაკირვება და ბოვანობა არ მოვლის. ამიტომ არ შეიძლება მალტუსის მსგავსად გამოგონილ იქნას კანონი, რომლის მიხედვით ადამიანთა გაკირვება, მათი მოთხოვნილებათა დაუკმაყოფილებლობა დამოკიდებულია ადამიანთა გეომეტრიული პროგრესიით განვითარებასთან. სინამდვილეში მოსახლეობის გეომეტრიული პროგრესიით მატება ფაქტებით არ დასტურდება. ანტ. ფურცელაძე სწერს: „ბევრნი მეცნიერნი ამტკიცებენ ევროპაში, რომ ხალხი გეომეტრიული პროგრესიით მრავლდებაო, ესე იგი წრეულს რომ ასი კაცი იყვეს ოცდა ხუთი წლის უკან უნდა ორასი იყვეს, ოცდახუთი წე-

¹ ანტ. ფურცელაძე, კაცობრიობა და ხალხისნობა, ივერია, № 22, 1895.

ლიწადი რომ გავა კიდევ, მაშინ ოთხასი, ოცდა ხუთიც რომ კიდევ გავა — რვაასი; ოცდა ხუთის უკანაც კიდევ — ათას ექვსასი; კიდევ ოცდა ხუთის უკან — სამი ათას ორასი და ასე ყოველ ოცდა ხუთს წელიწადს ხალხი ერთი ორად მატულობსო. ასე ძრიელ ხალხის გამრავლება თუმცა საბუთებით არა მტკიცდება (ლტოლვილება კი ხალხის გამრავლების ამგვარია, მაგრამ ამაში კი იჭვი არავისა აქვს, რომ ხალხი ძალიან მრავლდება და მეტადრე იმ ქვეყანაში, სადაც საზრდო უზღიან და ჰავა და ბუნება კაცის შესაწყნარისია. ერთის სიტყვით მინამ ხალხს მისი ბუნებრივი საჭიროებანი საკმაო აქვს, მინამ მრავლდება და სისალეში შედის. მაგრამ რაკი დიდს ნაკლებულებას სცდის, მაშინ, — თუმცა მშობიარობა ისე მალე არ ესპობათ, — მაგრამ ხოცვა ყმაწვილთა და საზოგადოდ ხანმოკლეობა ცხოველდება ხალხში, ხალხი უძლურდება სულით და ხორციით და თან და თან მიდის უკან... საფლავის კარისაკენ¹. მაშასადამე, არ არსებობს არავითარი დასაბუთება მოსახლეობის ზრდისა გეომეტრიულის პროგრესიით. თუ მოსახლეობის ნაწილი უმუშევარია, ამაში დამნაშავეა კაპიტალისტური წარმოების წესი. ამ დასკვნამდე მივიღივართ ჩვენ, როდესაც ფურცელაძის ამ შეხედულებას ვეცნობით.

პოლიტიკური ეკონომიის სხვა საკითხებთაგან ყველაზე მეტად წარმოდგენილია ჩვენი ნაროდნიკის შეხედულება ღირებულებისა და ფასის საკითხებზე. ანტ. ფურცელაძე ღირებულების შრომითი თეორიის დამცველია. აქაც იგი ამ თეორიას კაპიტალიზმის კრიტიკისათვის იყენებს. 1875 წ. დაწერილ წერილში იგი სწერდა: „შემძლებელების ექსპლოატაცია არის უსამართლო ჯერ იმითი, რომ ვაჭირებულებს სწოვენ თავისის სარგებლით უკანასკნელს ტვინსა და ხელთ იჭერენ ამათს ჯანს, ამათს შრომას, როდესაც თვითონ არავითარი შრომა არ მიუძღვით თავიანთი ფულების სარგებლების აღებაში, მაშინ, როდესაც ფული, კაპიტალი, საქონელი ჰფასობს მხოლოდ იმითი, რომ ისინი არიან შრომის ნაყოფნი. რასაც არ ადევს შრომა, არცა აქვს ფასი. მაშასადამე, ვისაც უშრომნია, ნაყოფიც იმისი უნდა იყვეს. მაგრამ აქ რას ვხედავთ? ღარიბნი შრომობენ, მაშასადამე ჰბადებენ შრომის ნაყოფს, და ამ ნაყოფით ჰსარგებლობენ მდიდრები, რომელნიც თავის ფულში, რომელნიც ეგრეთვე შეუძენიათ იმავე ღარიბთა შრომით, ართმევენ სარგებელში, ესე იგი უშრომლათ, იმათს ნაშრომსა და ნაღ-

¹ ანტ. ფურცელაძე, ჩვენი სალტოლვეო, მნათობი, № 5, 1871.

ვაწეს, რომ კვალად ამავე იმათის ნაღვაწით და ნაშრომით, ვეგბლონ იმათივე შრომით, ესე იგი იყოლიონ ნიადაგ მონათ და რჩებოდნენ თვით უშრომლათ სხვების შრომით¹. მეტად ელემენტარულ ფორმაში, მაგრამ საერთოდ სწორად არის აქ გადმოცემული ღირებულების შრომითი თეორია. არ იყო სავალდებულო ანტ. ფურცელაძეს უეჭველად წაეკითხა მარქსის „კაპიტალი“. ღირებულების შრომითი თეორიის ზოგიერთი ელემენტები გვხვდება ნ. გ. ჩერნიშევსკის შენიშვნებში დ. ს. მილის წიგნზე: „Основания политической экономии“. როგორც ცნობილია, ღირებულების შრომითი თეორია ცნობილი იყო ბურჟუაზიული კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის კორფეებისათვის ა. სმიტისა და დ. რიკარდოსათვის. მაშასადამე, არ იყო სავალდებულო ღირებულების შრომითი თეორიის უეჭველად მარქსის „კაპიტალიდან“ ამოკითხვა. ცნობილია, როგორ ხშირად ახსენებდნენ ქართულ ეკონომიურ ლიტერატურაში ა. სმიტსა და დ. რიკარდოს ქართველი მესამოციანელები (ნ. ნიკოლაძე). ნაროდნიკები საერთოდ რუსეთში და ქართველი ნაროდნიკიც ღირებულების შრომითი თეორიის ნიადაგზე დგას და მისი დამცველია. რუსი ნაროდნიკი ვ. ვ. (ვორონცოვი) თავის შრომაში „Основы теоретической экономии“... იცავდა ღირებულების შრომითს თეორიას. აქვთ, თუ არა საერთო რამ ამ მხრივ ვორონცოვსა და ფურცელაძეს. ვფიქრობთ, რომ უეჭველად აქვთ, თუმცა რუსი ნაროდნიკის ქმნილებანი უფრო გვიან დაიწერა, ვიდრე ანტ. ფურცელაძის ზემოლდასახელებული შრომა. როგორ ხსნიდა თვით ვორონცოვი ღირებულების შრომითი თეორიისადმი ასეთ დიდ ინტერესს. ეს, როგორც პლენხანოვი სამართლიანად შენიშნავს, აიხსნება თვით ვორონცოვის შრომის შემდეგ სტრიქონებით: „Справедливость и равенство прав— вот главнейшие устои на которых буржуа восемнадцатого и девятнадцатого столетий желал бы воздвигнуть свое общественное здание на развалинах феодальных несправедливостей, привилегий. Определение же стоимости товаров трудом и совершающийся на основании этого меряла стоимости свободный обмен продуктов труда между равноправными товаровладельцами— это и есть та реальная основа, на которой покоится вся совокупность политической, юридической и философской идеологии современной буржуазии. Ее лучшие чувства должны глубоко оскорбляться несправедливостью такого мира,

¹ ანტ. ფურცელაძე, სასარგებლონი არიან ხალხისათვის სასოფლო-სამაშენაგო ბანკები, თუ არა, გუთნის დედა, № 6, 1875.

где на словах труд признается мерилом стоимости товаров, на деле этот основной закон справедливости, повидному, ежеминутно нарушается самым бесцеремонным образом. Именно мелкий буржуа видящий, как конкуренция крупного производства и машины ежедневно все более обесценивает его честный труд (исполняемый, впрочем, учениками и подмастерьями) — именно этот-то мелкий производитель и должен всегосильнее вздыхать о таком обществе, где продукты обменивались бы наконец, вполне и без всяких исключений, по их трудовой стоимости. Другими словами, он должен вздыхать о таком обществе, где действовал бы исключительно и неограниченно лишь один из законов товарного производства, но были бы устранены те условия, при которых он только и может действовать, а именно остальные законы товарного, а затем капиталистического производства¹. ანტონ ფურცელაძეც ხომ ამ წვრილი მწარმოებლის დამცველად გამოდის. სრულიად ბუნებრივია, რომ მას უნდა დაეცვა ღირებულების შრომითი თეორია.

იცავდა რა ღირებულების შრომითს თეორიას, მან თანმიმდევრობით გაატარა აზრი იმის შესახებ, რომ ფასის საფუძველს ღირებულება წარმოადგენს. ამ აზრს იგი შემდეგი სახით ავითარებს: „ჩვენ ძველი ეკონომიური შკოლის მიმდევარნი ვეფუბნებიან, რომ ფასის საძირკველი არიან მოთხოვნილება და გასაღება (спрос и предложение). დიდია მოთხოვნილება და ცოტა გასაღება, მაშინ გასაღები საქონლის ფასი აიწევსო, ცოტაა მოთხოვნილი და ბევრი გასაღები, მაშინ გასაღების ფასი იკლებსო. ჩვენ ვამბობთ, რომ მოთხოვნილება და გასაღები აბრუნებენ ფასს და არ არიან თვითონ ფასის საძირკველი. ჩვენ ვამბობთ, რომ ამ ფასის ბრუნებაში (აწევ დაწევაში) აქვს ძალა ყველა მოთხოვნილებას კი არა, მხოლოდ შემძლებელს მოთხოვნილებას. ფასის საძირკველი, კვით ფასი არის საქონელზე მოხმარებული შრომა, კაცის ხელი და გონება. არ იშრომა კაცმა, არ არის ნაყოფიც, თუნდა რომ მილიონი მოთხოვნილიც იყვეს. ყოველს ერთი დროს და მეცადინეობის შრომას აქვს ერთი ფასი. რასაც არ ადევს კაცის შრომა, ის არ არის ფასიანი. რათ არის მამ ასე, რომ ზოგი, რასაც კაცის შრომა არ ადევს, აქვს, არამც თუ ფასი, და ხშირად დიდი ფასიცა? რათა აქვს შეძლებულს მოთხოვნილებას ძალა, რომ ასწივ-დასწიოს საფასურის ღირებას? ამ ორივე კითხვის პასუხი ერთი და იგივეა. ეს

¹ ციტირებულია გ. ვ. პლენანოვის მიხედვით, Обоснование народнического в трудах г-на Воронцова (В. В.), соч. т. IX, стр. 101-102.

იმით, რომ შეძლებულს ქონებას უჭირავს ხელთ თითო მისთვის
ზოგნ საფასურში ერთი ასათ, ერთი ათასათ, ერთი მილიონათ და
 ას მილიონათაც მეტი, ვიდრემ ჰლირს თვით ეს მოსათხოვნი. ამის
 გამო, რაკი შეძლებულს მოთხოვნილებასა **რამე** უნდა და ეს ამის
 მისაწდომი ცოტაა და ამ ცოტას მოთხოვნილი და შემცილო მეტი
 ჰყავს, ეს აძლევს ამაში თავის ღირებულს ფასს კი არა, ესე იგი
 ზმ საფასურს კი არა, რაზედაც ერთი და იგივე დრო და მეცადი-
 ნეობა წასული მუშა ხელისა, აძლევს ერთი ორათ, ერთი სამათ,
 ერთი ათათ მეტსა, რათგან შეუძლიან კიდევცა, და არც ჰშურს,
 ჯერ ერთი იმით, რომ გზა ღსნილი აქვს, რომ დანახარჯი სა-
 ფასური ამოიღოს ისევე მუშა ხელის კისრიდამ. შესცვალეთ ეს
 გარემოება, რომ არ შეეძლოთ შიგა და შიგ საზოგადოების პირთ
 დაპყრობა მეტი საფასურისა, მაშინ ჰნახავთ, რომ თანასწორ
 დროსა და მეცადინეობის შრომის ნაყოფს ექნებათ თანასწორი
 ფასი, ესე იგი ყველა მშრომელს დარჩება ხელთ თავისი შრომის
 ფასი¹. მთელი ეს მსჯელობა რომ გავათავისუფლოთ ორი თერმი-
 ნის ღირებულებისა და ფასის არევიდან, მივიღებთ შემდეგ სრულიად
 გარკვეულ თეორიას ღირებულებისას და ფასისას. ღირებულება
 განისაზღვრება საგანზე დახარჯული შრომით. იქნება ეს გონებ-
 რივი, თუ ფიზიკური შრომა. ფასი ღირებულების გამოხატულებაა
 ფულში. ფასი მერყეობს მიწოდებისა და მოთხოვნილების საფუძ-
 ველზე, მაგრამ მერყეობს იგი ღირებულების გარშემო, ვინაიდან
 ფასის საფუძველს ღირებულება წარმოადგენს. საგანს, რომელზე-
 დაც ადამიანის შრომა არ არის დახარჯული, არ აქვს ღირებულება.
 შესაძლებლობა ფასის მერყეობისა ღირებულების გარშემო იმაშია,
 რომ, როდესაც საქონელი ნაკლებია ბაზარზე, დიდი შეძლების პირი
 მასში მეტ ფასს აძლევს, ვიდრე მისი ღირებულებაა, ე. ი. მასზე
 დახარჯული შრომის რაოდენობა.

გვიანდელ შრომაში ეს აზრები კიდევ მეტის სიცხადით არის
 გამოთქმული. ანტ. ფურცელაძე ფიქრობს, რომ საქონლის ღირე-
 ბულება (იგი მას შეცდომით საქონლის ფასს უწოდებს) არ არის
 დანაოკიდებელი მიწოდებასა და მოთხოვნილებაზე. იგი იმოწმებს
 მარქსს, რომლის დებულება შემდეგი სახით არის გადმოცემული
 ჩვენი ავტორის მიერ: „მარქსი იძლევა შემდეგ პასუხს: „კლასი-
 კურმა პოლიტიკურმა ეკონომიამ უკრიტიკოთ აიღო ცხოვრებიდამ
 შეხედულება შრომის ფასზედ. მაგრამ, შემდგომ ეს მიატყდა იმ-

¹ ანტ. ფურცელაძე, ბანკების მნიშვნელობა, გუთნის დედა, № 9, 1875.

გვარს კითხვას: როგორ უნდა გადიქრას ის შრომის ფ სი? მაშინ ის მიხვდა, რომ: ის ცვლილება, რომელსაც ახდენს შრომისა და საქონლის ფასზედ საქონლის რაოდენობა და საქონლის მოთხოვნილება (спрос и предложение) არაფერს არასა ჰლსნის, გარდა ფასების ცვლილებებისა და მაზანდის (рыночные) ფასის აწევ-დაწვევისა. უკეთუ მოთხოვნილება და საქონლის რაოდენობა თანასწორნი არიან, მაშინ სხვა თანასწორ გარემოებასთან, ფასი ერთს დონეზედ დადგება (ალარ აიწევ-დაიწვეს). მაშინ მოთხოვნილება და საქონლის რაოდენობა (спрос и предложение) ვეღარ გვიღსნიან ვერაფერს საქონლის ფასისა. მაშინ საქონლისა და შრომის ფასად რჩება შრომა, რომელიც არ არის დამოკიდებული მოთხოვნილებაზე და საქონლის რაოდენობაზედ, და არის გამომსახველი ბუნებრივი ფასისა“. ასე თავისუფლად აქვს ჩვენს ავტორს მარქსის შეხედულება გადმოკვამული. საერთოდ აღსანიშნავია 70-80-იან წლებში ასეთი ციტირება წყაროს დასახელების გარეშე. თითქოს მკითხველი ვალდებულია ენდოს მკვლევარს, რომ მან სხვისი აზრები სწორად გადმოსცა. მაგრამ ამ კონტექსტში საყურადღებოა, რომ მარქსის ეს შეხედულება მას მიაჩნია ისეთივე შეხედულებად, რომელსაც ა. სმიტი აეთარებს. იგი შემდეგს სწერს ა. სმიტის შეხედულების შესახებ ამ საკითხში: „აღამ სმიტიც ამის შესახებ თითქმის ამასავე ამბობს, აი, მისი სიტყვები: „საქმეში მაზანდის ფასი (рыночные цены) და ბუნებითი ფასი თანასწორნი არ არიან. მაზანდის ფასი არის დამოკიდებული იმ საქონლის რაოდენობაზედ, რომელიც გამოტანილია გასასაღებლათ და ამ საქონლის მოთხოვნილების რაოდენობაზედ, რადგანაც გამომცემთათვის ძნელია იმისი შეტყობა, თუ რაოდენი მოთხოვნილება იქნება საქონლისა, რომლისა გამოც ძნელად შეუძლიანთ გაიგონ და გამოსცენ იმდენი, რამდენიც მოთხოვნილებაა მუშტრისაგან; ამის გამო ძნელათ მოხდება, რომ მოთხოვნილება და საქონლის გამოცემა თანასწორნი იყვნენ. მაგრამ, რადგანაც საქონელიცა და მოთხოვნილებაც იმას ეტანებიან, რომ თანასწორნი გახდენ, მაშინ ამათი შუაგული ხდება ბუნებითი ფასი, (შრომა მოხმარებული საქონელზედ) და ამ ფასს ეტანებიან და უახლოვდებიან საქონლის ფასები“. შეცდომაა კ. მარქსისა და ა. სმიტის ღირებულებისა და ფასის ძეგორების გაიგივება. მაგრამ ძირითადად ფასის მერყეობა, ღირებულების გარშემო რომ ხდება, ვაგებულება სწორად. როგორც სჩანს ავტორი ამ საკითხის მარქსისტულ ვაგებას აძლევს უპირატესობას და მას ემხრობა.

მთელი ამ მსჯელობის ბოლოსაც სჩანს, თუ როგორ გამოიხატება ჩვენი ეკონომისტი წვრილ ინტერესებს მწარმოებლისას, მელიც ყოველთვის იჩაგრება არა ექვივალენტური გაცვლით. თუ შეიცვლება ეს გარემოება, მაშინ თვითფული შრომის ნაყოფს ექნება თანასწორი ფასი, სხვაგვარად ეს იმას ნიშნავს, რომ ყოველი მშრომელი მიიღებს თავისი შრომის ფასს, ე. ი. თანაბარ ექვივალენტ-ლირებულებას შრომითმა თეორიამ ავტორი მიიყვანა ფულის საკითხის გარკვევამდე. რა თქმა უნდა, შემცდარია ჩვენი ავტორის შეხედულება იმის შესახებ, თითქოს ფული, როგორც საყოველთაო ექვივალენტი, წარმოიშვა პირობიდან, რომელიც თვით სესხის გაცემასთან არის დაკავშირებული. იგი სწერს: „ფული როგორც ვიცით, არის შრომა, შენახული ვექსილის მსგავსად. მაშასადამე ის არის შრომის ფასი“. ჯერ ფულს „წარმოადგენდა უბრალო სიტყვიერი პირობა, მემრე გადაიქცა ბარათებათ, მემრე თამასუქებათ. ჯერ ეს პირობა იწყნარებოდა მარტო გამცემს და მსესხებელს შორის, მემრე იმათ გარშემოთა და მახლობელთ შორის; შემდეგ მიიღო უფრო ვრცელი და ბოლოს საზოგადოთ შესაწყნარი მნიშვნელობა, მაშინ მიიღო იმან დღევანდელი ფულის სახე. დღეს ფული წარმოადგენს იმგვარს პირობას ფულიანებსა და მშრომელთა შორის, რომელსაც აქვს საზოგადო მოვალეობის მნიშვნელობა, ესე იგი, სადაც მიიტანო ფული, შეგიძლიან დაახურდოთ შრომაზედ, როგორც დღეს ჩვენ გვაქვს სახელმწიფო ბილეთები, ასიგნაციები და შეგვიძლიან გამოახურდოთ ვერცხლსა და ოქროზედ, სადაც კი მიიტან¹. რა თქმა უნდა, ფულის წარმოშობის ეს გზა არასწორად აქვს მოცემული ავტორს, მიუხედავად ამისა, იგი აქაც თანმიმდევრობით ღირებულების შრომითი თეორიის საფუძველზე სდგას. იგი სამართლიანად უკავშირებს ფულის არსს ადამიანის მიერ ღირებულების შემქმნელ შრომასთან. კიდევ მეტიც, იგი იმასაც კი ფიქრობს, რომ ფული არ ზრდის საქონლის ფასს. აქ იგი იძლევა ქალაქის ფულის თეორიას და ინფლიაციის საკითხების გარკვევას. მან იცის, რომ თუ ნაწარმოები დიდი რაოდენობით გამოდის გასასაღებლად ბაზარზე, იგი ნაკლებ ფასში გაიყიდება. ასევე ხდება ფულის მიმართაც. ავტორი დაჯერებულია ფულის საქონლურ წარმოშობაში. იგი სწერს: „რაც ხდება სხვა ნაწარმოებზედ, ეს ხდება ფულზედაც. თუ „ფული მატულობს მსურველთა რიცხვზედ, მაშინ ფულის ფასი კლებულობს“. ახლა ჩვენ ვიტყვით ასე: ფულის კურსი

¹ ანტ. ფურცელაძე, ბანკების მნიშვნელობა, გუთნის დედა, № 10, 1875.

(ქალაქის) დამოკიდებულია ფულით მოთხოვნილებებზე მიმოქცევაში. თუ ქალაქის ფული დიდი რაოდენობით არის მიმოქცევილი ვიდრე ეს საჭიროა მიმოქცევისათვის ქალაქის ფულის მსყიდველობითი უნარიანობა ეცემა. მთელი ეს ეხლანდელი ჩვენი მსჯელობა ავტორს შემდეგი სახით აქვს გადმოცემული. „რა ხდება აქ? ბანკები თავის გირაო ფურცლებით აიაფებენ ფულს. ამ ფულის გაიაფებით ილუბებიან იმ ფულის პატრონები, რომელთაც ფული შეუძენიათ ამ ბილეთების გამოსვლამდის. ის გუშინ ყიდულობდა კოდს პურს მანეთათ, რათგან მაშინდელი გამოსული პურის შესახებ, ესე იგი, მაშინდელს ფულის მაზანდახედ, კოდი პური ღირდა მანეთათ. დღეს პური ოდენავე გამოდის, რაც გუშინ, მოთხოვნილიც ფულისა და პურისანი იგივენი არიან, და ფული კი, ამ ბანკის გირაო ფურცლების გამოცემით ჰმატულობს. ახლა, ამ ფულის გაიაფების გამო, გაიაფდა იმ კაცის ფულიცა, რომელმაც შეიძინა ფული ბანკის ფურცლების გამოცემამდის. ამის გამო, გუშინდელი ფულის პატრონი, გუშინ რომ კოდს პურს ყიდულობდა მანეთათ, დღეს იმავე კოდს პურში აძლევს იმდენათ მეტს, რამდენათაც მეტი გამოსულა გირაო ფურცლები. ამაში ცხადი საქმეა, რომ ჰზარალობს გუშინდელი ფულის პატრონი და იგებს გირაო ფურცლების გამომცემი: აკლდება ამის ფულს ფასი და გირაო ფურცლის პატრონს არა საიღამ უჩნდება ფული, ესე იგი, წინანდელი ფულის ფასის რომელსამე ნაწილს ისვამს გირაო ფურცელი... ამგვარი ფულის გაიაფებაში, ზოგნი არა და მომეტებული ნაწილი ჰხედავენ კეთილს მოვლინებას და საზოგადო კეთილდღეობისათვის წარსამატს საქმეს, რათგან აქვთ თავში აღებული, რომ ფულის გაიაფებით ნაშრომს ემატება ფასიო, მაგრამ ეს როგორც მეცნიერებისა ისე საზოგადო აზრისა დიდი შეცდომილებაა. ფულის გაიაფება არ ჰნიშნავს იმასა, რომ ნაშრომს ფასი მოემატა. ეს ჰნიშნავს მხოლოდ იმასა, რომ ნაშრომში მეტს ფულს აძლევენ“¹.

გვიან დაწერილ შრომაში ავტორმა კიდევ უფრო მეტად განავითარა ეს შეხედულებანი. ეტყობა მარქსის „კაპიტალის“ წაკითხვის კვალი გარეგნულად იმითაც კი, რომ იგი ხშირად ლაპარაკობს მარქსის შესახებ, იმოწმებს კიდევ მას. კიდევ მეტი, იგი თვითვე აღნიშნავს, რომ საქონელში რომ შრომაა დახარჯული და იგი განსაზღვრავს მის ღირებულებას, ეს მარქსამდე იყო ნათქვამი „რიკარდოსა და ადამ სმიტისაგან“. ამასთანავე არის დაკავშირებული

¹ ანტ. ფურცელაძე, ბანკების მნიშვნელობა, გუთნის დედა, № 10, 1875.

კიდევ უფრო მეტად შემდგომ შრომებში ქალაქის ფულის მიმოქცევის კანონების ანალიზი. მას უდავოდ მიაჩნია ქალაქის მიმოქცევის იმ კანონის მოქმედება, რომელიც მარქსმა აღმოაჩინა. ანტ. ფურცელაძე ამ კანონს, მარქსის სიტყვებით თითქოს გადმოცემულს, ასე განმარტავს: „ქალაქის ფულის მუშაობა, როგორც ფულისა, მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც ის მუშაობს ოქროს მაგივრად, ქალაქის ფული მხოლოდ იმდენი უნდა გამოვიდეს, რამდენიც შეიძლებოდა, რომ გამოსულიყო ოქროს ან ვერცხლის ფული, რომელსაც სიმბოლოს (მაგიერობას) წარმოადგენს ქალაქის ფული“¹. როგორც სჩანს, ნაროდნიკი ფურცელაძე კარგადაც ვასტობია მარქსის „კაპიტალს“ და იქ განვიხილავთ მებეჭებულნი კიდევ მიუღია. ამ მხრივ საყურადღებოა უფრო დაზუსტებული წარმოდგენილი ინფლიაციის თეორია და მისი შედეგები. ჩვენმა ავტორმა იცის, რომ ფულის რაოდენობა მიმოქცევაში, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია იმაზე, თუ „რაოდენიც სახელმწიფოში შრომა დადებული საქონელი ტრიალებს“. ფული მიმოქცევაში უნდა გამოვიდეს იმდენი, რამოდენისაც პასუხის გაცემა შეუძლიან სახელმწიფოს“ და შემდეგ იშვიათის დაკვირვებით ხსნის ჩვენი ავტორი ინფლიაციის მიზეზებს. რა მოხდება თუ იმაზე ნაკლები ფულია მიმოქცევაში, რაც საჭიროა მიმოქცევისათვის? ავტორი უპასუხებს: „უკეთეს გამოვა ამაზედ ნაკლები, მაშინ ყველა საქონლისათვის არ იქნება ფული, და, რადენიც ეს ფული დააკლდება, იმდენი საქონლის პატრონს გაუძნელდება ზღვ. მიცემობა და გადაცვლ-გადმოცვლა; მაშინ ფულს არ ექნება თავისი ნამდვილი დადებული სახელის მნიშვნელობა, მაშინ ფულს დაედება მეტი ფასი, ესე იგი, ვისაც იგი დააკლდება, იმას გადააწევა ტვირთა: უნდა იმან ფულის პატრონს თავისი საქონელი ნაკლებ ფასად მიჰყიდოს. ან, თუ სესხად უნდა, უნდა დიდი სარგებელი მისცეს“. მაგრამ რა მოხდება მაშინ, თუ მეტი ქალაქის ფული იქნა მიმოქცევაში, ვიდრე მიმოქცევისათვის არის საჭირო? ავტორი აღნიშნავს: „უკეთეს მეტი გამოვა, მაშინ რადენიც ფული მეტი იქნება იმდენი ფულს ფასი დააკლდება და ფულის პატრონი იძულებული იქნება საქონელში მეტი ფასი აძლოს, ვიდრემ მისი საქონელი ღირს... ფასი, როგორც ვცანით აღვეს იმას, რასაც შრომა დასდებია. თუ შრომა დაუდებელს საქონელზედაც გამოვიდა ფული, მაშინ ამ ფულის შემწეობით ისიც ფას დადებული გახდება, როდესაც რომ იმაზედ არ არის

¹ ანტ. ფურცელაძე, ბანკები, ფული და მათი მნიშვნელობა. გვ. 25. 1883.

„შრომა წასული და მაშინ შრომა დადებულს საქონელს ფასი დააკლდება, რაკი ამათი ფასის გამომსახველი ფულზე მეტი გამოგვს, ვიდრემ თვით ეს საქონელია; და ეს მეტი გამოცემული ფული დისწევს ამათს ფასსა, ასრე რომ ფასიანს ფასი დააკლდება და უფასურს ფასი დაედება, რადგან ფასიანის დაკლებული ფასი გადავა უფასო საქონლის ფასის მიცემაზედ“. მაშასადამე ასკვნის ჩვენი ავტორი „ფული უნდა გამოვიდეს იმოდენა, რაოდენიც სახელმწიფოსა აქვს შრომა დადებული საქონელი“¹.

როგორც ამ ვრცელ ამონაწერებიდან სჩანს, ჩვენი ავტორი ძირითადად სწორად ერკვევა ინფლაციის პროცესში და იმ მიზეზებში, რომლებიც მას იწვევენ. უნდა გვეფიქრა, რომ ღირებულების, ფულის, ფასის პრობლემების გარკვევის შემდეგ ჩვენი ნაროდნიკი შეეხებოდა ისეთ საკითხებს, როგორიც არის ზედმეტი ღირებულებისა და მოგების კატეგორიების. იგი მართლაც შეეხო ამ საკითხებს, მაგრამ მეტად მოკლედ და მარტივად. ერთი რამ უდავოა: ნაროდნიკმა ფურცელაძემ იცის ექსპლოატაციის ბუნება კაპიტალისტურ საზოგადოებაში, მან იცის, რომ ზედმეტი ღირებულება ფასგადაუხდელი შრომით შექმნილი ღირებულებაა, რომ იგი ექსპლოატაციის შედეგია. მან იცის, რომ საწარმოო საშუალებათაგან გათიშვა უშუალო მწარმოებლისა წარმოადგენს ექსპლოატაციის საფუძველს.

კაპიტალის ცნების მაგივრად ჩვენს ნაროდნიკს ურჩევნია იხმაროს „თავნი“. მან იცის, რომ ეს „თავნი“ შედეგია მუშათა ექსპლოატაციისა კაპიტალისტურ საზოგადოებაში, როგორც ამას მარქსი სწერს. ავტორი ამბობს: „საქონლის ფასი არის მხოლოდ უბრალო შრომა კაცისა, მოხმარებული ამ საქონლის გამოწვევასა და შერდგენაზე... თავნი (კაპიტალი) ნიადაგ იმას ებრძვის, რომ სამუშაო ფასი სრულიად არა რად აქციოს (ესე იგი, რომ მუშას სრულიად არ ეძლეოდეს ფასი თავისი შრომისა) ...ამგვარად თავნი სდგება და იზრდება იმ ფასიდან, რომელსაც უკლებენ მშრომელებს თავის შრომაში. ...სიტყვით, რავდენიც თავნი სდგება და იზრდება, იმდენად მატულობს და იზრდება ჟქონებო და უსაზრდოვო ხალხიცა (პროლეტარი)... ამგვარს წყობილებაში თავნი გროვდება უზომოთ თითო აზროლის ხელში, და გროვდება იმიტომ, რომ ის ჰქრება სხვების ხელიდან... რავდენიც თავნი (კაპიტალი) იზრდება, იმდენათ, რაც უნდა სამუშაო ფასი ეძლეოდეთ, მუშების მდგომარეობა

¹ ანტ. ფურცელაძე, ბანკები, ფული და მათი მნიშვნელობა, გვ. 35-37, 1883.

უარესობაში მიდის. ერთგან თავნის გამრავლება, მეორედგან მშრომელებში, რომელნიც ბუნებიდან აღმოაცენიებს თავნს, მრავლდება სიგლახაკე. უზომო შრომა, მონება, უშვერობა, რეგენობა და ზნეობით დაცემა¹. რომ უფრო დასაბუთებული განახლოს თავის ეს შეხედულება კაპიტალის წარმოშობის შესახებ, იგი იმოწმებს მარქსს, რომლის აზრით, როგორც ეს ჩვენს ნარდნიკს ჰგონია, „რაც გინდა მშრომელი კაცი იყვეს და მოხერხებული საქმეში, ის მხოლოდ იმდენს ნაყოფს შეიძენს თავის შრომაში, რომ გაუჭირვებლივ თავი ირჩინოსო“². მას სრულიად უდავოდ მიაჩნია, რომ რა გინდ მოღვაწე და მშრომელი არ იყოს კაცი, თავისი საკუთარი შრომით მას არ შეუძლია ყველა თავისი მოთხოვნილებანი დაიკმაყოფილოს და კიდევ დააგროვოს კაპიტალის სახით. იგი ხედავს, მან იცის, რომ პატიოსანი შრომითა და მომჭირნეობით მუშა კაპიტალის მფლობელი ვერ განდება. რომ „თავნი შესდგეს ვისამე ხელთა, ამ კაცს უნდა რამე ძალა, რამე საღსარი ეჭიროს ხელში, რომ სხვებს მოუკლოს შრომიდან, მოამშვიოს, მეტი აშრომოს შეძლებაზედ და აქედამ იწყოს თავნის შედგენა“³. განა ცხადი არ არის, რომ ასეთი კაცი „კაპიტალის დაგროვებას ახდენს არა „თავისი შრომით, არა მომჭირნეობით“³, არამედ „სხვების დაკლებით, სხვების ხელიდამ ნაშრომის გამოტაცებით, გამოტყუებით“. მაგრამ რაკი კაპიტალი შედგენილია, კაპიტალის მფლობელი ცდილობს თავის კაპიტალზე რაც შეიძლება მეტი შემოსავალი მიიღოს. ეს იწვევს კიდევ უფრო მეტად მუშების დაქვემდებარებას კაპიტალისადმი, მათს დამონავეებას. ბოლოს იქამდის მიდის საქმე, რომ „თავნის“ პატრონი იმდენს აძლევს მუშაობის შრომაში, რამდენიც მას ჰსურს. „თავნის პატრონი, როგორც ზემოთ მარქსისა და სხვა ეკონომისტების სიტყვებიდამა სჩანს, ეტანება იმას, რომ შრომა სულ მუქათათ ჩაივდოს ხელში, და თუ სულ მუქათათ არა, ბევრგან მაინც და მაინც შრომის ფასი იქამდის არის დაცემული, რომ მშრომელი კაცი ზოგიერთა დაწინაურებულს ხალხებშიც კი ჯაფისაგან თითქმის პირუტყვად არის ქცეული და უსაზრდოვობისაგან ნახევარ სიცოცხლე მოკლებული, რომლის გამოც წრიოკდება, არამც თუ ზნითა და სხეულით თვითან მშრომელი კაცი, და თვით თავის შთამომავლობითაც“. კაპიტალის გაჩენა იწვევს კრედიტის გაჩენასაც-

¹ ანტ. ფურცელაძე, ბანკები, ფული და მათი მნიშვნელობა, გვ. 16, 1883.

² იქვე, გვ. 17.

³ ხაზი ჩვენია, ვ. ბ.

კრედიტი ხელს უწყობს მოზიდვას ფულისას, რაც საზოგადოებაში არის გაფანტული. „სესხი არის მაშინა, რომლისაც საკუთარი დანიშნულება არის, რომ გაფანტულს სხვა და სხვა ხელში ფულს, ერთს ადგილას, ერთის კაცის ხელში მოუყაროს თავი“. ერთი სიტყვით კაპიტალი ექსპლოატაციის, გაბოგანოებისა და დამონაგების შედეგია. „როგორც იგივე მარქსი ამბობს—სწერს ჩვენი ეკონომისტი, — კაპიტალს ყოველ გამოსათქორრო ადგილიდამ, თავი-დამ ფეხის გულეზამდის გამოსათქორს სისხლი და ჩირქი“. მთელი ეს ანალიზი მას იმისთვის დასჭირდა, რომ დაესაბუთებინა დებულება იმის შესახებ, რომ ყველა ინსტიტუტი კაპიტალისტური საზოგადოებისა ექსპლოატაციანზეა აგებული და შემდგომი ექსპლოატაციის გაძლიერებას უწყობს ხელს. ბანკიც კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ექსპლოატაციის ინსტრუმენტი. „დღევანდელი ბანკების სასარგებლო ძალა არის ოცნება გატაცებული სწეული გონებისა“¹.

ამაშივე ერწმუნდებით, როდესაც ვკითხულობთ მის ადრინდელ შემდეგ სტრიქონებს: „ამ მუშისა, არამც თუ სახვალიოდ გამოწავი ნაშრომი, რომელიც ამას უნდა მოეხმარნა თავის გაჭირვებაში, არამედ ამისი მომავალი და აწმყდ შრომაც ფულის სახით უჭირავთ სხვებსა, რომლის გამოც აწას ნიადგ აკლდება ცხოვრების საღსარი. მაშინ ეს მიდის ფულიანებთან, რომ ამითი დაიკმაყოფილოს ბუნების მოთხოვნილებანი. რაკი ფულის პატრონი ჰხედავს ამას, ამ გაჭირვებაში, მაშინ ის, როგორც ზემოთაცა ვსტყვით, თავის ფულს თან და თან უკიდებს და იმოდენა ფულს კი არ აძლევს მუშა ხელს, რაც ღირს იმისი შრომა, აძლევს ამ შრომის ნახევარს და ზოგჯერ კიდევ უფრო ნაკლებ ფასს. ამგვართ ის თან და თან უზატებს თავის ფულს, ესე, იგი, შრომის თამასუქს, და დღეს რომ ეკონომიურს შეცნიერებას ჰქონდეს საღსარი და შეეძლოს გამოკვლევა ზოგიერთა ფულიანის სახელმწიფოსი, მაგალითათ ინგლიზეთისა და სხვა ამგვარი სახელმწიფოებისა, მაშინ ჩვენ ციფრებითა შეგვეძლო ცხადათ დაგვენახა, რომ აქ იმოდენა ვალი ადევს ფულის სახით შრომისა, რომ სახელმწიფოში ამ ფულის ფასი შრომა აღარ მოიპოვება“². ანტ. ფურცელაძემ, რასაკვირველია, იცის, რომ მუშახელს თვით აქვს ღირებულება, ანუ ის რასაც იგი უწოდებს „სამუშაო ფასი“. კიდევ მეტი, იგი იცნობს და

¹ ანტ. ფურცელაძე, ბანკები, ფული და მათი მნიშვნელობა, გვ. 19-20, 1883.

² იქვე.

ძალიან კარგადაც „სამუშაო ფასის“ შესახებ არსებულ თეორიებს იგი კარგად იცნობს ლასალის თეორიასაც „სამუშაო ფასის რკინის კანონის“ შესახებ. მაგრამ, რაც საყურადღებოა, იგი ამ კანონის მოქმედების სისწორეს არ ედავება, მას მხოლოდ მიაჩნია, რომ იგი რკინის კანონი იქ, გერმანიაშია გამოსაყენები, იგი იტყვიანობა მოქმედებდეს და უფრო ძრიელი იყოს, სადაც საკუთრება არ აქვთ მოსახლეობის უმრავლესობას, მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ „უსაკუთრო ქვეყანაში“, ვინაიდან, სწორად ასეთ ქვეყანაში, სადაც უმრავლესობა მხოლოდ დაქირავებული მუშებია, მუშები „რაკი პატარა სარჩოს შეიძენდნენ — გამრავლდებოდნენ, და ისევ იმ დღეში უნდა ჩაქვივნილიყვნენ და გამხდარიყვნენ მექარხნის ხელის შემაცქერალნი“¹. ნაროდნიკი ფურცელაძე სრულიად თანმიმდევარია, როდესაც ამტკიცებს, რომ საქართველოში ლასალის შრომის ხელფასის „რკინის კანონი“ გამოსაყენებელი არ არის. „გერმანიაში, — სწერს ანტ. ფურცელაძე, — მუშა ხალხი არის დამოკიდებული მამულის პატრონებსა და მეთანხებზედ. აქ კი მომეტებული ნაწილი არის თვით საკუთრების პატრონი, მაშასადამე უფრო თავის თავზედ დამოკიდებული. იმას ვსთქვათ აქვს ათი დღის მიწა, მოჰყავს ოცი თუმნის პური. სჭირდება ხუთი თუმნის ტანისამოსი, მაგრამ ურია, ანუ სომეხი, რომელთაგანაც ვსაყიდულობს, ამ ხუთ თუმანს უსვამს ათ თუმანად. როგორ? ჯერ ერთი ისა, რომ ის არ დაგიდევს რა საქონელსაც მოგყიდის და ხშირად საღის მაგივრად, გაძლევს დამპალს; ამასთან იღებს თავის წასვლა, მოსვლის ქირას, დუქნის ქირას და მოგებას იმდენს, რამდენათაც შენ გაქირავებულს ვნახავს. როდესაც აქვს ხალხს მომხმარებელი დუქნები, მაშინ ეს ყიდულობს საღს, იაფად და მოგებაც ამისია. ასე რომ ხუთი თუმნის ტანისამოსი ჯდება ხუთ თუმანად და იღებს ხუთს თუმანს. თუ ამას იტყვის „დროება“, რომ გამრავლდებიანო. მე მოვახსენებ იმათ, რომ ამათ გამრავლებას მაინც წინ არა უდგას რა, რათგან ჯერ ჩვენი გლეხის გაქირავება იქამდის არ მისულა, რომ გაქირავებით ის უცოლობით თავს იქერდეს. ჩვენი სიღარიბე შესდგება ჩვენი სიმცირის გამო, რომ არა გვაქვს საკმარის მუშა ხელი. ამასთან ისევ სიღარიბით გამრავლებას, შეძლებით გამრავლდეს ისა სჯობია, რაც შეეხება იმას, რომ გერმანიაში, გამრავლებით სამუშაო ფასი აკლდებათ და ისევ იმ მდგომარე-

¹ ანტ. ფურცელაძე, ათი მტერს, ერთი მოყვარეს, მნათობი, № IX, 1872.

ობაში უნდა ჩაცვიდნენ ჩვენში საკუთრების პატრონები თითონ არიან და მაშასადამე თუ მოხერხება და გარჯა ექნებათ, თავისი შრომის ფასი თავის თავზედ იქნება დამოკიდებული და არა სხვაზედ, რომელნიც რაკი ბევრს შემთხონელო დაგინახავთ მოგაკლებთ ფასსა. ამასთან იქ მოჭარბებულია მუშა ხელი, აქ ძალიან მცირეა და გვაკლია. რასაკვირველთა რომ რაკი ამდენი შეძლება იქნება, ხალხი თანდათან გამრავლდება და აღარ გაუწვდებათ ეს საკუთრებაც, მაშინ ხომ ჩვენც ჩავარდებით მაგ კანონის გავლენის ქვეშა, როგორც გერმანელებიო¹. რა თქმა უნდა, ანტ. ფურცელაძე შორსაა ამტიკოს ის დებულება, რომ ასოციაციები არის უებარი წამალი ამ კანონის მოქმედების წინააღმდეგ; „მე მხოლოდ იმას ვამბობო, — სწერს იგი, — რომ ჩვენს მდგომარეობაში ეს რკინის კანონი ჯერობით არ არის ისე საშიშარი, როგორც გერმანიაში, რათგან იქ გამრავლებით ცვივდებიან სხვის ხელთა ეხლავე და ჩვენ ჯერობით გამრავლებით ვართ ჩვენთ ხელთა; იქ აღარ უკიროთ გამრავლება და ჩვენთვის გამრავლება ჯერობით დიდათ საჭიროა“². ნაროდნიკი ფურცელაძე ურჩევს თავის მკითხველებს ეცადონ ახლავე გაიუმჯობესონ თავიანთი მდგომარეობა, ეცადონ დამართონ სხვადასხვა ასოციაციები; საშიშროება სამუშაო ქირის „რკინის კანონის“ მოქმედებისა ჩვენში ჯერ კიდევ არ არის.

როგორც დავინახეთ, ნაროდნიკი ფურცელაძე კარგად ერკვევა პოლიტიკური ეკონომიის ძირითადს კათეგორიებში. როგორც რუსეთის ნაროდნიკები, იგიც იცავს ღირებულების შრომითს თეორიას, მაგრამ, რა თქმა უნდა, მთელი რიგი საკითხებისა მის ყურადღების ცენტრში ვერ ექცევა. ეს გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ იგი წვრილი მწარმოებლის ინტერესების დამცველია და ის, რაც ამ ინტერესების მიღმა არსებობს, იგი მის ყურადღების გარეშეა. ხაზი უნდა გაესვას იმასაც, რომ იგი პუბლიცისტი და არა ეკონომისტი პროფესიით და მოწოდებით. მისთვის ეკონომიური საკითხები იმდენად არის საინტერესო, რამდენადაც ისინი ჩვენს იმდროინდელ ყოველდღიურობის ამოცანებს სწავლობდნენ.

ანტონ ფურცელაძე გარდაიცვალა 1913 წელს. მან ცხოვრების უკანასკნელ წლებში გამოინახა საერთო ენა თავის იდეურ მოწინააღმდეგეებთან, როგორც იყვნენ დიმ. ყიფიანი, ილია ჭავჭავაძე

¹ ანტ. ფურცელაძე, ათი მტერს, ერთი მოყვარეს, მნათობი, № IX, გვ. 100-103, 1872.

და სხვები. მაგრამ ვერსად ცენზურული პირობების გამო ვერ განავითარა თუ როგორ შეიძლება ექსპროპრიატორთა ექსპროპრიაცია. ჩვენ მიერ მრავალგზის დასახელებულ შრომაში მან მხოლოდ შემდეგის თქმა შესძლო: „მარქსი და იმის შკოლა უწოდებენ ამას ექსპროპრიაციას გაექსპროპრიაციებულთაგან, მაგრამ ამაზედ ლაპარაკი არ შედის ჩვენი წერილის პროგრამაში. თუმცა ჰღიორდა ამაზედ ვრცლად ლაპარაკი, რაკი ეს სწავლა: ექსპროპრიაცია გაექსპროპრიაციებულთაგან მრავალთ სხვანაირად გაიგეს და სხვანაირად უნდათ ცხოვრებაში გაყვანა“¹.

¹ ანტ. ფურცელაძე, ათი მტერს, ერთი მოყვარეს, მნათობი, № IX, გვ. 43. 1872.

კონსტანტინე შაქველია

რომანტიზმის მოტივები აღორძინების პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში¹

საკითხის დაყენება

I

მრავალი მკვლევარი შეეხო საქართველოში რომანტიზმის წარ-
მოშობისა და განვითარების საკითხს, მაგრამ ქართული რომანტი-
ზმის ბუნება ჯერ კიდევ შესწავლის პროცესშია. მართალია, რომან-
ტიზმი მსოფლიო ლიტერატურული მოვლენაა, მაგრამ ქართული
რომანტიზმი არ არის მხოლოდ ლიტერატურული მოდის შედეგი,
იგი არ არის შორეული ქარის მოტანილი უცხო თესლი, ჩვენს
ნიადაგზე აღმოცენებული, იგი ჩვენი ქვეყნის დიდი შვილია და
ჩვენს პირობებში ჩასახული და განვითარებული, რომელზედაც თა-
ვის დროზე მსოფლიო რომანტიზმმა თავისებური გავლენა მოახ-
დინა.

ქართულ კრიტიკაში ჩვეულებრივად გაბატონებული იყო უცხო
თვალსაზრისით ზომვა ქართველი მწერლების შემოქმედებისა და
ლიტერატურული საკითხებისა. ქართველ მწერლებს ყოველგვარი
შემოწმების გარეშე მიაკერებდნენ ევროპელი მწერლებისა და ლი-
ტერატურული მიმართულებების იარლიკებს; რომანტიზმის, ნატუ-
რალიზმის, ნეორომანტიზმის, სიმბოლიზმისა და სხვა ლიტერატუ-
რული „იხმების“ სახით, იმ დროს, როდესაც ესა თუ ის მწერალი
სრულებით არ ეკუთვნოდა დასახელებულ ლიტერატურულ მიმარ-
თულებას. რომელიმე ევროპელ მწერალზე აკრილ ქურქს ყოველ-
გვარი ბოდიშის გარეშე ჩამოაცემევდნენ ქართველ მწერალს და იმას

¹ წაკითხული იყო მოხსენებად პედაგოგიკური V სამეცნიერო სესიაზე
1943 წლის 23 მარტს და საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის რუსთაველის სახე-
ლობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტში 1943 წლის 26 ნო-
ემბერს.

კი არ კითხულობდნენ, მოერგებოდა თუ არა მას ეს უცხო ტანსაცმელი. ამით ერთგვარად იზრდილებოდა ქართველი მწერლის ბუნება, მისი სტეციფიკა, მისი ეროვნული კოლორიტი.

თუ კი რაიმე კარგი შეიქმნებოდა ჩვენს ლიტერატურაში, აუცილებლად მისი წარმოშობის ფესვები უცხოეთში უნდა მოენახათ.

მართალია, ლიტერატურული გავლენის უარყოფა უსაფუძვლო იქნებოდა, მაგრამ გავლენას თავისი ადგილი უნდა დაეთმოს ერის კულტურის ისტორიაში და საკუთარი სულიერი საუნჯე შესაფერისად უნდა იქნეს შეფასებული. ჩვენს კრიტიკულ ლიტერატურაში კი უმეტესი ნაწილი ლიტერატურული ფაქტებისა მხოლოდ გავლენით იყო ახსნილი.

ჯერ კიდევ პროფ. ალ. ხახანაშვილი წერდა: „წაბადვითა და უცხო ქვეყნების გავლენით შექმნილი XIX საუკ. ქართული მწერლობა დროთა განმავლობაში იცვლის მიმართულებას“¹.

„თუ დავუკავშირდებით ჩვენი ლიტერატურის მსვლელობას, — წერს კიტა აბაშიძე, — ნახავთ, რომ იგი კვალდაკვალ მისდევდა ევროპის ლიტერატურას“². სხვა ადგილზე იგივე კიტა აბაშიძე აღნიშნავს: „...ესა თუ ის ქვეყანა ამა თუ იმ მიმართულების შემქმნელი იყო, ჩვენ კი მაჩანჩალები გავხდით, ქართული რომანტიზმი ევროპიულის მაჩანჩალა გახლდათ. ამიტომაც იყო, რომ ჩვენში რომანტიზმს არავითარი დამცველი არ ჰყავდა და არც არავინ იყო მისი პრინციპების მჭადაგებელი“³.

„ქართველები ეცნობოდნენ ევროპას, — აცხადებს კონსტანტინე კაპანელი, — და ქართული კულტურის აღმოსავლეთურ წყობაში შემოდიოდა დასავლეთის კულტურა და სული, დასავლეთის თქმა და ესთეტიურ-მორალური პრინციპები“⁴.

ქართული ლიტერატურის ასეთ ინტერპრეტაციას, სამწუხაროდ, ვერც დიდი პატრიოტი აკაკი წერეთელი აცდა⁵.

ხოლო ის, რაც გავლენის სფეროს გადასცდებოდა და ქართველი ხალხის კუთვნილებად იქნებოდა აღიარებული, იგი აუცილებლად შინაურ-საოჯახო-სალაღობო საქმედ უნდა ყოფილიყო გამოცხადებული.

¹ ალ. ხახანაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, გვ. 9.

² კ. აბაშიძე, ეტიუდები, ტ. I, გვ. XIV.

³ აქვე, გვ. 122.

⁴ კ. კაპანელი, ქართული სული ესთეტიურ სახეებში, გვ. 34.

⁵ იხ. აკაკი წერეთელი, ტ. I, გვ. 72, ს. გორგაძისა და ალ. აბაშელის რედაქციით.

„სამწუხაროდ, — წერს კონსტანტინე კაპანელი, — ქართულ ლიტერატურას თითქმის ჩვენ დრომდე რაღაც შინაური ხასიათი აქვს; საზოგადოება დღემდე ვერ შეეჩვია დაინახოს ლიტერატურაში თავის ყოფა და სული; ქართველი მწერალი განაპირებული და ზემდეტი ბარგია საზოგადოებაში. მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში ლიტერატურა თითქმის არ შორდება ოჯახს: რაც იწერებოდა, იწერებოდა მხოლოდ ვინმეს ხათრით და საღმე ოჯახში წასაკითხავად... არაეინ ფიქრობდა ლიტერატურის საზოგადოებრივ მხარეზე, ლიტერატურის სოციალური სულის შესახებ“¹.

კონსტანტინე კაპანელის ეს შეხედულება რომ გავიზიაროთ, მაშინ XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული ლიტერატურა (აღ. ქავკავაძის, გრ. ორბელიანისა და ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება) „საზოგადოებრივი“ მნიშვნელობის გარეშე უნდა დაეცენოთ. ცხადია, ასეთი თვალსაზრისი ჩვენს ლიტერატურას ქვეშაობების ნათელს ვერ მოჰფენს.

II

რომანტიზმი როგორც ლიტერატურული მოვლენა XIX საუკუნის გარიჟრაჟზე მსოფლიო აზროვნების ცენტრში მოიქცა და თითქმის ყველა ქვეყნის ლიტერატურა ცოტად თუ ბევრად რამოდენიმე ათეული წლის მანძილზე რომანტიზმის დაღს ატარებდა.

ფეოდალურმა არისტოკრატია მ აბსოლუტური მონარქიზმის ეპოქაში ლიტერატურა აბსოლუტიზმის ინტერესებს დაუკავშირა. საფრანგეთში ლუდოვიკო XIV-ს დროს ლიტერატურა მეფისა და მისი სასახლის არისტოკრატის ინტერესებს ემსახურებოდა. მაშინ გაბატონებული იყო კლასიციზმი, შეზღუდული ბუალოს ნორმატივებითა და რაციონალიზმის ცივი ბორკილებით, ხოლო მე-18 საუკუნის მიწურულსა და მე-19 საუკუნის დასაწყისში, როდესაც გამარჯვებულმა ბურჟუაზიამ დაამსხვრია მონარქიზმის საფუძვლები, ნიადაგმორღვეულმა ფეოდალურმა კლასმა თავისი სულიერი ტკივილები რომანტიზმის საშუალებით გამოხატა.

დასავლეთ ევროპაში რომანტიზმის წარმოშობა და განვითარება დიდ სოციალურ-პოლიტიკურ ძვრებთან არის დაკავშირებული. XIX საუკუნის დასაწყისში ევროპაში შეეჯახა ორი მოწინააღმდეგე კლასების ინტერესებმ. ეკონომიურად განვითარებულმა ბურჟუა-

¹ კ. კაპანელი, ქართული სული ესთეტიურ სახეებში, გვ. 35.

ზიამ პოლიტიკური ბატონობის პრეტენზიები წამოაყენა და ამას
 ჰპოვა გამოხატულება 1789 წლის რევოლუციაში. საფრანგეთის
 ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ არსებითად შეარყია ფეოდალური
 კლასის საფუძვლები და ამას ბუნებრივად ფეოდალური კლასის
 პოლიტიკურ-იდეოლოგიური დეკადანსი მოჰყვა. **ფეოდალური კლა-**
სის დაცემულობა და ცხოვრებისადმი გულგატეხილობის იდე-
ოლოგია XIX საუკუნის დასაწყისში ევროპაში რომანტიზმმა გა-
მოხატა.

„1789-1793 წ. წ. რევოლუციამ დაამსხვრია საფრანგეთის ფე-
 -ოდალური წყობილება და ამას მოჰყვა ევროპის ქვეყნების უმეტეს
 ნაწილში მთელი რიგი მიძიმე დარტყმებისა. რევოლუციის შემდეგ
 მოვიდა საფრანგეთის მსხვილი ბურჟუაზიის დამცველი ნაპოლე-
 -ონი, რომელმაც დაიწყო ბრძოლა ევროპაში ბატონობისათვის. ამ
 გარემოში იზრდებოდა და მაგრდებოდა დასაეღეთ ევროპის ბურ-
 -ჟუაზია, რომელმაც მიიღწია რა ეკონომიურ ბატონობას, მისიწრა-
 -ფოდა თავისი პოლიტიკური ჰეგემონიის განმტკიცებისაკენ. ამ პი-
 -რობებში წარმოიშვა და ჩამოყალიბდა დასაეღეთ ევროპის რომან-
 -ტიზმი“¹.

მართალია, რომანტიზმის შექმნაში ბურჟუაზიული კლასიცი ლე-
 -ბულობდა მონაწილეობას, მაგრამ არსებითად რომანტიზმი ბურ-
 -ჟუაზიულ კლასთან ბრძოლაში დამარცხებული ფეოდალური კლასის
 დეკადენტურ იდეოლოგიას გამოხატავს.

„რომანტიკოსები მართლაც ვერ ურიგდებოდნენ მათ დროს
 არსებულ ბურჟუაზიულ საზოგადოებას... მათ ძალიან აღშფოთებ-
 -დათ ბურჟუაზიული ცხოვრების სიბინძურე, უშინაარსობა და ზნე-
 -ობრივი სილატაკე; ყოველივე ამისაგან ისინი ეძებდნენ თავშესა-
 -ფარს ახალს ხელოვნებაში... ახალმა ხელოვნებამ მიზნად დაისახა
ბურჟუაზიული ცხოვრების უარყოფა, რომანტიული ხელოვნება
 იყო ამ უარყოფის იდეალიზაცია“².

ამასვე ამტკიცებენ მსოფლიო ლიტერატურის სხვა მკვლევა-
 -რებიც.

„განსაკუთრებულად უნდა ვაღიაროთ, რომ ბაირონიზმი, რო-
 -გორც სოციალური მოვლენა, არის მსოფლშეგრძნობა დეკლასირე-
 -ბული არისტოკრატიისა... XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ობი-

1. А. Г. Цейтлин, Русская литература первой половины XIX века, стр. 62.

2. ჯ. პლენანოვი, ხელოვნება და საზოგადოებრივი ცხოვრება, გვ. 18.

ექტურმა პირობებმა ეს როლი უმთავრესად მიანიჭეს ძველი სტოკრატული ვგარების წარმომადგენლებს. თითქმის ყველა მიმართულების პოეზია დაკავშირებულია ფეოდალურ მემამულეთა ბატონობის ლიკვიდაციასთან, ან შერყევასთან და კაპიტალიზმის გამარჯვებასთან. შემთხვევით არ არის ის გარემოება, რომ ე. წ. „მსოფლიო სევდის“, უდიდესი პოეტები ქვეყანას პოულობენ განმარტოებული ცის კოშკების ქვეშ. ან ხვდებოდნენ მას ფეოდალურ კულტურასთან დაკავშირებულ განწყობილებათა ატმოსფეროში“¹.

დამტკიცებულ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს, რომ რომანტიზმის წარმოშობა და განვითარება ევროპაში ბურჟუაზიის მიერ ფეოდალური კლასის პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ დამარცხებასთან არის დაკავშირებული. ეს პროცესი ევროპის ქვეყნებში სხვადასხვა დროსა და პირობებში მოხდა და ამან გამოიწვია რომანტიზმის მრავალფეროვანება საერთოდ.

საქართველოში კი ფეოდალური კლასის პოლიტიკურ-იდეოლოგიური დეკადანსი და მასთან დაკავშირებით რომანტიზმის მოტივების წარმოშობა და განვითარება სრულიად სხვა დროსა და პირობებში მოხდა.

III

საქართველო თავიდანვე აღმოსავლეთის ქვეყნების რკალში მოექცა. მისი ტერიტორია სტრატეგიულ პუნქტს წარმოადგენდა მეზობელი ქვეყნებისათვის — აღმოსავლეთლებისათვის დასავლეთისაკენ და დასავლეთლებისათვის აღმოსავლეთისაკენ, ამიტომ საქართველოს ტერიტორიის დაპყრობა მეზობელ სახელმწიფოებისათვის ყოველთვის დიდ მიზნებთან იყო დაკავშირებული. ამან საბედისწერო როლი ითამაშა ქართველი ხალხისათვის და მთელი საუკუნეების გასწვრივ საქართველო ცეცხლის აღში იყო გახვეული. მაგრამ თავისუფლებისმოყვარე ქართველი ხალხი ყოველთვის მამაცურად იცავდა სამშობლოს თავისუფლებას და შესაფერ პასუხს. აძლევდა კარზე მომდგარ მტერს. განსაკუთრებით საქართველოს ეკონომიურ-პოლიტიკური ძლიერება XII საუკუნეში აღწევს კულმინაციურ წერტილს.

ამ დროს საქართველოს ტერიტორია მტკიცე ერთიანი პოლიტიკური ხელისუფლებით გადაჭიმულია შავი ზღვიდან კასპის ზღვა-

¹ პ. კოგანი, ნარკვევები დასავლეთ ევროპის ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. I, გვ. 287-288, თარგმანი ქს. კვანტრესი.

მდე და კავკასიონის ქედებიდან ერზერუმამდე, მაგრამ XIII საუკუნეში დაიძინა დაიძინა მოქიშპე სახელმწიფოების ურდოები და მატერიალურად და პოლიტიკურად ძლიერი ქვენი ქვეყანა მალე უთანასწორო ბრძოლებმა მოქანცეს და დააუძლურეს. მონღოლების შემოსევამ, ჩინგისხანის მეთაურობით, წელში გატეხა საქართველოს პოლიტიკური ძლიერება, ხოლო ამას მოჰყვა ჯგულალ-ედინისა და თემურ-ლენგის სასტიკი ლაშქრობანი, რამაც საქართველო ეკონომიურად და პოლიტიკურად კიდევ უფრო დასწია უკან. მოსახლეობის დიდი ნაწილი განადგურდა და ცოცხლად დარჩენილები ტყე-ღრეში აფარებდნენ თავს. მტერმა დიდძალი ხარკი და სიმდიდრე გაზიდა საქართველოდან.

პოლიტიკურმა დაუძლურებამ გამოიწვია ეკონომიური გადატაკება. მუშახელი თითქმის განადგურდა და ვინც დარჩა, იმსაც არ ეცალა მეურნეობისათვის. ქვეყანა გაუქაცურდა.

„ასეთ პირობებში, — მოგვითხრობს აკადემიკოსი ი. ჯავახიშვილი, — საქართველოს თავის მიწა-წყლის წინანდებურად ინტენსიური დამუშავება აღარ შეეძლო და ბევრგან გაუქაცურებული ადგილები ისევ უქაცურადვე დარჩა“¹.

XV საუკუნიდან მონღოლებისაგან განადგურებული საქართველო ირანმა და თურქეთმა გაინაწილეს. აღმოსავლეთ საქართველოში დამკვიდრდნენ ირანელები და დასავლეთში თურქები.

„ქართველი ხალხი მედგარ წინააღმდეგობას უწევდა მტერს, მაგრამ დრო და დრო ისიც უცხოელ დამპყრობთა (ირანელებისა და თურქების) უღელქვეშ ექცეოდა. ეს დამპყრობნი სისტემატურად და განუწყვეტლივ ესხმოდნენ საქართველოს, ძარცვავდნენ და არბევდნენ მას, ათასობით და ათი ათასობით მიჰყავდათ ხალხი ტყვეებად... ირანელი შახები ქართლ-კახეთის სამეფოს თავიანთ პროვინციად სთვლიდნენ“².

საქართველოს მოწინააღმდეგეებმა კარგად იცოდნენ, რომ ქვეყნის პოლიტიკური დაქუცმაცება კიდევ უფრო დააუძლურებდა სახელმწიფოს და უზრუნველყოფდა მათს ბატონობას. ამ მიზნით XVI საუკუნიდან საქართველო დაყოფილ იქნა ცალკე სამეფოებად და სამთავროებად, რომელთა შორის არსებობდა მტრული ურთიერთობა.

¹ ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, გვ. 198.

² ფ. შარაძე, საქართველო მე-19 საუკუნის დასაწყისში, კრებული პუბლიკინი საქართველოში, გვ. 11.

გარეშე ძალის გაძლიერებასა და საქართველოს პოლიტიკურად დაუძღვრებას ხელი შეუწყო აგრეთვე სახელმწიფოს შინაგანმართელობა და მპყრობელთა ქვეყნების წყალობით. თვით საქართველოს ცალკე სამთავროებსა და სამეფოებს შორის მუდმივი მტრობა და ჭიშკობა ჩამოვარდა. ცალკე დიდგვარიანი ფეოდალები დამოუკიდებელ სამთავროებისა და საათაბაგოებისაგან მიისწრაფოდნენ. იმის ნაცვლად, რომ საქართველოს ყველა კუთხეს ერთიანი პირი შეეკრათ და საერთო ძალით მტერი შეემუსრათ, თვით ებრძოდნენ ერთმანეთს და ამით საკუთარ სხეულს ასუსტებდნენ.

„დაიწყო თავაშვებული თარეში დიდგვარიანი ფეოდალებისა, რომელნიც გამუდმივებით ებრძვიან, არბევენ და აწიოკებენ ერთიმეორეს და მეფეებს, მეფეები კიდევ ერთმანეთსა და ფეოდალებს. ყველა ესენი იმას ცდილობენ, რომ ერთიმეორეს ორმო ამოუთხარონ ფეხქვეშ და, რაც შეიძლება, მეტად ასიამოვნონ აღმოსავლეთის დესპოტებს. პოლიტიკური პასივობა, ინტრიგანობა, დესპოტთა წინაშე ფეხმერულ უფლებათა შენარჩუნებისათვის მლიქვნელობა და სამარცხვინო მუხლდრეკა, პოლიტიკური და სარწმუნოებრივი რენეგატობა, — აი დამახასიათებელი თვისება ამ ეპოქის მეფეური ფეოდალური კლასისა“¹.

საქართველოს გარეშე მტრებთან ბრძოლასა და შინაურ ანარქიას შესანიშნავად გამოხატავს აღორძინების პერიოდის პოეტი დავით გურამიშვილი.

თურქი, სპარსი, ლეკი, ოსი, ჩერქეზი, ლიევი დიდოქისტი
სრულად ქართლის მტერნი იყვნენ, ყველამ წაპკრა თითო
ქიშტი.

მერმე შინაც აიშალნენ, ძმამ მიუდგა ძმასა ყისტი...
თავის თავსა ხმალი იცეს, გულთა მოიხვედრეს ხიშტი.

ან და

ვით მამალი სხვის მამალსა დამტერდეს და წაეკიდოს,
მას სცემოს და თვით იცემოს, დაქოჩროს და დაეკიდოს.
რა ორივე დაღალულნი ძაღლმან ნახოს, პირი ჰკიდოს.
ეგრე ქართლი და კახეთი დარჩა თურქთა, ლეკთა დიდოს.
(„ქირი ქართლისა“).

¹ ბ. კეკელიძე, ქართული ფეოდალური დიქტირატურის პერიოდისათვის

ყოველივე ამის გამო სუსტდებოდა და ეცემოდა საქართველოს პოლიტიკური ძლიერება. განსაკუთრებით მე-17, მე-18 საუკუნეების ისე შერყეულა სახელმწიფოს მმართველობა, რომ მოთარეშე ლეკებისა და მთიულთა სხვადასხვა ტომებისაგან მოსახლეობას მოსვენება არ ჰქონია. მარბიელი ლეკები ჯგუფ-ჯგუფად შემოიჭრებოდნენ ქართლისა და კახეთის სოფლებში და აწიოკებდნენ ნშვიდობიან მცხოვრებლებს, ნაწილი კი ტყვედ მიჰყავდათ დაღესტანში. ამას ადასტურებს გარდა მხატვრული ლიტერატურისა ისტორიული დოკუმენტებიც.

„ამ ხანებში (იგულისხმება მე-17, მე-18 საუკუნეები კ. მ.) ლეკების შემოტევას ისეთ საზომისათვის მიუღწევია, რომ იესე ოსეს-შვილის მოწმობით, ახირებულნი პროექტი წარმოშობილა, მთელი ქართლის მოსახლეობამ ერთად მოვიყაროთ თავი და სამ ადგილას დავსახლდეთ, თბილისში, მუხრანში და ვაკეშიო. როცა მტერი მოვა, ბევრი გამოვალთ და პასუხს გავცემთ, თორემ ისე დაგვაწვრილმანებენ, რომ დამმარხავსაც ველარ ვიშოვნითო“¹.

სახელმწიფოს დაქვეითებას აგრეთვე ხელს უწყობდა ფეოდალების სასტიკი დამოკიდებულება გლეხობისადმი, რასაც იურიდიულად ამართლებდა ვახტანგ მეფის კანონები. მებატონეები აუტანელ პირობებში აყენებდნენ გლეხობას. ყმის ცემა, გაყიდვა, გლეხი ქალის გაუპატიურება ჩვეულებრივ მოვლენად ითვლებოდა. გლეხობის ყიდვა-გაყიდვაში არც სამღვდელოება ჩამორჩებოდა მებატონეებს².

საქართველოს იმდროინდელ ეკონომიურ-პოლიტიკურ დაცემას, შინაურ ქიშპობასა და არეულობას გენიალურად ახასიათებს ხალხთა დიდი ბელადი ამხანაგი სტალინი:

„ქართველები... ნაწილდებოდნენ რა ერთმანეთისაგან მოწყვეტილ მთელ რიგ სამთავროებად, მათ არ შეეძლოთ საერთო ეკონომიური ცხოვრებით ეცხოვრათ, საუკუნეების განმავლობაში ომობდნენ ურთიერთ შორის და ანადგურებდნენ ერთმანეთს, უსისინებდნენ ერთი მეორეს სპარსელებსა და თურქებს. სამთავროების ეფემერული და შემთხვევითი გაერთიანება, რასაც ზოგჯერ ესა თუ ის ილბლიანი მეფე ახერხებდა, უკეთეს შემთხვევაში მხოლოდ ზედაპირულ აღმინი...

¹ გ. ქიქოძე, ერეკლე მეორე, გვ. 109-110.

² ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. II, გვ. 8.

სტრატეულ სფეროს ეხებოდა და ეს გაერთიანება ჩქარა ინგროდა თავადების უნიანობით და გლეხების გულგრილობით. სხვაგვარად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო საქართველო ეკონომიური დაქსაქსულობის პერიოდში“¹.

პოლიტიკურად დაუძღვრებული საქართველო ერთმორწმუნე ევროპის ქვეყნებისაკენ იშვერდა ხელს დახმარებისათვის, რადგან აღმოსავლეთის ქვეყნებთან დაკავშირება პოლიტიკურ უფლებებთან ერთად სარწმუნოების დაკარგვასაც მოასწავებდა. ამ მიზნით იმოგზაურა მე-17 საუკუნეში ევროპაში სულხან-საბა ორბელიანმა, ამისათვის გაიგზავნა შემდეგშიაც მრავალი ელჩი რუსეთის მეფესთან, მაგრამ ყოველივე ეს იმჯერად უშედეგო აღმოჩნდა.

ამრიგად, აღმოსავლეთის ქვეყნებთან უსწორო ბრძოლაში საქართველო მარტო იყო. ერთი მუჟა ქართველები სისხლისაგან იცლებოდნენ, მაგრამ მაინც გმირულად იცავდნენ სამშობლოს თავისუფლებას და ქრისტეს სარწმუნოებას. მარტო ამაგრებდა საქართველო აღმოსავლეთის დიდ კედელს, რომლითაც იგი დასავლეთისა და ჩრდილოეთის ქრისტიანული ქვეყნებისათვის მშვიდობიანობას ამყარებდა, ხოლო თვით ამ მეზობელ ქვეყნებს ამ დროს საქართველოს დასახმარებლად აღარ ეცალათ. სამართლიანად უსაყვედურებს დასავლეთის სახელმწიფოებს ვახტანგ ორბელიანი: „დასავლეთის ქრისტეს ერნო, თქვენ რას შვრებოდით, როცა ქრისტესთვის თქვენს თვალწინა, თქვენს კარს ვსწყდებოდით“².

ზოგჯერ ევროპის სახელმწიფოებთან მეგობრობის ძებნა საქართველოსათვის საბედისწერო როლს თამაშობდა. ირანი და თურქეთი იმას ცდილობდნენ, რომ საქართველო ევროპის ქვეყნებს, განსაკუთრებით, რუსეთს არ დაკავშირებოდა და თუ კი ასეთი მისწრაფება შემჩნეული იქნებოდა, სამაგიეროდ ქართველებს სისხლისმღვრელი ომებით უპასუხებდნენ. როდესაც 1783 წელს ერეკლე მეორემ და ეკატერინე მეორემ ხელშეკრულება გააფორმეს, ამით განრისხებულმა ალა მაჰმად-ხანმა თბილისი ააოხრა, ცეცხლსა და მახვილს მისცა საქართველო. ამ კრიტიკულ დროს ბრძოლის ველზე ერეკლე მარტო აღმოჩნდა. ერეკლეს სიკვდილის შემდეგ გიორგი ბატონიშვილმა მამის ანდერძი სისრულეში მოიყვანა და საქართველოს ბედი რუსეთს დაუკავშირა. 1801 წლის მანიფესტს რუსეთის

¹ ი. ს ტ ა ლ ი ნ ი, მარქსიზმი და ნაციონალ-კოლონიალური საკითხი, გვ. 9.

² ვ. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ლექსების კრებული, მარიამ ორბელიანის გამოცემა, გვ. 162.

იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა ხელი მოაწერა და ამიერიდან საქართველო ცარიზმის ხელქვეითად გამოცხადდა. საქართველოს ფეოდალურმა არისტოკრატებმა 1801 წლის მანიფესტით დახრულადი დიდი ხნით შერყეული პოლიტიკური ბატონობა.

ამრიგად, გარეშე მტრების მუდმივა მოწოდებისა და შინაგანი ურთიანი პოლიტიკის უქონლობის გამო, საქართველოს ფეოდალურმა არისტოკრატებმა ჯერ კიდევ მე-17, მე-18 საუკუნეებში განიცადა დიდი ეკონომიური და პოლიტიკური მარცხი, ხოლო მე-19 საუკუნის დასაწყისში სამუდამოდ დაპყრობა ტრადიციული პრივილეგიები

მაშასადამე, იმ დროს, როდესაც ჯერ კიდევ ევროპაში ფეოდალური არისტოკრატია ქვეყნის ბატონ-პატრონად გრძნობდა თავს, საქართველოში თავადანაურობა უკვე პოლიტიკური მარცხის შედეგად სულიერ დაცემულობას განიცდიდა.

მართალია, მე-17, მე-18 საუკუნეებში საქართველოს ფეოდალური კლასი ბურჟუაზიასთან ბრძოლაში არ დამარცხებულა ამ უკანასკნელის სისტემის გამო, მაგრამ ქვეყნის შინაურული არეულობითა და გარეშე სახელმწიფოთაგან ზემოქმედებით საქართველოს არისტოკრატია რღვევის გზას დაადგა, რამაც გამოიწვია ამ კლასის იდეოლოგიური დაცემა და ნაადრევად რომანტიკული მოტივების ჩახახვა-განვითარება.

IV

რომანტიზმი პოლიტიკურად დაცემული ფეოდალური კლასის იდეოლოგიის გამოხატულებაა. ამიტომ რომანტიკოსებისათვის დამახასიათებელია აწმყოთი დაუკმაყოფილებლობა, პესიმიზმი, ზოგჯერ ნილილიზმამდე მისული, კონფლიქტი პირუგნებასა და საზოგადოებას შორის, მარტოსულობა — თბლობა, სამდურავი სოფლისაღმე, რელიგიური მიხტიციზმი, წარსულის გაიდვალეზა და სხვა.

რომანტიზმის ეს მოტივები, რომლებიც ევროპის ლიტერატურამ მე-18 საუკუნის მიწურულსა და მე-19 საუკუნის დასაწყისში განავითარა, ცხადად გამოამტკიცენეს ქართველმა მწერლებმა მე-17, მე-18 საუკუნეებში. აღორძინების პერიოდის ქართველმა პოეტებმა პირველად ააჟღერეს რომანტიზმის მოტივებზე თავიანთი ჩანგი, და ადრევე გამოსახეს ის სულიერი ტკივილები, რამაც შემდეგ მსოფლიო რომანტიკოსების შემოქმედებაში ძირითადი ადგილი დაიჭირა.

თეიმურაზ პირველმა ცხოვრებისთან კონფლიქტით დაიწყო თავისი პოეტური შემოქმედება. მისი აზრით, სოფელი მუხთალი და გაუტანელია. იგი პირველად ტბილად მოეჩვენება ადამიანს, მაგრამ ბოლოს უმუხთლებს, გასწირავს:

უწყის სოფელმან, სოფელი არავის გაუთავდების,
 პირველად ამოდ შეიტკბობს, საყვარლად დაუამდების,
 აღარ გაჰყვების, ბოლოს ჟამს უმუხთლებს, გაუთავდების,
 მე მას ვჰგმობ, ვინცა მიენდოს, ანუ ვინც დაუზავდების¹.

ვანსაკუთრებით საგრძნობია სოფლის სიმუხთლე ოდეს ბრწყინვალე, ამჟამად დაცემული, ფეოდალური კლასის წარმომადგენლისათვის, და ისიც ყველაზე ტრაგიკული ცხოვრების მქონე მეფის თეიმურაზ პირველისათვის. მაგრამ მისი აზრით ეს მარტო მისი წილხვედრი როდია, იგი ყველა მომავლადეთ ადამიანთა ხვედრიცაა და ამ კანონს ემორჩილება თვით მეფეც. აბა მოიგონეთ ის ხალხნი, რომელნიც ერთ დროს ქვეყანას მართავდნენ, ხელმწიფის გვირგვინი მათ თავს უმშვენებდათ და ოქროს ტახტითა და სრასახლეებით შიშის ზარს სცემდნენ ქვეყანას, სად არიან ახლა? — სვამს კითხვას თეიმურაზი.

განსაჯეთ საქმე სოფლისა, ნეტა ვის გასთავებია?
 ვის ჰქონდა მუდამ სრა-ტახტი, მოშლია მას თავებია...
 (გვ. 139).

წყუთისოფლის უკმაყოფილო პოეტი გულმოკლულად გოდებს სოფელმა თავის სიმუხთლე ჩემზედა არა დალია,
 მაკვდინებელი წამალი მე მასვა, მან არ დალია,
 ჯურღმულსა შიგან შთამაგდო, შიგა დამიხვედა და ღია...
 (გვ. 140)

...კრულმან სოფელმან ჩემი დღე სრულად სიმწარით მანანა,
 (გვ. 140).

...ნეტავი ყველამ იცოდეთ, სოფელი როგორ მქნელია,
 კაცსა მიინდობს დალატად, ცბიერი ვითა მელია...
 (გვ. 140).

...„მას არავინ უნდა მიენდოს“ — ესე ნათქვამი ძველია...
 (გვ. 140).

¹ თეიმურაზ პირველი, თხუთღობანი, ალ. ბარამიძისა და გ. ჯაკობიას რედაქციით, გვ. 139.

ფეოდალური კლასის დაცემულობამ და პირადმა ტრავმებმა ცხოვრებამ თეიმურაზი ცხოვრების საერთო უარყოფამდე მიიყვანა. „როგორც ვიცით, — სწერს პროფ. ალ. ბარამიძე, — თეიმურაზის დროინდელი ფეოდალური საზოგადოება ძალუმიდ ამკლავებდა დაცემისა და დაქვეითების ცხადლივ სიმპტომებს. დაცემულობის მომენტები აღბეჭდილია თეიმურაზის პოეზიაშიც“¹.

თეიმურაზის აზრით ადამიანის ცხოვრება იმიტომაც არის უფერული, რომ იგი ხანმოკლეა — წუთიერია. სიკვდილი ადამიანის ტანჯული ცხოვრების ლოგიკური დასასრულია.

„ან ადრე დაგვხოცს, უდროვოდ, ახალსა მოუწევარსა..., თუ არა და „გრძლად“ გვაცოცხლებს, მაგრამ სულიერ მოსვენებას მინც ვერ ნახავს ადამიანი.

თუ გრძლად გვაცოცხლებს, ჩვენ გვიზამს საქმესა უარესებსა,
 რაც გვიყვარს, თვალწინ დაგვიხოცს, სულთაგან

უკეთესებსა...

ცეცხლსა მოგვიდებს უშრეტსა, ჩვენთვის ჩამოჰკრავს

კვესებსა...

ჩვენ დაგვიმკვიდრებს ქირთა და სულთქმა, ვება კვენესებსა.

(გვ. 111).

ან და

თვალთა დააკლებს ნათელსა; სოფლისა მამვენებელსა,
 წარბსა, მშვილდულებრ მოხრილსა, მიჯნურთა მახლებელსა.

(გვ. 111).

...პირსა დააქნობს მნათობსა, უთეთრეს ზამბახისასა...

(გვ. 112).

...წახრის და მოსდრეკს ლერწამსა, ტანს-სარო ალვის

ხისასა, (გვ. 112).

ან კიდევ:

ერთდღე ვიცინოთ, მით უნდა მრავალ ჟამ ვიყოთ მგოდები,
 ბოლო ჟამს ისევ სიკვდილი, გულზე მიწა და ლოდები...

* თეიმურაზის პოეზია უღრმესად პესიმისტურია. პოეტი ვერავე-თარ სიაშეს ვერ ჰპოულობს ცხოვრებაში და სიკვდილს ნატრობს.

ამ საკითხში თეიმურაზ პირველი XIX საუკუნის განთქმულ რომანტიკოსებს არ ჩამოუვარდება. გადაქარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ ალ. ჭავჭავაძე თავის ლექსში „სხვადასხვა დროისათვის კაცისა“ უშუალოდ თეიმურაზის გავლენას განიცდის.

¹ ა. ბარამიძე, ნარკვევები ქართ. ლიტ. ისტორიიდან, ტ. II, გვ. 137.

თეიმურაზის პესიმიზმის გამომწვევე მიზეზს სწორად განსაზღვრავს აკადემიკოსი კ. კეკელიძე:

„სარწმუნოებრივ გრძნობასთან ერთად თეიმურაზის პოეზიაში არანაკლები სიმძლავრით თავი უჩენია აგრეთვე პესიმიზტურ მოტივებს. ეს ქვეყანა, ცხოვრება, წუთისოფელი, მისი რწმენით, მუხთალია, ვერაგი, გაუტანელი, დაუნდობელი, შეუბრალებელი, ხრწნადი და წარმავალი. ეს მოტივი ისმის თითქმის თითოეულს მის სტრიქონში... მიზეზი თეიმურაზის პესიმიზმისა, პირველყოვლისა, სოციალურ-პოლიტიკური ხასიათისაა — დაცემა და დაქვეითება თანამედროვე საზოგადოებისა, განსაკუთრებით მისი მესვეური ფეოდალური კლასისა.

...უბედურება მისი პოლიტიკური მოღვაწეობისა, რომელიც კატასტროფით დამთავრდა, შეიძლება ითქვას, აი რა კვებავდა უმთავრესად მის პესიმიზმს. მაგრამ ამას თან ერთოდა მისი პირადი ცხოვრების უბედობა და დაუკმაყოფილებლობა“¹.

ცხოვრებისადმი გულგატეხილობა კიდევ უფრო გააღრმავა არჩილ მეფემ. არჩილის პოეზია საწუთროსაგან გულმოკლული ადამიანის კვნესაა. არჩილმა ადამიანი საწუთროს დაუპირისპირა და ყოველივე გულისწყრომა სოფელზე ათქმევინა. ადამიანი არ ზოგავს საწუთროს და გულმოკლული მის ყველა სიმუხთლეს ასახელებს. ამ მხრივ საყურადღებოა მისი ნაწარმოები „გაბაასება კაცისა და სოფლისა“, აგებული რელიგიურ-მისტიკურ სიუჟეტზე.

XIX საუკუნის ევროპელი რომანტიკოსებისათვის ადამიანის ტრაგიზმის მიზეზი მისი ორი თვისებისაგან არის გამომწვეული.

ერთია ცოდნა — გონიერება, ხოლო მეორე კი ადამიანის დაუკმაყოფილებლობა.

რომანტიკოსების აზრით ადამიანის ცხოვრება არარაობაა, სიცოცხლის ყველა ასაკში ადამიანი უბედურია, რადგან იგი გონიერი არსებაა. მათი აზრით გონიერი ადამიანი არასოდეს არ არის ცხოვრებით კმაყოფილი, რადგან გონება მას საშუალებას აძლევს შეიმცნოს თავისი არარაობა, წინასწარ განსკვრიტოს მოსალოდნელი უბედურება².

¹ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, გვ. 515.

² დაწერილობით ამ საკითხზე იხილეთ ჩვენი ნარკვევი „გრძნობისა და გონების ურთიერთობა ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში“, ჭუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. VI, 1946.

ამის გამო ალექსანდრე ქავჭავაძე სწერდა:

დავეხსნათ ცოდნის ძეშნასა,
 ღვინო სჯობს ყოველ მცნებასა,
 ბრძენი სულ სიკვდილსა ფიქრობს
 და ლოთი გამარჯვებასა.

რომანტიკოსების ეს მოტივი ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში გამოხატა არჩილ მეფემ. არჩილის აზრით, ეს სოფელი მუხთალია და გაუტანელი. განსაკუთრებით იგი უბედურებაა გონიერი, ბრძენი კაცისათვის, ხოლო სანატრელია უცებთა ანუ უფიცთათვის. ანდენად არჩილი სოფელს „ბრძენთა ხაძულარს“ და „უცებთა ხანდომელს“ უწოდებს.

მუხთალო, ცრუო, მტყუანო, ერთს წამსაც დაუდგრომელო-
 დაუნდობარო, მძრახველო, სულ იქი-აქა მძრომელო,
 ბრძენთ საძულარო, ყოველთა უცებთა მწვე სანდომელო!
 რას მყვედრი, რისთვის არ იტყვი, ვინ დააშავე, რომელო?!¹

პოეტის აზრით საძულველია სოფელი, რადგან ბრძენმა, გონიერმა ადამიანმა იცის ცხოვრების აზრი, მისი მუხანათობა, ხოლო უფიცთათვის სანდომებელია, რადგან მას უფიცობის გამო ჯერ კიდევ ვერ შეუგნია ქვეყნის კიო-ვარამი, არ განუცდია მისი მუხთლობა. ასეთივეა XIX საუკუნის რომანტიკოსთა შეხედულება ცხოვრებაზე. ეს აზრი ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში გამოხატა არჩილმა. არჩილი კიდევ უფრო შორს მიდის. რომანტიკოსთა აზრით ადამიანის უბედურებას მისი დაუკმაყოფილებლობა იწვევს. ცხოვრება „საწყაულია აღუესებელიო“ — ამბობდა ნიკოლოზ ბარათაშვილი და დასძენდა:

ვინ არის იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღვესოს,
 და რაც მიეღოს, ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს?
 თვითონ მეფენიც უძლეველნი, რომელთ უმაღლეს
 ამაო სოფლად არღა არის სხვა რამ დიდება,
 ჰშფოთავენ და დრტვინვენ, და იტყვიან: „როდის იქნება
 ის სამეფოცა ჩვენი იყოს“, და აღიძვრიან
 იმავე მიწისთვის, რაც დღეს თუ ხვალ თვითვე არიან...

ადამიანის დაუკმაყოფილებლობას ეხებოდა ალ. ქავჭავაძეც-

¹ არჩილიანი, გვ. 23.

გესურს დიდება, გესურს პატივი,
გესურს სახელის განთქმა, ქუხვა,
რა ვერ ვპოვებთ საწადელსა,
შეგვექმნების შურით კმუჭვა.

რომანტიკოსების ეს მოტივაც არჩილმა ნათლად გამოხატა თავის შემოქმედებაში. მან ცხოვრებით დაუკმაყოფილებელ ადამიანს ასეთი საყვედური ათქმევინა საწუთროს მიმართ:

თუ მდიდარ მყოფ, კიდევ უფროს დიდებასა მომანდომებ,
როს შემომყრი დიდს ლაშქარსა, თავსა დიად მომაწონებ.

ან და:

უთვალავი ოქრო-ვერცხლი მქონდეს, თვალნი თლილნი
ხშირად,

არ გამაძღებ, სიხარბესა შემყრი, შემაქ დიდად ქირად.
ჩემი მუვანდებ მშვენი და სხვას ეხვას რამ დუხტირად.
ფუ, წყუთლო, მომანდომებ, შოვნადც შემიქ გასაჭირ-დ.

მედგას ცხენი ბედაურნი, ფიცხნი, კარგნი, მუხლად ძალად,
ოდეს ვნახო ერთი სხვისა თოხარიკი ლალად მავლად,
ან ნებითა გამოვართმევ, თუ არ მოცემს მერმე ძალად.
ახრე გამხდი უსამართლოდ, არ მყოფ მისად (ესაბრალად).

(გვ. 32).

არჩილის აზრით ასეთია ადამიანის გაუმართაობა და ამასთანავე მისი ტრაგედიაც.

გარდა ამისა ადამიანის ცხოვრების არარაობის დასახატავად და საწუთროს სიმუხთლის დასამტკიცებლად არჩილს, მსგავსად თეიმურაზისა, მოჰყავს მეფეების მაგალითი.

რა უყავ მეფე სვიანი, ვისაც ქვეყანა დახარდა?
პალატი სავსე ლხინითა, ან-ის სიცილი ზარზარ, და,
კვლავ ნადირობა, შექცევა, იძახდენ: „არის ხარ-ხარ-და“,
აწ ოხრად კვრეტენ ყოველთა, ასე სიმუხთლეს მზა ხარდა.

(გვ. 58).

არჩილის პესნიზმი არ არის უბრალო შემთხვევით გამოწვეული. იგი ადამიანის ზოგად პრინციპზეა აგებული. მისი აზრით ადამიანი უსუსური არსებაა, იგი მიწისაგან შეთითხნილი საგანია და მალე ისევ მიწად, მტვრად იქცევა: ეს მე ბრძენისაგან მაქვს გაგონილიო,— ამბობს პოეტი.

კაცი მიწა, ან სხეული კვამლი არის აღზნებული,
ბოლო ყოველთ ნაცარია, ქარის პირსა დადებული,
მართალ უთქვამს წმინდა დაეთს „ერუ ვართ ყოველ
აგებული“.

არჩილის აზრით სოფელი კიდევ იმიტომ არის უარყოფითი,
რომ იგი ცვალებადია, ყოველივე სიამე ქვეყანაზე მოჩვენებითია,
ყოველივე მშვენიერი წარმავალია. დღეს საწუთრო ადამიანს გაადი-
დებს და ხვალ კი მოსპობს, მიწასთან გაასწორებს.

გუშინ ვინმე განამდიდრა, ადიდა და გაახარა,
დღეს დასცა და დაამდაბლა, საბრალო დაავლახარა...
მიჩვენე გუშინდელისა ყვავილის შვენიარება,
სად არს სიტურფე, სინაზე და მისი ნებიარება,
ფერი ყირმიზი-ყაყაჩო, თეთრ ბროლი შეიწერება,
ეგზომ სიკეთე არ ცუდჰყავ, რომე ძლივ დაიწერება?.

(გვ. 57).

აი ასეთია არჩილის ზოგიერთი მოტივი, რომლითაც იგი რომანტიკოსებს ენათესავება.

—:—

თემურაზისა და არჩილის სევდიანი პოეზიის გაგრძელებაა ვახტანგ VI-ს შემოქმედება. ვახტანგის ლირიკა კიდევ უფრო სევდიანი და კავშირანია ემიგრანტობის გამო. სამშობლოდან ექსორიკმნილი პოეტი, საკუთარი კლასის დაცემასთან ერთად, მშობლიური ცის დაკარგვასაც ტიროდა. უცხო ქვეყანაში გადახვეწილ პოეტს თავი ობლად ჰქონდა წარმოდგენილი და უთვისტომობას ასე გამოხატავდა:

დავკარგე სამკვიდრებელი, მოყვასი, მონა, ძებია,
სხვას თემად გადმოვიკარგე, არვისგან მონაძებია,
გამომიყვანე წყალობით გავარდნილ-მონაძებია;
მომხადე შესამოსელი სამგლოვო, საძაძებია.

ერთი მხრივ, საკუთარი კლასის დამარცხებამ და, მეორე მხრივ, სამშობლოდან ცივ ჩრდილოეთში გადახვეწამ, კიდევ უფრო ტრაგიკული გახდა ვახტანგ შეექვსის ცხოვრება და გააღრმავა წუთისოფლისადმი მისი გულგატეხილობა. აი როგორ გოდებს პოეტი:

გამსაჯა მიწყევ სოფელმა, უფრო ყველასგან აჯამა...
...ამავსებინა ცრემლითა კალთა, ფიალა, აჯამა
მწვე მომაწყინა სოფლისა ასე უბრალოდ გარჯამა.

...მაუბედურა სოფელმა, ნაჩეტნაობით აჯამა,
 ...ამავსებინა ცრემლითა, საბანქო შენი აჯამა
 ...ცრემლთა ნაკადმა აავსო, ნახეუ — გაცნობოთ მაჯამა,
 დამწვა სოფლისა საცდურმან, ველარა სცემოს მაჯამა...

განსაკუთრებით პესიმისტურია ვახტანგის ელეგიები.

დამიმონა კაეშანმა, სეედა მომხვდა მისთვის წამლად,
 ნალველს ვხმარობ მუდამ მელნად, გულსა ვიწვევ მისად
 კალმად.

უპირველად პესიმისტურია ვახტანგის ეს სიტყვები. XIX საუკუნის ზევრი რომანტიკოსი სიამაყით მოაწერდა ამ სტრიქონებს თავის სახელსა და გვარს.

სამართლიანად დასძენს აკადემიკოსი კ. კეკელიძე: „ამრიგად, ვახტანგი დამღერის წუთი სოფლის ვერაგობას, საკუთარი ბედის ვალალობას და სამშობლოს არეგდარევას, ამან ელეგიური პესიმისტური ხასიათი მისცა მის პოეზიას¹“.

—:—

რაც დრო გადიოდა, ფეოდალური კლასის დაცემულობა და უპერსპექტივობა კიდევ მკვეთრ გამოხატულებას ჰპოულობდა აღორძინების ხანის ლიტერატურაში. XVIII საუკუნის პოეზიამ კიდევ უფრო უიმედოდ დასახა ადამიანის ცხოვრება.

პოეტმა მამუკა ბარათაშვილმა ჩვეულებრივი სიმწვავეით დააყენა წუთისოფლის სიმუხთლისა და ვერაგობის საკითხი. პოეტს აკვირვებს, რომ საწუთრო ადამიანის მტერია და ადამიანი კი მაინც საწუთროს „მდომარე“.

საწუთრო ეს მუხთალი, ყოველთა მტერი,

რისთვის არს კაცი იმის მდომარე.

ბევრი ჰყავს ჩემებრ მღურავი, ხამს ზღვათა მჯდომი მცურავი

...წყეული ხარ, ბევრი სჩივის, მაქებარი არვინ გივის.

მამუკა ბარათაშვილის პესიმიზმი, მსგავსად ვახტანგ მეექვსისა, კიდევ უფრო გაამწვავა ემიგრანტულმა ცხოვრებამ. პოეტს აწუხებს უცხო ქვეყანაში გადახვეწა,

მწირობა ხხვათა ქვეყნისა, უხმარ და უქმად ვღებანი.

ცხოვრებაზე გულგატეხილი პოეტი ჩვეულებრივ საყვედურით მიმართავს სოფელს:

¹ კ. კეკელიძე, ტ. II, გვ. 552.

ჰე სოფელო, შენთა მსგავსი, ვითა გწადდა დამემართა
 სიცრუითა აღლესილი გულთა მკარ და დამემართა,

და ბოლოს დასძენს:

ჩემგან საწუთროს ჩივილი
 სცანიტ, თუ მრუდად აღვილი,
 მაქვან მრავალი ტკივილი,
 გულკენესით აღმონთხეული.
 (მოკლე შეწყობილი).

ერთ პატარა ლექსში მიმუკა ასე ახასიათებს წუთისოფლის სიმუხთლეს:

ვინ ენდო მცირედ სოფელსა,
 შეიქმს ჩემებრივ მყოფელსა,
 დავგმე და სული უხარი
 მათ, ვინცა მისგან უხარი.

და ბოლოს ისეთ გულგატეხილობას იჩენს პოეტი, რომ სიკვდილს ნატრობს, „სიკვდილი მაქვს სიხარულადო“.

—:—

აღორძინების ხანის მწერალთა შორის საწუთროს მუხთლობა და გმობა განსაკუთრებული გრძნობით გამოხატა ემიგრანტმა პოეტმა დავით გურამიშვილმა. დ. გურამიშვილისათვის საწუთრო ანუ წუთისოფელი მუხთალია, გაუტანელი, ცრუ და მატყუარა. მისი აზრით ადამიანის ცხოვრება ამ ქვეყანაზე მხოლოდ ტანჯვასა და წამებას წარმოადგენს. გარემო ადამიანის სატანჯველად არის მოწყობილი, ამდენად ადამიანი უბედური და უნუგეშო არსებაა. პოეტი თავის დაბადების დღესაც კი სწყევლის.

გული ღონდება, ვიწყო გოდება: ვაი საწუთრო
 ცრუო სოფელო!
 ბორგნა-ბოდება, რაც მაგონდება, ვაი საწუთრო
 ცრუო სოფელო,
 სული მშორდება, ხორცი მშორდება, ვაი საწუთრო,
 ცრუო სოფელო,
 რად მშვა დედამან, შავმა ბედამან: ვაი საწუთრო
 ცრუო სოფელო¹.

¹ დავითიანი, აღ. ბარამიძისა და ს. იორდანიშვილის რედაქციით, გვ. 183.

საწუთროსადმი გულგატეხილი პოეტი სვამს კითხვას: რად არს ასე უკუღმართად მოწყობილი ადამიანის ცხოვრება, თუ არის სიბარული და სიცოცხლე მუდამ იყოს.

თუ ხარ ღვიძილი, რაღა არს ძილი?
 თუ ხარ სიმაძღრე, რა არს სიმშილი?
 თუ ხარ სიცოცხლე, რა არს სიკვდილი?
 იყავ ერთ-ერთი, იწამე ღმერთი!

(გვ. 185).

კიდევ მეტი მხატვრული ვირტუოზობით გამოხატავს დ. გურამიშვილი ცხოვრების სიმეხთლეს ამ ლექსში.

მიდის, მოდის ეს სოფელი,
 ქარტახილთა ზღვისებრ ღელავს,
 უკან დაზდევს დრო და ეამი,
 მის ნაქსელავს ქსოვს და სთელავს.

ის მკლე კაცი ცელს რას აქნევს,
 რასა სთიბავს, რასა სცელავს,
 ამად ვწუნობ საწუთროსა,
 სულ ბნელია რასაც ელავს.

კემშარიტად დიდი განცდების პოეტია დავით გურამიშვილი. ცხოვრების კირ-ვარამის ღრმა მცოდნე და მრავალ კირგადახდილი.

„გურამიშვილის თვითეული შხამიანი სიტყვა ყოველგვარი მეტაფორის გარეშე — მართლაც მისი გულისფსკერიდან ამონახეთქი ნაღველის წვეთია და არა ესტეტიური მოღიით ნაკარნახევი პოეტური ფიქცია“¹.

უდავოა, რომ თეიმურაზის შემდეგ ადამიანის ცხოვრება გურამიშვილის მსგავსად არავის დაუტირებია. პოეტის სევდა-კაეშანი უსაზღვროა. პოეტი ცრემლად იღვრება და ცხოვრებიდან გამოსავალს ვერ პოულობს. მისი აზრით სოფელი მატყუარაა და მასზე მინდობილი ადამიანი უბედური არსებაა.

ნუ მიენდობი, საწუთრო მტყუანი არის უპირო:

...დღეს რომე ლხინი მოგაგოს, ხვალ ვერ მოუჩჩე უპირო...

¹ ალ. ბარამიძე, დავითიანი, გვ. VIII.

გურამიშვილის პირადი სევდა მის პესიმიზმს უფრო მეტად აღრმავებს. სასოწარკვეთილი, ცხოვრებით გულგატეხილი მგოსანი ასე ტირის:

მე ამაღ ვსტირი, არა გვაქვს პირი.
შემაქენ ჭირი, საქმე საჭირი.
მე შენგნით შწირი, ვარ განაწირი,
რაზომც ან[ა]თობ, სულ მუხანათობ.

ხარ საძაგელი, არად სარგელი,
დასაკარგელი, გარდასაგელი,
კარგს არას გელი, ცხვარსა მკამ მგელი,
მიძმობ თუ მინდობ, მაინც არ მინდობ.

(გვ. 184).

დ. გურამიშვილის ღრმა პესიმიზმის მიზეზი, როგორც სამართლიანად შენიშნავს პროფ. ალ. ბარამიძე, უნდა ვეძიოთ მაშინდელი საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ დაცემულობასა და თვით პოეტის პირადს ცხოვრებაში¹.

ამავე დროს დ. გურამიშვილის სევდა ღრმა და ზოგადი ხასიათისაა. გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ დავით გურამიშვილის პოეზია უშუალოდ დაუკავშირდა XIX საუკუნის ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებას.

აღორძინების პერიოდის სევდიან ლირიკას ახალ ელფერს აძლევს ბესარიონ გაბაშვილის შემოქმედება. მართალია, ბესიკი ხორციელი ვნებისა და ამქვეყნიური ნეტარების პოეტია, მაგრამ ისიც კი დააფიქრა ცხოვრებამ, მასაც მოხვდა „სოფლის მკვლელი ბრჭყალები“:

მეც მომხვდა სოფლის მკვლელი ბრჭყალები;
ბესიკი სიკვდილს არ ვემალები.

(გვ. 4).

ბესიკისათვის ცხოვრების უკულმართობა ჩვეულებრივი მოვლენაა, მისი აზრით განა ვინ ჰპოვა ქვეყანაზე ბედნიერება, რომ მისი ცხოვრება ტკბილი და წყნარი ყოფილიყო.

ვინ ჰპოვა სოფლიდან ბედნიერება
ვინცა სცნობს წყეულსა — დაეკრძალება,

¹ ა. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტ. ისტორიიდან, ტ. II, გვ. 38.

უნუგეშოთ მართებსთ მართლა ვაებად —
ვტიროდე და ვრბოდე, ველად და ველად.

(გვ. 102).

პესიმისტი პოეტი ბესიკი საწუთროს უკმაყოფილოა, მან და-
ჰკარგა ნზის ბრწყინვალება და სიბნელემ მოიცვა მისი ცხოვრება.

გამტყორცნა სოფელმან, მოვშორდი მზესა
დღენი ჩემნი წარვლენ ბნელად და ბნელად,
რაცაყდად შემექნა ბედივე ჩემი,

სიცოცხლესლა ვპოვებ ძნელად და ძნელად.

(იქვე).

ალორძინების ხანის თითქმის ყველა პოეტმა მწარე ცრემლებით
გამოიტირა წუთისოფელი. ვერც ერთმა მათგანმა ვერ ჰპოვა კმა-
ყოფილება და სულიერი სიმშვიდე და უსაყვედურებს ბესიკი წუ-
თისოფელს „ყოველ მელექსეთა“ სახელით:

რა გასურს, წუთი სოფელო
ყოველ მელექსეთა დამადუნებელო.
ჩემებრ ბედ წარსულზე გინდა ისახელო.

მართლაც უნდო სოფელმა ისედაც დამარცხებული ბესიკი სულ-
დაანარცხა მიწაზე, დაუკარგა მომავლის რწმენა და იმედი, დაუბზო-
სიხარულის გზა და ამიტომაც ცრემლების მდინარეს რომ აყენებს.
პოეტი.

ვსტირი, მაქვს მე სავსე ცრემლითა კალთა,
მე ჩემს ღონეს ვტირი სინათლის თვალთა,
მე ბესიკს მესიზმრა საწუთრო ვალთა...
მომესიფნენ მტერნი მკვლელად და მკვლელად.

ამის გამო იგი ჰკიცხავს მუხთალ საწუთროს:

ვარ უცხო ვინმე ყარიბი
ამა სიტყვისა მხმობელი,
ამა მუხთლისა სოფლისა
მაგინებელი, მემობელი.

(გვ. 8).

ზოგჯერ ისე ძლიერია პოეტის სევდა, ისეთ სულიერ მდელვა-
რებას განიცდის მწერალი, რომ მხოლოდ ოხვრასა და ტირილში
ჰკლავს გულის ვარაშს.

სტეფის ლაშქარი შემომიხდება,
სურვილის ცეცხლი მომეკიდება
სულთქმა და ტირილი გამიხშირდება
...სიცოცხლის ფრინველი გამიფრინდება.

(გვ. 66).

დამარცხებული პოეტი ერთბაშად ჰკარგავს ყოველივე ნეტარებას და მომავლის იმედს. ცხოვრებით უკმაყოფილოს გულზე ხელები დაუქრეფია და თვალცრემლიანი ასე გოდებს:

დავკარგე სატრფო ჩემი ცხოვრება!
დავკარგე განცხრომა და გახარება!
დავკარგე სამოთხე და უკვდავება!
დავკარგე მთოვარე — ვის ემთვარება?

მომაკლდა უბრო კეთილობანი,
მომაკლდა ალერსი და ზრდილობანი,
მომაკლდა აშიკთა მორთულობანი,
მომაკლდა მუზიკა და გალობანი.

(გვ. 16, 17).

სხვა ასეთი მრავალი ლექსი შეიძლება მოგვეტანა ბესიკის შემოქმედებიდან, მაგრამ ესეც საკმაოდ ამტკიცებს მისი პოეზიის პესიმისტურ ხასიათსა და რომანტიკოსებთან იდენტურ ნათესაობას.

—:—

რაც დრო გადიოდა, ფეოდალური არისტოკრატის დაცემულობა მით უფრო ნათელ სახეს ღებულობდა. ამ ნიადაგზე აღმოცენებული სულიერი განწყობილება მე-18 საუკუნის პოეზიას კიდევ უფრო მეტ უიმედობასა და პესიმისტურ ელფერს აძლევდა.

დროთა უკუღმართობით გამოწვეული ცვლილებები ყველაზე მეტად მეფისწულებისა და სასახლის არისტოკრატის წრეში შეიქნა საგრძნობი.

მე-18 საუკუნის მიწურულსა და მე-19 საუკუნის დასაწყისში სრულიად უპერსპექტივო აღმოჩნდა ფეოდალური არისტოკრატისა და კერძოდ ბატონიშვილების ცხოვრების შემდგომი გზა. 1801 წლის მანიფესტმა ჩიხში მოამწყვდია ქართველი თავადაზნაურობა.

ბაგრატიონების დინასტიის დასასრული და საქართველოს ფეოდალური არისტოკრატის კატასტროფა, კიდევ უფრო აცხოველებდა მწერლობაში პესიმისმისა და ცხოვრების მიუღებლობის მოტივებს.

სევდიანი ლექსებით გამოიტირეს ერეკლე მეფის ქალიშვილები ქეთევანმა, თეკლამ და მარიამმა დაკარგული სამოთხე. მათი პოეზია ცრემლებისა და ტირილის პოეზიაა.

ქეთევან ბატონიშვილი თავის ლექსში „გაფი დუგაში სათქმელი“ გულმოკლული გოდებს სამშობლოს დაღუპვასა და ბატონიშვილების მწარე ხვედრზე.

აწ მე მიგლოვეთ, სატრფონო, ძმანო,
ყოველნო მოყვასნო და ზრდილნო ყმანო,
ვაი, მათთანა შებების აღთქმანო,
აწლა სადა ხართ, გლოვისა ხმანო,
სადავითოსა მტილს შინა თქმანო,
უნუგეშობით არ დასათმობელი.

ჰოი, ვითარ ვსთქვა განსაკრთობელი,
ჩემის სიცოცხლის დამამცრობელი.

რად არ დაგვიწყდი ჰოი, სოფელო,
არ ხანიერო ცუდ სამყოფელო,
მცირის ჟამისაჲ, არ დამყოფელო,
ჩემებრ უბედოთ ცუდ სამყოფელო,
მაგრამ ბედნიერთ პირდამყოფელო,
ვინც არ გენდობის ვარ მადლობელი.

ჰოი ვით არ ვსთქვა განსაკრთობელი,
ჩემი სიცოცხლის დამამცრობელი¹.

კიდევ უფრო ცრემლიანია ერეკლე მეორეს ქალიშვილის თეკლა ბატონიშვილის ლირიკული ლექსები². მათგან განსაკუთრებით გამოირჩევა ლექსი: „თეკლა ბატონიშვილიხაგან თქმული გაფი, ქეთინოჲ, თავის დას შახუხს უგებს ამ ლექსით“.

ბედის უკმაყოფილო პოეტი ქალი უნუგეშოდ გოდებს და სისხლმარეც ცრემლებად დნება. იგი სასოწარკვეთილი ეკითხება სევდიან ფულს:

ჰე გულო, რად გაქვს ესდენ წყინება,
მარად სისხლისა ცრემლთა დინება?

¹ ლ. ასათიანი, ძველი ქართველი პოეტი ქალები.

² თეკლა ბატონიშვილი დედა იყო ცნობილი ქართველი მწერლებისა ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანებისა.

და იქვე პასუხობს:

იგლოვ მაღალ ტახტს, ვაი წახდომილს,
 დიდებულს პალატს, მსწრაფლად დამხოზილს,
 შეება-სიხარულს, ტრფობით შემკობილს,
 ეტლ-დაბრუნებულს, მოყვასთაგან გმობილს,
 გსურს მყის სიკვდილი, გულლახვარსობილს,
 აღარა ვნებავს სიტყვის გებანი.
 რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი,
 მცირეს ხანს ლხინითა გამწარებანი¹.

აქ უკვე ნათლად ჩანს პოეტის გოდების მიზეზი, რომ მას როგორც ბაგრატიონთა შთამომავალს, სევდას ჰგვრის სამეფო დინასტიის დანგრევა, ტახტის დაკარგვა, რომ ასე დასრულდა მათი ბატონობის ხანა.

სხვა პოეტი ქალებიდან აღსანიშნავია სალომეს ლექსები. განსაკუთრებით ამ მხრივ გამოირჩევა მისი ლექსი „სევდის წიგნი“. აქაც ცხოვრების არარაობაზე, ადამიანის სულიერ ტანჯვაზე გოდებს პოეტი ქალი და ბოლოს, უნუგემო მდგომარეობაში მყოფი, დასძენს: სჯობდა, რომ სულ არ დავბადებულყავიო.

ჰაი რა გვინდა, სოფელი,
 დღე ყოფილა მეტად მწარე,
 წაიღებს ვაი ცოდვასა,
 ელის ჯოჯოხეთი მწარე
არ დაკვებადე, მიჯობდა
არ მენახა სიმწარე².

რომანტიკოსების აზრით, სიკვდილი ლოგიკური დასასრულია ადამიანის ტანჯული ცხოვრებისა, სიცოცხლე ტანჯვაა და სიკვდილი ამ ტანჯვის უმადლესი სახეა. პოეტი ქალი სალომე აღშფოთებულა სიკვდილით და სასტიკად გმობს მას.

„სიკვდილო, შე მუხანათო, რამდენი კარგი მომიკალო“ და ბოლოს გულმოკლული განაგრძობს:

სიმწარემ ასე დამადნო,
 ვითა სანთელი აღითა,
 ჯერ სიკვდილისგან დავარდი,
 მზე ვეღარ ვნახე დართა.

¹ იქვე.

² იქვე.

ახლა ფიქრებმა მომიცვა,
 გული ავკეთე ღამითა,
 ცრემლისა დენამ მომაგო
 ველაჩა ვხედავ თვალითა¹.

პოეტი ქალების სევდიანი ლექსები ბუნებრივი გაგრძელებაა აღორძინების ხანის პესიმისტური პოეზიისა. ამ ლექსებში კიდევ უფრო მკვეთრად ჩანს არისტოკრატიული კლასის, სულიერი დაცემულობა, რაც კიდევ უფრო განამტკიცა და განვითარების ახალ-ეტაპზე აიყვანა XIX საუკუნის პირველი ნახევრის რომანტიკულმა პოეზიამ.

აღნიშნული ლიტერატურული ფაქტების ანალიზი ნათლად ამტკიცებს აღორძინების ხანის ქართული მწერლობის ღრმა პესიმისტურ ბუნებას, რომლითაც ეს ლიტერატურული პერიოდი უშუალოდ უკავშირდება XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურას. განსაკუთრებით ამ ტრადიციას აგრძელებს ქართული რომანტიზმი. მართალია, პესიმიზმი და ზოგი სხვა მოტივიც შეიძლება უფრო ადრინდელი მწერლების შემოქმედებაშიაც ვიპოვოთ, მაგრამ ეს შემთხვევითი ხასიათის იქნება. ასეთ შემთხვევაში პესიმისტური პანგი არ განსაზღვრავს მწერლის მსოფლმხედველობას, მის იდეოლოგიას.

აღორძინების ხანის მწერალთა შემოქმედებაში კი პესიმიზმი ძირითადი მოტივია. მათი მსოფლმხედველობის განსაზღვრელია.

ადამიანის ბედი აღორძინების ხანის თითქმის ყველა მგოსანმა გამოიტირა თავისი ნიჭისა და მდგომარეობის შესაფერისად. შემთხვევით ხომ არ წარმოშობილა კაცისა და საწუთროს გაბაასების ჟანრი, სადაც გულგატეხილი ადამიანი ხელაღებით უარყოფს საწუთროს.

ამ თემაზე თეიმურაზ პირველმა დასწერა „სოფლის სამდურავი“ 96 სტრიქონი, არჩილმა — „გაბაასება კაცისა და სოფლისა“ 1032 სტრიქონი, თეიმურაზ მეორემ — „გაბაასება სოფელთან“ 84 სტრიქონი, დავით გურამიშვილმა — „საწუთრო, სოფლის სამდურავი“ 152 სტრიქონი, „ისევ გოდება სხვა რიგი ხმა“ 6 სტრიქონი, „სიკვდილისა და კაცის შელაპარაკება და ცილობა“ 184 სტრიქონი, „კაცისა და საწუთროსაგან ცი-

¹ იქვე.

ლობა და ბჭობა, ერთმანეთის ძვირის ხსენება“ 556 სტრიქონი
ეს პესნიმისტური ნაკადი მძლავრად შემოიჭრა მე-19 საუკუნის
თულ პოეზიაში.

V

რომანტიკოსი ისწრაფვის მისტიკური სამყაროსაკენ. რამდენად რომანტიკოსი მისტიკოსია, მისთვის დამახასიათებელია მისწრაფება ბუნდოვანობისაკენ, რელიგიურობისაკენ, რადგან რელიგიური ხილება ბუნდოვანი წარმოდგენაა უნივერსის შესახებ. რომანტიკოსი შლეიერმახერი აცხადებს, რომ მოვლენები არ უნდა იყოს შეცნობილი როგორც ჭეშმარიტება, როგორც სინამდვილეშია იგი. ყველას შეუძლია უნივერსი იხილოს თავისებურად, თვითუღელში მსოფლიო განუსაზღვრელობისა ღებულობს თავის ინდივიდუალურ გამოხატულებას (კოვანი, დას. ევრ. ლიტ. ისტ., ტ. 1, გვ. 269).

რომანტიკოსი ნოვალისი კიდევ უფრო შორს მიდის და სარწმუნოებით გატაცებული რელიგიურ მონარქიზმს ქადაგებს.

„მაშინ იყო შვენიერი საუცხოვო დრო, როცა ევროპა წარმოდგენდა მთლიანს ქრისტიანულს ქვეყანას, როცა ქვეყნის ამ ნაწილზე ცხოვრობდა ის ხალხი, რომელნიც ერთ ქრისტიანულ სარწმუნოებას აღიარებდა. როცა ეკლესიის ერთი თავი, ხელმძღვანელი იყო დიდი პოლიტიკური საზოგადოებისა“.

რელიგია რომანტიკოსებისათვის გონებასთან დაპირისპირების საშუალებაც არის, გონება ჭეშმარიტებას ნათელს ჰფენს, რელიგია კი აბუნდოვანებს.

ამიტომ იყო, რომ ნოვალისი ადამიანის ნიჭში სარწმუნოების საზიანო მოვლენას ხედავდა.

„მართალი იყო, — სწერს ნოვალისი, — ბრძენი შეთაური, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა ადამიანის ნიჭის კადნიერ განვითარებას სარწმუნოების საზიანოდ“.

მართლაც საქართველოს სინამდვილეში მე-17, მე-18 საუკუნეებში მტკიცედ მოიკიდა ფეხი კლერიკალიზმმა, რომელიც ცენტრული და მახვილით იბრძოდა ამქვეყნიური იდეების წინააღმდეგ.

მე-17, მე-18 საუკუნეებში რელიგიურ იდეათა ასეთი გამოცოცხლება საქართველოში ბუნებრივ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს,

¹ ჩვენ ვასახელებთ მხოლოდ ძირითადს მწერლებსა და ნაწარმოებებს. კ. მ.

რადგან დამარცხებული კლასის იდეოლოგია ყოველთვის რელიგიურ-მისტიკურ სამყაროს უკავშირდება. ამ ქვეყნიდან განდევნილი ადამიანი ირეალურ ქვეყანაზე ოცნებობს. სააქაო ცხოვრებიდან გაძევებული პიროვნება საიქიოს ნეტარებაზე ფიქრობს. პოლიტიკურად გაკოტრებული მეფეები და დიდი ფეოდალები, სულის საცხონებლად ეკლესია-მონასტრებისაკენ მიეშურებოდნენ, გულგატეხილი პოეტები საეკლესიო დღესასწაულებს ლექსავდნენ, ამ ქვეყანაში დამარცხებულნი, მიღმა ქვეყანაში ეძებდნენ სულიერი ნეტარებას, რომ ამქვეყნიური დანაკლისი, იმქვეყნიური ცხოვრებით შეეცნოთ.

ტახტიდან განდევნილი თეიმურაზ პირველი ბევრად აღიკვეცა, ამავე გზას დაადგა სულხან-საბა ორბელიანი და სხვანი.

თეიმურაზ პირველის პოეტური შემოქმედება თავიდანვე რელიგიურ სამყაროს დაუკავშირდა. სიცოცხლემოძულეებული პოეტი ამ ქვეყნიდან გასასვლელ გზებს ეძებს, მას ამქვეყნიური ხორციელი ტანჯვა, იმქვეყნიური სულიერი ნეტარებით სურს შესცვალოს, მიღმა ქვეყანას უნდა შეაფაროს თავი და სულს აღმოფოთებული შესძახებს:

„სულო მოშორდი სოფელსა, მუდამ რას დაეზია“ და მარულაც თეიმურაზი განშორდა სოფელს და სულის ცხონებისათვის ბერად აღიკვეცა, თუმცა ერისკაცობაშიაც ღვთისადმი ჰატივისცემა არ ჰონდა დაგიწყებული.

თეიმურაზის შემოქმედების დიდი ნაწილი რელიგიურ-მისტიკურ სიუჟეტებზეა აგებული. მისი ნაწარმოები „**შვიდთა კრებათათვის**“, მსოფლიო საეკლესიო კრების მონაწილეთა შესხმას წარმოადგენს, პოეტი ჭებითა და დიდებით იხსენიებს ქრისტეს სარწმუნოებისათვის თევდადებულებს.

რელიგიური შინაარსისაა მისი სამი ანბანთქება:

„ადამ ვახსენოთ პირველად, თვით ღმერთმან შექმნა
რომელი“
(გვ. 145).

ამ ნაწარმოებში ანბანთა რიგის მიხედვით თითქმის შექმნილია ყველა წმინდანი.

„**აღახენ ზემნი ბაგენი, ღმერთო, სამებით ებულო**“
(გვ. 149).

ამ პოეტი ემყარება ბიბლიურ ამბავს და განსაკუთრებით ინტერესით აღწერს ქრისტეს ცხოვრების ლეგენდას.

„აღმართა მხსნელმან ჯვარი გოლგოთას,
სიხსლი დასთხია ადამის ძვალთა“.

(გვ. 151).

აქ მოცემულია ვედრება ღვთისმშობლისა წმინდანებისადმი. მაგრამ თეიმურაზი ყოველთვის ვერ ახერხებს რელიგიური დოგმების დაცვას და, ამქვეყნიური წყეული საკითხებით გატაცებული, ზოგჯერ ვარდ-ბულბულის ხმაზე წამოიძვრება ხოლმე, მაგრამ იგი მალე შეიგნებს თავის დანაშაულს ღმერთის წინაშე და ცოდვების მონანიების მიზნით ღმერთს შესთხოვს:

„შენ მიტევენ სიტყვანი უქმნი არ ნაყოფიანი“.

„შამ-ფარვანიანის“ დასასრულს კი დასძენს:

ღმერთო, ნუ მიწყენ ამ ცუდსა, ლაყაფსა, მიდმოდებასა,
ველარ გაუძელ შეიდ ზაფხულ, მოწყენით ცუდად გდებასა,
შეჭირვებისა ცეცხლითა და გულს სახმილთა დებასა,
მოგელი შენგან ხსნასა და შენსავე იმედებასა!

თეიმურაზი დარწმუნებულია, რომ მან საამქვეყნო საკითხებზე წერით საიქიოს სული დაიზიანა, მაგრამ იმედი აქვს ღმერთის სულგრძელობისა და პატიებას სთხოვს:

ცოდვასა ზედონ სულგრძელობ, შერისხვა იცი გვიანი,
ვამე ცუდისა ლაყბითა, თუ სული დავაზიანი.

—:—

რელიგიურ-მისტიკური მოტივი კიდევ უფრო განავითარა არჩილ მეფემ. არჩილის შემოქმედება ირეალური ცხოვრების იდეალიზაციას წარმოადგენს. ირეალურ ცხოვრებაში დამარცხებული მეფე-პოეტი, რელიგიაში ეძებს ხსნას, რელიგიური ხილვით ამქვეყნიურ დანაკლისს ავსებს. აკადემიკოსი კ. კეკელიძე სამართლიანად შენიშნავს:

„არჩილის პესიმიზმი საბოლოო არაა, ის თავდება იქ, სადაც თავდება ეს ქვეყანა და იწყება „ახალი ცა და ახალი ქვეყანა“ — საბოლოო ნუგეშს პოულობს პოეტი რელიგიასა და ღვთაებაში. მწვავე მომენტში, როდესაც სულის ობლობას განიცდის, ის კრძალებით ამბობს: „მხოლოდ მივის მეგობარი, ვინაც შექმნა ცათ სამყარო“. გამოუვალს, აუტანელს მდგომარეობაში ის სასოებით შენიშნავს: „მაგრამ უფალი პატრონი, გვივის მოწყალედ, შემწყნა“¹.

¹ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტ., ისტორია, ტ. II, გვ. 537.

არჩილი იმდენად გატაცებულია რელიგიით, რომ მისი ადამიანის მოვალეობაა მხოლოდ საღვთო წიგნების კითხვა და მოვლა-პატრონობა.

საღვთო წიგნი ბევრი წახდა უყდოთა და უბუდობით, საშაიროს ინახავდენ სტავრის ბუდით ან მახლობით, უმჯობესი დაივიწყეს წესის რასმე ან ახლობით, სიმართლესა მრუდზედ სცვლიან, სიცრუისა მომზახლობით. (გვ. 61).

არჩილი საერო წიგნს „მრუდეს“ უწოდებს, ხოლო საეკლესიოს „სიმართლისას“. ხშირია შემთხვევა, როდესაც პოეტი რელიგიურ-მისტიკურ სიუჟეტებსაც იყენებს. ასეთი ლექსებია „ხოტყვა ხანათლისღებოი“, „ანზანი ქება“ და განსაკუთრებით „გაბაახება კაცისა და ხოფლისა“ მთლიანად რელიგიურ-მისტიკურ სიუჟეტებზეა აგებული.

მართალია, არჩილი უკმაყოფილოა ვერაგი და მუხთალი წუთისოფლით, მაგრამ ბოლოს იმ დასკვნამდე მიდის, რომ საწუთროს უკუღმართობა თვით ადამიანის სულმოკლეობით არის გამოწვეული. სულმოკლე ადამი და ევა რომ არ შემცდარიყვნენ და აკრძალული ხის ნაყოფი არ ეჭამათ, ადამიანები ამ ქვეყანაზე ბედნიერები იქნებოდნენ. ამრიგად, ამქვეყნიური ბოროტებისათვის, არჩილის აზრით, თვით ადამიანია პასუხისმგებელი.

რელიგიური ხასიათისაა არჩილის შვიდი ერთმანეთთან დაკავშირებული იამბიკო. პირველ ორ იამბიკოში შექმნილია სამება და ერთარსება, მესამესა და მეოთხეში ღვთისმშობელი, მეხუთეში თორმეტი მოციქული, მეექვსეში წინასწარმეტყველნი და მოწამენი, მეშვიდე კი აგებულია სხვადასხვა მოტივზე.

რელიგიურ-მისტიკურ მოტივზეა აგებული აგრეთვე თ ე ი მ უ რ ა ზ მ ე ო რ ი ს შემოქმედების მნიშვნელოვანი ნაწილიც. ამ მხრივ განსაკუთრებით ყურადღებას იპყრობს თეიმურაზის დიდტანიანი ნაწარმოები „ხარკე თქმულთა“. აქ ავტორს გაღვქსილი აქვს ძველისა და ახალი აღთქმის სამღვთო ისტორია და საქრისტიანო კატეხიზმის ნაწილი. ნაწარმოები იწყება ქვეყნის გაჩენის ლეგენდიდან. პირველად მოთხრობილია ადამისა და ევას გაჩენა, კენის მიერ აბელის მოკვლა, წყლით რღვნა, ისაკის შეწირვა, იაკობის კურთხევა, ისრაელთა ამბავი, ელიას ზეცად ამალღება, ზაქარიას დადუმება, ჭარება, მაცხოვრის შობა, წინდაცვეთა, მირქმა, ნათლისღება, ფე-

რისცვალემა, ლაზარეს აღდგენა, იერუსალემს შესვლა, საიდუმლო სერობა, ვნება უფლისა, ჯვარცმა, გარდამოხსნა და დაფლვა, წმინდა პასქა, გვერდის განხილვა, გარღვეულის განკურნება, ზობითგან ბრმის განკურნება, ამალღება, სულისწმინდის მოსვლა, ღვთისმშობლის მიძინება. ამის შემდეგ ავტორი გადაგვიშლის ათ ცნებას, ცხრა ნეტარებასა და შვიდივე მსოფლიო კრების ისტორიას.

მე-18 საუკუნეში მამუკა ბარათაშვილის „ქაშნიკმა“ კიდევ უფრო გააღრმავა რელიგიური მოტივი ლიტერატურაში. „ქაშნიკის“ ავტორმა, ბუალოს მსგავსად, პოეტი გარკვეულ ჩარჩოებში ჩააყენა, რომლის იქით ეკრძალებოდა მწერალს სურვილის მიხედვით წერა. თუ სიყვარულისა და ხორციელ ვნებაზე დაწერდა პოეტი, ისიც საეკლესიო ნორმების ჩარჩოებში უნდა ყოფილიყო მოთავსებული.

აი მამუკას დამრიგებლობითი სიტყვები.

„...მაშ, მმართებხ — კაცმა ავი ამბავი არ გაღეჟხ; თუ ხა-
 აშიყო ლეჟხი უნდა, ღვთის სააშიყო, ანუ ეკლესიისა, ანუ წმინ-
 დანთა თქვას... თუ ქალის აშიყოზაზე გვინდა ცოლ-ქმრობის
 სიყვარულზედა თქვი...“

ამ საკითხში უშუალოდ მამუკა ბარათაშვილის გავლენას განი-
 ცდის დიდი ქართველი პოეტი დავით გურამიშვილი. დავით
 გურამიშვილის მთავარი მოტივი რელიგიურია. იგი უარყოფს მრავალ-
 ტანჯულ ცხოვრებას და ზეცაში ეძებს ხსნას. ამ ქვეყანაზე
 ცხოვრება პოეტს დროის დაკარგვად, მოცდენად მიაჩნია და სხვებ-
 საც აფრთხილებს.

ან გაფრთხილდით, ვისაც ჭკუა გქონდეთ,
 რომ არ წარსწყმდეთ — სულითა სცხონდეთ,
 ჩემსავით ნუ მოცდებითო.

(გვ. 181).

პოეტის აზრით, ადამიანმა თავიდანვე ზეციურ ნეტარებაზე უნდა
 იზრუნოს, იქ გამოსადეგი საქმე გააკეთოს; „ამად სჯობს ხორცი-
 უვაპყო, სულსა ულოცო უწირო“ (გვ. 135). თუ აქვე არ დაიმსახ-
 ურე ღმერთისაგან პატივისცემა, ისე იმ ქვეყანაში, საიქიოშიც
 პოეტის აზრით, ნეტარებას ვერ მოიპოვებ. ამისათვის ადამიანმა
 უნდა მოისმინოს მღვდლის ლოცვა, გაჭირვებულსა და დავრდო-
 მილს უნდა დაეხმაროს, ბოროტება არ ჩაიდინოს, უდანაშაულოდ
 არავინ დაჩაგროს, ე. ი. საიქიოსათვის უნდა იზრუნოს და ღმერთი

კი, რომელიც გურამიშვილის წარმოდგენით უზენაესი ძალის განსახიერებაა, ყოვლისშემძლე და ყოვლადუცოდველია, შეაფერ სამყოფელს მიაკუთნებს ადამიანს.

ღმერთი არის თვით ხელმწიფე, თვით უფალი, თვით მჭირველი, არაგინ ჰყავს მოზიარე, აქვს მპყრობლობა უცილველი, ღვთისგან ნივთობს ყოვლი ნივთი, ხილული და უხილველი, სუფევს ყოვლის სულისაგან. ძვირ-უთქმელი, უკილველი.

რადგან გურამიშვილს ამ ქვეყანაზე საიქიოსათვის მხადება დაუსახავს მიზნად, მისი შემოქმედების დიდი ნაწილი ღვთის ქებადიდებას და ლოცვა-ვედრებას წარმოადგენს.

რელიგიურ-პესიმისტურია მისი ღვთაებები: ა) „**ღირილი ღვთის მშობლისა**“ (გვ. 32), ბ) „**მთქმა ხმითა თავბოლო ერთი**“ (გვ. 35), გ) „**ვა რა მაქვს დიდი მოწყენა**“ (გვ. 47).

ამ ღვთაებებში არსებითად გამოხატულია ღვთისმშობლის ტირილი და გოდება ერთადერთი შვილის იესო ქრისტეს ტრაგიკულად დაღუპვის გამო. ღვთისმშობელი ადამიანზე თურმე ძლიერ აღშფოთებული ყოფილა, რადგან მისი შვილი, ქრისტე, ადამიანებმა ჯვარს აცვეს, ტანჯვა-წაჭებით მოჰკლეს.

რელიგიურია დავითის სხვა ლექსებიც: ა) „**ვაქოთ ვადიდოთ ვინაო, ღმერთი მალალთა შინაო**“, ბ) „**ხარების დღის შესხმა**“ (გვ. 149), გ) „**ადღგომის დღეს ყმათაგან სამღერალი**“ (გვ. 150), დ) „**ღვთის-მშობლის მიცვალების დღის შესხმა**“ (გვ. 151) და სხვა.

დავით გურამიშვილი კიდევ უფრო შორს მიდის. სარწმუნოებით გატაცებულმა პოეტმა ქალ-ვაჟის თავისუფალი სიყვარულიც კი რელიგიის ჩარჩოში მოათავსა, მამუკა ბარათაშვილის პოეტური კანონმდებლობა ხორცშესხმულ სინამდვილედ აქცია.

ახალგაზრდა მწყემს ქალ-ვაჟს გაზაფხულის წარმტაც ბუნებაში გაუჩნდებათ სქესობრივი ლტოლვა, მაგრამ ამ ბუნებრივ მისწრაფებას ყოველთვის ხელოვნურ დაბრკოლებას უქმნის პოეტი. როცა ქალია ვნებააშლილი და მოითხოვს ვაჟისაგან სქესობრივ ლტოლვათა დაკმაყოფილებას, ვაჟი, არაბუნებრივი სიფრთხილით, წინ აღუდგება ქალის განზრახვას. ხოლო სხვა შემთხვევაში, მათდა საუბედუროდ, მათ გადაულახავ დაბრკოლებად ეღობებათ ჩხიკვი, შაშვი, ეკალი, ქაცვი, ტყის მქრელი კაცი და სხვანი. ქალ-ვაჟმა

სურვილი ვერ შეასრულეს, ვიდრე „სულიერი ქორწინებით არ განამტკიცეს თავიანთი ტრფიალი“.

დავით გურამიშვილი ზოგჯერ ისტორიულ-პოლიტიკური საკითხების ახსნასაც რელიგიური ზღაპრებით ცდილობს, როგორც ამას სამართლიანად შენიშნავს პროფესორი ალ. ბარამიძე. პოეტის აზრით საქართველოს პოლიტიკური არეგდარევა მე-17, მე-18 საუკუნეებში ღვთის რისხვით უნდა იყოს გამოწვეული. თითქოს ღმერთმა აღამიანთა საერთო დანაშაულისათვის ასე სასტიკად დასაჯა საქართველო.

ასეთია დ. გურამიშვილის რელიგიურ-მისტიკური მოტივი, რომელიც არსებითს წარმოადგენს აღორძინების პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში.

როგორც დავინახეთ, ამ საკითხშიაც საერთო შეხვედრა არსებობს მე-17 და მე-18 საუკუნეების ქართველ პოეტებსა და რომანტიკოსებს შორის.

VI

რომანტიკოსებისათვის აგრეთვე დამახასიათებელია წარსულის იდეალიზაცია და ხალხური პოეზიისადმი მისწრაფება. ძველი ხალხების ისტორიითა და პრიმიტივობით გატაცებულმა რომანტიკოსებმა ახალ სიმაღლეზე აიყვანეს ისტორიისა და ფოლკლორის დამუშავების საქმე. ამის შედეგს წარმოადგენს ნიბელუნგების შესწავლა-დამუშავება. აგრეთვე ძმების გრიმების დიდი ღვაწლი ფოლკლორისტიკის დარგში.

რომანტიკოსების ასეთი მისწრაფება ფოლკლორისადმი ამჟღავნებს მათს ლტოლვას ხალხურ პრიმიტიულ ყოფისადმი, პირველყოფილ ცხოვრებისადმი. ამ მიზნით რომანტიკოსებმა დიდი ინტერესით მოჰკიდეს ხელი ძველი ხალხების ყოფაცხოვრებითი დეტალების აღდგენას. ამით აიხსნება რომანტიკოსების გატაცება აღმოსავლეთის ქვეყნებით, კერძოდ ინდოეთისა და საშუალო საუკუნეებში მცხოვრებ ხალხთა ისტორიით. წარსულ საუკუნეებს მისტიროდნენ ფეოდალის რომანტიკოსები, საშუალო საუკუნეები გახდა მათი შემოქმედების შთამგონებელ წყაროდ. რომანტიკოსები აცოცხლებენ გარდასულ საუკუნეთა გმირებს, მათ გვირობასა და ვაჟაკობაზე თხზავენ ბალადებსა და ოდებს.

საშუალო საუკუნეებით ასევე გატაცებულნი იყვნენ ჰიუგო, სკოტი, ბაირონი, ნოვალისი, ტიკი და სხვები.

რომანტიკოსთა შეხედულებით ყველაფერი, რაც წარსულს ეწე-
თენის, ძვირფასია. ამან განამტკიცა მათში წარსულის იდეალიზა-
ცია, მისწრაფება პრიმიტივიზმისა და ფოლკლორისადმი.

ასეთი იდეებით გატაცება უცხო არ იყო აღორძინების პერი-
ოდის ქართული მწერლობისათვის.

მე-17, მე-18 საუკუნეების ქართველი მწერლები ხედავდნენ რა მათ
შერყეულ პოლიტიკურსა და ეკონომიურ მდგომარეობას, ბუნებრი-
ვად წარსული საქართველოს ბრწყინვალე ეპოქაზე ოცნებობდნენ.
ძველ მეფეებსა და გმირებს ქება-დიდებათ იხსენიებდნენ. წარმო-
იშვა მთელი ციკლი სახოტბო პოეზიისა. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი
ნაბიჯი არ ჩილ მეფემ გადადგა. არჩილმა შეაქო როგორც სა-
ქართველოს, ისე მსოფლიოში სახელმწიფოებრილი მეფეები — თავის
ვრცელ ლექსში „მეფეთა საქებელნი და სამხილებელნი“.

არჩილი ლექსის შესავალში იხსენიებს ჩახრუხაძეს, როგორც
ჩახრუხაძემ შეაქო თამარი, მეც მსურს მეფეთა შექებაო. ცხადია,
წარსულის მოტრფიალე პოეტი აქებს „აწ გარდასულთა“ მეფეებს
და ისეთ ადამიანებს, რომლებსაც თავიანთი ცხოვრება სახელო-
ვანი საქმეებით დაუმშვენებიათ.

ხელეჰყო, მცნობელო, და უცდომელო,
ქვეყნიერთ მეფეთ სახელდებილთა,
ჩვენ წინ მოსულთა, აწ გარდასულთა,
ახლად მზრახველად დადუმებულთა,
მხნედ და ძლიერთა, საქებნიერთა,
ახოვნად, ქველად გმირებ გებულთა.

(გვ. 226).

ასეთი შესავლის შემდეგ პოეტი იწყებს მეფეთა შექებას და
პირველად ადიდებს ალექსანდრე მაკედონელს.

მაკედონელმა, არ ამ დონელმა,
ქვეყნისა იპყრა ვრცელნი კიდენი.

შემდეგ აქებს ებრაელთა მეფეებს დავითს, სოლომონსა და
ოსიას, ზოტბას ასხამს ქრისტიან მეფეებს დიდს კონსტანტინეს და
იებიმიანეს.

დიდს კონსტანტინეს ნუ დაუვიწყებთ,
მეფედ მიებად დამტკიცებულსა,
ელინობასაც, კერპთმონობასაც,
ყოვლის სიკეთით დიდად ქებულსა.

(გვ. 131).

უპირველესად უცხოელ მეფეთა ქება-დიდებას მიჰყოფს ხელს, ხოლო შემდეგ იწყებს ქართველ მეფეთა ღვაწლისა და წარჩინების აღწერას. ქართველ მეფეთაგან განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს დავით აღმაშენებელსა და თამარ მეფეს, მათი შესადარი მეფე-პოეტის აზრით ქვეყანაზე არ მოიპოვება.

აღმშენებლო, დამშვენებლო —
 სულ საქართველოს ოხრის შენადა...
 შენი სადარი, შენი სად არის?
 ქვეყანაზედა არ იპოოსა...

თამარს იგი ამქვეყნიურ ღმერთს უწოდებს;

მე თამარისა, ღმერთ ამარისა,
 სხვაცა ვთქვენ ქება, ვერ კმასაყოფი.
 (გვ. 235).

შემდეგ აღიღებს პეტრე პირველსა და სხვა მეფეებს.

ამ საკითხში არჩილმა უდიდესი ნოვატორობა გამოიჩინა, იგი არ შემოიფარგლა ვრწორო ნაციონალური შეხედულებით და, პირველყოვლისა, მსოფლიო მეფეთა სახელსა და ღირსებას სცა თაყვანი. ამავე ლექსში მან შეაქო როგორც ძლიერი მეფე, საქართველოს მოსისხლე მტერი შაჰ-აბასიც კი.

ისტორიულ სიუჟეტზე აგებდა თავის ნაწარმოებებს აგრეთვე თეიმურაზ პირველი. ასეთად შეიძლება დავასახელოთ თეიმურაზის წვრილი ლექსები „თამარის სახე დავით გარეჯას“, „გრემის ხახანლეზე“ და ისტორიული პოემა „ქეთევანი“, სადაც თეიმურაზის დედის ქეთევან დედოფლის გმირული სიკვდილია აღწერილი.

ასევე ყურადღებას იპყრობს ისტორიულობის თვალსაზრისით ფეშანგის პოემა „შაჰნავაზიანი“. ამ პოემაში ავტორი ხოტბას ასხაზს ძველი საქართველოს სახელოვან მეფეს ვახტანგ გორგასალს, მირიან მცხეთელს, აშოტ კურაპალატს, არჩილ დიდს, ბაგრატ კურაპალატს, დავით აღმაშენებელს, თამარ მეფეს, ხოლო ნაწარმოების მთავარ ნაწილში წარმოდგენილია შაჰნავაზად წოდებული მეფის (ვახტანგ V-ის) ცხოვრება და მოღვაწეობა.

ისტორიული ხასიათის ნაწარმოებთა ციკლს მიეკუთნება აგრეთვე მამუკა ბარათაშვილის ლექსი „ქება მეფისა ბაქარისა“ და ბესარიონ გაბაშვილის ოდები „ასპინძისათვის“, „დავით სარდალზე“, „რუხის ბრძოლა“ და სხვა.

აღორძინების პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში ფეხი კიდია, როგორც ამას სამართლიანად შენიშნავს აკადემიკოსი კ. კეკელიძე, საისტორიო ეპოსის ჟანრში.

„ახალ სტილთან ერთად ლიტერატურაში ჩნდება ახალი ჟანრები: ასეთებია: ა) **ხაიხტორიო ეპოხი**; XVII საუკუნიდან მთელი რიგი პოეტებისა მიმართავს მშობლიურ სიუჟეტებს და დამღერის სამშობლოს წარსულიდან ამა თუ იმ ეპოქას, ამბებს და პირებს; ფეოდალური კლასის პოზიციაზე მდგომი, ის მისტირის ფეოდალური საქართველოს წარსულ დიდებას“¹.

აკად. კ. კეკელიძის ეს სიტყვები უცვლელად შეიძლება გავიმეოროთ მე-19 საუკუნის რომანტიკოსთა მიმართაც. აღ. ჭავჭავაძე და გრ. ორბელიანი მართლაც მისტიროდნენ ფეოდალური საქართველოს წარსულ დიდებას და ამით ბუნებრივად აღორძინების პერიოდის ლიტერატურულ ტრადიციებს აგრძელებდნენ.

—:—

მსგავსად რომანტიკოსებისა, აღორძინების ხანის ქართულმა ლიტერატურამ წარსულის იდეალიზაციასთან ერთად, განამტიკი-ხალხური მოტივებისადმი მისწრაფება, ფოლკლორი ახალ ნაკადად შეიჭრა ოფიციალურ ლიტერატურაში. ამ საკითხში აღორძინების პერიოდის პოეტთაგან პირველობა მამუკა ბარათაშვილს მიეკუთვნება. იგი პირველად ამღერდა ხალხურ მოტივზე; „**პატარა ქალო თინაო, რახ დამიდგო წინაო**“.

ხალხური სიბრძნის ნაყოფია — სულხან-საბა ორბელიანის „**ბიბრძნე ხიცრუისა**“. ლირიკოს პოეტთა შორის კი ფოლკლორის გავლენა ყველაზე მეტად დ. გურამიშვილმა განიცადა. გურამიშვილის ლექსთა თითქმის უმეტესობა დაწერილია ხალხურ სასიმღერო კილოზე, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ უმეტეს შემთხვევაში მისი ლექსები მხოლოდ ფორმით არის ხალხური, შინაარსით კი რელიგიურ-საეკლესიო ხასიათისაა, მაგრამ მაინც ხალხურ სურნელებას არ არის მოკლებული. მაგალითად, ხალხურ კილოზეა დაწერილი ლექსი „**პატარა ქალო თინაო ხანაცვლოდ ხამღერალი**“, რომელიც შინაარსით უადრესად რელიგიურია.

ვაქოთ ვადიდოთ ვინაო? —

ღმერთი მალალი შინაო,

ვინცა შეამკო ქვეყანა,

ლამე დღვთ გააბრწყინაო.

(გვ. 176).

¹ კ. კეკელიძე, ტ. II, გვ. 274.

„ეეო, მეო, ქალო ქალთა-მზეოხ ხანაცვლოდ სათქმელი“

ეეო, მეო, აქეთ მომხედო,
რას მომიხრობს საყვარელი, ყური დამიგდო.

(გვ. 153).

ერთი შეხედვით მკითხველს ეგონება, რომ პოეტი აქ ჩვეულებრივ საყვარელზე ლაპარაკობს, მაგრამ არა, იგი ღვთის სიყვარულზე გვესაუბრება. აქ მწერალს ღმერთი ჰყავს გამოყვანილი მთავარ გმირად და მოგვითხრობს იმის შესახებ, თუ როგორ გააჩინა მან ქვეყანა, შემდეგ ადამი და ევა და მოგვითხრობს ბიბლიის მთელ ლეგენდას. საერთოდ პოეტი ძლიერ გატაცებულია ბიბლიური ზღაპრებით და დასძენს: „არანიანს“ „თარანიანს“ ესე სჯობია, ღვთის სამკობია, ალილუია“.

ლექსი „ოდეს დატყვევებულმან ურჯულოს ქვეყანას სიყვარულის ხახე და ხურათი ველარა ნახა, იმისი მოთქმა დავითისაგან“ იწყება წმინდა ხალხური მოტივით,

სახით სიტყვა მშვენიერო,
სხიო მზეთა, მზის სახეო,
ვეძებე და შენი მსგავსი
მე აქ ვერსადა ვნახეო.

ამ შემთხვევაშიაც გურამიშვილი სატრუო ქალის „მზიურ სახეზე“ არ ლაპარაკობს, მას აქაც ღმერთი და მაცხოვარი ჰყავს შექტებული.

სამშობლოდან გადახვეწილ ყარობ პოეტს უკრაინული ხალხური სიმღერები უფრო ემარჯვება და რუსულ-უკრაინული ფოლკლორის ხმაზე აწყობს ლირიკულ ლექსების უმეტეს ნაწილს. ასეთი ლექსებიდან აღსანიშნავია დავითის სატრფიალო ლექსი „ზებოვკა, რომელ არს რუსულად ამის ხმა: „კახაკ დუშა პრავდივია“. ეს ლექსი ისეთი მსუბუქი და რიტმიულია, რომ მის ყოველ სტრიქონში იგრძნობა ხალხური პოეზიის სურნელება და სისადავე.

ზუბოვკიდან მომავალმან ვნახე ერთი ქალი,
მეტად ტურტა, მშვენიერი, მაზედ დამრჩა თვალი.
შავ თვალ-წარბსაც, პირად თეთრსა ასხდა შავი ხალი,
მისმან ეშხმან დაცამლეწა, შემიმუსრა ძვალი.
ვკითხე: მზეო, სიღამ მოხვალ, ხარ სად წამავალი?
გეაჯები, მაცოდინე შენი გზა და კვალი,

შენთვის გული ქვად გარდმექცა, გახდა, ვით კლდე
შასხი წყალი, დამიშრიტე, მე შენი მწვავს ალი...

(გვ. 172) ¹.

ხალხურ მოტივზეა აგრეთვე აგებული გურამიშვილის სხვა ლექსებიც: „რეული (პოლნო, პოლნო, ნე პრელმჩაიასა). (გვ. 175). არია (რომელ არს რუსულად: ახ კაკ სკუშნო). (გვ. 167), მესამე დავითის შესხმა (პოლშის სიმღერის ხმა). (გვ. 164), მეოთხე დავითის შესხმა (რუსული სიმღერის ხმა: ნელამ პოკოიუ, პოილუ სტაბოიუ). (გვ. 169), რუსული სიმღერის ხმა: ჩტო ზა პრიჩინა, ვხელდა კრუჩინა). (გვ. 162), სიმღერა (სიმღერა ახ სკოლკო ცველა ვლეტას მოლოდინ). (გვ. 180), „სიმღერა ვხელდა ვეხნა“ და სხვა მრავალი.

ამ საბუთით პროფესორი ალ. ბარამიძე სამართლიანად აცხადებს:

„გურამიშვილის შემოქმედება გაპოზიერებულია ხალხური სიბრძნის და ხალხური სიტყვის სასუქით. გურამიშვილი კარგად იცნობდა თავისი ხალხის ცხოვრებას და მის სულიერ საგანძურს, კერძოდ, პოეზიას... ის ღრმად დაეწაფა რუსულ-უკრაინულ ხალხური პოეზიის შარბათსაც. გურამიშვილმა ხალხი გაიხიდა შთამგონებელ ძალად და მასწავლებლად. გურამიშვილმა ფართოდ შეალო ქართული პოეზიის კარები და ამ კარებში ხალხური წყარო მიუშვა, ხალხიდან ჰკრეფდა პოეტი სიტყვიერ მარაგს, ნაწილობრივად სიუჟეტს, უპირატესად ჰანგებს“².

ასევე ძალუმად იგრძნობა ხალხური პოეზიის ცხოველმყოფელი ძალა ბესიკისა და საიათნოვას ლირიკულ ლექსებში.

VII

რომანტიზმისათვის, აგრეთვე დამახასიათებელია უანობრივი მრავალფეროვანება. პოეტი არ არის შეზღუდული, როგორც ეს იყო კლასიციზმის დროს. იგი თავისუფალი შემოქმედი და არ ემორჩილება არავითარ წინასწარ დადგენილ წესებს. ბუალოს

¹ უნდა შევნიშნოთ, რომ მიუხედავად ხემაღასახელებული მრავალი ლექსისა, სადაც მამუკას „ჭაშნიკის“ შესატყვისად დვითურ სიყვარულზეა ლაპარაკი, ამ ლექსში დ. გურამიშვილი ნამდვილ ამქვეყნიურ, ჩვეულებრივ, ცოცხალ ქალზე ლაპარაკობს, რომელიც ხუბოვკიდან მომავალ პოეტს გზაში შეხვდა და რომლის სილამაზემ მოხიბლა იგი.

² ნარკვევები, ტ. II, გვ. 338.

პოეტის კანონები არ წარმოადგენს ახლა მწერლისათვის კოლებას. პოეტს უფლება აქვს, რომელი ჟანრიც ეხერხება, იმით სწეროს. მას შეუძლია არა მარტო სხვადასხვა ჟანრით სწეროს „საერთოდ, არამედ ერთი ნაწარმოების შესრულების დროსაც უფლება აქვს სხვადასხვა ჟანრი გამოიყენოს. იმოქმედოს ისე, როგორც ამას მისი პირადი სულიერი განწყობილება უკარნახებს.

ამრიგად, რომანტიკოსებმა გაათავისუფლეს მწერლობა ბუალოს პოეტის ბორკილებისაგან და სრული თავისუფლება გამოაცხადეს ლიტერატურაში.

საქართველოში, მართალია, კლასიციზმი, როგორც ლიტერატურული მიმართულება, არ ყოფილა, მაგრამ რუსთაველმა ერთგვარი ლიტერატურული რეგლამენტაცია დააკანონა. „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის სიტყვებში „მოშიარე არა ჰქვიან, ვერახ იტყვის ვინცა ვრძელად“ ძალა მოიპოვა და რუსთაველის შემდეგი დროის პოეტები ცდილობდნენ რუსთაველისათვის მიეხატათ. ამდენად, 16 მარცვლიანი შიირი ლიტერატურულ მოდად იქცა. რუსთაველის მიბაძვა ღირსების საქმედ გახდა. მაგრამ მე-17, მე-18 საუკუნეებში ჟანობრივი შეზღუდულობა ნელ-ნელა დაირღვა. ამ საკითხშიაც ნოვატორობა ისევ თეიმურაზ პირველს ეკუთვნის. მან პირველმა დაიწყო წერილი ლირიკული ლექსების წერა. ასეთებია მისი „გრემის სახანღეზე“, „თამარის სახე დავით გარეჯახ“, „ანბანთ ქებანი“, „ანო აღვიხაო“. ამ ლექსებით თეიმურაზმა გზა გაუხსნა მსუბუქ პოეზიას, რომელმაც შემდეგ დამოუკიდებელი სახე მიიღო. მართალია, მსუბუქი ჟანრი ლირიკის სახით ფეხს იკიდებს მე-17 საუკუნიდანვე, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ლირიკას დათმობილი ჰქონდა განვითარების თავისუფალი გზა. ჯერ კიდევ დასაძლევ ზღუდედ იყო აღმართული რუსთაველის შიირი, რომელსაც დიდხანს ჰყავდა მტკიცე დამცველები ჩვენს ლიტერატურაში. მაგალითად, არჩილი მწერლად არ სთვლიდა იმას, ვინც რუსთაველს ვერ მიბაძვდა.

ვინც ვერ მიჰყვეს რუსთაველის თქმულსა,
გადმობრძანდეს ასე აქეთო.

და ბოლოს დასძენს:

სხვათ შელექსეთ არ ვახსენებ: არც ბააკა დვალიძესა,
არც დათუნა ქვარიანსა, შოთას რად ვერ წაბაძესა¹.

¹ არჩილიანი, ტ. II, 32 სტროფი.

მაგრამ რამდენად დრო გადის, ეპიური ჟანრის ადგილს ლირიკული აქვს. ალორძინების ხანის თითქმის ყველა მწერალი ლირიკის საშუალებით ცდილობს თავისი სულიერი განწყობილება გამოხატოს. მიუხედავად რუსთაველის დიდი ავტორიტეტისა, ალორძინების პეიოტის მწერლობაში ლირიკა მაინც გაბატონებულ ჟანრად ჩაითვლება. ამ მხრივ განსაკუთრებული დამსახურება გარსევან ჩოლოყაშვილს მიუძღვის. აკადემიკოსი კ. კეკელიძე აღნიშნავს:

„...გარსევან ჩოლოყაშვილი მნიშვნელოვანი ფიგურაა ძველი ქართული ლირიკის ისტორიაში... მან ქართულ ლირიკაში ახალი ნაკადი შემოუშვა, ამდენად, ის პიონერია ქართული პოეზიის განახლების საქმეში. მან პირველმა დაამსხვრია და შეარყია 16 მარცვლოვანი რუსთაველური შაირისა და 20 მარცვლოვანი ჩახრუხუხლის ბატონობა ქართულ პოეზიაში და გზა გაუკაფა ნაირ-ნაირი მეტრის, რიტმისა და კომპოზიციის ლექსს, რომელიც მანამდე არაოფიციალური ლიტერატურის კუთვნილება იყო. მისი საქმე და წამოწყება, ჯერ მორცხვად, შეიძლება ითქვას, არალეგალურად შედის ლიტერატურულ ცხოვრებაში. მას ებრძვის ტრადიცია, აოფიციალური ლიტერატურისა. მეტვრამეტე საუკუნის დამდეგიდან კი ხდება მისი ლეგალიზაცია ჯერ ნაწილობრივი, საბა-სულხან ორბელიანის მიერ, მერე მთლიანი — მამუკა ბარათაშვილის, დავით გურამიშვილისა და მომდევნო პოეტების შემოქმედებაში“¹.

მართლაც გარსევან ჩოლოყაშვილის ლექსთა კრებული „ნარგიზოვანი“ თერთმეტი ლირიკული ლექსისაგან შედგება. ამათგან 10 ლექსი სამიჯნურო ხასიათისაა, ხოლო ერთი ლექსი კი პატრიოტულ მოტივზეა აგებული.

„ნარგიზოვანის“ ავტორს საერთოდ გამოყენებული აქვს რუსთაველური შაირი, მაგრამ მისი სიახლე მართლაც იმაში გამოიხატება, რომ იგი არღვევს ამ ერთხელვე მიღებულ ნორმებს და მეტად ამრავალფეროვანებს ლექსის ზომასა და ტექნიკას. მაგალითად, აქ შეგვხვდება 7, 8, 10, 11, 12, 13, და 15 მარცვლიანი სტრიქონები. მეტრის ასეთი სხვადასხვაობა პირველად გვხვდება „ნარგიზოვანში“. ამდენად გარსევან ჩოლოყაშვილი შეიძლება ჩაითვალოს ანარქიული ლექსის ავტორად.

გარსევან ჩოლოყაშვილის შემდეგ ალორძინების ხანის ლირიკული პოეზია კიდევ უფრო გაამდიდრა მამუკა ბარათაშვილმა. როგორც ზემოდ აღვნიშნეთ, მამუკა ბარათაშვილმა პირველად შემოიტანა

¹ ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, გვ. 574.

პოეზიაში ხალხური სიმღერების კილო. ამით მან ერთგვარი ბიძგის მისცა ლირიკული ჟანრის განმტკიცების საქმესაც. ცხადია, ხალხური ლექსი „პატარა ქალო თინაო, რას დამიდევო წინაო“ არ აიწყობოდა რუსთაველის 16 მარცვლიან შაირის კილოზე. ასევე ლირიკულ მოტივზე არის აგებული მამუკას რუსული ხალხური სიმღერები. ერთი სიტყვით მამუკა არსებითად ლირიკოსი პოეტია. მისი ლირიკული ლექსებიდან შეიძლება დავასახელოთ შემდეგი ნაწარმოებები: ა) „ქება მეფის ბაქარასა“, ბ) „წუთი ხოფლის სიმუხთლე და ვერაგობა“, გ) „თვიხი ბედის უკუღმართობა“. შეიძლება აქვე მოვათავსოთ მისი სამიჯნურო-სატრფიალო ლექსებიც.

აღორძინების პერიოდის ქართულ ლირიკაში თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა აგრეთვე ვახტანგ მეექვსემაც. ვახტანგმა შექმნა მთელი ციკლი სევდიანი ლირიკისა — ცრემლიანი ელეგიებისა. ასეთია მისი ელეგიები: ა) „მოცაღებახა შინა მყოფხა კმუნვა ნაღვლითა მაქარვებელად“.

ეს ლექსი რომანტიკოსებისათვის დამახასიათებელი სევდიანი სტრიქონებით იწყება:

დამიმონა კაეშანმა, სევდა მომხვდა
მისთვის წამლად...

და ბ) „რა დავიბადე, სოფლით ვიბადე“. ეს ლექსი შედგება 18 სტრიქონისაგან, რომელთაგან თითოეული თავდება რეფრენით: „ვაი, სიკვდილო, მწარე სიკვდილო“.

ეს ელეგია მეტად პესიმისტურია.

ასევე პესიმისტურია ელეგიები: გ) „შურით აღივანეს უგბილონი, წესი კნეს მათის მამისა“, დ) „მე შევამეც ცა კვყუნათ“, ე) „საწუთროს ბაღი რა ჰქონდა, სცან აღექხანდრეს მეფისა“ და სხვანი.

განსაკუთრებით ლირიკის მგრძნობიარე სტრიქონებში გამოხატეს სევდა-კაეშანი დავით გურამიშვილმა და ბესარიონ გაბაშვილმა. მართალია, დ. გურამიშვილს აქვს ეპიურული ჟანრის ნაწარმოებნი, მაგრამ უმთავრესად მისი შემოქმედება ლირიკული ჟანრით განისაზღვრება. მას მხოლოდ სამი ისტორიული პოემა აქვს. „ქირი ქართლისა“, ავტობიოგრაფიული პოემა „დავით გურამიშვილის ლექთაგან დატყვევება“ და სამიჯნურო ხასიათის პოემა ე. წ. „ქაცვია მწყემსი“, ხოლო მისი სხვა მრავალფეროვანი შემოქმედება მხოლოდ ლირიკული ჟანრით არის წარმოდგენილი.

გურამიშვილის ლირიკა შეიძლება გაიყოს ორ ნაწილად: 1) ეფემერული გეიბი, სადაც ლეთიური საკითხებია განხილული და ამავე დროს სევდა-კაემნით არის შეფერადებული. ასეთებია: ა) „ტირილი ღვთის-მშობლისა“, ბ) „მოთქმა ხმითა თავბოლო ერთი“, გ) „ვაი რა მაქვს დიდი მოწყენა“ და 2) სატრფიალო ლირიკა: ა) სიმღერა დავითისა „ზუზოვკა“, ბ) საყვარელმა სიტყვა ავი — მითხრა გულსაკლავი“ და სხვანი.

—:—

განსაკუთრებით ვერსიფიკაციის უმაღლეს სახეს აღორძინების პერიოდის ქართულმა ლირიკამ ბესარიონ გაბაშვილის შემოქმედებაში მიაღწია. ამ მხრივ ბესიკი თავისებური პოეტია, იგი არ ემორჩილება წინასწარ დადგენილ ნორმებს და ქმნის სხვადასხვა მეტრის თავისუფალ ლირიკულ ლექსებს. მრავალფეროვანება ახასიათებს მის პოეზიას.

ასეთია მისი ლექსები: „ხევდის ბაღს შეველ შენაღონები“ (10 მარცვლოვანი), „დედოფალს ანაზედ“ (8-10 მარცვლოვანი), „ხევდის ლაშქარი“ (10 მარცვლოვანი), „შავნი შაშვნი“ (11 მარცვლოვანი), „ცრემლთა იხარნი“ (14 მარცვლოვანი), „ხევდის ლაშქარი“ (10 მარცვლოვანი), „მე უენი მგონე“ (14 მარცვლოვანი), „მამ მის დღეს“ (11 მარცვლოვანი), „შავ გლახ გულო“ (11 მარცვლოვანი) და სხვა.

როგორც ვხედავთ, ბესიკის ელევგიური ლექსებიც კი რთული ვერსიფიკაციით ხასიათდება. შინაარსეულადაც ბესიკის ლირიკა რომანტიზმის ნიშანს ატარებს. რომანტიკოსებისათვის დამახასიათებელი სევდიანი ქნარის უღერა ისმის ბესიკის ელევგიებში. ბესიკის მთელი შემოქმედება ლირიკული ჟანრის უხვ დინებას წარმოადგენს. „ბესარიონ გაბაშვილი ერთი პირველთაგანია, დავით გურამიშვილთან ერთად. ის სწორუპოვარი წარმომადგენელია ლირიკული ჟანრისა“¹.

ქართული ლექსის ნ-ვატორი ბესარიონ გაბაშვილი რითმისა და რიტმის რთულ კომბინაციას იძლევა. იგი არა მარტო სხვადასხვა ლირიკულ ლექსს სწერს სხვადასხვა მეტრითა და რიტმული შეთანხმებით, არამედ ერთი ლირიკული ლექსის შესრულებისას, სხვადასხვა მეტრს, რითმისა და რიტმის კომბინაციას ახდენს².

¹ ა. ბარამიძე, ტ. II, გვ. 416.

² კ. კეკელიძე, ტ. II, გვ. 61.

დასასრულ შეიძლება ითქვას, რომ ბესარიონ გაბაშვილის მიერ დიანი ლირიკა თავისუფლად იჭრება მე-19 საუკუნის რომანტიზმის პოეზიაში.

ამრიგად, აღორძინების პერიოდის მწერლობაში გამართული „მოზაირეთა“ და „მოკლედ სიტყვის მკჷმელთა“ შორის ბრძოლა, ლირიკის გამარჯვებით დამთავრდა. დროთა ვითარებაში რუსთაველის რკინისებური კანონი დაძლეული იქნა და ლირიკულმა ჟანრმა ბრძანებლობის მწვერვალები დაიკავა.

ისმება კითხვა: რით იყო გამოწვეული რუსთაველის კანონმდებლობის შერყევა და ლირიკის გამარჯვება მე-17, მე-18 საუკუნეებში? ეს უბრალო ლიტერატურული მოდის შედეგია, თუ მას რაიმე გარკვეული იდეური საფუძვლები ჰქონდა?

ცხადია, მე-17, მე-18 საუკუნეებში ლირიკული ჟანრის გამარჯვება და მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში კი მისი მთლიანი ბატონობა გარკვეულ იდეოლოგიურ მოვლენებთან არის დაკავშირებული.

დაშლის გზაზე დამდგარმა ფეოდალურმა არისტოკრაციამ ლირიკის საშუალებით უფრო გამოხატა დაცემულობის განწყობილება. ამით აიხსნება აღორძინების პერიოდსა და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ლირიკული ჟანრის გამარჯვება.

ამდენად მე 19 საუკუნის ქართული რომანტიკული პოეზიის სათავე, აღორძინების პერიოდის ქართულ პოეზიიდან მოჩქევს¹.

ამრიგად, მე-17, მე-18 საუკუნეების ქართული ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე გამოიკვება, რომ აღორძინების პერიოდის ქართული ლიტერატურა ძალუმად შეიცავს რომანტიზმის ცალკეულ მოტივებს. რომლებიც დამახასიათებელია XIX საუკუნის დასავლეთ ევროპის ლიტერატურისათვის და რომლებიც ერთიანი ნაკადის სახით შემოიჭრა ამავე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში.

ასეთია აღორძინების პერიოდის ქართველ პოეტთა მსოფლმხედველობა, აღმოცენებული ფეოდალური კლასის ეკონომიური და პოლიტიკური დაცემულობის საფუძველზე. რომელიც ორგანიულად დაუკავშირდა XIX საუკუნის ქართულ რომანტიზმს. დღემდე ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში გაკვრით გამოთქმულია აზრები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ მწერლობაში რომანტიზმის

¹ რაც შეეხება ბუნების საკითხს, რომელიც აგრეთვე დამახასიათებელია მე-19 საუკუნის რომანტიკოსებისათვის, აღორძინების პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში შედარებით სხვა მოტივებთან სუსტად არის წარმოდგენილი

ელემენტების არსებობის შესახებ (აკად. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, გვ. 273; პროფ. ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. II, გვ. 11; პროფ. შ. რადიანი, ნ. ბარათაშვილი და ქართული რომანტიზმი, მნათობი, 1942, № 11-12; თედო ბეგიაშვილი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, შესამე ნაწილი).

ამ შრომაში ფაქტიურ მასალაზე დაყრდნობით ჩვენ შევეცადეთ დაგვემტკიცებინა რომანტიზმის მოტივების არსებობა მე-17, მე-18 საუკუნეების ქართულ მწერლობაში და გავგვრკვია მისი წარმოშობის მიზეზები.

ზინვილ ალავიძე

ოქროპირ ბაბრატონის პიესა
„ვეფხისტყაოსანი“

რუსთაველისადმი ღრმა პატივისცემა საყოველთაოდ ცნობილია მთელ ქართულ მწერლობაში. რუსთაველს ბაძავენენ, აქებდნენ, მოკრძალებით იხსენიებდნენ. მის ქმნილებას მრავალი მგოსანი აგრ-
ცობდა — ტექსტში სტროფებსა და ცალკეულ თავებს ურთავდა, წაწარმოების დაბოლოებას აგრძელებდა. ჩვენი ავტორის სახით კი დრამატურგიც გასჩენია უკვდავ „ვეფხისტყაოსანს“.

პოემა-რომანის გასცენურება ადრე განუზრახავთ და შეუსრუ-
ლებიათ კიდევ.

1853 წელს მოსკოვში ქართულ ენაზე გამოქვეყნდა „ვეფხის-
ტყაოსანი“, „ტრალედია[დ] თქმული მეფის ძის ოქროპირისაგან“.

ეს წიგნი იშვიათი ბიბლიოგრაფიული ძეგლია. იგი ინახება სა-
ქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის, თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტისა და კარლ მარქსის სახელობის საქართველოს სა-
ჯარო ბიბლიოთეკებში¹. ჩვენ გვაქვს ერთი ეგზემპლარი, რომელიც
გადმოგვცა პედაგოგმა პან ტელევიმონ ბოჭორიშვილმა
(სოფ. საირმე, ლეჩხუმი).

ტრადედია 5 მოქმედებასა და 30 სურათს შეიცავს, დაიბეჭდა
ივანე სერიკოვის სტამბაში. წიგნის ფორმატია 6 X 10, უჭირავს
68 გვერდი და 1438 გალექსილი სტრიქონისაგან შედგება. პიესის
დამთავრების თარიღად აღნიშნულია 1852 წლის 12 იანვარი. წიგ-
ნის გამოცემისათვის ნება დაურთავს სანკტ-პეტერბურგის ცენზორი
ი. შილდოვსკის.

ოქროპირი (1795-1857) ბაგრატიონთა გვარს ეკუთვნოდა და
იყო საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი მეცამეტის შვილი.
1803 წელს იგი დედას, მარიამ დედოფალს, გაჰყვა რუსეთში, სა-

¹ ქართული წიგნი, ბიბლიოგრაფია, ტომი პირველი, გვ. 107, 1941.

დაც თითქმის მთელი სიცოცხლე გაატარა¹. ოქროპირმა 1832 წელს შეთქმულებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო.

რუსთაველოლოგიაში ოქროპირ ბაგრატიონის პიესა დღემდე სპეციალურად არავის შეუსწავლია. მკვლევარი დიმიტრი ჯანელიძე მოკლედ შეეხო მას ერთ-ერთ სტატიაში².

წარმოადგინეს თუ არა ოქროპირის ტრაგედია, საამისო ცნობა ჯერჯერობით მოღწეული არ არის, მაგრამ ცხადია, რომ ავტორმა იგი სცენისათვის დაამზადა.

პიესა „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც რუსეთში დაიწერა და გამოქვეყნდა, მრავალმხრივ იქცევს ყურადღებას.

წინასიტყვაობაში ოქროპირი ეხება მათ, რომლებმაც პირველად აღძრეს სურვილი შოთას პოემის თეატრში წარმოსადგენად. იგი სწერს: „1805 წელს გოდერძი ფირალოვმან, რომელიც იყო მდივანი ნეტარსენებულის გიორგი მეფისა, ბატონიშვილობაში, და მერე ინოსტრანნის კოლეგიაში იმსახურებოდა, დაწერა სანკტ-პეტერბურღში რუსულ ენაზედ ვეფხვის ტყავოსანი; ტრაგედია ხუთ მოქმედებითი, მაგრამ თეატრზედ არ უთამაშნიათ“.

ჩანს, ამ ცნობას ემყარებოდა ზაქარია ქიქინაძე, როდესაც სწერდა: „ვეფხისტყაოსანი“ დრამად გოდერძი ფირალიშვილმა შეადგინაო³.

უკანასკნელი დროის კვლევა-ძიებამ⁴ დაადასტურა, რომ გოდერძი ფირალიშვილს (1768-1823), რუსეთის საგარეო საქმეთა დეპარტამენტის მთარგმნელს, მართლაც დაუწერია ასეთი ნაწარმოები, რომელსაც ეწოდებოდა „ინდოეთის ტახტის მემკვიდრე ანუ სიყვარული სამშობლოსადმი“.

ავტორმა ეს პიესა განსახილველად გადასცა რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრ რუმინანცევს, რომელმაც იგი განათლების სამინისტროს გადაუგზავნა. პიესა სათანადო დასკვნით რუმინანცევს დაუბრუნდა.

გოდერძი ფირალიშვილს პიესის გამოქვეყნების უფლება არ მიცევს, რადგან მისი პიესა, როგორც მათ დაადასტურეს, შედგენილი იყო სათავედასავლო თხზულების სახით, არ იცავდა დრამატული

¹ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, აკაკი გაწერელიას რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით, გვ. 245, 1936.

² ვეფხისტყაოსნის დრამატურგია, გაზ. კომუნისტი, № 184, 1937.

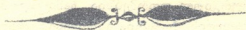
³ გაზ. დროება, № 1, გვ. 11, 1885.

⁴ ტრ. რუხაძე, ძველი ქართული დრამატურგიის საკითხები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტომი XIV, გვ. 96, 1940.

ვეფხვის ტყაოსანი

ტრადედია

თქმული მეფის მის ოქროპირისგან

მოსკოვს.

ივანე სერიკოვის სტანბაში

1853.

ხელოვნების ნორმებს (ადგილისა და დროის მთლიანობას) და ვივებდა პატრიოტულ გრძნობას.

ამავე მიზეზით, როგორც ოქროპირი ამბობს, პიესა თეატრში არ დაუდგამთ.

ოქროპირის წინასიტყვაობის შემოაღნიშნული ცნობიდან ჩანს, ინტერესი რუსთაველის გასაცნობად რუსეთის საზოგადოებისათვის გასული საუკუნის დასაწყისიდანვე წარმოიშვა.

ქართულ ენაზე პოემის გასცენურების პირველი იდეა კი გიორგი ერისთავს ეკუთვნის. მას სურდა „ვეფხისტყაოსანი“ რუსთაველის ლექსებით წარმოდგენილიყო, რამდენადაც ამის შესაძლებლობას სცენა იძლეოდა.

გიორგი ერისთავმა დაიწყო პიესის წერა, რომელიც მალე შეწყვიტა. ოქროპირი მოგვითხრობს: გიორგი ერისთავმა „თვითვე მიჰყო ხელი და ერთი მოქმედება დაწერა, მაგრამ მე არ წამიკითხავს. არ ვიცი რასათვის აიღო ხელი. ვგონებ მრავალმა საქმემ და ახალთ ავტორების განსწავლების ზრუნვამ არ მისცეს მოცალეობა“.

პროფ. შალვა რადიანმა და იაკობ ბალახაშვილმა ელისაბედ დავითის ასულ ერისთავთან დაცულ დავით ერისთავის ლიტერატურულ არქივში იპოვეს გიორგი ერისთავის მიერ გასცენურებული „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტი. მათი სიტყვით „მასში არაფერია გ. ერისთავისა, გარდა იმისა, რომ მოქმედი პირების სახელები დრამატურგიულ ფორმებშია ჩამოყალიბებული, დანარჩენში კი შ. რუსთაველის ტექსტია გამოყენებული“¹.

კერძოდ, ოქროპირ ბაგრატიონი თავის პიესაში ცდილობს დაიცვას კლასიციტური დრამის კანონები: „ამა მოთხრობითსა წარმოდგინებაში ვეცადე, რომ დამეცვა წესი, შესაბამი ტრადიციისა, რაც ამ ახალ გვარს შეეფერებოდა. მხოლოობა მოქმედებისა დაცულია, ვინადგან ფათერაკი, რომელი წარჰკიდებია უპირატესთა გვამთა მხოლოა. იგივეობა ადგილისა არ შემეძლო დამეცვა. მოქმედებანი, თუცა სხვადასხვა ადგილს აღსრულდებიან, ეგრეც ერთი მეორეზე დამოკიდებულ არიან“... ამრიგად, შოთას პოემის ბუნებრივი განვითარება არღვევს რუსულ-ფრანგულ დრამატურგიაში იმ დროს გაბატონებულ წესებს, რადგან, როგორც თვით ოქროპირიც შენიშნავს, ნაწარმოებში მთავარი ამბავი ნესტანდარჯჯანის ძებნაა. ამიტომ ავტორისათვის შეუძლებელი ხდება ადგილისა და დროის ერთიანობათა დაცვა.

¹ გ. ერისთავი, თხზულებანი, გვ. 7, 1936.

როგორია პიესის კომპოზიცია?

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“ სიუჟეტურად ორი პარალელური ხაზი ვითარდება. პირველია: ფარსადან მეფე, მისი ასული ნესტან-დარეჯანი და ნესტანის მიჯნური — ამირბარი ტარიელი; მეორეა: როსტევენი, მისი ქალიშვილი თინათინი და სპასპეტი ავთანდილი — თინათინის სატრფო. ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის სამიჯნურო თავგადასავალი პოემის ძირითადი ნაწილია, რომელსაც, ერთი მხრივ, ავთანდილ-თინათინის ამბავი უკავშირდება, ხოლო, მეორე მხრივ, — ახალ მოტივთა მთელი რიგი.

ავთანდილ-თინათინის სიყვარულის მოთხრობა შეიცავს დამოუკიდებელ სიუჟეტს, რომელზედაც პოეტს შეეძლო ცალკე ნაწარმოები შეექმნა.

პროფ. მიხეილ ჩიქოვანის თვალსაზრისით „ვეფხისტყაოსანი“ ორი სხვადასხვა პოემა-რომანის შეერთებას წარმოადგენს¹.

პოემის დრამატიზაციისათვის ყველაზე რთულია ამ ორი სიუჟეტური რკალის (ავთანდილ-თინათინისა და ტარიელ-ნესტან-დარეჯანისა) ერთ სცენურ რკალში მოქცევა. ეს საკითხი პირველად ჩვენმა დრამატურგმა წამოკრა და სწორად გადაწყვიტა.

ამის შესახებ ოქროპირ ბაგრატიონი აღნიშნავს:

„როსტევენი მეფისაგან იმიტომ მიეყავ ხელი ამბავს, ვინადგან რუსთაველის წარმოდგენა გვინდოდა, და რუსთაველი როსტევენითგან მოჰყვება ამბის თხრობას, და თუ სხვაგვარად გაგვეწყო, სხვა რამე იქნებოდა და არა რუსთაველის ამბავი. აგრეთვე თუ დამეწყო ფარსადან მეფისაგან, მაშინ ორი შესავალი იქნებოდა: ერთი — ტარიელის გამიჯნურება და მეორე — თინათინის ტანტზე ასვლა და ავთანდილის ამბავი, ვინადგან ავთანდილ არის პირველი მიზეზი ნესტან-დარეჯანის პოენისა. ამას გარდა რაკი წარმოვადგენდი ტარიელის გამიჯნურებას, ხორაზმშას სიკვდილს, ტარიელის გაჭრას, ნესტან-დარეჯანის დაკარგვას და დავარის სიკვდილს, ტრალედია უჩემოდ თვით ამითი დასრულდებოდა, და სხვა ახალი ტრალედია და მოქმედება უნდა წარმომედგინა; როგორც თინათინმა გაგზავნა ავთანდილ ტარიელის საქმენელად, როგორც იპოვა და როგორც გამოიხსნა ნესტან-დარეჯანი, და ეს მეორე ტრალედია იქნებოდა, და თუ ტარიელის მიჯნურობის ნაწილს რასმე წარმოვადგენდი, მაშინ უმსგავსო და უხმარ იქნებოდა, და ვამჯობინე

¹ ხალხური ვეფხისტყაოსანი, მეორე გამოცემა, გვ. 62, 1937.

რუსთაველს შევდგომოდი, ვინადგან რუსთაველი უკეთ მსახურსა ხრობს*.

მაშასადამე, ავტორმა ამჯობინა „რუსთაველს შესდგომოდა“, ნაწარმოები მისებრ არაბეთის ამბიდან დაეწყო, ავთანდილ-თინათინის სცენური რკალი შეეკრა და მერე ვეფხისტყაოსანი გმირის ცხოვრება წარმოედგინა.

ოქროპირ ბაგრატიონის პიესა ძირითადად შოთა რუსთაველის სიუჟეტს იმეორებს, თუმცა მასში ავტორისეული რამდენიმე სურათიც მოიპოვება. რაც შეეხება ტექსტით სარგებლობას, ამ მხრივ ოქროპირი დიდ თავისუფლებას იჩენს: რუსთაველის თექვსმეტმარცვლოვან ლექსებთან ერთად, საკუთარ თექვსმეტმარცვლოვან, თოთხმეტმარცვლოვან და ათმარცვლოვან ლექსებსაც იყენებს, დაკავშირებად მოქმედებისა და შესაბამად თეატრისა*.

ოქროპირი შოთა რუსთაველის საუკეთესო მიმბაძველად ჩაითვლება. მის ნაწარმოებზე რუსთაველის სტილის გავლენას ნათლად ვხედავთ. ოქროპირის ლექსები შესრულებულია სამაგალითო მხატვრული ოსტატობით.

მესამე მოქმედება ვრცელია. მწერალი აქ ტარიელ-ნესტან-დარეჯანის თავგადასავალს უმეტესად შოთას ლექსებით გადმოგვცემს, სხვაგან, ყველა მოქმედებასა და სურათში, კი ოქროპირის ლექსები სჭარბობს.

დრამის მოქმედ პირთაგან, რომელთაც შოთას პოემით არ ვიცნობთ, აღსანიშნავია: ზორა — თინათინის მსახური და ფერია — ნესტან-დარეჯანის მოახლე ქაჯი.

პიესაში აგრეთვე გამოყვანილია ქორო — მგალობელთა გუნდი. ოქროპირის მართლწერა საკმაოდ თავისებურია. მის პიესაში ე. წ. „ხმარებიდან განდევნილ ასოებს“ (ა, ბ, კ, ჯ...) იშვიათად ვხვდებით.

ყურადღებას იპყრობს ჰაეს ხმარება. ეს ბგერა გრამატიკულ ფუნქციასაც ასრულებს (ჰყვა, წარჰკიდებია, ჰყოპმანობთ, ჰპრძანებ, დაჰბრუნდი...) და ხშირად პოეტურ სამკაულადაც გვევლინება (ჰსჯობს, ჰსცნო, ჰსცემენ, განჰსკერიტეთ, ჰსწყურებოდა; ჰსწორი, ჰაზრი, ჰინდოეთი, ჰფიცრი...).

ოქროპირი ფართოდ იყენებს ტმესსაც¹. მის ლექსებში პრევერბიან ზმნას უმთავრესად დაერთვის ცა ნაწილაკი (გაცაწყურება,

* შოთას პოემაში სხვადასხვა ტმესი (ვე, ცა, ღა, ვითა), რა, ვინ) უხვად მოიპოვება. ამ საკითხზე იხ. აკად. აკაკი შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები. ნაკვეთი პირველი, გვ. 252. 1942.

მოცაკედა, დაცაშვრებიან, დაცამკოდეს, დაცაქენგბა, ნოცაპრატენ
 და...).

პიესა ინარჩუნებს რუსთაველის სულს, ნათქვამ-ნააზრდეს, გვი-
 ნერგავს უწინდეს პატრიოტულ გრძნობას, გვიპრობს მისი ზნეობ-
 რივი ზემოქმედების ძალა. ამ ნაწარმოებსაც გმირობის, მეგობრო-
 ბისა და სიყვარულის მარადი საკაცობრიო იდეები ასულდგმულვებს.

ჩვენ აქ წარმოვადგენთ პიესის შინაარსს და ოქროპირის რჩეულ
 ლექსებს.

პიესა იწყება თინათინისა და ზორას საუბრით. ზორა თინათინს
 ამ სიტყვით მიმართავს:

გარდიყარეთ, ბატონო, ღრუბელთ ვეგ ჩერონი,
 ინათლეთ პირთა თქვენთა შუქნი სატრფოდ მჭვირონი,
 დღეს მიიღოთ არაბთა გვირგვინი და სკვიპტრონი.
 გახდნენ საბედნიეროთ ზეიმნი საერონი.
 მამა თქვენი მაღალი, ხელმწიფე თვითშპყრობელი,
 თქვენის სათნოებისა და ღირსების მცნობელი,
 სამართლად ტახტს აღვიყვანს, სოფლის მანათობელი,
 ზედა გამოგვიბრწყინდი, მზე ყოვლთ მაცხოვრებელი.
 დედოფალო, თვით უწყით თქვენ ჩემი ერთგულება,
 რას ვგრძნობ, ანუ კელავ გული როგორ მომელხინება,
 მაგრამ რასთვის ხართ ეგრე, რაა ეგ მოწყინება?
 როცა ხარობს ყველაჲ, რათა გაქვს დაქმუნება?

თინათინის დახასიათებით, როსტეგანი არაბეთის უებრო ამეფე
 იყო. მან ააშენა ქვეყანა და გაანაჯგურა მტერი.

მთავარნი და ერები, მის ქველობის მზილველნი,
 მდაბლად მის საფარვლისა არიან ვედრებულნი,
 სამართლობას მოუცავს მისნი საბრძანებელნი,
 მართალნი იხარებენ, ძრწიან ძვირის მყოფელნი.

გულმა ვით დასთმოს, — განავრძობს იგი; — შწარე ფიქრი, რომ
 მამაჩემი მოხუცდა, მძიფეა მისთვის ხელმწიფის ტვირთი, მისი სა-
 უკუნო განშორების უამი ახლოვდება.

ჩემთვის, ქალისათვის, ძნელია გვირგვინის დადგმა, ხმლის აღ-
 მართვა, მტერთან შეხვედრა.

ზორას სიტყვით, წესისამებრ,

მამათ სამკვიდრებელსა მიიღებს მარად შვილი,
 თვით შშობელთა ვისთვის აქვთ დღე-ღამე გატეხილი?

იმათია ყოვლი ცთა და ყოველი სურვილი,
რომ ხარობდეს მას შემდეგ ნაყოფი მათი ტკბილი.

სიყრმის გამო შიშმა არ შეგიპყროს, გამოუცდელიობისაგან გული
არ შეგიკრთეს, იმედად გეყოლება ავთანდილი — შეუღარებელი
სატრფო და გმირთა გმირი.

თინათინის თქმით

თვით ეგე ჰყოფს უმეტეს ჩემსა საღონებელსა,
ვაი თუ ამა ტახტმა, ზე აღვდივარ რომელსა,
ჟფრორე დამაშოროს მას ჩემსა საყვარელსა,
ვისაჟვის ჳირი ლხინად მიჩნს, ვისთვის დავთმოზ სოფელსა.

ავთანდილი უმორჩილესად ვეედრება თინათინს, რათა უკანას-
კნელ ერთგულ მონად იგულვოს.

ამ სიტყვით ნაწყენი თინათინი ამბობს:

ეგ რა მესმა, რას ნიშნავს ეგე შენი თხრობილი?
ანუ შენ აღარა ხარ ჩეი თანა შეზრდილი?
ასრე ვითა შემცვლიდეს ახალი მდგომარობა,
რომ გულიდგან გარდვიგდო მე შენი მეგობრობა!..

ავთანდილს სწამს, რომ თინათინის კეთილი გული არ გასწი-
რავს და თხოვნას შეუსრულებს. იგი თინათინისადმი ტრფობასა
და თავგანწირვას ასე გამოხატავს:

ახლოს მყოფს გერიდები, შორეს გიახლოვდები,
დაგტრიალებ ყოველთვის, თავსა შემოგვევლები.
დღის ნათელი, ღამისა კვლავ ჩერონი ბნელები,
ტყენი ხშირნი, თუ მთანი, თუ ტურფანი ველები,
ყველა მე წარმომიდგენს შენთ თვალთ სიტრფოებასა,
დავძაბუნდი, მივეცი თავი მოძაგებასა.
არ მოველი ჳირთა ხსნას, არც ცეცხლთა დავსებასა,
ერთს წყალობას გენუკვი, ერთს გკადრებ ვედრებასა:
გამისტუმრე, სადაცა ჯავრი გჳირდეს მტრებისა,
მუნ ვადიდო ბრწყინვანი თქვენის ჯავარებისა...
და თუ ბედმა მიცრუა, თუ მუხთლად განვიწირე,
მაშინც სვიან ვყო თავი, რა რომ დღენი შეგწირე.

თინათინმა უბასუხა:

მაგ შავ მოწყინებითა გული მე გამიგმირე,
ნურას იჳვობ უბრალოდ, იმხნე თავი იგმირე!

თუმცა მე და შენ შორის დანახეთქი დიდია,
 თუმც გვირღვევს სვიანობას სოფლის წესი ფლიდია,
 შენია გული ჩემი და მაქვსცა იმედია,
 რომ არ ვიქმნე ბედისგან საწყლად განაკილია.

მეფე შემობრძანდება. ისმის საყვირთა ხმა, ქორო ზოტბას ჰგალობს. როსტევანი სიტყვას წარმოსთქვამს:

თუ დიდებითა ჩემითა მოცულა მთლად სოფელია,
 თუ მოვასვენე მე ერი ესე ორმოცი წელია,
 თუ მკლავი ჩემი და ხრმალი მტერთათვის საზარელია,
 ყველა ამისა განგება ღვთისა მალლისა მქნელია.
 სიბრძნემან მისმან იცოდა ჩემი სიმართლე გულისა,
 არ ვიურვებდი არა დროს, ჩემისა ქმნად სურვილისა:
 სხვა არა მიჩნდა თუ არ ქმნა ჩემისა ვალდებულისა,
 დაცვა ქვრივთა და ობოლთა და სიმართლისა სრულისა.

როსტევანი თინათინს ტახტზე აიყვანს, საკუთარი ხელით გვირგვინს დაადგამს, სკიპტრას გაღმაცემს და პორფირს წამოახაზამს. გაიმართება მეჯლისი, ცეკვა-თამაში. როსტევანი ჩაფიქრდება. ავთანდილი და სოგრათი ჰკითხავენ მოწყენის მიზეზს. გადასწყვიტეს სანადიროდ წასვლა, რათა როსტევან-ავთანდილის მშვილდოსნობა გამოსცადონ (პირველი მოქმედება).

მოჩანს მდინარის ნაპირი — ტყიანი და ბორცვებიანი ველი. დგას ორი კარავი როსტევან-თინათინისათვის. შორს ტარიელი ზის და ტირის. მონადირეთა ქორო გალობას ასრულებს. თინათინი მოგვითხრობს, თუ როგორ გამოიხსნა იგი ავთანდილმა ფათერაკისაგან, როცა საოცარ მხეცს შეხვდა.

ავთანდილმა შეჯიბრში გაიმარჯვა და როსტევანი გაახარა. ნახეს წყლის პირას უსაზღვრო მწუხარებაში მყოფი მტირალი რაინდი, რომელსაც შეპყრობა დაუპირეს.

ვეფხისტყაოსანი უმაღლე გადაიკარგა. თინათინმა დაავალა ავთანდილს უცხო მოყმის ნახვა.

თინათინ-ავთანდილის განშორებას ოქროპირი ასე გადმოგვცემს:

თინათინი

მაშ, წახვალ, აჰა დამიდგეს დღე ერთობ საზარელია,
 შენი შორ ყოფნა, ვაიმე, ჩემთვის რა დიდი ძნელია;
 უშენოდ ჩემთვის დღითაცა ნათელი იყოს ბნელია,
 ყოვლთა თვის მწარე სიკვდილი მექმნესცა სასურველია.

ეს გგკონდეს წინდად ჩემისა მტკიცისა სიყვარულისა სურვილთა ამა გულისა შენადმი შემქვეალულისა; ესე ბაზმანდი ქირთ შორის მამყარებელი გულისა, დამხსნელი ყოვლთა ზაკვათა ბნელისა მის უფესკრულისა. ეს მარად, ჩემო საყვარო, შენ გკონდეს მოუშორები, მტერთა ზედ გამოგადგება, გზანი წინ გიდგან შორები. ზედ ჩემი სახე ხატია, სხვადასხვა არეზარები, მე მომიგონებ მას ზედა, როცა რომ დაეყურები.

ა ვ თ ა ნ დ ი ლ ი

შენი გაყრა გულისა ჩემსა შენზე უფრო ეძნელება, რა მოშორდეს მზისა შუქი, ყვაელიცა დაცაქნება; თავი ჩემი შემოგწირო, აღვასრულო შენი ნება, ესე იყოს ჩემთვის მეტი იმედი და მოღხინება. შენი სურათი მექმნების სანუგეშინოდ გულისა, უუბრყვილესი ცეცხლისა ალითა დადაგულისა. ეს ძღვენი უძვირფასესი ყველა განძისა სრულისა, გამამხნევეები ჩემისა მკრთალისა სიყვარულისა მაგით მიბოძე სიცოცხლე, დღენი ამეგზნენ ნათელნი, მაგით ვერიო ქირებთა, რაგინ შერამხვდენ მე ძნელნი, ჭიმედობ არა დაგვიწყდნენ ჩემნი სურვილნი ფიცხელნი, მოიხსენებდე ხანისხან, ცრემლებთა მდიან რომელნი. მე მოსწრაფებით დავტკიპო მთანი, ბორცვნი და ბარნია, ვნახო სხვადასხვა არენი, სხვა ნათესაეთა გვარნია, ვერ შემაბრუნონ მტერებთა, რა გინდ რომ დამხვდნენ მძლავრნია,

შენთ ბრძანებათა მარადის მქონდეს მე სახსომარნია. თუ კი ღმერთი შემეწევა ვპოვო ის ყმა დაკარგული, თუმცა ხამდეს მოვიარო ქვესკნელისაც არე სრული, თუ მიმუხთლა ბედმან ჩემმან, შეივედრე ჩემი სული, მოიხსენე შენთვის ესე მძაფრი ჩემი სიყვარული ჩვეულებრივ აღმიმართე სახსოვარად მე სამარე, ჩემი შენდა სამსახური მოწყალებით შეიწყნარე, ჩემს საფლავზე ჩამოაგდე სიბრალულის ცრემლი ბარე. ჩრდილი ჩემი ანუგეშე, საიქიოს ანეტარე!..

თ ი ნ ა თ ი ნ ი

მაგას როგორ შეუზნებდი, ასრე ვითა გადაგწირო, შე სიყვდილი შენი მესმას და კვლავ მზის შუქს დავემზირო!

რა სამარე აგიშენო, რასა ჰქვიან დაგიტირო?
თუ შენ მოკვდი, მეცა მოვკვდე, თავი ჩემი რად ვიძვირო?!
მაგრა ფიქრითა ბნელითა გულნი რად დაგვიკრთებიან,
კეთილისათვის მავალთა ცანიც ეხმარებიან.
ღვთისავე მადლი დაგიცავს, გზანი თუმც გრძელნი

გზედებიან,

მოხვალ და დღენი ნათელნი კვლავ გამოგვიბრწყინდებიან.

ავთანდილმა სპასპეტობა შერმადინს მიანდო და დაუბარა: თუ
„აქეთ სამ წელს არ მოვიდე“, მეფეს აცნობე ჩემი სიკვდილი და
ადასრულეთო ნაანდერძევი (მეორე მოქმედება).

თეატრი წარმოადგენს კლდეთა და შესაზარა ადგილს — ტა-
რიელის ქვაბულს, რომლის წინ მდინარეა, შამშნარი და ათასწლო-
ვან ხეთა ტყე.

ავთანდილი ფიქრობს:

ძლივ ჩემ ბედმა მიმახვედრა კვალსა ჩემგან ნაძებარსა,
მაგრამ როგორ მიუახლდე კაცსა ეგზომ მიუკარსა?
ანუ მომკლავს, ანუ მოვკლავ, ვიქმ საქმესა უმეცარსა,
აქ მოუცდი, ვირე ვპოვებ ღონეს რასმე მოსაგეარსა.

ავიდა ხეზე და ფოთლებში დაამალა. ესმოდა მეგობართა ტი-
რიელის ხმა და ძახილი.

როცა გამოქვაბულიდან გამოვიდნენ, ასმათმა ტარიელი დარჩია:

კმარა, ეგე დამიჯერე, ნუ მოიკლავ თავსა ტკბილსა,
მხნეობდე და დასძალვიდე ბედსა ჩვენსა ამა წბილსა.

ვით გავსძლო, — პასუხობს ტარიელი, — გულში ჩაუჭრობილი
ცეცხლი გიზვიზებს, ხედვა მიმძიმს, „მომიგლო ყოვლი ღონები“,
იმედი დამეკარგა. საბრალოვ, რატომ კვანებო ჩემთვის.

წადი სოფელში, იშვნივ კვლავ დღეთა სინათლენია,
დასტოვე მხეცთა სადგური, ესე კლდენი და ტყენია,
მე მიმანებე ჩემს ბედსა, ცრემლი არ ახლად მდენია,
ჩემ საახლებად კმარიან აქა მხეცთ სიმრავლენია.

ასმათი

მაგასა რასა მიბრძანებ, ეგე რა მოვისმინეო,
რა ვქენ ბედკრულმან ასეთი, თავი რით მოგაწყინეო?
ანუ რახ ვაქნევ სოფელსა, მისით რად მოვიღზინეო?
შენ აქა მარტო გაგიშვი და კიდევ დღე ვიჩინეო!..

ტ ა რ ი ე ლ ი

შემინდე, დაო, გაწყინე მე გლახ შმაგითა ენითა,
 მაგრამ თვით იცი, ვითა ვარ მე საწუთროსა თმენითა,
 შენა ხარ ჩემი ნუგეში, ერთგულებითა შენითა,
 სალბუნი წყლულთა, რომლითაც კას მოუცავარ ზენითა.

ავთანდილი მივიდა ასმათთან, რომელმაც იგი ტარიელს შეახვედრა. ტარიელმა მას მოუთხრო თავისი ცხოვრების ამბავი. დრო-დადრო გულშეწუხებულ ტარიელს წყლით ასულდგმულეზდნენ. ავთანდილი მიმართავს ასმათს:

სიცოცხლესა გაეყრება. მომაშველე წყალი ჩქარა,
 ნახე, ბედმან ლხინსა შემდეგ მყისვე როგორ დამამწარა,
 ამის უკან რას ვარგივარ, როგორ გავსძლო მე, რაგვარა...
 მოცაბრუნდა, წყალმან ცივმან სევდა გულსა უკუ ჰყარა.

ნესტან-დარეჯანმა ტარიელს ხვარაზმშაჰის შვილის მოკვლა დაავალა. ოქროპირის სიტყვით ტარიელი განაგრძობს:

თათბირი და გაშორჩევა ესე მეტად მომეწონა,
 მოვახსენე, სული ჩემი აღრიდგანვე დაგემონა;
 მეკეთილა, ეგე ვქნათო, რაცა ღმერთმან მოგაგონა,
 ესე ვთქვი და გავეყარე, წამოსვლამან დამაღონა.

ნესტან-დარეჯანი გადაკარგეს. ტარიელი სატრფოს ეძებდა. რა ესე მესმა, გავშმაგდი, მომეცა თრთოლა და ზარი, გაიქერ, ჩავჯექე ნავშიგან, მისი კვალისა, მდეგარი, ოცი თვე უკლებ ვიარე, მოვლე ყოვლთ ზღვათა საზღვარი, მაგრამ სიზმარშიც ვერ ვნახე კაცი მის ამბის მთხრობარი.

ამის შემდეგ

ყველა მომწყინდა, კაცთ ვანიც ჩემთვის ძნელ მოსათმუნდა,
 ფრიდონსა გამოვეთხოვე, მან მომცა ესე ცხენია,
 აქ მოველ, დევთა წავუღე ესე ქვაბი და ტყენია,
 ჩემს ვაებასა ხმას სცემენ მხეცნი და ესე ღრენია.

უკანასკნელად ტარიელი ეუბნება ავთანდილს:

აწ შემიწყალე, ნუ დამწვავ კვლავ წვითა უცხელესითა,
 მე რომე ცეცხლი მედების, არ ნავზებთა კვესითა;
 ვერ დაშრეტ, შენცა დაიწვი სოფლისა ქნისა წესითა,
 წაღი, დაბრუნდი, შეიქვეც მუნითვე შენი მზესითა.

ავთანდილმა ფიცი დასდო. მეგობარს შველა აღუთქვა. მოქმედება მთავრდება ავთანდილის შემდეგი სიტყვით:

ღმერთსაცა ესე რად ექმნა, ეგეთნი დაებადენით,
 აღარ შეგყარნა, გაგყარნა, ხელი გქმნა ცრემლთა დადენით,
 სდევს ფათერაკი მიჯნურსა, განჰსკვრიტეთ, გაიცხადენით,
 თქვენ ერთმანეთი არ მოგხვდესთ, მე სულნი ამომხადენით.
 ნუ გეშის, ღმერთი უხვია, თუმც სვენი გქონან ძვირები,
 რა სასაუბრო პირია; ვერ შემაკრთობენ ჭირები.
 შელამდა. ხვალე, როს ცისკრის კარნი გაიღის მკვირები,
 ვხას შეუღდები, ღვთივ ჩემი ვასრულო დანაპირები.

ავთანდილი გულანშაროშია. მოჩანს ფატმანის ბაღია და აივნისანი ბინა. ფატმანი მარტოა და ამბობს:

რა წამს რომ ვნახე მე აქა ვაკარი ახლად მოსული,
 დავკრთი, გავწითლდი, გავფითრდი, სურვილისაგან ძლეული,
 მყისვე დამესო საბრალოს ლახვარი გულსა ხეული,
 ვერ დავთმე, შეგატყობინე მას, რით მაქვს გული სნეული.

მოახლე მიართმევს ავთანდილის წიგნს. ფატმანის ბრძანებით ბაღში ღზინი გაიმართა, მოჩანგენი ავთანდილის ქებას მღეროდნენ.

ჩქარა, ყველა მოგვიზადე შექცევად და ჩვენად ღზინად,
 ამ ბაღჩაში, შადრევნის პირს, იყოს სუფრა გაცაშლილად,
 მუტრიბნი და მოჩანგენი ქალნი ჩემნი შემოყრილად
 როკვიდნენ და იმღეროდნენ ავთანდილის ქებას ტკბილად.

ქორო გალობდა:

კაცთ ღზინი სრული სიხარული, სიყვარულია,
 უმისოდ გული ბინდმოცული, დაჩაგრულია.
 ვითა ყვავილი, დანამსილი მზის მხურვალეებით,
 ელის ცივ წყაროს, მოჩანჩქაროს, მოუთმინებით,
 ვგრევ დამხმარნი და დამჰქნარნი კვლავ მოვცოცხლდებით,
 როს გვიზის ქალი, ბროლმკვირვალი, ჩვენთვის კრულია.
 და ზღვა და ხმელი, მთლად სოფელი, მით ცოცხალია,
 მოსცემს ნათელსა, ბნელ ქვესკნელსა, კეკლუტთ თვალია,
 ვერცხლი და ოქრო, კაცთ სანატრო, არცა თვალია,
 გულის იმედი, ღზინშემცველი მარტო ქალია.
 სით მოგვივიდი, გამობრწყინდი, მზე შუქმომფენი,
 გულნი ჰკრთებიან და შეგტრფიან, შენგან ნატყვერნი,

მათ სანატრელად, ქირთ დამტკბელად, ჯაქენი აქეთაშენა
 გაპყრი ღრუბელთა შავ და ბნელთა, ნათლობს გულია.
 აქ არ ერგება შელონება, ხარობდეს გული,
 აქა ღიმილი, ტკბილ სურვილი, ჰფლობს სიყვარული,
 გულ სანავარდსა, ფურჩქნილ ვარდსა, დატრფის ბულბული,
 სამოთხის კარი, მჭვირ ცისკარი ჩვეთვის ხმულია.

ავთანდილი და ფატმანი განცხრომაში იყენენ. ჩაჩნავირი მი-
 ვიდა მათთან და შეყვარებულს დაემუქრა. ფატმანს შიში მოერია.
 იგი მიმართავს ავთანდილს:

წადი, თავი მოიჩინე, საქონელიც გააპარე,
 ნუ მიჩვენებ შენს სიკვდილსა, მსწრაფლად თავი მოიგვარე.
 თუ შეიძლო, მოჰკალ იგი სვე მიგვრიდე ესე მწარე,
 დროსა ნურად ნუ დაჰკარგავ, წადი, წადი, აეჩქარე!..

ფატმანი ამბობს:

ლახტი აიღო, გავიდა, მივა მის ყმისა საკვლელად,
 ჰკერენ ერთმანეთსა ხმაღს, ვექმენ მიზეზი სისხლთა
 საღვრელად,
 ვარ ჯოჯოხეთის მუგზური შფოთისა ამაგზებელად,
 ავთანდილც მოვჰკალ, უმანკო შეილთ გაეხდი
 აზომწყვეტელად.

და კვლავცა თვისის შუქითა ღამეს მინათებს მე მთვარე.
 მოჩანგენნი და მგოსანნი მე შემომრტყმიან კვლავ გარე,
 რას გვარგებს ჩანგი, ბარბითი, მღერა გულთ მოსალხინარე,
 თავ წაიგლიჯეთ, ზე დამრთეთ ამ ჟამს გოდების ხმა მწარე!..

ქალებმა მანდილები მოიხადეს, თმები ჩამოშალეს, ტირილი
 მორთეს და გამჩენს შეღალადეს:

ღმერთო, მაღალო, ვედრება შეგვისმინე...
 გაღმოეც ზეცით მაგრილობელი ცვარი
 დაავსე ცეცხლი, ჩვენთვის მგზნებარი.

ავთანდილი დაბრუნდა და მტირალნი გაახარა:

დააცხრეთ ეგე ვაება და ცრემლნი მოიწურენი -
 თქვენი მღევნელი მოცაყვდა, თავი აწ მოილხინენი -.

ფატმანი

მე, ქმარი ჩემი და შეილნი აწერა დავიბადენით,
 ლომო, ქებანი შენიცა ჩვენ ვითა ვადიადენით!..

ფატმანმა აეთანდღის უამბო ნესტან-დარეჯანის თავგადასავალს მან წიგნი დასწერა და გრძნეულ მონას გაატანა ქაჯეთს (მეოთხეტი მოქმედება).

სცენაზეა ნესტან-დარეჯანის სენაკი. სარკმლიდან მოჩანს ქაჯთა ქალაქი და ციხე-კოშკები, რომლებზედაც მცველები იმყოფებიან. ნესტანი ზის. ტირის ფერია — მოახლე ქაჯი. იგი ნესტანის ერთგულია და მზადაა თავი შესწიროს.

დაწყნარდი, მაგას ვერ გასძლებს ვაცი, თუმც იყო

რეალისა,

არ გძინავს, არ სკამ, არა სვამ, არ გაქვს შეშრობა თვალისა, ბევრთ ტყვეთ არა აქვთ ნუგეშად არც სიტყვა შემაბრალისა, თუმც ხარ პატიმრიად, ეგრეც გაქვს პატივი დედოფალისა. თუმც აქა ვარ მოჩენილი, სამსახურად თქვენად მცველად, გული ჩემი შეგემსკვალათ ერთგულებით შეუცვლელად, არაფერსა არ მიბრძანებ რა ვყო მე გლახ შენად შევლად, შენის ცქერით ვიტანჯები, დღეთა კრულთა დამწყველელად.

ნესტან-დარეჯანი

საბრალებლო, შენ რა გრჯის, რასათვის იწყევ სვეთაო, რას იქნევ ამბავთ, ამ ჩემთა შავით ნაქსოვთა დღეთაო, არსით არ არის წამალი ჩემთა დამკირთა სენთაო, ღმერთმა გააწირა, არ ველი კაცთაგან მე ნუგეშთაო.

ფერია

უშენოდ ეგრეც მივმზარვარ, რას სენიც მოგწყლავს

რომელი,

ხარ უცხო ვინმე მიჯნური, გაქვს სულთქმა დაუცბრომელი, მოგშორებია შენი მზე, გულისა მანათობელი, ამაღ მებრალვი უმეტეს, მდის ცრემლი შეუშრობელი. მითხარ, ვინ არის? სად ვძებნო, ვაცნობო შენი ამბავი, ვით ვპოვოთ ღონე რაიმე ჩვენ შენი გასაპარავი. ზედავ, ვით ესე ქალაქი მტერთაგან არს უბრძოლავი, არა დავზოგო შენისა გამოხსნისათვის მე თავი.

ნესტან-დარეჯანი

მე მაგას ვერა, ვერა ვიქმ, ეგე რა მოსაგვარია, გაგაშეებინო მამული, შამა, დედა და გვარია, შენთ ჭირნახულთა ჩემზედა ეგერა მოსაზღვარია, ისევ ეს მიჯობს, მდიოდეს სისხლისა ცრემლთა ღვარია.

სად გავიპარო? სად ვიყო? ადგილსა ვპოვებ რომელსა, სად მივეფარო მე ბედსა, ჩემზედ სასტიკად მწყრომელსა, ვინ შეიწყნარებს სოფელში ჩემებრ ხელ აღუპყრობელსა? მოვძულვებულვარ თვის ტომთა, მამა, დედასა, მშობელსა; წამიხდა ჩემი იმედი და ჩემი სიხარულია:

საცა წავიდე, თან მომყვეს ესევ გულისა წყლულია, ჩემთვის მარტოდენ სიკვდილი არის ნუგეში სრულია. შავმან მიწამან დაულოს ჩემ გვამთა დასასრულია. შენ, საყვარელო, რომელმან მარტოდენ შემიბრალეო, უკანასკნელი სურვილი შენ ჩემი მიითვალეო, როცა რომ მოვკვდე ესე ჰქენ, ამითი შემიწყალეო: ეს ჩემნი შავნი რიდენი საფლავში ჩამაყოლეო. ეს რიდე ჩემი ცრემლითა ეზომჯერ დალტოლვილიო ყოვლ დიდებისგან მალლისა მარტოდენ დამრჩომილიო. ეს არის ჩემი სურვილი და ჩემგან მონდომილიო, შენ გამისრულე წადილი, მომეც იმედი ტკბილიო.

დედოფალი დულარდუხტი ამშვიდებს მტირალ ნესტანს. მას სურს შერთოს იგი ქაჯთა ახლადგარდაცვლილი მეფის შვილს როსანს.

გაუშვი ეგე ტირილი, ისმინე ჩემი თხრობილი, აქა ხარ, ჩემგან ნასყიდი, ტყვე გზასა ზედა პყრობილი, ვინ ხარ, არ ვიციოთ, არცალა გვარია შენი ცნობილი, არა რას ამბობ, მარტოლა, ვდის ცრემლი შეუშრობილი. თუმცა მონა ხარ, გიყურებ ვით საყვარელსა ასულსა. მინდა რომ ცოლად შენ მიგცე როსანსა, ჩემსა ძმისწულსა, დღეს ჩვენ აქ იმას მოველით მტერზედა გამარჯვებულსა, თქვენი რა ვნახო ქორწილი, ვხვდე ლხინსა მომატებულსა. როსან, რომელსა მორჩილებს ქაჯთ ჩინებული ერია, მოყმეა ახალ მოზრდილი და გმირი მკლავძლიერია, პირით ბროლ-ბალახშოსანი, ვითა მზე მშვენიერია, ყოვლ ხელოვანსა ქაჯზედა უმეტეს მეცნიერია. ესეთია, აჰა, ჩემგან დღეს ნამზადი შენთვის ქმარი, ბედსა ნულარ ნუ უჩივი, მოიწყვიტე ცრემლთა ღვარი, მისი შეხზე კეთილობა არვისაა შესადარი, ტყვე ახდები ტახტსა, გედგმის თავს გვირგვინი მნათობარი.

მაგ დიდებისაგენ, — ამბობს ნესტანი, — გული არ მიმიწევს. მე სხვა წყალობას გთხოვთ. მრავალია მშვენიერი ქალი. რად ეტრფისო თქვენი ძმისწული ჩემს ცრემლიან თვალებს.

არა, არ მფერობს გვირგვინი, არც ტახტთა სიმძლავრე,
 ყოველი კაცთა დიდება ჩემთვის არს მოსაწყენია,
 ცრემლია ჩემი ნუგეში და ჩემი მოსალხენია,
 გამიშვი, გნუჟავ, სრას მიჯობს სადღურად კლდე და ღრენია.

დედოფალი განრისხდა:

ეგ არის ჩემი პასუხი და ჩემი სამადლობელი?
 უნათესავო, უგზოკვლო, ტყვე მიყიდისარ რომელი,
 მე დედოფალი მონასა გვეპრობი, ვითა მშობელი,
 დავგიწყებია შენ ზედა ჩემი კეთილი ყოველი.

ჩემი ღმობიერება ამპარტავნობას გმატებს. ტყვეს თხოვნას ვინ
 ისმენს. მან ბრძანება შიშითა და ძრწოლით უნდა აღასრულოს.

მე თქვენ წინაშე, — მიმართავს ნესტანი, — დანაშაული არ მი-
 მიძღვის. ჩვენ ერთმანეთში დავა არ გვექონია. რა ბრძოლა გადი-
 ხადეთ, რომელი ციხე-ქალაქი შენ ხმლითა დაგიმონია?“ არ იცი
 ჩემი სახელი, ტომი და მამული. გზაზე მიმავალი ქალი მეკობრეებმა
 შემიპყრეს და აქ მომიყვანეს. რად ჩავითვლებიო ტყვედ.

მე არას ვაქნევ თქვენს ტახტსა, არცა რა თქვენს ქვეყანასა,
 შენ ძმისწულისთვის არ გიშლი სხვა ქალის მე მოყვანასა,
 გაიხარებდეთ, იშვებდეთ, თავსა მისცემდეთ ღებნასა,
 მე ჩემსა გზასა გამიშვით, თვარე დაიწყებთ წყენასა.
 მე ნუ გგონივართ უთვისო, ნუ ხართ ამაზე მცთარები,
 ჩემ გამომხსნელად მოვიდნენ ურიცხვნი გმირნი მძლავრები,
 ნუ მინდობილხართ ციხეთა, რაგინდ რომ გქონდეთ მაგრები,
 ჩემი გულისთვის მოგავონ პატიჟნი ათასგვარები.

ღულარდუხტი ნესტანს უქანასკნელ პასუხს აძლევს. ქორწილის
 დღეს დანიშნავს. იგი ბრძანებს:

რადგან ბოროტად შენ ჩემი შეურაცხ მიყავ წყალობა,
 არაფრით მოსდრკი და ჩემი არა ინდომე რძალობა,
 მეცა შენზედა ვიხმარო სასტიკობა და მძლავრობა
 და ძალით მიგცე როსანსა, არა ვქნა ამის ცვალობა.
 თქვენ წადით, ეხლავ მოკაზმეთ და განამშვენეთ ტაძარი,
 ვგრეთვე ჩქარა აცნობეთ, მზად იყოს ქურუმთ მთავარი,
 მოიხმეთ ერი დღეობად, ყველას გაეღოს სრის კარი,
 დღეს როსან დავაქორწილო, გახდეს ზეიმი და ზარი.

ნესტანი სწყევლის სვე-ბედს, მოიგონებს ტარიელს:

წამიხდა ყოვლი ხარება მოშორებითა შენითა,
 მაწვევენ შენსა ლალატსა ძალისა დატანებითა.

მტკიცეა მისი რწმენა:

რადგან, ჩემო საყვარელო, თავი ერთხელ შემოგწირე,
 შენთვის სახლი, მამა, დედა, ჰინდოეთი განვიწირე,
 ახლა უნდა დაგირღვიო, რაცა აღრე შეგეპირე?
 მიჯობს უწინ გული ჩემი გავიგმირო, ეგ ვქნა ვირე.

აღსასრულის წინ ნესტანი წარმოსთქვამს სიტყვას, რომელიც მისი ცნობილი წიგნის სტრიქონებია. ნესტანი ევედრება უფალს, რადგან მშველელი არა ჰყავს და ტარიელს ვერ გასწირავს, თვით-მკვლელობით არ დაისაჯოს:

თუ დღეთა ჩემთა საბელთა ჩემი მომიკვეცს აწ ხელი,
 ნუ დამსჯი, ღმერთო, ამისთვის, მექმენ მოწყალედ
 მომობელი,

აქა გაყრილნი შეგვყარნე, სად არს ნათელი ცხოველი,
 სადაცა ხარობს შენ წინა კეთილი სული ყოველი.

ნესტანი წამოდგება და გულში დასაცემად დანას აიღებს. მას-თან ცხადდება შაფგერემანი, თმაგრძელი და ნაზდიანი ქაჯი ფატმანისა და წიგნს გადასცემს. ნესტანი ძალ-ლონეს მოიკრებს, გამხნევდება. იგი ქაჯს მოუთხოვს:

ღედოფალსა უნდა ძალით, დღეს მომგვაროს აქა ქმარი,
 მაგრამ უწინ გულს გავიპობ, დავეცემი მის წინ მკვდარი.

ფატმანის ქაჯი ცნობას წაიღებს. გაიმართა ქაჯებთან გააფ-თრებული ბრძოლა.

იფხრიწებიან აბჯარნი, ჯაჰვ-მუზარადი-ფარია,
 ისართა გააქვს სრიალი, იღვრების სისხლთა ღვართა...

ტარიელმა, ავთანდილმა და ფრიდონმა გამოიხსნეს ასული. ნესტანი მიმართავს ტარიელის ძმადნაფიცებს: „რა მადლობანი შეგკადროთ, ვართ თქვენგან გაცოცხლებულნი“. ტარიელი ბრძანებს:

დადგეს სისხლის ღვრა, ქაჯები გაიხსნენ დატყვევებულნი,
 ჩემის ხარობით ხარობდნენ ყოველნი შეჭირვებულნი.

პიესა მთავრდება ტარიელ-ნესტან-დარეჯანისა და ავთანდილ-თინათინის ქორწინებით.

ოქროპირ ბაგრატიონის ტრაგედიის მოეპოვება თვალსაჩინო მემკვიდრეული და მხატვრული ღირებულება. ამდენად იგი ფრიად მნიშვნელოვან ფაქტს წარმოადგენს „ვეფხისტყაოსნის“ დრამატიზაციის ისტორიისათვის.

М. Н. АЛАВИДЗЕ

ПЬЕСА ОКРОПИРА БАГРАТИОНИ „ВЕФХИСТҚАОСАНИ“

Р е з ю м е

В 1853 году в Москве на грузинском языке была напечатана пьеса Окропира Багратиони „Вепхисткаосани“.

Трагедия „Вепхисткаосани“ является драгоценным библиографическим памятником. Состоит она из 5 действий и 30 картин. Формат книги 6 X 10, 68 страниц, заключающих 1438 стихотворных строк.

В Руставеловедении эта пьеса до настоящего времени еще никем не изучена.

Окропир (1795-1857) был сыном последнего грузинского царя Георгия XIII-го. В 1803 году царица Мария взяла его с собою в Россию, где и провел он всю свою жизнь.

Пьеса „Вепхисткаосани“, которая была написана и напечатана в России, является интересной во многих отношениях.

В предисловии автор упоминает тех, которые впервые выразили желание поставить „Вепхисткаосани“ на сцене. Он отмечает, что в 1805 году Годердзи Пиралишвили написал на русском языке трагедию в пяти действиях под заглавием „Наследник престола Индии или любовь к родине“, которая не была поставлена на сцене.

Первая идея инсценировки „Вепхисткаосани“ принадлежит Георгию Эристави, который написал только одно действие пьесы.

О. Багратиони пытается в пьесе соблюдать правила классицистической драмы, но содержание поэмы не дает этой возможности, так как главное содержание произведения — это искание Цестан-Дареджан. Поэтому автор не может соблюдать единства места и времени.

Трагедия эта начинается событиями в Аравии, потом передаются приключения Таризля и Цестан-Дареджан. В трагедии повторяется сюжет Руставели, хотя и имеется несколько оригинальных эпизодов. В отношении пользования текстом, автор допускаетвольности: наряду

с шестнадцатисложными руставелевскими стихами встречаются собственные шестнадцатисложные, четырнадцатисложные и десятисложные стихи автора — „для приспособления к театру“.

Из действующих лиц, не встречающихся в поэме. Руставели, следует отметить Зору, слугу Тинати и Ферью — прислугу Нестав-Дареджан. В пьесе выведен хор.

Орфография Окропира довольно своеобразна. В его пьесе редко встречаются так называемые „вышедшие из употребления буквы“ (а, ё, з, з...).

Обращают на себя внимание некоторые языковые явления.

В пьесе удержан дух Руставели, его помыслы. Она внедряет глубокое патриотическое чувство, в ней, также как и в поэме Руставели, проповедуются общечеловеческие идеи героизма, дружбы и любви.

Эта трагедия имеет большое художественное и научное значение; она является важным фактом в деле драматизации „Велхистгаосана“.

გიორგი სამხარაძე

ი. ჭავჭავაძის ესთეტიკის ფოლკლორული წყაროები

დიდ ქართველ მწერალსა და გამოჩენილ მოაზროვნეს ი. ჭავჭავაძეს შეეძლო გაემეორებინა სიტყვები, რომლებიც გოეთემ ეკერმანთან საუბარში განაცხადა:

„სამყარო ისე დიდია და მდიდარი, ხოლო ცხოვრება ისე მრავალფეროვანი, რომ არასოდეს არ ამოიწურება საბაბი ლექსისათვის. მაგრამ ყოველი ლექსი უნდა დაიწეროს შემთხვევის გამო, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მისი დაწერის საბაბსა და მასალას სინამდვილე უნდა იძლეოდეს. კერძო შემთხვევა გადაიქცევა ზოგადად და პოეტურად სწორედ იმის გამო, რომ იგი გადამუშავებულია პოეტის მიერ. ყველა ჩემი ლექსი დაწერილია შემთხვევის გამო, ყველა ისინი გამოწვეული არიან სინამდვილის მიერ და ღრმად აქვთ გადგმული ფესვი მასში. ჰაერიდან აღებული ლექსები მე არარაობად მიმაჩნია“.

ამ სიტყვებს, სხვა ფორმებში, ი. ჭავჭავაძე მართლაც არა ერთხელ იმეორებდა, როგორც რეალისტი შემოქმედი.

ი. ჭავჭავაძის ლიტერატურულ პრაქტიკასა და აზროვნებაში მტკიცედაა დამკვიდრებული ხელოვნების, მხატვრული სიტყვის რეალისტურ-საზოგადოებრივი კონცეპცია. იგი დიდი, ღრმა რეალისტური ლიტერატურის ფუძემდებელი და ტიპური წარმომადგენელიცაა.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ქართული კლასიკური პოეზიის უდიდესი ვარსკვლავი, ქართული მწერლობის შესანიშნავი მემკვიდრე და საზოგადოებრივი აზროვნების ტიტანი — ი. ჭავჭავაძე 60-იანი წლების სხვა სახელგანთქმულ მოღვაწეებთან ერთად განსაკუთრებულ სიყვარულსა და პატივისცემას იჩენდა ხალხური შემოქმედებისადმი, ზეპირსიტყვიერი, ფოლკლორული საუნჯისადმი. ი. ჭავჭავაძეს ღრმად ჰქონდა გააზრებული ხალხური

პოეზიის ესთეტიკური, შემეცნებითი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური დანიშნულება. მან კარგად იცოდა, რომ ყოველ ხალხურ ძეგლს, რომელი ჟანრისაც არ უნდა იყოს იგი, ასაზრდოებს შორეული ისტორიული, კულტურული, ეთნოგრაფიულ-ყოფითი, სოციალური და პოლიტიკური რეალური ვითარება, რომ იგი შეთხზულია „სინამდვილის მიერ და ღრმად აქვთ გადგმული ფესვი მასში“.

ი. ჭავჭავაძის ესთეტიკურ შეხედულებებში, მის პუბლიცისტურ-კრიტიკულ წერილებსა და მხატვრულ ქმნილებებში ხალხური ხელოვნებისა და, კერძოდ, ფოლკლორის აქტუალური პრობლემები მჭიდროდაა დაკავშირებული ხელოვნების უტილიტარისტულ, რეალისტურ თეორიასა და პრაქტიკასთან. ეს პრობლემა აქამდე არაა მეცნიერულად შესწავლილი.

ფაქტია, რომ დღემდე გამოცემული ლიტერატურის ისტორიის სახელმძღვანელოებში, აგრეთვე ცალკე კრიტიკულ ნარკვევებში სრულებითაც არ არის გარკვეული ი. ჭავჭავაძისა და ფოლკლორის ურთიერთობის პრობლემები.

ჩვენი პოეტი რომ თავის ესთეტიკურ კონცეპციებში ფოლკლორის რეალისტური თვალთახედვით უდგებოდა, ამას მჭერმეტყველურად ადასტურებს ბევრი მაგალითი და მათ შორის ერთი შაირი, რომელიც ი. ჭავჭავაძემ დაბეჭდა თავის გაზეთში:

აღზდექი, ქარო ძლიერო,
 დაგლიჯე არე-მარეო,
 საერთო ტანჯვა-წუხილსა
 ღრუბელი გადაჰყარეო,
 ამო, გააქრე სიბნელე,
 შენც, გაბადრულო მთვარეო,
 და დაანახვეთ სამშობლოს
 ქვეყნის ტკიბილი და მწარეო...

* * *

ყოველი ეპოქის გენიოსი შემოქმედი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული პოეტურ ფოლკლორთან. ზოგ შემთხვევაში ფოლკლორის შთაგონების წყაროც იყო და შემოქმედების პირობაც. ხალხური შემოქმედება ამ შემთხვევაში მწერლის ესთეტიკური შეხედულებისა და განსჯის განუყრელ ნაწილს წარმოადგენდა. ი. ჭავჭავაძე, ისე როგორც XIX საუკუნის ბევრი სხვა რეალისტი მწერალი, ღრმა ფესვებით იყო გადაკვანძული თავისი ქვეყნის ხალხურ პოეზიასა და ეთნოგრაფიასთან. ი. ჭავჭავაძეს არა ერთხელ განუცხადებია, რომ ფოლკლორი ხალხის სიბრძნის უტყუარი სარკეა. ხალხურ შემოქმე-

დებამი რელიეფურად დახასიათებულია უძველესი დროიდან მოყო-
 ლებელი სოციალური ცხოვრება, ტომთა და კლასთა ურთიერთობა.
 ლეგენდებში, ზღაპრებში, გადმოცემებში, სიმღერებში, ლექსებში,
 მითებში, შაირებში, ანდაზებში, არაკებში, გამოცანებში, ისტო-
 რიულ და სასულიერო მითოლოგიაში, ეპოსში, ლირიკაში, სამეურ-
 ნო წლის ბრუნვასთან დაკავშირებულ რიტუალებსა და სააკვნო-
 ჰანგებში მეტნაკლები სინამდვილით არის დახასიათებული ხალხის
 ცხოვრება, კლასობრივი ანტაგონიზმი, ყოფა-ცხოვრება, ოჯახური
 და საზოგადოებრივი გარემო, ადამიანის განცდა, ხალხის პოეტური
 ტალანტი, შეხედულება ბუნებაზე და ა. შ. ფოლკლორი უდიდესი
 განძია ყოველი ერისათვის, იგი მისი პოეტური და კულტურული
 დონის, შემოქმედებითი და მხატვრული ფანტაზიის ნაყოფი და
 საზომიცაა.

ფოლკლორი ი. ჭავჭავაძეს, როგორც მოაზროვნესა და მწერალს,
 აინტერესებს არა როგორც თვითმყოფადი, ესთეტიკური კატეგო-
 რია, არა როგორც მხატვრული ტკბობისა და განცდის ობიექტი,
 არამედ ფოლკლორული ნაწარმოები ილიასათვის წარმოადგენს
 ისტორიული ვითარების, ისტორიული სიტუაციის ანარეკლსა და
 მხატვრულ უკუფენას. ნალხური პოეზია ი. ჭავჭავაძისათვის წარ-
 მოადგენს ისტორიაში ნამდვილად მომხდარი მოვლენის ქეშმარიტსა-
 და უტყუარ დოკუმენტს — ზოგჯერ ნამდვილობის სწორ სურათს,
 ხოლო ზოგჯერ პოეტიზირებული აქცენტით წარმოადგენილს.

„ფოლკლორი მკიდროდ არის დაკავშირებული სინამდვილესთან.
 ზოგიერთ უბანზე, სხვა ზედნაშენთან შედარებით, ის უფრო ახლოს
 დგას ბაზისთან (მაგალითად, შრომის ლექსები და სიმღერებში, მა-
 გიური პოეზია). ყველა საზოგადოებრივ წყობას — პირველყოფილ
 უკლასო საზოგადოებას, მონათმფლობელობას, ფეოდალიზმს, კაპი-
 ტალიზმსა და სოციალიზმს თავ-თავისი ფოლკლორი ახასიათებს.
 ყოველმა კლასმა თავისი შესაფერი სიტყვიერება შექმნა... ფოლ-
 კლორი ისტორიულ ხანაში კლასთა ბრძოლის მძლავრი იარაღი
 იყო. კლასი კლასს უპირისპირდებოდა სულიერი კულტურითაც.
 ფოლკლორი ამ უკანასკნელის მრავალმეტყველ გამოხატულებას
 წარმოადგენდა. განსაკუთრებით მას მწერლობას მოკლებული, და-
 ბეჩავებული კლასები იყენებდნენ, როგორც სოციალური ბრძოლის
 ბასრ და მასობრივ საშუალებას“¹.

¹ შიხ. ჩიქოვანი, ქართული ფოლკლორი, სახელგამი, 1946, გვ. 10-11;
 აკადემიკოს კ. ქეკელიძის რედაქციით.

ფოლკლორი გაუზარგლებლ ყანასა ჰგავს. მის წიაღში ჩამატებულია საუკუნეთა სიმდიდრე. ჰემშარიტად, სამართლიანად ვეძახით მას დიდებულ საუნჯეს, „ხალხის სულს“ (მ. გორკი).

მოსწრებულად დაახასიათა იბსენმა ფოლკლორული ნაწარმოები: „დაბეჭდილი გმირული ლექსი რაღაც ძველი გამოდის, ფერწასული და, თუ გნებავთ, მოდადავიწყებული. ხალხის პირში კი გმირულ ლექსს ასაკი არა აქვს“.

ხალხური შემოქმედებისაგან ბევრითაა დავალებული ყოველი დიდი პოეტი, პროზაიკოსი თუ დრამატურგი. წარსულისა და თანამედროვეობის მწერლებს სწამთ ხალხური პოეტური შემოქმედების მხატვრული სიძლიერე, შემოქმედების ძალა, მელოდია და ესთეტიკური სიმშვენიერე. ა. ს. პუშკინი გაცხადებული კითხულობდა: „როგორ უნდა მოვიქცეთ, რომ რუსული ლაპარაკი ვისწავლოთ ზღაპრის გარეშე? არა, ეს ძნელია, შეუძლებელიც არის. და რა სიმდიდრე, აზრი და შინაარსია ყოველ ჩვენს ანდაზაში? რა ოქროა, რა მშვენიერებაა ეს ზღაპრები? თვითელი — თითო პოემა“.

ხალხური შემოქმედება მალალი პოეტური შთაგონების ნაყოფია. იგი ჩვენი წარსულის, სახელოვანი ისტორიის პირუთვნელი, მკერმეტყველი და მიუდგომელი მემატიანეა. რაც ოფიციალურ დამწერლობასა და ლიტერატურაში საცენზურო პირობების გამო შეზღუდული და აკრძალული იყო, იგი ფოლკლორში სრული სახით გამოვლინდებოდა. ხალხური ნაწარმოები, როგორც ი. ჭავჭავაძე იტყოდა ხოლმე, ხალხის გულიდან მონაბერი სიმართლეა. იგი მხატვრულად ოსტატურია, ხერხემლიანია, იდეურად გამოკვეთილია, ეპოქის მსოფლმხედველობით პირობადებულია. მას გამოუვლია ისტორიის გაუვალი ტვერი და ქარიშხალი, ჩვენამდე მოსულა სრულყოფილი სახით. ხალხურ ნაწარმოებს ვერ აშინებს ზეპირი ტრადიცია და თაობიდან თაობაზე გადასვლა. იგი იცვლება, ხანდაზმული ხდება, მაგრამ არ იფანგება, არ ცვდება. ამავთა მისი ჯადოქრობაცა და უცნაურობაც.

ა. წერეთელი — ქართველი ხალხის უნიკიერესი მომღერალი — წერდა: „ხალხური პოეზია უტყუარი სარკეა გადასული ცხოვრების, და ისტორიის მტკიცე საძირკველი, და ამიტომაც ცნობილია დღეს ყოველ განათლებულ ერისაგან ერთ უპირველეს საჭიროებად. ჩვენი ქართული „ზეპირგადმოცემები“ მით უფრო შესანიშნავი არიან სხვებისაზე, რომ კერძო მნიშვნელობას გარდა, მსოფლიო ხასიათიცა აქვთ... არსად ისე გავრცელებული არ ყოფილა „მეზღაპრობა“, „მესტვირობა“, „მეშაირობა“, როგორც ჩვენში! საშ-

ვილიშვილთ გადმოიცემებოდა ხოლმე ერთი მეორისაგან ასეთი: „და ათასი წლის ამბები, და ამის გამო უმაღლეს წერტილამდე იყო აყვანილი ჩვენი სახალხო პოეზია“¹.

ი. ჭავჭავაძე თავის სამწერლო და საზოგადოებრივ მუშაობაში მნიშვნელოვან ადგილს უთმობდა ზეპირსიტყვიერებას. იგი მაღალ შეფასებას აძლევდა ხალხის პოეტურ ნიქს, წარმოსახვის. ძალას, გამილ და უნარიან ფანტაზიას, რაც ჩაქსოვილია ხალხურ შემოქმედებაში. ი. ჭავჭავაძე ფოლკლორის მკვლევარი, ქომაგი, გამომქვეყნებელი და მხატვრულ ნაწარმოებებში იშვიათი ვირტუოზობითა და ოსტატობით გამომყენებელი იყო. რა თქმა უნდა, ი. ჭავჭავაძე აძლევდა რა მაღალ მნიშვნელობას ზეპირსიტყვიერებას, ამით იგი გამოხატავდა მის მკვიდრო და კეთილმყოფელ დამოკიდებულებას ქართველი ხალხისადმი, მისი ეროვნული, პოლიტიკური და სოციალური პრობლემებისადმი.

ხალხთან სიახლოვე მაშულისა და ხალხისადმი სიყვარულის უწყევ ძალად გადაიქცა. „მაშულისადმი უანგარო სიყვარული პატარაობიდანვე შეჰყვა ილიას, მეტისმეტად უყვარდა ბაასი გლენკაცებთან, მეტადრე მოხუცებულებთან. ჰკრეფდა და აგროვებდა ზღაპრებს, ანდაზებს, გამოცანებს. უყვარდა მესტვირეები და სიამოვნებით უგდებდა ყურს. საზოგადოდ კი მუსიკას არა სწყალობდა, და არც ესმოდა. მე იმისი მარტოდ მარტო ერთი სიმღერა მახსოვს. ხშირად ოთახში ბოლთასა სცემდა და უცნაურის კილოთი ღულუნებდა:

Английский лорд,
 Свободен и горд“,

გადმოგვცემს თავის მოგონებაში ილიას სიყრმის მეგობარი კობტა აფხაზი².

მსოფლიო მხატვრული კულტურის საუკეთესო წარმომადგენლები ყოველთვის მიმართავენ და უხვად სარგებლობდნენ ხალხური შემოქმედებით. ორგანული კავშირი არსებობს ხალხურ პო-

¹ აკაკის კრებული, № 1, 1897, III განყ. გვ. 1; იხ. აგრეთვე აკად. კ. კეკელიძე, ბაში-აჩუკის ერთი ეპიზოდისათვის, აკაკი წერეთელი, საიუბილეო კრებული, 1940; მ. ჩიქოვანი, აკაკი წერეთლის ლექსების ფოლკლორული ვარიანტები, ჟურნ. ჩვენი თაობა, 1940, № 6; გ. სამხარაძე, აკაკი წერეთელი და ქართული ფოლკლორი, ქუთაისის პედაგოგიკური სემინარი, ტ. 1; მ. ი. ჩიქოვანი, ქართული ფოლკლორი, სახელგამი, 1946, გვ. 430-446.

² ლიტერატურული მემკვიდრეობა, გვ. 564, 1935.

ეზიასა და ინდივიდუალურ შემოქმედებას შორის. ი. ჯავახიშვილი კარგად იცოდა ბ. ბელინსკის სიტყვები იმის შესახებ, რომ „ხალხის იმეტი იქცევა თავის დიდ აღმამიანებს, როგორც ნიადაგი მცენარეებს, რომლებსაც იგი წარმოშობს“.

იშვიათად ვნახავთ ისეთ მწერალს, რომელსაც თავის შემოქმედებაში არ გამოეყენებინოს, რა თქმა უნდა, მეტნაკლები მასშტაბით ხალხის პოეტური სიტყვის საუკეთესო, შთამაგონებელი სახეები, ტიპაჟი, გამომსახველობითი ხერხები, პეიზაჟები, სალექსო ხოში, მელოდია და ა. შ. ყოველი ერის მწერლობა აღმოცენებულია ხალხური პოეზიის ტრადიციების საფუძველზე, მათ შორის ისტორიულად ურთიერთშემოქმედების გამანაყოფიერებელი გავლენა შეინიშნება¹.

ი. ჯავახიშვილი თავის ზოგადს ესთეტიკურ შეხედულებათა მწყობრ-სისტემაში ფოლკლორის პრობლემას იმიტომაც დაუთმო ეგოდენ მნიშვნელოვანი ადგილი, რომ იგი საუკეთესო, ექვიმუტანელ საშუალებას წარმოადგენდა ხალხის ფართო მასების ცხოვრების შესასწავლად მისი მრავალფეროვანი გამოვლინებებით. მ. გორკი არა ერთხელ მიუთითებდა იმის შესახებ, რომ ხალხის ნამდვილი ისტორიის ცოდნა, ამ ისტორიის ძირითადი ეტაპებისა და ფორმაკების გათვალისწინება ყოველად შეუძლებელია ზეპირსიტყვიერებაში შემორჩენილი რეალიების გათვალისწინების გარეშე. ფოლკლორი ჩვენ ერის ისტორიის სწორ სარკედ გვესახება. ფოლკლორისტიკა ძალზე მნიშვნელოვან სამსახურს უწევს ისტორიულ მეცნიერებას მთელი რიგი ფაქტების კეზმარიტების დადგენის საქმეში, როგორც

¹ М. Азадовский, Литература и фольклор, 1938; Ю. Соколов, Русский фольклор, М. 1936; კრებ. Советский фольклор, 1939; А. Н. Веселовский, собр. соч., т. I; მის. ჩიქოვანი, შოთა რუსთაველი და ქართული ფოლკლორი, კრებ. რუსთაველი სკოლაში, 1937; მისივე ქართული ფოლკლორი, 1946. გვ. 380-465; ქს. სიხარულიძე, აკაკი წერეთელი და ხალხური შემოქმედება, კრებ. აკაკი წერეთელი, საიბრ. გამოც. 1940; М. Сперанский, Русская народная словесность, т. II, 1919; მ. ჩიქოვანი, ხალხური ვეფხისტყაოსანი, 1937; მისივე, აბუსერიძე ტბელის თხზულების ფოლკლორული წყაროები, საქ. სსრ მეცმ. აკად. მოამბე, ტ. V, № 7, 1944; ა. ხაჩანაშვილი, ქართ. სიტყ. ისტ., ტ. I, 1904; კ. კეკელიძე, ქართ. ლიტ. ისტ., 1941; ალ. ბარამიძე, ნარკვ. ქართ. ლიტ. ისტორიიდან, ტ. I; თ. ბეგიაშვილი, აკაკი და ქართ. პოეტ. ფოლკლ., თურ. კომ. აღზრდ., 1940 წ., გ. სამხარაძე, აკაკი წერეთელი და ქართ. ფოლკლორი, პედიისტ. შრომები, ტ. I, 1937; ქს. სიხარულიძე, ვაჟას პოემა „ეთერი“ და ხალხური „ეთერიანი“, 1940; გ. სამხარაძე, ლერმონტოვი და რუსული პოეტური ფოლკლორი, პედიისტ. შრ., ტ. VI, 1946.

ამის შესახებ მოსწრებულად შენიშნავდა პოლ ლაფარგი თავის წიგნში — „კულტურის ისტორიის ნარკვევები“. წერილობითი წყაროები, მატეანეთა ფურცლებზე ასახული ისტორიული ფაქტები, ამბები და ქრონიკები იესება ხოლმე ფოლკლორულ ძეგლებში დაცული ცნობებით. ი. ჭავჭავაძეს ამ მხრივაც აინტერესებდა ქართული ზეპირსიტყვიერება.

სწორედ ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში ი. ჭავჭავაძეს, როცა 1880 წელს წერდა:

„ჩვენი ხალხისა და ქვეყნის ისტორია მეტად ბნელია და შეუმუშავებელი. ჩვენს ისტორიაში ან სულ არ არის ფაქტები ჩვენის ხალხის ცხოვრების შესახებ და, თუ არის კანტი-კუნტად სადმე, ისიც მეტად საეჭვო. ჩვენ ვამბობთ მარტო იმისთანა ფაქტების თაობაზედ, რომელშიაც ერაობ ხალხი იჩენს თავის-თავსა, თავის თვისებასა, თავის მონაწილეობასა ისტორიაში. ერთის სიტყვით, ჩვენის შიდა ცხოვრების ისტორია ჯერ ფარდააუხდელია და უცნობი ჩვენგან. ჩვენი „ქართლის ცხოვრება“ ხალხის ისტორია კი არ არის, მეფეთა ისტორიაა, და ხალხი კი, როგორც მომქმედი პირი ისტორიისა, ჩრდილშია მიყენებული, თითქო ხალხის ისტორიის შესამეცნებლად საკმაოა კაცმა იცოდეს მარტო მეფეთა ისტორია“¹.

ამ ბრძნულ მოსაზრებებში ი. ჭავჭავაძის ესთეტიკის ერთი მხარე მკაფიოდ არის დახასიათებული. იგი აღიარებს ხალხის როლს, მისი შემოქმედებითი შრომის, ხალხის სოციალური ძალის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. ისტორიას ჰქმნის ხალხი, კულტურის მშენებელი თვითონ ხალხის ტალანტია. როგორც ი. ჭავჭავაძე, ისე მ. გორკი ცოტა გვიან — 1908 წელს — სასტიკად ილაშქრებს დ. ოვსიანიკო-კულიკოვსკის, ვს. მილერის, ვ. კელტუილისა და სხვ. ანტიხალხური შეხედულებების წინააღმდეგ, როცა წერდა: „ხალხი მარტოოდენ ის ძალა როდია, რომელმაც შექმნა ყველა მატერიალური ღირებულება, იგი სულიერი ღირებულების ერთადერთი დაუშრეტელი წყაროც არის: იგი დროის, სილამაზისა და გენიალური შემოქმედების მიხედვით პირველი ფილოსოფოსი და პოეტია, რომელმაც შექმნა დედამიწის ყველა დიადი პოემა, ყველა ტრაგედია და უდიდესი მათ შორის — მსოფლიო კულტურის ისტორია“².

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. V, გვ. 201.

² М. Горький, О литературе, гв. 374.

ამავე აზრით ამბობდა მ. გორკი: „ხელოვნება ინდივიდუალური ბუნებისაა. შემოქმედების უნარი მხოლოდ კოლექტივს აქვს. ზეგის ხალხმა შექმნა, ფიდიასმა კი იგი მარმარილოთი განასხეულა მხოლოდ“... „იქვიანი ოტელი, უნებისყოფო ჰამლეტი, გარყვნილი დონჟუანი — ეს ტიპები შექსპირსა და ბაირონზე ადრე ხალხმა შექმნა“... „...მილტონი და დანტე, მიცკევიჩი, გოეთე და შილერი მალღებოდნენ და უფროდაუფრო ზევით მიიწევდნენ მაშინ, როცა ამათ ფრთებს ასხამდა კოლექტივის შემოქმედება“... გორკი იქვე დასძენს: „მე არამც და არამც არ ვამცირებ ამ პოეტების მსოფლიო დიდებას და არც მსურს შევამცირო მე ვამტკიცებ მხოლოდ, რომ ინდივიდუალური შემოქმედების საუკეთესო ნიმუშები გვაძლევენ საუცხოო განსაზღვრულ ღირებულებებს. მაგრამ ეს ღირებულებები უფრო ადრე შექმნეს სახალხო მასების კოლექტიურმა ძალებმა“¹.

* * *

ქართული პერიოდული ჟურნალ-გაზეთების რედაქტორები და გამომცემელები, მათ შორის ი. ჭავჭავაძე, დიდ ყურადღებას აქცევდნენ ეთნოგრაფიის, ხალხური კილოების მასალების, ფოლკლორული ძეგლების ჩაწერას, შესწავლასა და გამოქვეყნებას. ზეპირსიტყვიერება მათი ზრუნვის, ყოველდღიური მუშაობის საგნად გადაიქცა. ამის შედეგია ის, რომ 70-80-იანი წლების გაზეთები, სიყვარულით ბეჭდავდნენ პოეტურ და ეპიკურ ფოლკლორს².

მართლაც ი. ჭავჭავაძე, აძლევდა რა სერიოზულ მნიშვნელობას ზეპირსიტყვიერებას, როგორც ხალხის კულტურული მოღვაწეობის ხელთუქმნელ საუნჯეს, თავის გაზეთში — „ივერიაში“ სისტემატურად აქვეყნებდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში შეკრებილ ხალხურ ნაწარმოებებს. იგი რედაქციის კარებს ფართოდ უღებდა მთიდან თუ ბარიდან ნიაღვარივით მომსკდარ ხალხურ ლექსებს, სიმღერებს, ზღაპრებს, ანდაზებს, შელოცვებს, გამოცანებს, რიტუალთა აღწერებს. ამ მოსაზრებას ადასტურებს ი. მანსვეტაშვილის „მოგონებიდან“ ერთი ადგილიც:

„ვისაც ძველი „ივერიისათვის“ თვალი უღვევებია, ეხსომა, რომ ლექსები ძალიან იშვიათად იბეჭდებოდა მაშინ. მიზეზი ის იყო, რომ ილია ძალიან მკაცრად და სასტიკად ეკიდებოდა ლექსებს და

¹ М. Горький, Статьи, 1905-1916, 2 изд., стр. 16-17.

² დაწვრილებით იხ. მ. ი. ხ. ჩიქოვანი, ქართული ფოლკლორი, 1940, გვ. 146-193.

ძალიან ბევრს მოსთხოვდა მელექსეს. როცა ლექსების დაფიქსირება მოგიხდეთ, ნუ დაივიწყებთ ჭკვიანურ თქმულებას:

თავი ყველას ნუ ჰგონია
მელექსეთა კარგთა სწორი,
განა-ლა სთქვას ერთი-ორი
უმსგავსო და შორი-შორი.

თუ რა არის უმსგავსო ლექსები, ადვილად გასაგებია, — დარიგებას გვაძლევდა ილია: თუ ლექსში შეგხვდეთ სიტყვები: საგანი, ფიგურა, ვარდი, ბულბული, მთვარე და სხვა ამისთანეები, ბოლომდე ნულარ ჩაიკითხავთ, გვერდზე გადაადგეთ, დროს ნუ დაჰკარგავთ. ეს ლექსი კი არ იქნება, არამედ უსაქმო კაცის ნაცოდვილარი, ლექსად ნაჯღაბნი. რასაკვირველია, ამით რიცხვში არ მოჰყვებოდნენ ილიასი, აკაკისა, ვაჟა-ფშაველასი და ხალხური ლექსები. მაგრამ ილია და აკაკი ისეთი ძუნწები იყვნენ, რომ „ივერიას“ ამათი ლექსების ნახვა არ ჰღირსებია“¹.

ჩვენი საკითხისათვის არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ი. მანსვეტაშვილის განცხადებას ი. ჭავჭავაძისა და ფოლკლორის ჟრთიერთობის შესახებ. ი. ჭავჭავაძის ესთეტიკურ შეხედულებებს ნათლად გაგვირკვევს ეს ადგილიც:

„რაც შეეხება ხალხურ ლექსებს და ვაჟა-ფშაველას, ამით ყოველთვის დიდი ადგილი ეთმობოდათ გაზეთში. ვბეჭდავდით აგრეთვე დავითაშვილის ლექსებს, თუმცა იმასაც ბევრი მდარე ლექსები მოჰქონდა ხოლმე, მაინც რედაქციის კარს არ ვუხშავდით: ესეც იმავე ხალხური პოეზიის წარმომადგენელი იყო“².

ი. ჭავჭავაძე დიდ პატივს სცემდა ი. დავითაშვილს, დაბალი ფენიდან გამოსულ პოეტს³. ილია მის შემოქმედებაში მშრომელი ხალხის ფიქრსა და აზრს ხედავდა; ი. დავითაშვილი შემოქმედებითად ხალხურ კილოებთან და პოეზიასთან იყო ძუძუნაწოვები. ი. დავითაშვილის დასაფლავებაზე წარმოთქმულ სიტყვაში ი. ჭავ-

¹ ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებანი, გვ. 101; ი. მანსვეტაშვილი თავის შესანიშნავ „მოგონებანში“ მთელ რიგ სხვა საკითხებთან ერთად იშვიათი სისრულით წარმოგვიდგენს ილიას საზოგადოებრივ-კულტურულ პროფილს. პრობლემის სისრულისათვის საინტერესოა არტურ ლეისტის „საქართველოს გული“ და ნინო ნაკაშიძის „მოგონებანი“, 1946.

² ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებანი, გვ. 101.

³ იხ. დოქ. კ. მეძველია, პროლეტარული ლიტერატურის მთავრები ი. დავითაშვილის შემოქმედებაში, სახელგამი, 1932.

ქავაძემ წაიკითხა ი. დავითაშვილის ხალხურ კილოზე დაწერილი ლექსი:

კაცი ხარ კაცად შობილი,
 კაცი გიყვარდესო...
 ეკლესიას დახვიდოდე
 ყოველ უქმე დღესო.
 დავითნი და სახარება
 ორივე იქავ ძევსო.
 იმათში ესე სწერია:
 კაცი გიყვარდესო,
 კეთილისათვის ბოროტად
 თუ ვინმე გხდიდესო, —
 სამაგიეროს ნუ უზამ,
 დეე, თვით მიხვდესო!..
 ჩვენსა მხსნელსა ეს დაჰმართეს,
 კაცთა მოყვარესო...

ამ ლექსის წაკითხვის შემდეგ ი. ჭავჭავაძე აგრძელებს სიტყვას: „ეს აზრები, ეს გრძნობა, ეს სიტყვა ქართთ მობერილი არ არის. ეს მარგალიტები იმ ზღვიდამ არის ამოღებული, რომელსაც ერის გულს ეძახიან. აქ არაფერია ნათხოვარი“¹.

ი. ჭავჭავაძე თავისი გაზეთით ხალხური შემოქმედების მხარდამკერი და პოპულარიზატორი იყო. ილიას მუშაობა, როგორც ზეპირსიტყვიერების გამომქვეყნებელ-გამავრცელებლისა, დაუფასებელია ქართული ფოლკლორმცოდნეობის ისტორიაში. მისი ღრმა რწმენით, ფოლკლორის შეკრებას, ხალხში ფართოდ გატანას — „დიდი გავლენა უნდა ჰქონდეს ხალხის გონებისა და ცნობიერების განვითარებაზედ, ეროვნულ წარმატებაზედ“². ამ სიტყვებს ი. ჭავჭავაძე პრაქტიკულად ანხორციელებდა. გაზეთ „ივერიაში“, უხვად ბეჭდავდა რა ხალხური შემოქმედების სხვადასხვა ჟანრის საუკეთესო ნაწარმოებებს.

რაოდენ მაღალმხატვრული, ქანდაკებასავით ჩამოსხმული და ორნამენტივით განზომილია ის ხალხური ლექსები და სიმღერები, რომლებიც ი. ჭავჭავაძემ გამოაქვეყნა „ივერიაში“.

ნეტავ ვიცოდე, ვინ გიყვარს,
 ცისკარო ლურჯო ცისაო,

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. IV, გვ. 173.

² ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. II, 1941, გვ. 504.

ნეტავ ვიცოდე ვინ გიყვარს,
 ღაღანა ვარდო მთისაო,
 ნეტავი ჩემი გაგხადა,
 ყვავილო ედემისაო,
 და თუნდა მომკლა მაშინვე,
 მსგავსო მთვარის და მზისაო¹.

ხალხს აქვს ტრფიალების, მიჯნურობის წმინდა, ნაზი, ლირიკული განცდა. ამგვარი რკალის ლექსებში დაფასებულია ქალი, მისი საზოგადოებრივი ღირებულება, სილამაზე. შიგ აძგერებულია ვაჟის ვული, მისი მოლოდინის სიხარული და ჟრუანტელი. ვაჟები ტკბილ-მოუბარი და მოქარგული ენით ამკობენ ქალიშვილებს. ი. ჭავჭავაძემ ხალხური სატრფიალო ლირიკის ბევრი ნიმუში დაბეჭდა. აი, ზოგიერთი მათგანი.

ქალო, მესმა ქება შენი,
 უცხო თემსა მიაბეგსა,
 სანახავად გადმოვიქერ,
 მაგრამ ჯაქვით დამაბეგსა;
 არ მალირსეს ნახვა შენი,
 ყველგნით მახე დამიბეგსა,
 თვალსა ჩემსა ნახვა შენი
 ვაჰ, თუ დაუგვიანდესა².

საქართველოში გავრცელებული ხალხური ლექსების დიდი უმრავლესობა პირველად ი. ჭავჭავაძის „ივერიის“ ფურცლებზე იქნა გამოქვეყნებული.

ავიღოთ რამდენიმე ნიმუში:

გოგო, შენს მოღალატესა
 მალლა ღმერთი გაუწყრესა,
 ომში შეტანილი ხმალი
 მარაკშიაც გაუტყდესა,
 იალბუზის მინდორზედა
 ნიაღვარიც აუდგესა,
 წყალ-ძლიერ მოწყურებულსა
 წყაროს წყალიც დაუშრესა,

¹ გაზ. ივერია, 1894, № 24.

² გაზ. ივერია, 1892, № 128. აქ კიდევ ბევრი სხვა ლექსია გამოქვეყნებული, რომლებიც რედაქციისათვის შეუკრებია ვინმე მეთვალყურეს.

გოგო, შენს მოლაღატესა
 მალლა ღმერთი გაუწყრესა¹.

„ივერიის“ ნომრებში (1886-1889 წლები) სისტემატურად იბეჭდებოდა აფორიზმები და ანდაზები („საანდაზო ლექსები, ამოკრეფილნი „ვეფხისტყაოსნიდან“, „ქილილა და დამანადამ“ და „გურამიშვილიდან“). „როცა მკვლევარი ვაზ. „ივერიის“ კომპლექტებს ათვალერებს, განცვიფრებული რჩება ილიას დაუშურველი მუშაობით (განსაკუთრებით 1886, 1887, 1888, 1889 წ-ში). ილიას სული და ავტორიტეტი გაზეთის ყოველ პწკარში გამოსჭვივის. აი ეს საანდაზო ლექსები ხომ ერთი შეხედვით უბრალო რამეა, მაგრამ, ვინაიდან ეს აფორიზმები ასე სათუთად დალაგებული „ივერიებში“ იყო დაბეჭდილი, ილიას ავტორიტეტის წყალობით ხალხში სწრაფად გავრცელდა და ამით ნაირფერობა შესძინა ქართულ ლიტერატურას“². ი. ჭავჭავაძე ბეჭდავდა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მიმოხილვებს. მაგალითად, 1881 წლის № 1 „ივერიაში“ გამოქვეყნდა ალ. ყაზბეგის „გადაკარგული მხარე“, რომელიც მიმოხილვას წარმოადგენს გ. რადდეს თხზულებაზე „ხევსურები და ხევსურეთი“.

ი. ჭავჭავაძე ხშირად იმეორებდა მის მიერ გამოთქმულ აზრს იმის შესახებ, რომ საჭიროა ხალხის ცხოვრების, ზნე-ჩვეულებებისა და საჭიროებათა შესწავლა ფოლკორული ნაწარმოებების გზითა და საშუალებით.

„ივერიაში“ დაიბეჭდა ქიზიყში შეკრებილი შელოცვანი: მკვალვის, თვალში მოხვედრილის, კიის, მგლის პირის შეკვრის, ტყლიპის, ქალის მუტლის, შეშინებულის³. აქვე გამოქვეყნდა ლეგენდარაფ. ერისთავის ლექსითურთ „ქალი-აყვანა“ (შილდასა და ყვარელს შუა პატარა გორას ჰქვია). რ. ერისთავი ლექს ასრულებს:

იქვე დგას ჯდღესაც ის გორი, თითქოს მინდვრების
 მცველია,
 „ქალი-აყვანა“ დაარქვეს, რადგან იმ მწყემსის მკვლელია,
 იქ ახლო-მახლო სოფლებში სულ ყველა ამის მოქმელია,
 ასე გავიგე ყველასგან ამბავი ძველის-ძველია⁴.

¹ ვაზ. ივერია, 1892, № 136.

² საანდაზო ლექსები, ილია ჭავჭავაძის ამოკრეფილი, წინათქმა და შენიშვნები ი. გ რ ი შ ა შ ვ ი ლ ის ა, თბ. 1935, გვ. 14.

³ ივერია, 1885, № VIII.

⁴ ივერია, 1882, № 3, გვ. 67-68.

ი. ჭავჭავაძის „ივერიამ“ ხელი მოჰკიდა საქართველოს კულტურაში გავრცელებული ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ ვარიანტების პუბლიკაციას. (მაგ., „ტარიელი და ნესტან დარეჯანი“, ზღაპარი ს. ჭალაში გაგონილი და ჩაწერილი სოლოლაშვილისა)¹.

„ივერია“ დიდ ინიციატივას იჩენდა გარდასულ დროთა სახალხო რიტუალებისა და წეს-ჩვეულებათა აღწერებისა და ტექსტების გამოქვეყნებაში. რიტუალები თანდათან დავიწყებას ეძლეოდნენ, იკარგებოდნენ. ამ შემთხვევაში ი. ჭავჭავაძე ხელმძღვანელობდა ისტორიული თვალსაზრისით. ქართველთა უძველესი რელიგიისა და სულიერი კულტურის მიუგნებელი საფეხურების დასადგენად შელოცვების, დალოცვებისა და დამწყალობების ტექსტების შეურყენელად, პირვანდელი სახით შემონახვას ფასდაუდებელი მნიშვნელობა აქვს. გახ. „ივერიაში“² ი. ჭავჭავაძე ბეჭდავს საახალწლო ფშაურ დალოცვას:

„გწყალობდეთაო ლაშარიო, ხახმატიო, გმირ-კობაღეო, ბერ-ბადურაო, გუდანო, იახსარაო; გწყალობდეთაო მაღალი ღმერთო, იმ დიდის ხემწიფის დავლათის: თაობითაო, დასტურ ხელო-სანთაო, იქ მყოფ დარბაისელთაო მხეწსაო“.

„ივერია“ მოუწოდებდა სოფლის ინტელიგენციას — მიაწოდონ რედაქციას ხალხიდან ამოკრეფილი მასალები. გამოქვეყნებულ იქნა ხევსურული ხალხური ლექსებიც.

რედაქციამ ამ შაირებს სქოლიოში ასეთი შენიშვნა გაუკეთა: „ეს ლექსები შეუკრებია უფ. როსტომაშვილს და ამას გარდა სხვაც ბევრი. მისგან მივიღეთ მთელი რვეული და შეძლებისამებრ დაგბეჭდავთ. ძალიან კარგი იქნება, რომ სოფლის სხვა მასწავლებელთაც თვისი ყურადღება მიაქციონ ამ ფრიად საჭირო საგანს და როგორც ჩვენს ხალხთან დაახლოებულთა შეაგროვონ გლეხური ლექსები და გამოგვიგზავნონ. ჩვენ დიდის სიყვარულით მივიღებთ ყოველს ამ გვარს და დავბეჭდავთ“.

ამ თვალსაზრისით ინტერესს იწვევს ეთიკური შეხედულების მქადაგებელი ლექსი, რომელიც ლაზრო ახალგაორელის ხელმოწერით გამოქვეყნდა. ამ ლექსსაც აქვს დართული რედაქტორის განმარტებითი შენიშვნა:

¹ ივერია, 1894, № 150. სამი ფტლეტონი დაიბეჭდა, 1894 წ. ივერიის ნომრებში დაიბეჭდა ს. ცაიშვილის წერილები: მეგრელთა ზნე-ჩვეულებანი (ქორწილი, ქელები).

² 1894, № 1.

„ეს ლექსი ჩვენ ერთმა 20 წლის ახალგორელმა გლეხმა შვილმა მრგვიტანა და შეუცვლელად ვბეჭდავთ. ამ ახალგაზრდას სულ ერთი წელიწადია, რაც წერა-კითხვა შეუსწავლია. ვიდრე აზნანი არ იცოდა, ლექსებს ზეპირად სთხზავდა თურმა“¹.

„ივერიაში“ ი. ქავჭავაძემ გამოაქვეყნა ბატონყმობის პერიოდის ხალხური ლექსები:

მინდორშია დამეძინა, დამეხვია კოლოები,
ნეტავი დამაკოცნინა აზნაურის გოგოები.

—:—

ბატონმა თოფი მაჩუქა, ნახევარი ვერცხლიაო,
ჩვენი კნენის ჩაკოცნა ნახევარი ცეცხლიაო.

—:—

წინათ აზნაურშვილები უწრუწუნებდნენ ქორებსა,
ახლა უჭირამთ კომბლები, დასდევენ სოფლის ღორებსა².

ამავე ნომერში დაიბეჭდა ახლადგათხოვილი ქალისა და დედის დრამატიული საუბარი.

„ივერიაში“ გამოაქვეყნდა მასწ. ვ. კობტონაშვილის მიერ ახალციხის მაზრაში ჩაწერილი ისტორიული ხასიათის ლექსი „ერეკლესანი“.

ცამა დაიწყო ღრუბლობა,
სულ დედამიწამ ღვარაო,
ერეკლე აწყვერ მოსულა,
შვიდი დღე-ღამე მდგარაო.
რუსმა აართვა ღალატი,
ქურდულებ გეეპარაო,
უკანაც ველარ დაბრუნდა,
ჯავახეთ მიეჩქარაო,
ასპინძის ბოლოს ავიდა,
იქ მტერი დგებულაო.
იქა ქნეს დიდი დოგუში,
დეღიბაშს უყვეს ძალაო...
სად მიხვალ ჩემო ერეკლევე,
სად მისდევ, ჩემო ლალაო,

¹ გაზ. ივერია, 1894, № 235.

² ივერია, 1885, № VII. ეს ლექსები ჩაუწერია სურამში და რედაქციისათვის მიუწოდებია სოფლის ინტელიგენტს ღონღაძეს.

ხმალდახმალ შევა ქართველი,
 ცხვარივით წამოშალაო.
 შექეცეს არტანულაში,
 სულ წყალი გაამშრალო,
 ასპინძის ბოლოს ლეკები
 ავლაბარს გაიტანაო¹.

მეორე მხრივ, ი. ჭავჭავაძე დიდ ინტერესს იწვევს, როგორც შემკრებ-ჩამწერი ხალხური შემოქმედებისა. როცა სახელოვანი მწერალი დუშეთში მუშაობდა მომრიგებელ-მოსამართლედ, მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა გლეხობასთან, ეცნობოდა მათ გულისტკივილს, შრომას, ფიქრებს, იწერდა მოსწრებულ სიტყვებს, გამოთქმებს, აგროვებდა ზეპირსიტყვიერების საუკეთესო ნიმუშებს. „არ ვიცი, იყო ვინმე ისეთი პირი, რომელსაც გავლენა ჰქონდა პატარა ილიაზედ, — სწერს კ. აფხაზი, — რომელმაც შთაბერა მას გულში სამშობლოსადმი სიყვარული და ხალხური ხელოვნებისადმი სიყვარული. მე მგონია, რომ ეს შემდეგში შეიგნო ილიამ. მეტადრე, როდესაც მომრიგებელ-შუამავლად და მოსამართლედ იყო, სადაც ხშირად ხედებოდა და ახლოს ეცნობოდა ჩვენს ხალხს“².

სწორედ ამ პერიოდში იწყებს ი. ჭავჭავაძე ხალხური სიტყვიერების ჩაწერას. მის მიერ ჩაწერილი ფოლკლორული ნაწარმოებნი ზოგი თვითონვე გამოაქვეყნა, ნაწილი კი პ. უმიკაშვილისათვის გადაუცია.

ი. ჭავჭავაძემ ფოლკლორული ძეგლები ჩაიწერა 1870-1871 წლებში. მათ შორის აღსანიშნავია „ამირანი“, „ბეიანი“, „შენმც დაგლევს სისხლის წყალიო“, „გაგვიძელ, ბერო მინდიავ“, „დუშეთს იყრების ლაშქარი“, „ზურაბის მოკვლა“, „ავარდა ბატონიშვილი“, „ქალაქში ფშავლის შეილები“, „ვერ გაიგეთა, ქართველნო“, „ალალმე, შენი ჭირიმე“, „ირემო, მთასა მყვირალო“, „ქალმა თქვა“ და ბევრი სხვა.

ი. ჭავჭავაძის მიერ ჩაწერილი ხალხური ნაწარმოებები ნომრების მითითებით გამოქვეყნებულია 1937 წელს³.

¹ ივერია, 1894, № 16. ამის შესახებ დაწვრ. იხ. ქს. სიხარულიძე, ქართველი ხალხის ბრძოლა სამშობლოსათვის ერეკლე მეორის ხელმძღვანელობით, ქ. ქუკელიძის რედაქციით, თბილისი, 1942.

² კოხტა აფხაზი, მოგონებანი, ლიტერატურული მემკვიდრეობა, გვ. 56ნ.

³ პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, ნაწ. I, ფ. გოგიჩაიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით, თბილისი, ფედერაცია, 1937.

საკმაოდ მოზრდილი ტექსტებითაა წარმოდგენილი ხალხური საგმირო ეპოსის ამირანის, ბეჟანის ვარიანტები. ზურაბ ერისთავის ვერაგობა არის ასახული ხალხურ ლექსში „შენმც დაგლეეს სისხლის წყალი“.

საჭიროდ მიგვაჩნია ი. ქავჭავაძის მიერ ჩაწერილი ზოგიერთი ხალხური ნაწარმოების პუბლიკაცია.

გავვიძელ, ბერო მინდიაე,
მუხლი მაიბი მგლისაო,
გაიყოლიე უმცროსნი,
ვისაც თავი აქვს ცდისაო¹;

ალალმე, შენი ჭირიმე,
დალალმე, გამათხოვესო,
წითელი კაბა ჩამაცვეს,
საყდარში წამიყვანესო².

ირემო, მთასა მყვირალო,
რად ჩამოვარდი ბარადა?
— მეუღლე ჩემი მომიკლეს,
დავეხეტები ცალადა³.

ლამაზო, შენსა ხევენასა
ლილი მამიწყდა პერანგსა,
გეპოვნოს, — გამამიგზავნე,
მაგ შენი ძმების ლხენასა⁴.

დალამდა და დაჭრა ბინდმა, ცოლეურთან მიდის ბიჭი,
ლამესა ეუბნებოდა:

ამალამდელი ლამეო, ნუ გათენდები მალეო,
საყვარლის უბეს ვეხვევი, ველარ ვიშოვი ხვალეო⁵.

ნეტავი შენ ღულუნელო,
მალლა ზიხარ, ღულუნებო⁶.

¹ პ. უ მ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, ხალხური სიტყვიერება, გვ. 190.

² იქვე, გვ. 216.

³ იქვე, გვ. 266.

⁴ იქვე, გვ. 303.

⁵ იქვე, გვ. 340.

⁶ იქვე, გვ. 340.

ნეტავი მოვეკვდე ხის ძირსა,
 ფოთოლი დამედინოსა,
 მოვიდეს ქალი ლამაზი,
 თვალს ცრემლი მოედინოსა.

ვაჟაკსა გული რკინისა,
 აბჯარი უნდა ხისაო,
 თვალი ქორებულ მკვრეტელნი,
 ხელმუხლი შავარდნისაო,
 ხარი, კამეჩი თავისი,
 ცოლი მოსწონდეს სხვისაო.

ალაზნის პირსა ჰკიდია
 ვაჟის ჯურხაის ფარიო,
 მოუვლის ომის წადილი,
 ხანდიხან შესძრავს ქარიო¹.

ამგვარი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ ეს და სხვა ფოლკლორული ტექსტები მკაფიოდ გვისურათებენ ი. ჭავჭავაძის დამოკიდებულებას ხალხური სიტყვიერებისადმი, მისი იდეური და მხატვრულ-ესთეტიკური ღირებულებისადმი.

ილ. ჭავჭავაძის, როგორც ეთნოგრაფისა და ფოლკლორისტი-სადმი, ინტერესი რუსულ საზოგადოებრივ აზროვნებაში აღძრა მოსკოვის უნივერსიტეტთან არსებულმა ბუნებისმეტყველების, ან-ტროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიის მოყვარულთა საზოგადოებამ. ეს საზოგადოება სცემდა ყოველთვიურ „ეტნოგრაფიჩესკოე ობოზრენიეს“, რომლის რედაქტორიც იყო პროფ. ნ. ა. იანჩუკი. ამ ჟურნალების მასალებიდან ბევრი რამ გამოიყენა აკად. პიპინმა თავისი კაპიტალური სამტომიანი შრომისათვის „რუსული ეთნო-გრაფიის ისტორია“. ეთნოგრაფიული საზოგადოების უცვლელი თავმჯდომარე და ჟურნალის დროგამოშვებითი რედაქტორი იყო ლიტერატურის ცნობილი ისტორიკოსი და ეთნოგრაფ-ფოლკლო-რისტი აკად. ვ. თ. მილერი.

ქართული კულტურის ისტორიისათვის მეტად საინტერესოა ის ფაქტი, რომ „ეტნოგრაფიჩესკოე ობოზრენიეს“ 1908 წლის № 1-2-ის დიდი ნაწილი მიძღვნილია ი. ჭავჭავაძის შემოქმედებისადმი. ბევრ-

¹ პ. უ მ ი კ ა შ ე ი ლ ი, ხალხური სიტყვიერება, გვ. 407.

გან გაყვანილია პარალელები ა. ს. პუშკინისა და ი. გ. ჭავჭავაძის შემოქმედებითს პრაქტიკასა და მსოფლმხედველობას შორის.

ჩვენი ამ ნარკვევის საკითხის ფართოდ წარმოდგენისათვის საჭიროდ მიგვაჩნია ზოგიერთი ამონაწერი მოვიტანოთ ეთნოგრაფიული საზოგადოების სხდომის ანგარიშიდან, რომელშიც წარმოდგენილ მოხსენებათა ნაწყვეტებში დახასიათებულია ი. ჭავჭავაძე — ხალხური პოეზიისა და ეთნოგრაფიის შემკრები, გამოყენებული, შემსწავლელი და დამფასებელი. საგულისხმოდ მიგვაჩნია იმის გახსენებაც, რომ აღნიშნულმა საზოგადოებამ თავისი პირველი სხდომა მიუძღვნა ა. ს. პუშკინს 1899 წლის 25 მაისს.

აკად. მილერის შესავალი სიტყვის შემდეგ საჯარო სხდომას მოუსმენია სამი მოხსენება: „ი. ჭავჭავაძე, როგორც ეთნოგრაფი“, — წაიკითხა პროფ. ალ. ხახანაშვილმა; მეორე მოხსენებით თემაზე — „XIX საუკუნის ქართველი ხალხის ყოფა-ცხოვრება და ზნე-ჩვეულება თავ. ილია გრიგოლის-ძე ჭავჭავაძის ლიტერატურულ ნაწარმოებებში“ — გამოვიდა გ. ჟორდანიას, ხოლო დ. ე. არაყიშვილის მოხსენების თემა იყო „თავ. ჭავჭავაძე და მისი ლექსები ქართულ ხალხურ სიმღერაში“¹.

აკად. ვ. მილერი, ატარებს რა ლიტერატურულ პარალელს ი. ჭავჭავაძისა და ა. პუშკინს შორის, აცხადებს: „თუ ჩვენ გადავხედავთ ორივე — რუსი და ქართველი პოეტის სულიერ თავისებებს, დავინახავთ პოეტური შემოქმედების დიდ ნიჭს, ჩვენ დავინახავთ მსგავსებას ხალხისადმი სიყვარულში, ამ ხალხის ყოფა-ცხოვრების შესწავლის ინტერესში, მისწრაფებაში, რომ ამ ხალხებს მოუტანონ სულიერი სარგებლობა“². მაგრამ ი. ჭავჭავაძე ბედნიერი იყო რუს პოეტზე, რადგან იგი მრესწრო დიდ რეფორმათა ბრწყინვალე ეპოქას... ამ დიდი აქტის პრაქტიკულად გატარების დროს იყო შესაძლებელი მხატვრულად გამოსახულიყო „გლეხთა განთავისუფლების სცენები“ და მისალმებოდა ბატონყმური ინსტიტუტის დაცემას ლექსით: „მესმის, მესმის“. ვს. მილერს იქვე მოჰყავს ამ ლექსის პირველი ორი სტრიქონის რუსული თარგმანი:

Слышу, слышу желанный звук

Павших с народа цепей.

ვ. მილერი ეხება პუშკინის მიერ ჩატარებულ საგანგებო მუშაობას, რის შედეგად მან დაწერა პუგაჩევის აჯანყება, პეტრე დიდის მეფობის ისტორია.

¹ დაწვრ. იხ. ჟურნ. Этнографическое обозрение, М. 1908, № 1-2.

² იქვე, გვ. 119.

ილიაცო, შენიშნავს მილერი, დიდ ყურადღებას აქცევდა ისტორიულ მასალათა შესწავლას, რომელიც მან გამოიყენა პოემაში „დიმიტრი თავდადებული“ და სცენაში „დედა და შვილი“.

„ილია ჭავჭავაძე, — აგრძელებს რუსი მეცნიერი, — საქართველოს მწერალთა ერთი პირველთაგანია, რომელმაც მიუთითა ხალხური შემოქმედების შესწავლის სერიოზულობაზე და უკვე 1873 წელს თავ. რაფიელ ერისთავთან ერთად შეკრიბა და გამოსცა გლეხური სიმღერებისა და ანდაზების პირველი კრებულიო“. „Его деятельность как писателя-патриота, издателя и редактора журналов, беллетриста и практического деятеля, была разнообразна и разнонаправлена, но все стороны ей объединяются любовью к грузинскому народу“.

როგორც პროფ. ალ. ხახანაშვილი გადმოგვცემს, ი. ჭავჭავაძე იყო სრულიად რუსეთის ბუნებისმეტყველების, ანტროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიული საზოგადოების წამდელი წევრი.

ა. ხახანაშვილმა ი. ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილ სხდომას მოაგონა ფრანგი მეცნიერის დე-ბაის მისასალმებელი სიტყვა, რომელიც მას უთქვამს ილიასათვის 1899 წლის 26 ოქტომბერს:

„...მთელი საქართველო აყვავებული ბაღია, ხოლო კახეთი — საქართველოს ბაღი. იქ ბუნება მდიდარია და საუცხოვო. ვაზი ხეებზეა გასული, მის ტოტებს ამძიმებს ქარვისფერი, თუ მუქმწვანე მტევნები. ბროწეულის ხეები მორთულია ყვავილებით თუ ნაყოფით, — თითქოს თვითფერადი ქვებითაა დახუნძული... ბედის მიერ ეს შერჩეული მიწა ყოველთვის მორთულია. იგი გადაჭიმულია ალაზნის მშვენიერ ველზე დაღესტნის თოვლიანი მთების პანორამის წინ... ამ მიწაზე ყვავილები ფერადდებიან და, აი, ერთხელ ამოვიდა თანამოდმეებზე უკეთესი ყვავილი. მზემ დააფრქვია მას ოქროს სხივები... კეთილი ფერია გამოცხადდა გაციხკროვნებული მთვარის სხივებით და ყვავილს კოცნით მიანიჭა პოეზიის უკვდავი გენია. ამ დროიდან საქართველო ამაყობს ყვავილების სილამაზით — თავისი საუკეთესო პოეტით“. ამ სიტყვების შემდეგ ალ. ხახანაშვილი ახასიათებს ი. ჭავჭავაძის მხატვრულ შემოქმედებას, ეხება მას, როგორც შველევარ-ეთნოგრაფს, ზეპირსიტყვიერების შემკრებს, გამომცემელსა და რედაქტორს.

ილ. ჭავჭავაძე, — ამბობს ალ. ხახანაშვილი, — თავის მრავალფეროვანი მოღვაწეობის ყველა სფეროში იყო დაკვირვებული და ენერგიული. ასევე იგი საოცარ ინტერესს იჩენდა ხალხური ენის, სასაუბრო მეტყველების, ლექსიკის, ყოფა-ცხოვრებისა და ფოლკლორის დარგშიც. ყველაფერ ამას ი. ჭავჭავაძისაუვის პრინცი-

პული მნიშვნელობა ჰქონდა. ფოლკლორი ერთ-ერთი ძირითადი წყარო იყო ი. ჭავჭავაძის ესთეტიკური შეხედულებებისა.

ხალხური პოეზიის სხვა სახეააგან პირველად დ. ჩუბინაშვილის „ქართულ კრესთომატიკაში“ მოხვდა ხალხური ანდაზები. ორი წლის შემდეგ, 1848 წლის „ზაკავახსკი ვესტნიკში“, რომელიც ხალხურ სიძველეთა შემსწავლელის პლატონ იოსელიანის ხელმძღვანელობით გამოდიოდა, დაიბეჭდა ხალხური ძეგლი „სიმღერა სამ ლამაზ ასულზე“ („Песня о трех красавиц“)... იმავე ჟურნალში 1853 წელს დაიბეჭდა მთიულთა ხალხური ლექსი ალა მამად-ხანის მიერ თბილისზე შემოსევის შესახებ. ხალხური სიმღერა ზურაბზე, რომელიც კედელში ჩააშენეს, თემად აიღო დ. ჭონქაძემ. ეს მოთხრობა დაიბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“ (1866 წ.). მაგრამ უფრო ორგანიზებულად და ხვაიანად ხალხური პოეზიის ნიმუშებს გზა გაუხსნა ვაზ. „დროებამ“. ფოლკლორისადმი შეუწელებელი ინტერესის მაჩვენებელია 1873 წელს ჟურნ. „კრებულში“ გამოქვეყნებული პოეტ რად. ერისთავის „ხალხური სიმღერები და ანდაზები“.

ალ. ხახანაშვილი წერს ი. ჭავჭავაძის შესახებ: „Пробуждению интереса к народной поэзии много он содействовал как личным участием в записывании народных песен, так и предоставлением страниц своего журнала и газеты в распоряжение лиц, занимающихся собиранием памятников народного творчества“.

უფრო ქვევით ვკითხულობთ: „За кн. Н. Чавчавадзе последовали талантливые поэты из грузин-горцев, братья Разикашвили—по преимуществу настраивающие свою звучащую лиру на народные мотивы. Первым же писателем, поднявшим знамя народности, народного блага, был кн. В. Г. Чавчавадзе“.

როგორც აქედან ჩანს, ი. ჭავჭავაძის შემოქმედებასთან ხალხური პოეზიის სხვადასხვა თანრების დამოკიდებულების საკითხები ისმებოდა ხოლმე მეცნიერებაში, მაგრამ ეს საკითხები მთელი სიგრძესიგანით არ ყოფილა გაანალიზებული, დალაგებული და შესწავლილი. ნამდვილად ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების ელემენტების მეცნიერული შესწავლა, წყაროების გამოანახვა და დიდი მემკვიდრეობის შესწავლა საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში შეიქნა შესაძლებელი.

* * *

ი. ჭავჭავაძე ყოველწლიურად იხდიდა „ილიობას“. ილიის სახელის დღეობა იმ კუთხის ზეიმი და დღესასწაული იყო. იგი წარმოადგენდა, ა. ლეისტის ცნობით, ლიტერატურის, ხელოვნების,

ქვეშარიტი პოეზიის, ამხანაგური პაექრობისა და ხალხური ობის, შემოქმედებითი ტალანტის დათვალეირების ოლიმპოს. ილია ლექსებს ათქმევენებდა ვაჟა-ფშაველას, გრიგოლ აბაშიძეს და ხალხური პოეზიის მოქმედებს.

„ძალიან უყვარდა (იგულისხმება ი. ჭავჭავაძე — გ. ს.) სიმღერა „მუმლი მუხასა“ და ეს იყო მგონი, ერთადერთი სიმღერა, რომლის ასრულებაში თვითონაც იღებდა მონაწილეობას.

მუმლი მუხასა,
 გარს ეხვეოდაო;

დაიწყებდა ილია და ბოლოს მაღალის ხმით, მაგიდაზე მუშტის დაკვრით გაათავებდა:

მუმლი დაიხრჩო,
 მუხა გადარჩაო.

ისეთი ახალგაზრდული გატაცებითა და გრძნობით შეჰყვირებდა, თითქო თვალწინ ხედავდა, როგორ იხრჩობოდნენ საქართველოს მტერნი (მუმლი) და როგორ გადარჩა მუხა (საქართველო). ძალიან უყვარდა ილიას სუფრაზე ლექსების მოსმენაც. ხშირად ათქმევენებდა ხოლმე ლექსებს მგოსნებს ვაჟა-ფშაველასა და გრიგოლ აბაშიძეს, აგრეთვე კოლა ერისთავს, რომელმაც ბევრი ლექსი ჩვენი პოეტებისა იცოდა ზეპირად და დიდის ექსპრესიით კითხულობდა. უნდა შევნიშნო აქ, რომ ილია დიდი პატივისმცემელი იყო ვაჟასი და მის პოეტურ ნიქს ძალიან მაღლა აყენებდა.

სადილის დასრულებამდე ილია ჩავიდოდა ეზოში გლეხებთან, იქ დაღევდა მათთან და ამღერებდა ხალხურ ლექსებს. ნასადილევს გაამართვინებდა ქიდაობას, რომელშიაც ჩამოსული სტუმრებიც იღებდნენ მონაწილეობას¹.

ფაქტია, რომ ი. ჭავჭავაძე ხალხურ სიტყვიერებას სილამაზისა და მხატვრობის გამო მაღალ შეფასებას აძლევდა. ამავე აზრს ანვითარებს თავის მკირედ მოგონებაში მწერალი და ფელეტონისტი დავით მესხი, რომელმაც ჩემი თხოვნით ქვემოთმოყვანილი ამბავი ვადმომცა².

„ორჯერ თუ სამჯერ დავესწარი ილიას „ხუთშაბათობას“, — წერს დ. მესხი. აქ თავს იყრიდნენ წევრები რედაქციისა და გარეშენიც, ვინც კი ქართულ მწერლობაში თავის კალმით მოღვაწეობ-

¹ ბ. ლასხიშვილი, მემუარები, გვ. 92-93.

² დ. მესხის მოგონება (ხელნაწერი), ჩემთან ინახება. გ. ს.

დნენ — იმ დროის ლიტერატორები, რედაქტორები და სხვა — ხურ პოეზიასა და ფოლკლორს რომ დიდს ყურადღებას აქცევდა ილია, ეს იქიდანაც დასტურდება, როგორ ბრძოლას აწარმოებდა ის „ძველებთან“ ენის გამარტივებისა და გახალხურებისათვის. „ხუთშაბათობაზე“ ხშირად მოიყვანდა ილია მასალებს ფოლკლორიდან, ამ მასალებს ენის განძად სთვლიდა და ხშირადაც მიმართავდა თავის ნაწარმოებებში“.

უფრო ქვევით, დ. მესხი მოგვაგონებს: „იშვიათია მისი ნაწერი, რა სახისაც არ უნდა იყოს, რომ ხალხური თქმულებანი, იგავები, თუ მოსწრებული სიტყვები შიგ არ ერიოს.“

საუბარშიც უყვარდა ხოლმე ხალხური სიბრძნიდან მაგალითების მოყვანა“.

ი. ჭავჭავაძე ხალხის ჭკუას, გამოცდილებას და მრავალსაოკუნოვან დაკვირვებას შეუცდომელს უწოდებდა. ი. ჭავჭავაძე აღიარებდა, რომ ანდაზები ხალხის გონიერების, ისტორიის ქარ-სუსხში შობილი და ჩამოყალიბებული შეგონებაა. ანდაზა ადამიანის პრაქტიკული მოქმედების სახელმძღვანელო, მორალური კოდექსია. ი. ჭავჭავაძე ხალხის გონებისა და ნიჭის ქეშმარიტად დიდი პატივისმცემელი იყო. ასე, მაგალითად, „კაცია ადამიანის?!“ შესავალში მისი ავტორი მეცნიერული სიღრმით ხსნის ანდაზის შექმნის როლულ ფსიქიურ სიტუაციას:

„მოყვარეს პირში უძრახე, მტერს პირს უკანაო“. სადა ხარ, ახლა ამ გონიერის სიტყვისა მთქმელო? ვიცი, სადაცა ხარ: ხალხში ხარ, უხილავო, და ხალხისა ხარ. ისიც ვიცი, რაცა გქვიათ. შენ ხალხის გენიას გეძახიან. ისიც ვიცი, რა თვისებისა ხარ: შეუცდომელი და ყოველთვის მართალი ხარ“¹. ილია ჭავჭავაძე მუდამ გაოცებული იყო გლეხების პრაქტიკული ჭკუით, მათი გამოთქმის ხატოვანებით, დაკვირვების არაჩვეულებრივი უნარით, მოკვეთილი წინადადებების ხმარებით, ფილოსოფიური განსჯითა და განსჯერტით.

„საზოგადოდ ილიას, — ამბობს ი. მანსვეტაშვილი, — დიდად მოსწონდა გლეხების დარბაისლობა, ნამუსიანობა, ჭკვიანური, ზრდილობიანი სიტყვა-პასუხი. მეტადრე აკვირვებდა ილიას გლეხების ფილოსოფიური, გულგაუტეხელობა, როდესაც რაიმე უბედურება ეწვეოდათ“².

¹ ი. ჭავჭავაძე, მხატვრული ნაწერები, 1937, გვ. 387.

² ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებანი, გვ. 134.

ილიას თავის ნაწარმოებებში უხვად გადმოჰქონდა ხალხის ესთეტიკული მეტყველების მარგალიტები. ამ სიტყვებით საზრდოობდა მისი მთელი შემოქმედება. ეს იყო თავისებური ფორმა ხალხთან დაახლოებისა. როცა ი. ხონელის (ილია ბახტაძის) ფელეტონს ასწორებდა ი. ჭავჭავაძე, „გვიკვირდა რა დაუშრეტელი წყაროდან მომდინარეობდა ის საოცარი ცოდნა ქართული ენისა, რომელსაც ილია აქ გამოიჩინდა ხოლმე. შევიდოდა სიტყვების სივრცე-სიღრმეში, დაიწყებდა მეტყველების სალაროში კვლევა-ძიებას, ძებნას მაღალი ძალებისას და ქართული ენის სიმდიდრიდგან ისეთ მარგალიტებს გადმოგვიფენდა, რომ მასთან შედარებით შეგდრინის ოხუნჯი თქმულება მიჰკნებოდა, როგორც შემოდგომის ფურცელი“¹.

ი. ჭავჭავაძემ სასახელოდ ატარა ნაციონალურ-რევოლუციური გამათავისუფლებელი მოძრაობის დროშა. თავის მოღვაწეობაში ილია მუდამ ზრუნავდა ხალხის ცხოვრების შესწავლისათვის, ხალხის დახმარებისათვის. შემოქმედებითი პლატფორმისათვის გვესმის არჩილის საუბარი კესოსთან: „ჩვენ დაბადებულნი ვართ, ისინი (იგულისხმება გლეხები — გ. ს.) კი გვირისტიან შეკერილნი, რომელიც მარტო ბუნებამ იცის და ბუნება — ხომ იცი, რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი არიან, ჩვენ — დონდლონი, დუნენი. აბა იმათს სიმღერას უყურე? ერთი გრძელი კენესაა და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კენესა არ არის და მაინც ლხენა ვერ დაგვირქმევია“.

ამ გვირისტიან შეკერილ და ჩაკირულ ხალხში, ამ მტირალ და მკენესარე სიმღერათა შორის ეძებდა ილია ხალხის პოეტური სიტყვის სიმძლავრეს, სიდიადეს, მოელვარე ჩირალდნებს. ილიას სწამდა, რომ პოეტი ხალხის ქირ-ვარამის, განწყობილებებისა და უკეთესი მგრმისისათვის მებრძოლი უნდა იყოს. ი. ჭავჭავაძე ამბობდა: „პოეტს ხალხი დაჰბადავს და ხალხის ცხოვრება ძუძუს აწოვებს; ამ საფუძველით ამბობენ, პოეზია ხალხის ცხოვრების გამომთქმელიაო. დღეს დღვის ძუძუ გამოზრდის“².

* * *

ი. ჭავჭავაძე, ჩვენი პრობლემის მიხედვით, სამი მხრივ აწარმოებდა ძალზე საჭირო და საინტერესო მუშაობას: 1. თავის ეჟურნალ-გაზეთებში აქვეყნებდა როგორც თავის, ისე სხვათა მიერ შეკრე-

¹ ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებანი, გვ. 78.

² ი. ჭავჭავაძე, ტ. IV, სტატია სხარტულა, გვ. 49.

ბილ ხალხურ ნაწარმოებებს, 2. მან მწყობრი შეხედულებათა შესწავლის თქვა ზეპირსიტყვიერების მხატვრულ-ესთეტიკური ღირებულების შესახებ¹, და 3. თავის მხატვრულ ქმნილებებში უხვად და ოსტატურად ჩააქსოვა ფოლკლორის ნიმუშები.

ჩვენი ნარკვევის ამ თავში ჩვენ შევეხებით საკითხს: ი. ჭავჭავაძემ რომელ ნაწარმოებში რა სახით გამოიყენა ხალხური პოეზიის სხვადასხვა ჟანრი და რა ესთეტიკურსა და მხატვრულ თვალსაზრისს უღებდა ამ ხერხს. უნდა ითქვას, რომ ი. ჭავჭავაძის შემოქმედების ეს მხარე აქამდე არ ყოფილა მეცნიერულად შესწავლილი და გაშუქებული ჩვენს ლიტერატურაში. მწერალი ყოველ მხრივ უნდა იქნას შესწავლილ-შეფასებული. ვფიქრობთ, ეს შრომა მცირედ წვლილს მაინც შეიტანს ამ საქმეში.

„ილია, — წერს მიხ. ჩიქოვანი, — შემოქმედებითს დამოკიდებულებაში იყო ხალხურ პოეზიასთან, ის არა მარტო პასიურ ჩაწერას აწარმოებდა, არამედ საკუთარი ნაწარმოებებისათვისაც იყენებდა ფოლკლორულ შედეგებს. ამას შესანიშნავად ადასტურებს ი. ჭავჭავაძის კლასიკური ნაწარმოებები „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ ზაქროს სათავედასავლო მოთხრობის სახით.

ილიას შემოქმედებითს დამოკიდებულებას ფოლკლორთან ისიც ადასტურებს, რომ დიდი მგოსანი ზოგჯერ საკუთარ ნაწარმოებებს ეპიგრატად ხალხურ სიბრძნეს წინაუმიძღვრებდა ხოლმე. ავიღოთ, მაგალითად, ილიას დრამატიული პოემა „ქართველის დედა“. ამ ნაწარმოებს, რომელსაც ილიამ ქვესათაურად „სცენა მომავალ ცხოვრებიდან“ მისცა, აზრის ნათელსაყოფად ხალხური ოპტიმისტური სავაჟაკო ლექსი წაუმიძღვარა:

გაგვიძელ, ბერო მინდიავ,
მუხლი მაიბი მგლისაო,
გაიყოლიე უმცროსნი,
ვისაც თავი აქვს ცდისაო².

¹ ი. ჭავჭავაძე, ტ. II, 1941, სტატია ხალხის ზნე-ჩვეულებათა შესწავლის შესახებ.

² მიხ. ჩიქოვანი, ქართული ფოლკლორი, 1946, გვ. 147. ეს საგმირო ლექსები ილიას თვითონ ჩაუწერია 1871 წლის 22 მარტს ხევში, ს. სტეფანწმინდას. მოქმელი უცნობია, იხ. პ. უმიკაშვილი, ხალხური ზეპირსიტყვიერება, I, გვ. 83 და 561, მ. ჩიქოვანის სასქოლიო უნისშენა 147-ე გვერდზე. ჩვენ ქვევით დაგრწმუნდებით, რომ ი. ჭავჭავაძე გაცილებით მეტ ნაწარმოებში ემყარება ხალხურ სიუჟეტებს და ამას გარდა იყენებს ანდაზებს, აფორიზმებს, ფართო-სან ფრაზებს და გამომსახველობის სხვა ხერხებს. გ. ს.

ბუნებრივია, რომ ი. ჭავჭავაძე არა მარტო უფლიდა და პატრიარქობადა ხალხურ შემოქმედებას, არამედ იყენებდა კიდევ თავის მხატვრულ ნაწარმოებებში, პუბლიცისტურ წერილებსა და საგანგებო ფელეტონებში.

პოემა „განდევილს“ — ამ შესანიშნავ ფილოსოფიურ-მხატვრულ ქმნილებას — აქვს მინაწერი „ლეგენდა“. ხალხურ სიტყვიერებაში ჩვენ გვაქვს ანალოგიური ხასიათის ძეგლი. ასეთი ბევრიცაა, მაგრამ ძირითადი ვარიანტი, ჩვენის ფიქრით, ჯერხნობით საძიებელია.

„კაკო ყაჩაღის“ წყაროდ, — სწერს დ. მესხი, — დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, ილიამ ხალხური „არსენა“ გამოიყენა“. „არსენას ლექსი“ მიმზიდველი და შთაგონების წყარო იყო ბევრი მწერლისათვის (აღ. ყაზბეგის დრამატიული თხზულება „არსენა“, ს. შანშიაშვილის „არსენა“ და სხვ.). თავისუფლებისათვის თავდადებულ გმირს — არსენას ქართველმა მშრომელმა ხალხმა საქმბარი უძღვნა.

ი. ჭავჭავაძემ სახალხო გმირის მოქმედება, მისი გმირული სული თავისი პოემის შთამაგონებელ წყაროდ გაიხადა. პოეტი ამ გზით ამბოხებულ გლეხებს დიდი ძალითა და ექსპრესიით ხატავს. არსენა ლეგენდარული გმირია. „ხალხმა ხოტბა შეასხა მას, როგორც გლეხთა აჯანყების ბელადს, რომელშიც მკვეთრად იჩინა თავი ქართველი ხალხის თვისებებმა: სიმამაცემ, სიცოცხლის ხალისიანობამ, თავისუფლებისადმი სიყვარულმა“¹.

პოემაში ი. ჭავჭავაძე გულთბილად ახასიათებს სახალხო გმირის არსენას დამსახურებას. მხედარი კაკოს სახით არსენას მემკვიდრეს ხედავს. ყველა სიხარულით ლაპარაკობს კაკოს ბრძოლასა და შეურიგებლობაზე. ი. ჭავჭავაძეს სწამს, რომ არსენასავით მიუვა ხალხს სალაპარაკოდ კაკოს დამსახურება.

ხაქრო ეუბნება კაკოს:

შენზედ მოუბნობს კაცი და ქალი,
ვისაც ენა აქვს, შენ ყველა გაქებს;
შენი ამბავი, ეხლა მართალი,
ზღაპრად მიუვა ჩვენს შვილიშვილებს.
რომ ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს,
ეგ ვერაფერი სიყვარულია,
საქმე ის არის, კაცს ის უყვარდეს, —
ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია...

¹ გაზ. პრავდა, 1937, 13 მაისი.

ი ქავჭავაძე იმდენად გატაცებულია სახალხო გმირის სიყვარულით, რომ ტექსტში 4-ჯერ ახსენებს არსენას სახელს. თავისთავად ეს გარემოება უცილობლად სიმპტომატურია. ხალხური გმირის ხასიათი, ამ გმირის სოციალური პროფილი სავსებით აკმაყოფილებდა ი. ქავჭავაძის ესთეტიკურ მოთხოვნებსა და ლიტერატურის რეალისტურ თეორიას.

არსენა იდეალია ტყეს შეფარებული მებრძოლთათვის.

მარტო არსენას, თუ გახსოვს შენა,
გლეხკაცი როგორც ძმა ჰყვარებია,
გლეხკაცის ბედი, ქირი და ლხენა,
შვილსაგით კალთით უტარებია.

ან და:

აბა კაციცა ისა ყოფილა,
და ქუდიც იმას, ძმავ. ჰყვარებია!
ნეტა იმ დედას, ვისგანც გაზრდილა
და ვისაც ძუძუ უწოვებია.

მთელი სიზუსტით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, თუ რაოდენი ღრმა სიყვარულით იყო გამსჭვალული ი. ქავჭავაძე არსენას პიროვნებისადმი, მისი ძლიერი ხასიათისა და უშიშრობისადმი.

ცოტა ქვევით, ილიას პოემაში, იშვიათი სიყვარულით არის დახასიათებული არსენა — ჩვენამდე „ზღაპრად მოსული“. უფრო მეტიც. არსენა სულშეწუხებული გლეხკაცობისათვის იყო „ჯავრი და ლხენა“, „სული და გული“.

არსენა ჩვენი, ის მხნე არსენა,
ჩვენამდინ, ძამო, ზღაპრად მოსული,
ის იყო ჩემი ჯავრი და ლხენა,
ის იყო ჩემი სული და გული.

ან და:

ეგრედ გონება ხალისიანი,
არსენას ამბით მე მეზრდებოდა;
მიყვარდა მე ის კეთილდღიანი
და არსენობა მენატრებოდა.

აქედან აშკარაა, რომ ი. ქავჭავაძის ღრმა რწმენით არსენა მაგალითი იყო უსამართლობის წინააღმდეგ მებრძოლთათვის, მის საბრძოლო ტრადიციებზე იზრდებოდნენ თაობები. ჩვენი მწერალი

იმასაც გვიჩვენებს, რომ არსენას ლექსში მოთხრობილი საგმირო-საქმენი აყალიბებდა მეომარი ქართველი ახალგაზრდობის შეგნებას. კაკო რეალურად არსებული პიროვნება იყო.

კ. აფხაზი გადმოგვცემს:

„რაც შეეხება მის (იგულისხმება ილია — გ. ს.) და მისი ნაწარ-მოების ისტორიას, მე მხოლოდ „კაკო ყაჩაღის“ შესახებ მახსოვს კარგად, რომ კაკო პირდაპირ ცხოვრებიდან არის აღებული. კაკო ვახლამთ ერთი კარდანახელი გლეხი ვინმე გაუხარაშვილი, რომელ-მაც მართლა ესროლა თავის ბატონს (რომელიღაც ვაჩნაძეს) და ყაჩაღად გავარდა. იმალებოდა ალაზნის (სიტყვა „ალაზნის“ წაშ-ლილია თანქრით და შესწორებულია „კარდანახის“. რედ. შენი-შვნა) და გამველ-გამოველეს სცარცვავედა, ხმა და სახელი დიდი ჰქონდა გავარდნილი“¹.

ი. ჭავჭავაძემ იშვიათი ოსტატობით, დიდი რეალისტური ხელო-ვნებით დაუკავშირა ერთმანეთს ცხოვრების სიმართლე და ხალ-ხური გმირული ეპოსი.

ლეგენდა ბაზალეთის ტბის შესახებ პოეტურად გაჩარხა ი. ჭავ-ჭავაძემ. რაც მნიშვნელოვანია, პოეტმა ლეგენდა დაუკავშირა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის იდეას. ბაზალეთის ტბის ლე-გენდა ფოლკლორული რეპერტუარის ძალზე სერიოზული განძია.

რალაცნაირი დამთხვევაა: „ბაზალეთური ტბანი“ იხსენიება ხალხურ ისტორიულ ლექსში „დუშეთს ეყრების ლაშქარი“, რომე-ლიც ილ. ჭავჭავაძეს ჩაუწერია ხევსურეთში 1871 წელს². ი. ჭავ-ჭავაძისა და ამ ხალხურ ლექსს შორის რაიმე იდეურ ან მხატვრულ ანალოგიაზე ლაპარაკიც არ შეიძლება. საინტერესოა შეხვედრა, რომელსაც თავისთავადი მნიშვნელობა ენიჭება მხოლოდ.

ხალხურ ლექსში ამგვარადაა ჩართული ბაზალეთის ტბის შესა-ხებ ფრაზა:

დუშეთს ეყრების ლაშქარი, არ სწვდების წვიმის ცვარიო,
არ ეყენენ ასახვეტლათა ბაზალეთური ტბანიო,
შიგ დადგეს, ვერ დაეტევის თრიალეთს დიდი მთანიო,
არავგზედ შამადიოდა, თავშალმ დაბრუნდეს წყალიო³.

¹ კ ა ხ ტ ა ა ფ ხ ა ზ ი, მოგონება, ლიტერატურული მემკვიდრეობა, გვ. 565.

² პ. უ მ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, ხალხური სიტყვიერება, I, 1937, ხევსურ., ილია ჭავ-ჭავაძის ჩაწ. 1871, შენიშვნა 562-563 გვერდებზე.

³ პ. უ მ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, ხალხური სიტყვიერება, I, 1937, ფ. გ ო გ ი ჩ ა ი შ ვ ი ლ ის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით, გვ. 91.

ი. ჭავჭავაძე რომ თავისი ლექსის სარჩულად ლეგენდას იყენებდა, ამას ადასტურებს სიტყვები: „ამბობენ თამარ დედოფანსა და დედოფანსა“.

ამბობენ თამარ დედოფალს
ის აკვანი ძქ ჩაუდგამს,
და ერს თვისთა ცრემლთ ნადენით
ტბა კარვად ზედ ვადუხურავს.

ამას კი აღარ ამბობენ, —
აკვანში ვინ ჩააწვინა,
ან თვით ერმა თვისი ცრემლი
ზედ ტბად რისთვის დაადინა...

იქნებ აკვანში ის ყრმა წევს,
ვისიც არ ითქმის სახელი,
ვისაც დღე-და ღამ ჰნატრულობს
ჩუმის ნატვრითა ჭარბველი?

ი. ჭავჭავაძეს აქვს ისეთი ნაწარმოებნი, რომლებიც ხალხურ კილოსა და წყობაზეა აგებულნი. ასეთია, მაგალითად, მისი „გამოცანები“ (1871 წ.). აქ პოეტმა მკაცრად გააკრიტიკა ტრადიციული ცხოვრების დამცველები, ისინი, რომლებიც მზად იყვნენ ხალხის ინტერესები ჩინ-მედლებზე გაეყიდნათ (რ. ანდრონიკაშვილი, გ. კ. მუხრან-ბატონი, გრაფი ლორის-მელიქოვი და სხვ.). მათზე დაწერილი ეპიგრამები, ი. მანსვეტაშვილის თქმით, ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა ხალხში, რის გამოც დიდი განგაში ატყდა მალაქ წერებში, ილიაზე იერიში მიიტანეს.

ილიას აქვს ლექსები, რომლებშიც გამოყენებულია ხალხური სტრიქონები („ორხმიანი საახალწლო ოპერეტი“, „დამაკვირდი“, უსათაურო „თავს იქებს, თუმცა მის ქება“ და სხვ.). „ორხმიან საახალწლო ოპერეტი“ ი. ჭავჭავაძე ახასიათებს როგორც ცნობილ მწერლებსა და საზოგადო მოღვაწეებს (გ. წერეთელი, ზოილი, სილ. ხუნდაძე, ილია ხონელი, აკ. წერეთელი, მიხ. მაჩაბელი, ივ. მაჩაბელი, ნ. ცხვედაძე, ი. გოგებაშვილი), ისე მაშინდელ პრესას („ქვალი“, „მომამბე“).

რაც შეეხება „დამაკვირდის“, იგი განათებულია ხალხის გონიერი ნათქვამებით. მას ჩვენ საანდაზო ლექსები შეგვიძლია ვუწოდოთ.

1.

ამოწვდილს ხმალსა მტრისასა
წინ მიაგებე ფარიო,
დროზე ნახმარი ფარიცა
იგივე ხმალი არიო.

2.

პატიოსან მტერთა შორის
მოციქული ნამუსია.

3.

ხმალი იმოდენს ვერა იქმს
მრისხანე და ძლიერიო,
რასაც იქმს მშვიდობიანი
კალმის პატარა წვერიო.

4.

წუთისოფელი ესეა:
ღამე დღეს უთენებია,
რაც მტრობას დაუქცევია,
სიყვარულს უშენებია.

5.

ვაჟკაცად იმას არ ვაქებ,
ვინცა სისხლისა მღვრელია,
ვაჟკაცად იგი მიქია,
ვინცა უბედურთ მხსნელია.

ი. ჭავჭავაძეს აქვს ორიგინალური გამოთქმები, რომლებიც ხალხში ანდაზებივით არიან გავრცელებულნი. ეს გამოთქმები ხალხურს უახლოვდებიან სიბრძნითა და მოკვეთილობით. ილია ხალხურიდან სესხულობს აზრის სინათლესა და სიმკვრივეს, ლექსის ფორმის სილამაზეს. ასეთია, მაგალითად, შემდეგი:

რათ მინდა ხმალი, თუნდ იყოს მკრელი,
თუ სიმართლისთვის დამიჩლუნგდება.
...ნუ უღალატებ ძველს ამხანაგსა,
ის შენ აცხოვრე, მან შენ გაცხოვროს!

(„გუთნის დედა“).

მაგრამ იქ ყველა გვიადვილდება,
სადაც ჩვენვე ვართ ჩვენი ბატონი.

(„ჩაკო ყაჩაღი“).

„მეფე დიმიტრი თავდადებულში“ ბრმა მეფანდურე კილოზე დამღერის ქართლის ისტორიას, ლექსის ფორმა და ბევრი გამოთქმა ხალხური პოეზიის სალაროდანაა წამოღებული.

წინა კაცი უკანასი ხილიაო ნათქომაია,
დღეის ვაგლახს ამით დასძლევეს,
ვინცა ხვალისა მდომია.

ოცჯერ ზომვა, ერთხელ ჭრაო
წესია მეფეთ ქებულთა.

ტყუილია სულთქმა, უში,
კაცი უნდა კაცად იყვეს,
სანთელივით თვით დაიწვას
და სხვას კი გზას უნათვიდეს.

არ არის მკვდარი, ვინც მოკვდეს
და ხალხს შესწიროს დღენია.
მკვდრად იგი თქმულა, ვისაც აქ
სახელი არ დარჩენია.

ი. ჭავჭავაძე უხვად იყენებდა ანდაზებსა და ფრთოსან ფრაზებს როგორც პუბლიცისტურ, კრიტიკულ, საპოლემიკო, ისე მხატვრულ ნაწერებში — პოეზიასა და პროზაში. ჩვენი დათვლით ი. ჭავჭავაძეს გამოყენებული აქვს სულ 260-ზე მეტი ხალხური ანდაზა, ამათგან ბევრი რამდენჯერმეა განმეორებული. ანდაზას, იგავს, ფრაზას თუ სხვა ხალხურ ეპიტეტებს ი. ჭავჭავაძე იყენებდა რომელიმე პრინციპული დებულების, შეხედულების დასასაბუთებლად, ან რომელიმე გმირის ტიპიური გარემოსა და ხასიათის ნიშანდობლივი მხარის ხაზგასმისათვის. ილია სპეციალურად არჩევს ხალხურ ანდაზებს, რომლითაც მოწინააღმდეგეს აზრის სისწორეს უმტკიცებებს და მკითხველს ხალხური სიბრძნით ელაპარაკება. მან იცის, როგორ სიტუაციაში რომელი ანდაზა და იგავია ვარგისი.

ჩვენი მწერალი ზოგ ანდაზას იყენებს პირდაპირ, როგორც ხალხშია გავრცელებული, ზოგს აბრუნებს, ცვლის ოდნავ, საკუთარ სიტყვებს უმატებს, რომ ამით საკუთარ მოსაზრებასა და შეხედულებას მეტი გამჭვირვალობა მისცეს. მაგრამ ილიასეული შეცვლა ანდაზას არ ამახინჯებს, არ უკარგავს პირვანდელ სიმახვილესა და სიბრძნეს. ილიას გენიალობაც იმაშია, რომ იგი ხალხის მრავალსაუკუნოვან განძს უნარჩუნებს პირველყოფილ სინედლესა და სიჭა-

ბუკეს. ი. ჭავჭავაძე ამ მხრივაც ფასდაუდებელი ამაგი დასდო სეპირსიტყვიერებას.

მოვიტანოთ რამდენიმე მაგალითი ანდაზებისა და ხალხური გამოთქმებისა ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკასა და მხატვრულ შემოქმედებაში.

ი. ჭავჭავაძე ებრძვის „მამების“ უმოძრაობას, ტრადიციისადმი ერთგულებას და სწერს: „რაც მამა-პაპას უქნია, ის ჩვენ უნდა ვქნათო, — ეს ჩინეთის ფილოსოფია არის. თუ მაგას მივყევით, ჩვენ ჩინებსავით შევდგებით და წინ ფეხს ველარ წავდგამო“¹.

„თუ სათავე მღვრიეა, ბოლოში ამაო იქნება წმინდა წყლის ძებნა“².

იგივე ანდაზა სხვა ტექსტში სიტყვაგადასართაა ნახმარი. გლახა ჭრიაშვილი ამბობს: „თუ წყალი სათავეში აიძვრა, ბოლომდე მღვრიედ ივლის“³.

იმ ზღაპრისა არ იყოს: „ასმა კაცმა ვერ შეჭამაო, ერთი კაცის ლუკმა იყოო“. ეს სიტყვები სწორედ ჩემს აპრილის სტატიას უხდება“.

„მელას რაც აგონდებოდა, ის ესიზმრებოდაო, ნათქვამია“⁴.

„როგორც მღვდელიაო, ისეთი ერიაო, ამბობს ქართველი ანდაზად“.

„დეეს დევის ძუძუ გამოზრდის“⁵.

ი. ჭავჭავაძე იყენებს ხოლმე შ. რუსთაველის ცნობილ ანდაზებსა და აფორიზმებსაც.

„სხვა სხვის ომში ბრძენიაო, ამბობს რუსთაველი“⁶.

იგივე გამოთქმები გამოყენებულია „გლებთა განთავისუფლების სცენებში“ და „ოთარაანთ ქვრივში“.

„ყვავი რა ვარდსა იშოვის, თავი ბულბული ჰგონია“⁷.

თავს იქებს, თუცა მის ქება

სხვისგანაც გაგვიგონია;

ყვავი, რა ვარდსა იშოვის,

თავი ბულბული ჰგონია.

¹ ი. ჭავჭავაძე, ორიოდ სიტყვა თავად რევაზ შალვასძის ერისთავის კოზლოვის მიერ „შეშლილის“ თარგმანზედა, ცისკარი, 1861, № 4, გვ. 26.

² მისივე, ტ. IV, გვ. 9.

³ მისივე, გლებთა განთავისუფლების პირველ-დროების სცენები.

⁴ მისივე, ტ. IV, გვ. 29.

⁵ მისივე, ტ. IV, გვ. 49.

⁶ იქვე, გვ. 65.

⁷ მისივე, ტ. IX, გვ. 129.

„საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობსო, ბრძენთაგანა ასე თქმულს“
 („მეფე დიმიტრი თავდადებული“).

„საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგანაო“
 („ოთარაანთ ქვრივი“).

„სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სიკვდილი სახელოვანი“ („გლახის ნაამბობი“).

„ზოგჯერ თქმა სჯობს არა თქმასო“ („გლეხ. განთ. პირვ. დრ. სცენები“).

„შიში ვერ იხსნის სიკვდილსა, ცუდია დაღრეჯილობაო“.

„ვინც კარგსა საქმეს არ მისდევს, იგი თავისა მტერია“ („გლახის ნაამბობი“).

ერთი ანდაზა ორ ტექსტშია ჩართული — ორივეგან მცირედი ცვლილებით:

„საცა მისულხარ, იქაური ქუდიც დაგიხურავს“ („მგზავრის წერილები“).

„აბა მაგას შეუძლიან სთქვას: ცა ქუდაღა მაქვს და დედამიწა ქალამნადაო“ („მგზავრის წერილები“).

„იმას კი არა შეედრება-რა, როცა ცა ქუდად გაქვს და დედამიწა ქალამნად“ („გლახის ნაამბობი“).

„ავი ძალი არც თითონ სჭამს, არც სხვას აქმევსო“.

„არა შეჯდა მწყერი ხესა, არა იყო გვარი მისი“.

„ნუ შეჯდება მწყერი ხესა, ნუ იქნება გვარი მისი“.

„მჯობს მჯობი არ დაეღევა“.

„სანთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავს“ (ორჯერაა გამოყენებული „გლახის ნაამბობში“).

„არც მწვადი დასწო, არც შამფური“.

„ცდა ბედის მონახევრეა“.

„ხარი ხართან დააბიო, ან ფერს იცვლის, ან ზნესაო“.

„ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსა“.

„ცუდად ჯდომას ცუდად დგომა სჯობიაო“.

„კუმ ფეხი გამოჰყო, მეც ნახირ-ნახიროო“.

„სიფრთხილეს თავი არ ასტკივდებაო“.

„როგორც ვიჭირდეს, ისე გიღირდესო, ნათქვამია“.

„ბედი მომეცი და სანაგვეზე გადამაგდოო“.

„ფერი ფერსა, — მადლი ღმერთსა“.

„მარტო ჰქვეყანაა, მკითხველო, დაურღვეველი და ერთი ლამაზი, გონიერი ქართული ანდაზა: „ის ურჩევნია მამულსა, რომ შვილი სჯობდეს მამასაო“, თორემ, „ნუ დააგდებ ძველსა გზასაო“,

ეს ჩინეთიდან შემოგვეპარა და, რასაც ჩინეთის ფერი ადევს, რასაკვირველია, დაირღვევა ღეთისა და თქვენი წყალობითა, ჩემო ძველო გზის მოყვარევ, მაგრამ მაინც კიდევ საყვარელო ქართველო“.

„კაცია-ადამიანში?!“ გამოყენებულია ერთი იგავი: ლუარსაბი და მისი კნენინა მკითხავს ელოდნენ. შემოვიდა თუ არა მკითხავი ოთახში, მაშინვე მიაყარა მოფიქრებული კითხვა-პასუხები:

„— ძერას ჰკითხეს: შვილები გირჩენია, თუ ორი თვის წყალ-უსმელობაო? უშვილობაო. თქვენთვის არაკის უკითხავს და რატომ შვილი არა გყავთ? ვინ დაგწყევლათ ეგრე?“

მარტო „ოთარაანთ ქვრივში“ ჩართულია 15-მდე ხალხური ანდაზა და ფრთოსანი ფრაზა. დაკასახელოთ ზოგიერთი, რაც ფრიაღ სიმბტომატურია ჩვენს საკითხთან დაკავშირებით.

„მიხვეულ-მოხვეულს სწორე სჯობია“.

„იმისი თქმა და ქმნა ერთი იყო“.

„გაგონილს თვალთ ნახული სჯობია“.

„მითამ ახალი ცოცხია და კარგად ჰგვისო“.

„ეს ბურთი და ეს მოედანი“.

„თქვენ რა იცით, ხურმა რა ხლია“.

„დროზედ ხმარებული ფარი, იგივე ხმალიაო“.

„წუთისოფელი ზოგისთვის მამაა, ზოგისთვის მამინაცვალიო“.

„მართალი თქმულა: „კაცია და გუნებო“.

„ზღვა კოვზით არ დაიღვეაო“.

„საცა წვრილია, იქა წყდება ხოლმე“.

მსოფლიოში სახელგანთქმული მწერლები და მოაზროვნეები ყოველთვის მიმართავდნენ ფიგურალურ თქმებს, მოსწრებულსა და მახვილ წინადადებებს, ანუ ე წ. ფრთოსან ფრაზებს.

ფრთოსანი ფრაზა მეტწილ შემთხვევაში აფორიზმს უახლოვდება. მისთვის დამახასიათებელია კატეგორიულ ფორმაში დიდი აზრის გადმოცემა. ამგვარი ფრაზების საწყისი ძირები ხალხური პოეზიის წიაღიდან მომდინარეობს, მათვე ქმნიდნენ გენიოსი მწერლები. აზრის ჩამოყალიბების ამგვარი ფორმებით მდიდარი იყო ძველი კლასიკური ქვეყნები. სხარტად ითქმებოდა ის, რაც ჩვეულებრივ პრაქტიკულ მეტყველებაში დიდ დროს მოითხოვდა გადმოცემისათვის.

ძველს ბერძნულ მითოლოგიაში, ეპიკურ სიმღერებში, რუსულ და ქართულ პოეზიაში გაბნეულია ფრთოსანი წინადადებანი, რომლებიც აზრის გადმოცემის ან მოწინააღმდეგის დარწმუნების ძლიერ საშუალებად ითვლებოდა. ფრთოსანი ფრაზები უხვადაა გამოყენე-

ბული ჰომიროსის „ილიადასა“ და „ოდისეაში“, ჰესიოდეს „ვესტალიკონიაში“, ოვიდიუსის „მეტამორფოზებში“, ეოლტერის, ომარ ზაიაშის, რუსთაველას, პუშკინის, ჩეხოვის, ლოპე დე ვეგას, შექსპირის, ბაირონის, აკაკი წერეთლის, კრილოვის, საბა სულხან ორბელიანის ნაწარმოებებში, მით სარგებლობდნენ ორატორული ხელოვნების წარმომადგენლები: გორგია, ლისია, ციცერონი. მ. გორკი იშვიათი ოსტატობით ჰქმნიდა ახალი ეპოქის შესატყვის ფროსან ფრაზებს.

როგორც ზევით მოტანილი მრავალრიცხოვანი მაგალითებით დავრწმუნდით, ი. ჯავჭავაძეც დიდი მიგნებულობითა და საჭირო რაოდენობით იყენებდა და გარკვეულ პირობებში კიდევც თხზავდა ანდაზებს, ფროსან ფრაზებს, ჰკუამახვილურ წინადადებებს.

დასკვნა:

1. ი. ჯავჭავაძემ ბევრი საგულისხმო და სახელმძღვანელო მოსაზრება გამოთქვა ხალხური შემოქმედების სოციალ პოლიტიკური და ესთეტიკურ-შემეცნებითი მნიშვნელობის შესახებ. იგი ქართული ფოლკლორისტიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელია.

2. ი. ჯავჭავაძე თავისი მხატვრული ტილოების მასალად იყენებდა ხალხური შემოქმედების სხვადასხვა ჟანრებს, სახეებს, ემოციური გამომსახველობის ფორმებსა და პოეტურ სამკაულებს. ილიას ესთეტიკურ შეხედულებებს სავსებით ეთავსებოდა ფოლკლორისადმი ასეთი დამოკიდებულება.

3. ი. ჯავჭავაძის პუბლიცისტური, პოლემიკური, კრიტიკული წერილები და მხატვრული ნაწარმოებნი გამდიდრებულია ხალხის ტალანტით შექმნილი ბრძნული ანდაზებით, ფიგურალური გამოთქმებით, მოსწრებული თქმებით, აფორიზმებითა და ფროსანი ფრაზებით.

4. ი. ჯავჭავაძე, როგორც რედაქტორ-გამომცემელი და ჩამწერ-შემკრები, განსაკუთრებული სიყვარულით ეკიდებოდა ხალხური პოეზიის საუნჯეების შეკრებას, ჩაწერას, მათს პუბლიკაციას. ამ მუშაობით ი. ჯავჭავაძემ ტრადიცია მისცა მომდევნო თაობებს ფოლკლორის შეკრებისა და კვლევის საქმეში.

შრომაში დასახილავული ლიტერატურის საძიებელი

1. აკად. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, 1941.

2. მისივე, ბაში-აჩუკის ერთი ეპიზოდისათვის, საიუბილეო კრებული, აკაკი წერეთელი, 1940.

3. М. Горький, О литературе, М. 1937.
4. მისივე, Статьи 1905-1916 г. г.
5. პროფ. ა. ხახანაშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, 1904.
6. პროფ. ა. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. I.
7. Акад. Ю. Соколов, Русский фольклор, М. 1938.
8. Проф. М. Азадовский, Литература и фольклор, Л. 1938.
9. М. Сперанский, Русская нар. словестн., т. II, 1919.
10. Акад. А. Н. Веселовский, Собр. соч., т. I.
11. პროფ. მიხ. ჩიქოვანი, ქართული ფოლკლორი, აკად. კ. კეკელიძის რედაქციით, 1946.
12. მისივე, ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი, 1937.
13. მისივე, აზუსერიძე ტბელის თხზულების ფოლკლორული წყაროები, საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. V, 1934.
14. მისივე, შოთა რუსთველი და ქართული ფოლკლორი, კრებული რუსთაველი სკოლაში, 1937.
15. მისივე, აკაკი წერეთლის ლექსების ფოლკლორული ვარიანტები, ჟურნ. ჩვენი თაობა, № 6, 1940.
16. დოც. თ. ბეგიაშვილი, აკაკი წერეთელი და ქართული პოეტური ფოლკლორი, ჟურნ. კომუნისტური აღზრდისათვის, 1940.
17. დოც. ქს. სიხარულიძე, ვაჟას პოემა ეთერი და ხალხური ეთერიანი, კრებული ლიტერატურული ძიებანი, ტ. I, 1943.
18. მისივე, აკაკი წერეთელი და ხალხური შემოქმედება, კრებული აკაკი წერეთელი, საიუბილეო გამოცემა, 1940.
19. მისივე, ქართველი ხალხის ბრძოლა სამშობლოსათვის ერეკლე მეორის ხელმძღვანელობით, აკად. კ. კეკელიძის რედაქციით, 1942.
20. დოც. კონსტ. მეძველია, პროლეტარული ლიტერატურის მოტივები იოსებ დავითაშვილის შემოქმედებაში, სახელგამი, 1932.
21. დოც. გ. სამხარაძე, აკაკი წერეთელი და ქართული ფოლკლორი, ა. წულუკიძის სახელობის პედაგოგიკის შრომები, ტ. I, 1937.
22. მისივე, ლერმონტოვი და რუსული პოეტური ფოლკლორი, აღ. წულუკიძის სახელობის პედაგოგიკის შრომები, ტ. VI, 1946.
23. აკაკის თვითური კრებული, № 1, 1897.
24. პ. უმიკაშვილი, ხალხური სიტყვიერება, ნაწ. I, ფ. გოგიჩაიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით, 1937

25. საანდაზო ლექსები, პოეტ-აკადემიკოს ი. გრიშაშვილის წიგნების
 ნათქმითა და რედაქციით, 1935.
26. ლიტერატურული მემკვიდრეობა.
27. ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებანი.
28. არტურ ლეისტი, საქართველოს გული.
29. ნ. ნაკაშიძე, მოგონებანი, 1946.
30. გ. ლასხიშვილი, მემუარები.
31. ცისკარი, 1861, № 4.
32. ილ. ჭავჭავაძე, ტ. II, IV, V, IX.
33. მისივე, მხატვრული ნაწერები, 1937.
34. გაზ. ივერია, 1894, № 16, № 54, № 150, № 65, № 1;
 1892 წლისა № 128, № 136.
35. ჟურნ. ივერია, 1879 წ. № 1, 1882 წ. № 3, 1885 წ. № VIII.
35. გაზ. ზრავდა, 1937 წლის 13 მაისი.
37. ჟურნ. Этнографическое обозрение, М. 1908, № 1-2.

ზალვა ჩხატარაიანი

„დემონის“ ფსიქოლოგიური ანალიზი

წინამეცნიერული აზროვნებისათვის მსოფლიო წარმოდგენილი იყო, როგორც კეთილი და ბოროტი სულების დაუსრულებელი ბრძოლის ასპარეზი. სამყაროს ცენტრში იგულისხმებოდა ადამიანი, რომლის მიმართ დამოკიდებულებაში განისაზღვრებოდა ღვთაებრივი და დემონური ძალების თავისებური ხასიათი: ყველაფერს, რასაც ბედნიერება მოაქვს ადამიანისათვის, კეთილი სული ქმნის, ხოლო ადამიანის ყოველგვარი უბედურების წყარო ბოროტი ძალაა. ამ შეხედულების მიხედვით ადამიანი თავისი ბუნებით კეთილია. თუ მასში ბოროტმა სულმა არ მოახერხა ჩასახლება. მაგრამ ადამიანის კეთილმოქმედების უნარს აღემატება ზებუნებრივი ძალების შესაძლებლობა, რის გამოც იგი ამ უკანასკნელთა სათამაშო არსებად არის ქცეული: ადამიანი ყოველთვის საკუთარ ყოფიერებაში განიცდის მსოფლიო საიდუმლო ძალების ბრძოლის შედეგებს, იგი ყოველთვის საკუთარი ცხოვრების ტრაგედიით უხდის ხარკს კეთილისმყოფელ სულთან ბრძოლაში გამარჯვებულ ბოროტ ძალებს.

როდესაც, საზოგადოების წინსვლასთან ერთად, თავისუფალი ფანტაზიის ადგილი მეცნიერულმა აზროვნებამ დაიკავა და ადამიანს შესაძლებლობა მიეცა მის გარშემო მიმდინარე მოვლენებისათვის არა მარტო ადამიანურ ღირებულებათა თვალსაზრისით ეცქირა, არამედ, როგორც თავისთავად, ადამიანის ინტერესებისადმი ინდიფერენტულ, ობიექტურ მოვლენათა კანონზომიერ ცვალებადობისათვის, საიდუმლო ძალები — ანგელოსები, დემონები და ფერიები განიდევნენ ბუნებიდან და განვითარებული ადამიანის ცნობიერებაში ტელეოლოგიური პრინციპის ადგილი ობიექტური სინამდვილის მიერ ნაკარნახევმა მიზეზობრივმა აუცილებლობამ დაიკავა. მაგრამ ეს ზებუნებრივი ძალები მაინც დიდხანს დარჩნენ რელიგიურ და ფილოსოფიურ წარმოდგენებში, ლიტერატურული შემო-

ქმედებისა და ხელოვნების სახეებში და ახლა ცნობიერებაში ფორმებში განაგრძობდნენ ადამიანის ცხოვრების მართვას.

ამ თემაზე დაიწერა მსოფლიო მნიშვნელობის მრავალი ლიტერატურული ნაწარმოები, რომლისთვისაც დროთა ვითარებას დღემდე ვერ წაუბრუნებია თავისი ღირებულება. ისინი დღესაც შთააგონებენ რელიგიური რწმენისაგან განთავისუფლებულ ადამიანებს.

მ. ი. ლერმონტოვის „დემონში“ ეს თემა პოეტურ ფორმაშია გაშლილი. ჩვენს მიზანს შეადგენს, რამდენადაც აქ ამის შესაძლებლობა გვექნება, ამ ნაწარმოებს პოეტური ფანტაზიის სამოსი ჩამოვაცილოთ და თვით სიუჟეტის აღმოცენების რეალურ ფსიქოლოგიურ საფუძვლებზე მივუთითოთ. ის ძირითადი ფილოსოფიური-იდეური მოსაზრებანი, რომელთა ნიადაგზედაც ავტორმა პოემა ააგო, რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში კვლევის ინტერესების გარეშე რჩება. ფსიქიკური საფუძვლები, საიდანაც პოემაში განცდილი ფსიქიკური სახეების აღმოცენება შეიძლებოდა, ჩვენი აზრით, ავტორის მიერ არც კი იყო გაცნობიერებული.

ამდენად წინამდებარე ნარკვევი არ წარმოადგენს პოემის ყოველმხრივ ფსიქოლოგიურ ანალიზს. როგორც ვთქვით, იგი მხოლოდ ერთ საკითხს ეხება. სახელდობრ, ცდილობს გამოარკვიოს შემდეგი: ფსიქოლოგიურად რამდენად შესაძლებელი იყო თამარის მდგომარეობაში მყოფ ადამიანს რეალურ მოცემულობად აღექვა და განეცადა დემონის სახე და მასთან დაკავშირებული ყველა ის ურთიერთობა, რომელიც თამარის სულიერი ცხოვრების ძირითადს შინაარს შეადგენს. აქვე მივუთითებთ იმ ფსიქიკურ მოტივებზე, რომლებმაც გვიჩვენეს პოემის გმირის თამარის ფსიქიკური ცხოვრების მიმდინარეობის თავისებური ხასიათი.

ადამიანთა განვითარების გარკვეულ საფეხურზე „ბოროტი სული“, რომელიც აქამდე ადამიანს თითქოს გარედან ევლინებოდა, თვით ადამიანში იწყებს ჩასახლებას და მას შინაგანი კონფლიქტებისა და დაუსრულებელი სულიერი ტანჯვის მატარებელ არსებად აქცევს: დემონი და ღვთაება ახლა თვით ადამიანის სულის სიღრმეშია ცებრძვიან ურთიერთს. ადამიანი განიცდის თავის თავს, როგორც ურთიერთთან დაპირისპირებულ სიკეთესა და ბოროტებას. იგი თვითონ ატარებს თავის თავში დამარცხებული სათნოების ტრაგედიას, რომელიც მხოლოდ იმდენად არსებობს, რამდენადაც განიცდება. ასეთ შემთხვევაში მორწმუნე ადამიანი მოუხმობს თავისთან ღვთაებრივ ძალებს, რათა განდევნილი იქნას მისგან „სული ბოროტი“, მაგრამ ყოველგვარი ვედრება „რჩება ამაოებად“.

ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ასეთი გარემოება ადამიანთა სოციალური განვითარების გარკვეულ საფეხურზე იჩენს თავს, სახელდობრ, იმ პერიოდისათვის, როცა მორალური კატეგორიები საკმაოდ ჩამოყალიბებულ სახესღებულს. ველურისათვის, რა თქმა უნდა, უცხოა წინაგანი კონფლიქტებისაგან გამოწვეული მწვავე სულიერი ტკივილები.

მხატვრულ ლიტერატურაში ჩვენ ხშირად ვხვდებით კეთილი სულის ძლიერებით აღჭურვილ ადამიანებს, რომლებიც ებრძვიან საიდუმლოებით მოცული ბნელი ძალების მიერ ადამიანთა ვნებისათვის მოგზავნილ მოციქულებს. ისინი იმარჯვებენ, ან კიდევ იღუპებიან ამ ბრძოლაში. ასეთ სიუჟეტზე არც ერთი ძლიერი მხატვრული ნაწარმოები არ შექმნილა. ეს უკანასკნელნი დღემდე დარჩნენ მხოლოდ, როგორც პირველყოფილი ფანტაზიის ნიმუშები.

სამაგიეროდ კეთილი და ბოროტი სულების ბრძოლა ადამიანის სულის სიღრმეში, როგორც გაორებული ადამიანის ბრძოლა თავისთავთან, დიდი ავტორების ყველაზე საყვარელ თემად იქცა.

მ. ლერმონტოვის დემონიც ასეთ თემაზეა აგებული. ვფიქრობთ, ამ პოემის **ერთადერთ** მოქმედ გმირს თამარი წარმოადგენს, სხვა ყველაფერი მკრთალი, პოეტური ფონია, რომელზედაც თამარის სახე უნდა გამოკვეთილიყო.

პრიმიტიული აზროვნების საფეხურზე ადამიანის ცნობიერებაში ცოცხალი და მკვდარი ბუნება ჯერ კიდევ არ იყო ურთიერთისაგან გამიჯნული: ბუნების ყოველგვარი მოვლენა ცოცხალი, **განსულებიერებული** სახით იყო წარმოდგენილი. ადამიანი უცქეროდა რა გარე სინამდვილეს **საკუთარ მოთხოვნილებათა თვალსაზრისით**, იგი მასში, თავისთან მიმართებაში, ორი განსხვავებული რიგის მოვლენებს ამჩნევდა: მოვლენათა ერთი ჯგუფი საკეთილდღეოდ მიმდინარეობდა და უზრუნველყოფდა მის სასიცოცხლო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას. ეს მოვლენები, ადამიანის აზრით, **კეთილსულებს** შეიცავდნენ, რადგან ისინი მისდამი საკეთილდღეოდ იყვნენ განწყობილნი. მოვლენათა მეორე ჯგუფი ადამიანის ინტერესების საწინააღმდეგოდ მიიმართებოდა, იგი სტანჯავდა და ავიწროებდა მას. ამ მოვლენებს, რადგან მათ უბედურება მოჰქონდათ ადამიანისათვის, პრიმიტიული აზროვნების მიხედვით, ბოროტი სულები განაგებდნენ.

ვინაიდან ბუნების მოვლენებს სულები ამოძრავებდნენ, მსოფლიო ადამიანის მიმართ კეთილად და მტრულად განწყობილ სულებით უნდა იყოს სავსე. ამგვარად წარმოიშვა პრიმიტიული ნატუ-

რიზში — პირველყოფილი რელიგია, რომელიც ქრისტიანობის წარმოშობის შემდეგ დაიწყო დიდხანს მართავდა გულუბრყვილო ადამიანის ცხოვრებას.

ზრომის პროცესმა და მის ნიადაგზე აღმოცენებულმა სოციალურმა ურთიერთობამ ადამიანები მჭიდროდ დაუკავშირა ურთიერთს; ისინი იძულებულნი გახდნენ ანგარიში გაეწიათ ურთიერთისათვის, საკუთარ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების პროცესში მხედველობაში მიეღოთ ურთიერთის ინტერესები, საკუთარი მოთხოვნილებანი სხვა ადამიანთა მოთხოვნილებების შესატყვისად შეეზღუდათ. ამ ნიადაგზე აღმოცენდა ზნეობრივი კატეგორიები, რომელთა გარეშედაც შეუძლებელი იყო ადამიანთა სოციალური ცხოვრების შემდგომი განვითარება. ნელა, თანდათანობით, ზნეობრივი ნორმები თვითონ გადაიქცნენ, ადამიანის, როგორც სოციალური არსების, ყველაზე მაღალი ღირებულების შემცველ მოთხოვნილებად. ცხოველისაგან განსხვავებით ადამიანმა თავისი ადამიანური ბუნება ყველაზე მეტად ამ მოთხოვნილებაში დაინახა: ამიტომ იგი ყველა დანარჩენი დაბალი ღირებულების სასიცოცხლო მოთხოვნილებებს დაუპირისპირა და თითოეული მათგანის დაკმაყოფილების პირობათა განსაზღვრას მის ნიადაგზე შეუდგა.

ცივილიზირებულმა სარწმუნოებამ მორალური კატეგორიები რელიგიური მომსახურების ნორმებად აქცია: სინდისის სიწმინდის დაცვა საიქიოში ღვთაებრივი ცხოვრების ძირითად პირობად გამოაცხადა და ამით ზნეობრივი მოთხოვნილების ღირებულება განუსაზღვრელად აამაღლა. ახლა მორალური ნორმების დაცვა არა მარტო ამქვეყნიური ცხოვრებისათვის იყო აუცილებელი, არამედ იგი სამუდამო ნეტარებასაც განსაზღვრავდა.

ქრისტიანობა მოითხოვდა ადამიანისაგან, რომ იგი არა მარტო მოქმედებაში, სხვებთან ურთიერთობაში, ყოფილიყო ზნეობრივი, არამედ ზნეობრივი დარჩენილიყო შინაგანად, საკუთარი თავის მიმართაც: ზნეობრივად შეუფერებელ მოქმედებაზე ფიქრი ღვთაების წინაშე ისეთივე დანაშაული იყო, როგორც თვით განხორციელებული უზნეო მოქმედება. ამიტომ ადამიანები ცდილობდნენ თავი არა მარტო შორს დაეჭირათ ასეთი მოქმედებისაგან, თავიდან მოეშორებინათ ფიქრიც კი ასეთ მოქმედებაზე. ამ გარემოებამ ხელი შეუწყო (ერთი მხრივ მაინც) იმას, რომ მოცემული ეპოქისათვის დამახასიათებელი ზნეობრივი ნორმების დაცვა გარეგანი იძულებიდან ადამიანის ბუნებრივ თვისებად, მის შინაგან მოთხოვნილებად გადაქცეულიყო.

ადამიანი რომ ზნეობრივი ნორმები დაიცვას, ხშირად იძულებული ხდება უარი თქვას მოცემულ პირობებში ძირითად სასიცოცხლო (ვიტალურ) მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაზე. ზოგჯერ ადამიანი განსაკუთრებული მოთხოვნილების იმპულს გრძნობს მოთხოვნილების საგნის მიმართულეები: მოთხოვნილების საგანი მას არ ასვენებს, მისკენ იზიდავს, თითქოს სამოქმედოდ იწვევს. მაგრამ ჩვეულებრივად ადამიანი მაინც ახერხებს შინაგანი აქტიობის (ნებელობის აქტის) შედეგად მორალური მოთხოვნილების სასარგებლოდ იმოქმედოს: იგი არა მარტო უარს ამბობს ზნეობისათვის შეუფერებელ პირობებში აქტუალურ ვიტალურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაზე, არამედ ხშირად საკუთარ თავს ამ მიმართულებით ფიქრსაც კი უკრძალავს. ამ უკანასკნელის შემთხვევაში იგი რჩება ზნეობრივი საკუთარი თავის წინაშეც და ამიტომ შინაგან თავისუფლებასა და სულიერ სიმშვიდეს განიცდის.

იქ, სადაც ნებელობის პათოლოგიურ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, ზნეობრივი ადამიანი შინაგანი კონფლიქტებისა და მძიმე სულიერი ტანჯვის მატარებელ არსებად იქცევა. იგი თავისთავში ორ სუბიექტს, ორ ურთიერთისადმი დაპირისპირებულ არსებას განიცდის. ამ ორი არსებიდან ერთი, რომელშიაც იგი თავის საკუთარ პიროვნებას ხედავს, ზნეობრივია, ადამიანურია, ხოლო მეორე, რომელიც მას თითქოს გარედან რაღაც უცხო, საიდუმლოებით მოცულ ძალად ეგლინება, უზნეოა და მისგან მისი პიროვნების შეუფერებელ ქცევის აქტებს მოთხოვს. იგი ცდილობს მოცემულ ინდივიდში ჩაჰკლას ის, რასაც ეს უკანასკნელი ცხოვრების უმაღლეს პრინციპად — თავის პიროვნებად აცხადებს.

რელიგიური ცნობიერება პიროვნების ამგვარ გაორებას ბოროტ სულს მიაწერდა: ბოროტი სული არ ასვენებს ადამიანს, იგი მუდამ თან სდევს მას, ზოგჯერ ახერხებს მასში გადასვლას და ცდილობს ცდუნებისა და შინაგანი კატასტროფის გზით სამუდამოდ დაღუპოს იგი.

ნამდვილად ასეთ შემთხვევაში ზნეობრივ და ვიტალურ მოთხოვნილებათა დაპირისპირებასთან გვაქვს საქმე. ვიტალური მოთხოვნილებანი თავიანთი პირვანდელი სახით ცხოველურ ხასიათს ატარებენ. ადამიანი, როგორც სოციალური არსება, როგორც ადამიანი, თავის თავს უმაღლეს მოთხოვნილებებში, განსაკუთრებით ზნეობრივ მოთხოვნილებებში განიცდის და ამიტომ განსაკუთრებით უფროთხილდება ამ მოთხოვნილებებს.

ვიტალური მოთხოვნილებანი სასიცოცხლო მოთხოვნილებანი რომელნიც დაუშრეტელი ბიოლოგიური ენერჯის წყაროდან იკვებებიან. ამიტომ ნებისყოფის პათოლოგიური სისუსტის შემთხვევაში ადამიანს, რომელსაც საკუთარი თავის მართვის უნარი მეტად თუნაკლებად დაკარგული აქვს, ისინი აიძულებენ ზნეობრივი მოთხოვნილების შეუფერებელ პირობებშიაც იქნენ მის მიერ რეალურად თუ ოცნების ფორმით დაკმაყოფილებულნი. ადამიანი ასეთ მოქმედებას მისი პიროვნებისათვის შეუფერებელ, მასში არსებულ, მაგრამ მისთვის რალაც უცხო ძალების მოქმედებად თვლის. მაგრამ, რამდენადაც იგი მაინც მისი მოქმედებაა, მიმართული საკუთარი პიროვნების ძირითადი ინტერესების წინააღმდეგ, იგი მძიმე სულიერ ტკივილებს განიცდის. მორწმუნე ადამიანი ასეთ შემთხვევაში ფიქრობს, რომ მასში ბოროტი სულია ჩასახლებული, რომელიც ცდილობს აცდუნოს იგი და ზნეობრივი ცხოვრების გზიდან გადაიყვანოს, რათა შემდეგ სამუდამოდ წაართვას საოქიო ბედნიერება.

თამარი ნებივრად ზრდელი, უდარდელი, სიცოცხლითა და უმანკობით აღსავსე ულამაზესი არსებაა. მისთვის ჩვეული ცხოვრების პირობებში იგი ფსიქიკურად ჯანსაღი ქალიშვილის სახით გვევლინება. პოემის ძირითადს ნაწილში კი პათოლოგიური პიროვნების სახით არის წარმოდგენილი.

საქორწინო ზეიმზე, რომელსაც თამარი ოცნებით გატაცებულ ქალწულის, რალაც საიდუმლო ნეტარებით აღვსილი მოლოდინით ხვდება, ქენებით მოღლილი ცხენი საკუთარ სისხლში მოსვრილ, უკვე გარდაცვლილ საქმროს მოუტანს. ახალგაზრდა ქალი, ნაცვლად განუსაზღვრელი ბედნიერებისა, რომელიც რამდენიმე წუთის შემდეგ უნდა დაწყებულიყო, ერთბაშად კოშმარულ სინამდვილეში ექცევა. ეს თავისთავად აუტანელი შემთხვევა თამარისათვის მით უფრო მძიმე ხდება, რადგან მან აქამდე არ იცოდა რა იყო ცხოვრების უბედურება და საერთოდ ადამიანური ტანჯვის სიმძიმე.

ბუნებრივია, რომ ტრაგიკულმა შემთხვევამ თამარს ძილი წაართვა, ხოლო ლამის მყუდროებამ აამეტყველა მისი შინაგანი ძალა, რომელიც მწვავე ოცნების ფორმაში გაიშალა. დაკარგულ ბედნიერებას, ზნეობრივ მოვალეობასა და ღვთაებრივ სათნოებას თამარის ოცნება წრფელი კრემლებით დანამული მგლოვიარებით უნდა შეემოსა. ასეთ მომენტში პირაღს ბედნიერებაზე ფიქრი ბოროტებაა, მორწმუნე ადამიანის შეუწყნარებელი დანაშაულია უზენაესი

არსების წინაშე. და მართლაც „თავის ლოგინში შეწუხებულ“ ცხარე ცრემლებით“ ტირის თამარიც.

მაგრამ რას დასტირის იგი, დაკარგულ სატრფოს, თუ იმ პირადს ბედნიერებას, რომელიც მას სატრფოს დაკარგვით გამოცალა ხელიდან. თუ ამ უკანასკნელს, მაშინ მას მაინცდამაინც დიდად სამწუხარო არაფერი აქვს, რადგან იგი ხვალვე შეუძლია უკანვე დაიბრუნოს. მაგრამ სინდისი, ადამიანისა და ღვთისადმი მოვალეობა თამარს ამ მიპართულებით ფიქრის უფლებას არ აძლევს და, აი, აქედან არის რომ იწყება მისი შინაგანი ტანჯვა.

ასაკშიშესული ქალწულის ვნება, დაკმაყოფილების მომენტის მოახლოების განცდით აზვირთებული, ანგარიშს არ უწევს ქალის სულიერი ცხოვრების ტრაგიკულ მდგომარეობას, იგი ბრმა აუცილებლობით აწვება სინდისის უწმინდეს ნორმებს, ცდილობს გადალახოს ისინი და ცნობიერებაში თავისი დაკმაყოფილებისათვის საჭირო იდეალური პირობები შექქმნას: ოცნების ფორმაში მაინც მიწვდეს იმას, რასაც იგი რეალურად ვერ ეღივსა. ნებისყოფის პათოლოგიური სისუსტე ვერ უზრუნველყოფს სინდისის სისპეტაკეს და თამარიც იძულებული ხდება „სიამის ცეცხლით, შიშით და სევდით“ ყური დაუფდოს იმ „ჯადოსნურ ხმებს“, რომლებიც მას ქალწულისათვის გამოუცნობი სიღრმიდან ესმის.

სიამის ცეცხლი, შიში და სევდა
 იმ წუთის განცდას ვერ შეედრება,
 ადულდენ უცბად ყველა გრძნობები,
 გულმაც დაგლიჯა თვის ბორკილები...
 და ისევ ესმის თამარს ყურებში
 ის მომხიბლავი, ახალი ხმები...¹

ოცნებით გატაცებულ ვნებიან ქალს

ლონე ელევა, თვალთ უბნელდება,
 უხურს ბეჭები, აღმური ასდის...
 მოხვევნა სწადის, არ ძალუძს მოცდა,
 მარჯნის ტუჩებზე უნდება კოცნა.

სხვა შემთხვევაში ქალწული თავისთავს აპატიებს სიყვარულზე ვნებიან ოცნებას მიეცეს. ამით იგი, რა თქმა უნდა, მძიმე სულიერ ტკივილებს არ იგრძნობს. მაგრამ იმ სიტუაციაში, რომელშიაც

¹ შ. ი. ლერმონტოვი, დემონი, კ. გ. ჯაფარიძის თარგმანი.

თამარი მოცემულ მომენტში იმყოფებოდა, ასეთი ოცნება ნების ზნეობრივ სისუსტეს ამჟღავნებს, იგი სინდისის წაბილწვას მოასწავებს და ეს არის რომ უბედურ ქალს, რომელსაც სურს დარჩეს ზნეობრივი საკუთარი თავის წინაშე, ასე საშინლად აწამებს. თამარი ერთდროულად განიცდის სიამება და ტანჯვას, რადგან ერთსა და იმავე დროს ერთ მოთხოვნილებას იკმაყოფილებს, ხოლო მეორეს შეუტაცხყოფს: სქესობრივი ვნების სასარგებლოდ ზნეობას ავიწროებს. იგი სასოწარკვეთილი შესჩივის მამას:

დღისით — ლოცვისთვის ძალა არ შემწვევს,
ვერა ვბოულობ იმისთვის სიტყვებს:
ძარღვებში რალაც სისხლი დამირბის...
ვერ მატყობ — ვხმები, დღითი-დღე ვსქენები...
სული უზომო ტანჯვას განიცდის...

თამარი თავის პიროვნებას სქესობრივ მოთხოვნილებაში კი არ განიცდის, არამედ ზნეობრივ სიწმინდეში და მისი ცხოვრების ჰიმნი იმაშია, რომ ძალა არ შესწევს უკანასკნელი პირველის შეუტაცხოდისაგან დაიცვას: სინდისის უმანკოება აზვირთებული ვნების ტალღების მიერ წალეკვას გადაარჩინოს. მას წარუთმეული აქვს საკუთარი თავის, საკუთარი სურვილების მართვის უნარი და ამიტომ იძულებული ხდება პასიურად დაემორჩილოს ამ უკანასკნელთა შორის უძლიერესს.

ცნობიერების შინაარსთა ის ნაკადი, რომელიც სქესობრივი მოთხოვნილების იმპულსით არის განსაზღვრული, თამარს იმდენად უფრო საშიშ, მისი პიროვნებისათვის უტახო და ზნეობრივად შეუფერებელ მოვლენად ეჩვენება, რამდენადაც მეტიდამეტი სიამით ათრობს მას იგი. თამარი თავისთავში ორ ურთიერთისადმი დაპირისპირებულ არსებას განიცდის, რომელთაგანაც ერთი, რომელსაც იგი თავის პიროვნებად სთვლის, უძლურია და ამიტომ მუდამ შევიწროებული რჩება. ქალისთვის ადამიანის ბუნება, ადამიანის შინაგანი ძალები საიდუმლოებითაა მოცული და ამის გამოა, რომ, მისი აზრით, ის იღუმალნი ძალა, რომელიც მას მოსვენებას არ აძლევს, მაცდურად მოვლენილი ბოროტი სულია.

წამებული ქალი ცდილობს მონასტრის კედლებს შეაფაროს თავი, რათა იქ დვთაებრივი ძალების დახმარებით ჩამოცილოს ბოროტი სული და მაცხოვრის კალთის ქვეშ ზნეობრივი სიმშვიდე იგრძნოს. მაგრამ აქ მისი სულიერი ტანჯვა კიდევ უფრო აუტანელი ხდება: მონასტრის კედლებში მან თან მოიტანა დაუცხრომელი ხორციელი

ვნების ცეცხლი, რომელიც „წმინდა ხატის წინ“ ლოცვად დაყრდნობილ თამარს ავი ოცნების სურათებს უშლის და სიზმრად განცდილი სიტკბოების მოლოდინით ავსებს.

მთელ დღეს ოხრავდა, ელოდებოდა...
 მართლაც სიზმარში რისთვის სტკბებოდა!..
 ის, მომხიბლავი, თვალსევდიანი,
 ტკბილ მოსაუბრე ალერსიანი,
 ამაოდ ხომ არ ეცხადებოდა?..
 დიდიხანია, რაც იტანჯება.
 რადა და რისთვის — თითონ არ იცის.
 წმინდა ხატის წინ ლოცვად დადგება,
 მაგრამ ლოცულობს მხოლოდ იმისთვის.

იგი აღქმის ინტენსიობის შემცველი ოცნებით განცდილ ჭაბუკს შოელის, რომელმაც მას საბედისწერო სიტკბოება უნდა მოუტანოს. ამ ჭაბუკმა სამუდამოდ უნდა მოჰკლას თამარში ზნეობრივი არსება, მოსტაცოს თამარს საიქიო ნეტარება და სამავგიეროდ ხორციელი სიტკბოებით აღავსოს. ასეთი არსება არ შეიძლება კეთილსულს წარმოადგენდეს. იგი დემონური ხასიათის მატარებელი უნდა იყოს. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, თამარი მასზე, როგორც თავის მოთხოვნილების საგანზე, მაინც განუსაზღვრელადაა შეყვარებული. ამ მოვლენას თამარი განიცდის **მონახტრია „წმინდა კედლებში“**, რაც კიდევ უფრო აძლიერებს მის ზნეობრივ ტანჯვას და ფსიქიკურად არღვევს და შლის მის პიროვნებას.

მაგრამ მოლოზნად გამოწყობილი,
 ისე, ვით წინეთ ფარჩით მკობილი,
 თამარ ღელავდა, უცემდა გული,
 იმავე ოცნებით ატოკებული.
 და ტრაპეზის წინ, როს ლოცვად იდგა,
 ღვთის სადიდებელ გალობის ჟამსა,
 ლოცვის დროს, ხშირად გაიგონებდა
 იმავე მომხიბვლელ და ნაცნობ ხმასა.

ბოლოს თამარის მოლოდინი **ჭალუცინაციით** სრულდება. შეუზღუდველი ოცნება მას დემონის სახით სინამდვილის ფორმაში წარმოუდგენს საოცნებო ჭაბუკს, რომელსაც თამარი ხორციელი სიტკბოებისათვის ქალწულის უმანკოებას მიუტანს მსხვერპლად. თამარი, როგორც ზნეობრივი არსება, უკანასკნელად, ჭაბუკის

ამბორის წინ, ერთხელ კიდევ გაიბრძოლებს არსებობისათვის, მაგრამ იგი ამ უკანასკნელს ვერ უძლებს და თავის თავში კვდება.

თამარი დემონს იმიტომ კი არ შეიყვარებს, რომ დემონი კეთილ არსებად აქციოს. დემონის სიყვარულში იგი საკუთარ ადამიანურ ხორციელ ინტერესსა და მისწრაფებას კი არ ჰკარგავს, არამედ მას ნახულობს და ეს გარემოებაა, რომ მისი აუტანელი ყოფის პირობად იქცევა.

ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით სრულიად გაუმართლებელი იქნებოდა თამარის შინაგანი ტანჯვა, რომ მას დემონი მხოლოდ სიკეთისათვის, მხოლოდ მისი გაღვთაებრივებისათვის შეეყვარებინა. ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ იგი ყოველგვარ პიროვნულ ინტერესებზე ამაღლდებოდა, ღვთაებრივი თვისებებით აღიჭურვებოდა და სულიერი კმაყოფილებისა და მარადიული ზემისათვის განწყობილად.

თამარის ტრაგედია იმაშია, რომ დემონი თვითონ მასშია ამ საბედისწერო სიყვარულის სახით წარმოდგენილი. თამარის ხორცი ენებით იწვის და ეს ცეცხლია, რომ უმანკო ქალწულთან დემონის ფნით ლაპარაკობს, ეს ცეცხლია, რომ მას ზნეობრივ ნორმებს უნადგურებს და სულიერ სიმშვიდეს ურღვევს.

პოემის ავტორისათვის დემონი რეალური ძალაა. იგი ბოროტი სულია, რომელიც გარედან ევლინება თამარს, ამ უმშვენიერეს არსებას, და ცდილობს სამუდამოდ დაღუპოს იგი. მაგრამ, რა თქმა უნდა, ავტორის ასეთი მოსაზრება არაფერს ამბობს იმის წინააღმდეგ, რაც ზემოდ ჩვენ მიერ იყო გამოთქმული, რადგან ამ მხრივ ავტორიც იმავე თვალსაზრისისაა, რომელზედაც პოემის გმირი ქალი თამარი იღვა.

და ბ ა მ ა რ ი ა

1. სოციალური განვითარების იმ საფეხურზე, როცა მორალურმა კატეგორიებმა იწყეს ჩამოყალიბება ადამიანურმა ფანტაზიამ, თვითდაკვირვების საფუძველზე, პიროვნებისაგან განაყენა ერთიმეორის საწინააღმდეგოდ მიმართული ზნეობრივი და ვიტალური მოთხოვნები, მიაჩნია მათ სუბსტანციონალური არსებობისათვის საჭირო ნიშნები და ამით შექმნა წარმოდგენები დემონური და ღვთაებრივი სულების შესახებ.

2. მ. ი. ლერმონტოვის „დემონის“ ფსიქოლოგიურ საფუძველს ადამიანის ბუნების ფანტასტიური გამოვლენის ფორმები (ღვთაება და დემონი) შეადგენს. პოემის ერთადერთი მოკმედი გმირი თამა-

რის პიროვნებაა, რომელშიაც ურთიერთს ებრძვის ზღამიანის ობრივი და ვიტალური — ღვთაებრივი და დემონური ბუნება.

3. თამარი თავისთავს ზნეობრივ მოთხოვნებში (ღვთაებაში) განიცდის და ამიტომ ზნეობრივისადმი დაპირისპირებული ვიტალური (დემონური) მას უცხო, გარედან მოვლენილ ძალად ეჩვენება. ეს ძალა წარმტაცი მაგრამ დამღუპველი ბუნებისაა; იგი ცდილობს თამარში მოჰკლას ზნეობრივი არსება და ამიტომ ქალწულის ცნობიერებისათვის დემონურ ხასიათს ატარებს.

4. ასაკშიშესული ქალწულის ვნება, დაკმაყოფილების მომენტის მოახლოების განცდით ახვირთებული, ანგარიშს არ უწევს ქალის სულიერი ცხოვრების ტრაგიკულ მდგომარეობას. იგი ბრმა აუცილებლობით აწვება სინდისის უწმინდეს ნორმებს, ცდილობს გადალახოს ისინი და ცნობიერებაში თავის დაკმაყოფილებისათვის საჭირო იდეალური პირობები შეჰქმნას. დემონი, ამ ნიადაგზე აღმოცენებული, თამარის მიერ აღქმის ინტენსიობით განცდილი ოცნების პალუცინაციური სახეა.

5. თამარი დემონს იმიტომ კი არ შეიყვარებს, რომ იგი კეთილ არსებად აქციოს; დემონის სიყვარულში იგი საკუთარ თავში არსებულ ბიოლოგიურ მისწრაფებას კი არ ჰკარგავს, არამედ მას ნახულობს. დემონი თვით თამარშია დაუცხრომელი ხორციელი ვნების სახით და ეს გარემოებაა, რომ გარკვეულ სიტუაციაში მისი აუტანელი ყოფნის პირობად იქცევა.

Труды Кутаисского Государственного
Педагогического Института имени
А. Цулукидзе, т. VII, 1947.

Transactions of the Tsulukidze
State Pedagogical Institute of
Kutaisi v. VII, 1947.

მიხეილ ზარაძე

იდეები და გრძნობადი სახეები „მერანში“

ამ შრომაში განხილული იქნება ნ. ბარათაშვილის ცნობილი ლექსი „მერანი“ მასში მოცემული იდეებისა და ამ იდეათა გამომხატველი გრძნობადი სახეების ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით. ეს მოითხოვს შემდეგი საკითხების გარკვევას: 1. რა არის ძირითადი იდეა ანუ დედააზრი ნაწარმოებისა, 2. რა ცალკეული აზრებია მოცემული იმ ძირითადი იდეის გაშლისა და განვითარებისათვის და 3. რა გრძნობადი სახეები შეესაბამება თითოეულ მათგანს.

საკითხის ასე დაყენება შეიძლება გამართლებულ იქნას იმ მოსაზრებებით, რომ: 1. მართალია, პოეზიის ენა არ არის ცნებათა ლოგიკური ენა, რომელიც ცდილობს განიტვირთოს ყოველგვარი წარმოდგენისეული დანართისაგან და, რაც შეიძლება, უშუალოდ განგვაცდევინოს ცნებები მარტოდენ სიტყვების საშუალებით, არამედ იგი ხატოვანი ენაა, რომელიც ყოველთვის ცდილობს, რომ მოცემული ცნებები, რაც შეიძლება, მეტად გრძნობადად განგვაცდევინოს; მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, თითქოს იდეები მხატვრულ ნაწარმოებში მეორეხარისხოვანი იყოს. არა! შემოქმედების შინაბუნების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ მხატვრული ნაწარმოების დაბადება სწორედ იდეის დაბადებაა გრძნობადს სახეებში. ამიტომ ხელოვნების ნაწარმოებში მოცემულ იდეათა და გრძნობად სახეთა ურთიერთმიმართების გარკვევა თავისთავად მნიშვნელობასმოკლებული არ უნდა იყოს. 2. ნ. ბარათაშვილის შესახებ არსებულ მდიდარ ლიტერატურაში თავიდანვე იყო აზრთა სხვადასხვაობა იმაზე, თუ როგორია პოეტის დამოკიდებულება ცხოვრებისადმი, სწამს მას ამქვეყნიური არსებობის აზრი, თუ არა, ე. ი. არის ნ. ბარათაშვილი პესიმისტი, ამ ცნების პირდაპირი გაგებით, თუ არა. „მერანში“ არსებული იდეებისა და გრძნობადი სახეების ურთიერთმიმართების გათვალისწინება ამ კითხვაზე დამაკმაყოფილებელი პა-

სუხის გაცემასაც გააადვილებს. და 3. თუ გაირკვევა ნაწარმოებების იდეებისა და გრძობადი სახეების ურთიერთობა, მაშინ არსებული აზრის სისწორე თუ უმართებულობა ბარათაშვილის პოეზიაზე და, კერძოდ, „მერანზე“ ლიტერატურული გავლენის შესახებ უფრო ადვილად გასათვალისწინებელი გახდება.

1

ი ღ ე მ ბ ი

როდესაც პოეტური ქმნილების იდეურ მხარეზე ვლაპარაკობთ, მაშინ ორ გარემოებას მაინც უნდა მიექცეს საგანგებო ყურადღება: ნაწარმოების, ვითარცა მთლიანის, იდეას, ერთი მხრივ, და ნაწარმოებში მოცემულ ცალკეულ იდეებს, მეორე მხრივ. მაშასადამე, საკითხი ისმის, უწინარეს ყოვლისა, იმის შესახებ, თუ რა ძირითადი იდეაა წოდებული „მერანში“.

ადამიანის არსებობას უმაღლესი აზრი გააჩნია. ამ აზრის გაცნობიერება, მისი ამოხსნა წარმოადგენს ადამიანის დანიშნულებას. სრულიად შესაძლებელია ადამიანის კეთილდღეობის, მისი ბედნიერების მიღწევა; არსებობის უმაღლესი აზრის ამოხსნა კაცობრიობის ბედნიერების აუცილებელი საწინდარია. ეს აზრი ჯერჯერობით ამოხსნილი არ არის. საჭიროა თავგანწირულება მისი მისაგვლევად. საზოგადოდ ასე შეიძლება გამოითქვას „მერანის“ ვითარცა მთლიანის, ძირითადი იდეა. ეს უნდა იყოს თვით ის ზოგადი, ძირითადი აზრი, რომელმაც „მერანი“ წარმოშვა. პოეტის მიერ საკითხის ასე დაყენება თავისი ისტორია აქვს. თვითონ საკითხი იმის შესახებ, რომ ადამიანის არსებობას აზრი გააჩნია, რომ ამ აზრის მიგნება და შემდეგ მისი ამოხსნა ადამიანის უმაღლესი დანიშნულება, გულისხმობს, რომ პიროვნებაში ამ კითხვის მიმართ დაექვევებასა და მერყეობას ჰქონია ადგილი. მართლაც, თუ თვალს გადავაყვებთ ნ. ბარათაშვილის პოეზიასა და კერძოდ მიმოწერას, ნათლად დავინახავთ, რომ ადამიანის ცხოვრების აზრის არსებობაში დაექვევებისა და სასოწარკვეთის განცდები უცხო არ ყოფილა პოეტისათვის. ხშირად იყო ხოლმე პოეტის ცხოვრებაში მომენტები, როდესაც იგი აბსოლუტურ პესიმიზმამდის მიდიოდა. ერთ-ერთ წერილში ზაქარია ორბელიანისადმი აი რას წერდა პოეტი: „ის, რომ მიზანი ჩვენის დანიშნულებისა გამოუცნობელი რჩება, რომ ადამიანის სურვილები უსაზღვროა, ხოლო ყოველივე ამქვეყნიური წარმავალია, ყოველივე ამან აავსო ჩემი

სული საშინელის სიცალიერით“¹. პოეტის ამდროინდელი განხილვა ბილბა, როგორც ვხედავთ, ასეთია უაზროა ადამიანური არსებობა ამ ქვეყნად, რადგან „მიზანი ჩვენის ცხოვრებისა გამოუცნობელი რჩება“; უბედურია ადამიანი ამავე დროს, რადგან მას აქვს მოთხოვნა **აქვს მოთხოვნა მიზნის არსებობისა**; რადგან ადამიანს სურს, რომ მის არსებობას აზრი და მიზანი გააჩნდეს. ტრაგიკულია ადამიანის ბედი, რადგან „ადამიანის სურვილები უსაზღვროა, ხოლო ყოველივე ამქვეყნიური წარმავალია“. აქ ლაპარაკია არა რომელიმე შემთხვევით, პიროვნულ, თუნდაც ეროვნულ მოვლენაზე; არა ისტორიულად გარდამავალსა და ცვალებადს ბედზე, რომელიც, შესაძლებელია, თუნდაც ასეული ათასი წლის შემდეგ შეიცვალოს, არამედ მარადიულ ბედზე, ადამიანის ხვედრზე, საზოგადოდ, რომელიც გარდაუვალაა დროში, გარდაუვალაა პიროვნულად. ესაა აბსოლუტური პესიმიზმი. ისეთი მსოფლმხედველობა, რომლის პოზიციებიდანაც ადამიანის ამქვეყნიური არსებობის ყოველგვარი გამართლების ცდა წინასწარ მოხსნილია.

ნ. ბარათაშვილის მსოფლმხედველობაში ასეთი თვალსაზრისი ძლიერაა წარმოდგენილი. ამ თვალსაზრისის გამოვლინებას წარმოადგენს ჩემს მიერ ზემომოტანილი ამონაწერი, აგრეთვე სხვა მრავალი კერძო წერილი, და უმთავრესად კი თვით პოეტური შემოქმედება ნ. ბარათაშვილისა.

ეს განწყობილება განსაკუთრებული ძლიერებით გამოვლინდა ლექსში „ფიქრნი მტკვრის პირას“, სადაც პოეტურ ფორმებშია მოცემული იგივე აზრი ადამიანის არსებობის განწირულობის შესახებ: „ვინ არის იგი, ვის თვის გული ერთხელ აღევსოს და რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს?“ და რადგან ასეთი არავინაა, არ არსებობს ქვეყნად ადამიანი, რომლის სურვილის დაკმაყოფილება იმავე ადამიანის დაკმაყოფილებას ნიშნავდეს, საზოგადოდ, ამიტომაც ადამიანის ცხოვრება არის „ფუჭი და მხოლოდ ლა ამოება“.

მაგრამ ბარათაშვილის პოეზიის თავისებურება ამაში როდით მდგომარეობს. ამ იდეების ანაბარა ბარათაშვილი ვერ გახდებოდა მსოფლიო მასშტაბის პოეტად. არა! მისი პოეზიის თავისებურებაა და სიდიადეც იმაშია, რომ იგი აბსოლუტური პესიმიზმის, არსებო-

¹ ნ. ბარათაშვილი, ლექსები, პოემა, წერილები, 1939 გვ. XC. პოეტის სიტყვები ყველგან ამ გამოცემის მიხედვითაა ციტირებული.

ბის აზრის სრული უარყოფის ფარგლებში არასოდეს არა რჩებოდა. მართალია, მთელი მაშინდელი სულიერი და მატერიალური კულტურის ანალიზი მხოლოდ ნევატური შეფასების საბუთს აძლევდა ნ. ბარათაშვილს, ვითარცა მოაზროვნეს, მაგრამ იგივე ბარათაშვილი — პოეტი, თავისი გენიალური პოეტური ინტუიციით რაღაც სხვას ხედავდა, სხვა აზრს გულისხმობდა ადამიანის არსებობაში; ისეთ აზრს, რომელიც ბარათაშვილისათვის მიკვლეული არ არის, მაგრამ მისი მოძებნა სრულად შესაძლებელია. ეს გარემოება იმავე ლექსში („ფიქრნი მტკვრის პირას“) იჩენს თავს:

არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს.

თუ ამ ლექსს განვიხილავთ, როგორც ლოგიკური აზროვნების ნიმუშს, იძულებული ვიქნებით, რომ მისი ალოგიურობა ვაღიაროთ: ადამიანის ცხოვრება ფუჭია და ამაო, რადგან იგი „საწყაულია აღუვსებელი“, ე. ი. საბოლოო მიზანი არ არსებობს. ეს დადგენილი აქვს პოეტს. იქვე ამბობს, რომ მაინც უნდა ვიზრუნოთო, რადგან „კაცნი გექვიან, შვილნი სოფლისა“... მაგრამ უბედურნი სწორედ იმითომ ვართ, რომ „კაცნი გექვიან, შვილნი სოფლისა“ და ამავე სოფლისთვის რატომ და უნდა ვიზრუნოთ? თუ წმინდა ლოგიკურ თვალსაზრისზე დავდგებით, ამაზე პასუხს ვერ მივიღებთ.

მაგრამ ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში არის სხვა მხარეც, რომლის მთლიანად გადმოტანა ლოგიკურ სფეროში ძნელია. არის ისეთი მომენტი ხელოვანის თუ მოაზროვნის სულიერ ცხოვრებაში, როდესაც იგი უშუალოდ განიცდის იდეათა სამყაროს, უშუალოდ გრძნობს იდეებს, მაგრამ მათი აბსტრაქტიზება, მათი ობიექტივაცია ვერ მოუხერხებია (ბელინსკი ამას „იდეათა აღქმას“ უწოდებს; დოსტოევსკი — მოვლენათა „შეგრძნებას“). და აი, ბარათაშვილიც უშუალოდ განიცდის ადამიანის არსებობის გამართლების იდეას; იგი ამ იდეას გრძნობს, საზოგადოდ, მაგრამ მისი ობიექტივაცია ვერ მოუხდენია და რადგანაც გამართლების არსებობას გრძნობს, დასაბუთების გარეშე ამბობს:

რადგანაც კაცნი გექვიან, შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდევაც მივსდიოთ მას...

პესიმიზმი აზროვნებითი კრიზისია საზოგადოდ. თანმიმდევარ პესიმიზმს შემოქმედების უფლება არა აქვს. თუ ყოველივე „არის

მხოლოდ ამოგება“¹, მაშინ, ცხადია, იმთავითვე მოხსნილია ამოღების შესახებ რაიმე გარკვეული, პოზიტიური რაობის შექმნის ცდა.

ნ. ბარათაშვილი რომ პესიმის პოზიციასე დაჩენილიყო, რომ არ შერყეულიყო მისი რწმენა ადამიანის ყოფნის ამოგების შესახებ, მაშინ იგი კრიზისს თავს ვერ დააღწევდა, კატასტროფის წინაშე აღმოჩნდებოდა და ამისი ბუნებრივი შედეგი იქნებოდა პოეტური შემოქმედების შეწყვეტა. მაგრამ ასეთი კრიზისიდან ნ. ბარათაშვილი იხსნა გენიალურმა პოეტურმა ინტუიციამ. ამ კრიზისიდან იგი იხსნა შინაგანი ხილვის იმ დიდმა ძალამ, რომელიც მუდამ შთააგონებდა მას უკვდავ პოეტურ შედეგებს და რომელმაც ბიძა მისთან, გრიგოლ ორბელიანთან, მიწერილ ერთ-ერთ წერილში ათქმევინა: „მე შინაგანი ხმა მიწვევს უკეთესი ხვედრისაკენ, გული მეუბნება, რომ შენ არა ხარ ახლანდელის მდგომარეობისათვის დაბადებულიო! ნუ გძინავსო! მე არ მძინავს, მაგრამ კაცი მინდა, რომ ამ პატარა ღრე-კლდეს გამიყვანოს და დავდგე ვაშლილს ადგილას. ოჰ, რა თავისუფლად ამოვისუნთქავ მაშინ, რა ხელმწიფურად გადავხედავ ჩემს ასპარეზსა“¹.

ამ სტრიქონების ავტორს, ცხადია, რაღაც ღირებულების მქონე რაობა ეგულვება ქვეყნიურ ცხოვრებაში, რომ იქ საასპარეზოდ მიილტვის. მეორე მხრივ, ის რაღაც ღირებულება გარკვეული სახით არა აქვს მოცემული და ხელთ რჩება მხოლოდ მიზნის ცნობიერება, რომლის შინაარსიც გონებას ვერ ჩამოუყალიბებია ცნებებში, რომ მასზე მსჯელობა ყოფილიყო შესაძლებელი. ამდენად ბარათაშვილი კრიზისს განიცდის. მაგრამ ეს კრიზისი დროებითი ხასიათისა; იგი არ არის პოეტური კრიზისი, რამდენადაც მის პოეტურ ინტუიციას რაღაც შინაარსი ეგულვება ყოფიერების რომელიღაც სფეროში.

ამის შედეგი უნდა იყოს ის მარადიული ძიება, გამუდმებული გადახრა სასოწარკვეთასა და იმედიაზობას შორის, რაც ბარათაშვილის პოეზიაში ესოდენ უხვად მოიპოვება. კაცობრიობის უბედურება, ბარათაშვილის აზრით, იმაში როდია, რომ მას (კაცობრიობას) ფიზიკური, რეალური შესაძლებლობანი არ გააჩნია კეთილდღეობის მისაღწევად. არა! უბედურება იმაშია, რომ თვითონ იმ კეთილდღეობის გარკვეული იდეა არ არის მიგნებული; საქმე იმაში კი არაა, რომ ადამიანთა მოდგმა უძლურია მიზნის განხორციელებისათვის ბრძოლაში, არამედ, უმთავრესად იმაში, რომ „მი-

¹ გვ. XC.

„ზანი ჩვენის ცხოვრებისა გამოუცნობელი რჩება“¹, რომ ყოველგვარ წარმავალია და ამოა ამოებათა. ვიმეორებ, ესაა არა ფიზიკური უძლეურება ერისა თუ კაცობრიობის; არამედ გნოსეოლოგიური უძლეურებაა, გონების ჩიხია, რომელშიაც რალაც განგებას მოუწყვედევია ვრიცა და კაცობრიობაც.

როგორც ვთქვით, ბარათაშვილის ლოგიკური აზროვნება უძლეური აღმოჩნდა კაცობრიობის არსებობის აზრის მოძებნისათვის; ვერ მონახა გამართლება ადამიანის ყოფნისა ამ ქვეყნად. მაგრამ დაექვევების ყველა მომენტში ისევ პოეტური ინტუიცია დაეხმარა მას, რომ ის საძიებელი საგანი როგორმე მაინც განეცადა; უშუალოდ, ხელოვანის თვალთ, ეხილნა იგი სფერო არსებობისა და ამით რწმენა მაინც ჰქონოდა ხელთ.

გარკვეული აზრით, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ ბარათაშვილის პოეზია არის რწმენის პოეზია და არა რაციონალური ძიების ილია კავკავადიხებური პოეზია. მართალია, ეს რწმენაც ხშირად მერყეობს, ხშირად იცვლება ცხოვრების აზრისადმი ურწმუნოების განცდით, მაგრამ პოეტს რალაც ხმა მაინც ჩასძახებს ხოლმე და ეს ხმა არსებობის აზრის გამართლების სახით მოევილინება ბარათაშვილის შემოქმედებას.

ბარათაშვილი, როგორც აღვნიშნე, მსოფლიო მასშტაბის პოეტია. ეს მასშტაბი მის პოეზიაში დასმული კითხვებითა და იქ მოცემული იდეებით განიზომება. თვითონ პოეტის პიროვნების მიმართებაც ცხოვრებისადმი, — არსებობის კანონზომიერებისადმი პიროვნების მიმართების ნიშანს ატარებს, ამავე მიზეზისა გამო. განწყობილებათა ცვალებადობა პოეტის სულიერ სამყაროში ხშირად ქმნის სულიერ კრიზისს და ეს კრიზისი იმდენად პრინციპულია, რომ თვითონ პოეტის პიროვნული ტრაგედია საერთო-საკაცობრიო ტრაგედიის მოტივებით ჟღერს. ერთი ასეთი კრიზისი 1841 წელს შეიქმნა პოეტისათვის. ეს ჩანს ლირიკული ლექსიდან „ვჰპოვე ძაძაძი“. ეს ლექსი განსაკუთრებული ძალით ღალადებს პოეტის განწირულობაზე; იმაზე, რომ ამქვეყნიურ არსებობაში მისთვის თავშესაფარი არ არსებობს. ამდენად ლექსი უალრესად პესიმისტურია, პოეტური დასაბუთებაა იმ აზრისა, რომელიც ზაქარია ორბელიანისადმი მიწერილ წერილში იყო გამოთქმული.

არსებობის აზრის, უკანასკნელი მიზნის მიძიებელ პოეტს ბოლოსდაბოლოს უპოვნია თავშესაფარი — საბოლოო მიზანი — წმინდა

¹ ხაზგასმა ჩემია. მ. ხ.

სიყვარულის სახით. ამ ტაძარს შეჭფარებია პოეტი და განუზრახავს იქ დარჩენილიყო სამუდამოდ, რადგან იგი მიუჩნევია არსებობის უდიდეს აზრად, კაცობრიობის უკანასკნელ მიზნად.

მუნ. გუნდრუკის წილ შევჰსწირავდი წმინდა სიყვარულს,
 რომლის საკურთხად დავსდებდი მე ჩემს გულსა და სულს;
 ამა სიამით, ნეტარებით, ესრეთ აღვსებულს,
 მეგონა ვჰხედავ სასუფეველს, აქ დაშენებულს.

თუ, მართლაც, სიყვარული აღმოჩნდებოდა არსებობის უდიდესი აზრი, მაშინ ბარათაშვილიც, რასაკვირველია, შეურიგდებოდა, მიიღებდა ამ აზრს და ამ ახლად აღმოჩენილ ტაძარში საბოლოოდ დარჩებოდა. ცხადია, ამით სულიერი კრიზისი დაძლეული იქნებოდა და ბარათაშვილიც საბოლოოდ ჩამოყალიბდებოდა სატრფიალო ჰანგების მგოსნად, რის მაგალითიც არა ერთი და ორი მოეპოვება მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიას. მაგრამ ჩვენი პოეტის ძიების ზაგანი არ აღმოჩნდა სიყვარული. იგი აღმოჩნდა არა საბოლოო და უდიდესი აზრი არსებობისა, არამედ ცვალებადი და წარმავალი:

მაგრამ საწუთრო ვანა დიდხანს ვისმეს ახარებს?
 განქრა ტაძარი — და უდაბნო ჩემდა მდუმარებს;
 მას აქეთ ჩემს გულს ნეტარება არ ასადარებს,
 მის ნაცვლად სევდა და წყვილიადი დაისადგურებს.

საქმე აქ იმაში კი არ არის, რომ ნ. ბარათაშვილმა, როგორც მოაშიკე ყმაწვილმა კაცმა, მარცხი განიცადა რომელიმე ბანოვანთან. არა! საქმე იმაშია, რომ თვით საგანი არ არის ღირსი იმისა, რომ არსებობის უდიდეს აზრად იქნას აღიარებული. ჭაბუკ პოეტს ეგონა: ვიპოვეო უკანასკნელი მიზანი ადამიანის არსებობისა, მაგრამ საწინააღმდეგო აღმოჩნდა:

მოისპო მჰსწრაფლად მისი ნაშთი და მისი კვალი...
 დამშთა მე მხოლოდ მისს ლამპრისგან ცეცხლი დამქრალი...

ვერღა აღმიგო სიყვარულმა კვლად ტაძარი!
 ვერსად აღვინთე დაშთომილი მისი ლამპარი!
 ესრეთ დამიხშო უკულმართმან ნუგეშს კარი,
 და დავალ ობლად, ისევე მწირი, მიუსაფარი.

თუ პოეტის 1841 წლის განწყობილების მოკლედ გამოთქმას შევეცდებით, შეიძლება ეს განწყობილება შემდეგი სიტყვებით გამოთქმულიყო:

და დავალ ობლად, ისევ მწირი, მიუსათარი!

ასეთი სულიერი განწყობილება, თავისთავად, უდიდესი სულიერი კრიზისის მაჩვენებელია. ეს ისეთი წერტილია პოეტის ცხოვრებაში, რომელიც ან პოეტური თვითმკვლევლობით (შემოქმედების შეწყვეტით) უნდა დამთავრდეს, ან და უნდა მოიძებნოს კრიზისიდან თავის დაღწევის რაიმე სხვა გზა.

და ასეთი გზა, მართლაც, გამოიძებნა, კრიზისი დაძლეული იქნა. „მწირი, მიუსათარი“ პოეტი ხელიდან დაუსხლტა ყოვლისშთამნთქმელი პესიმიზმის, აბსოლუტური არარაობის განცდას და ისევ არსებობის დიადი აზრის ძიებისკენ იბრუნა პირი. ამ კრიზისიდან თავის დაღწევის, ოპტიმიზმისა ენ შემობრუნების შედეგად დაიბადა გენიალური „მერანი“.

ახლა სრულიად ნათელი უნდა იყოს ზემოთქმულის აზრი: „მერანის“ ძირითადი იდეა ისაა, რომ აღიარებულია სიცოცხლის უმაღლესი აზრის არსებობა და დაშვებულია შესაძლებლობა მისი მიკვლევისა. ასეთი აზრის დაშვება მნიშვნელოვანი იყო ბარათა-შვილისათვის განსაკუთრებით იმ კრიზისის შემდეგ, რომელიც მან განიცადა „ვპოვე ტაძარში“. მნიშვნელოვანი ისიცაა, რომ ქრონოლოგიურად „მერანი“ „ვპოვე ტაძარს“ მისდევს; უკანასკნელი 1841 წელსაა დაწერილი, ხოლო „მერანი“ კი — 1842 წელს.

„მერანი“ კრიზისიდან გამოსვლის ბრწყინვალე დადასტურებაა და ასევე ბრწყინვალე ძეგლი მსოფლიო პოეზიისა, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, თითქოს კაცობრიობის არსებობის უდიდესი აზრი, მისი საბოლოო მიზანი, ნათლად ჰქონდეს პოეტს გათვალისწინებული. არა! აქ მხოლოდ პოეტური ინტუიციით დანახულია ახალი სფერო, სადაც იმ საბოლოო მიზნის მოძებნა უნდა გახდეს შესაძლებელი.

მაგრამ პოეტი ხედავს, რომ არსებულ გარემოში დიადი აზრი არა ჩანს. იგი არა ჩანს ცნობიერად არსებულ იდეათა სამყაროში, მაგრამ სადღაც, არსებობის რომელიღაც სფეროში რომ ასეთი რაიმე უნდა არსებობდეს, ამას ინტუიციით გრძნობს. მისი პოეტური თვალის ხედავს იმას, რაც ჯერ კიდევ მისსავე გონების თვალს ვერ დაუნახავს. როგორ უნდა მოიქცეს ასეთ შემთხვევაში პოეტი? სასოწარკვეთას ვერ მიეცემა, რადგან განიცდის, გრძნობს სასურველი აზრის არსებობას და სჯერა მისი მიკვლევის შესაძლებლობა. მაგრამ ვერც კმაყოფილებას მიეცემა, რადგან გარკვეულად ვერ დაუნახავს ის, რისი არსებობაც სწამს და მიგნების შესაძლებლობაც სჯერა. აქედან — იდეა **საძიებელი ხაგნის არსებულს მიღმა მდებარეობისა**, ე. ი. გნოსეოლოგიურად და მატერიალურად არსებულის

ფარგლებში არ მოიპოვება საძიებელი. რომ საბოლოო მიზანი მოკვლეულ სფეროში მდებარეობდეს, მაშინ მარტოოდენ პრაქტიკული მოქმედება იქნებოდა საჭირო მის დასაუფლებლად. მაგრამ რადგანაც იგი აქ არ არის, უნდა დავასკვნათ: იგი არსებულს მიღმაა. მაშასადამე: მთავარიდან ლოგიკურად გამომდინარე იდეა: **ჯერ კიდევ გამოუკვლეველ სფეროში არსებობა ადამიანის ყოველებზეც საბოლოო მიზნისა.**

თუ ზემოთქმულს გავითვალისწინებთ, თუ გავიზიარებთ იმ აზრს, რომ: 1. „მერანის“ დედააზრი იმის აღიარებაა, რომ ადამიანურ არსებობას უმაღლესი აზრი გააჩნია და 2. აქედან გამომდინარეობს, რომ იგი უმაღლესი აზრი ჯერ კიდევ მიუკვლეველ სფეროში მდებარეობს, მაშინ, ცხადია, ამ გზით წარმართულ შემოქმედებას ამაზე შეჩერება არ შეეძლო. ნ. ბარათაშვილი, საერთოდ, აქტიური, მებრძოლი ბუნების პოეტი და მოქალაქეა. მისი დევიზია: სოფლისათვის ზრუნვა. და, თუ ყოფიერების უმაღლესი აზრის არსებობა დადგენილია, მაგრამ ისე კი, რომ იგი ჯერ კიდევ გაურკვეველია და მიუგნებელი, ცხადია, აქტიური, მებრძოლს პოეტის ბუნება ამ მიუკვლეველის მიკვლევისაკენ უნდა გასდგომოდა გზას. **აქედან იდეა ძიებისა.**

ძიება სხვადასხვაგვარი ხასიათისა შეიძლება იყოს: დადგენილი მეთოდებით, გაკვალული გზებით კვლევა ობიექტურად არსებული ქვეყნის ემპირიული მოვლენისა, ერთი მხრივ, როდესაც მსგავს მოვლენათა კვლევის გამოცდილებით წინასწარ ვიცით შედეგები უმთავრეს ხაზებში; და მეორე მხრივ, სრულიად გაუკაფავი გზით სვლა ახალ-ახალი სინამდვილის შეცნობისაკენ, როდესაც გამოცდილება ბევრს ვერაფერს გვშეელის, თუ გენიალური ქვრეტის უნარი არ მოგვეშველა. ბარათაშვილის გაჭრა არსებობის აზრის საძიებლად სწორედ მეორე კატეგორიის ძიებაა; იგი მეთოდებით ვერ იხელმძღვანელებს, რადგან ასეთი გაჭრისა და ძიების გამოცდილება კაცობრიობას არა ჰქონია. **აქედან იდეა უპრეცედენტო ძიებისა.**

ზევით აღვნიშნე, რომ ბარათაშვილს უშუალოდ განცდილი აქვს იდეალის არსებობა. მისი პოეტური თვალი ხედავს იმას, რაც ჯერ კიდევ ლოგიკურ გარკვეულობაში არ ჩამოყალიბებულა, რისი ობიექტივაცია ჯერ კიდევ არ მომხდარა. მაშასადამე, საძიებელია არა უშუალო, პოეტური განცდა სინამდვილისა, არამედ მისი გააზრება, მისი ობიექტივაცია, ლოგიკური ფორმულირება ისე, რომ იგი ობი-

ექტური აზრის კუთვნილება გახდეს და ამით ადამიანებისათვის სრულიად გააზრებული. აქედან იღვა მაძიებელი აზრისა.

აზროვნება ადამიანის კუთვნილებაა. ობიექტური სამყაროს შემეცნება მხოლოდ ადამიანისთვისაა შესაძლებელი. მაძიებელი აზრის მფლობელიც ადამიანია. მაგრამ განა ყოველი ადამიანი ფლობს მაძიებელ აზრს? რასაკვირველია, არა! ამისთვის საჭიროა რჩეული ადამიანი. ადამიანის არსებობას გამართლება სჭირდება; საჭიროა იმის დასაბუთება, რომ ადამიანის ამქვეყნიურ ყოფნას უმაღლესი აზრი გააჩნია, მაგრამ ყოველი ცალკეული ადამიანი ამის მოთხოვნილებას არ განიცდის. არა თუ ამოხსნა არსებობის აზრის საჭირობოროტო კითხვისა, არამედ თვითონ საკითხის დასმაც რიგითი ადამიანის ძალ-ღონეს აღემატება. ამიტომ, ბუნებრივია, მაძიებელი აზრის მატარებელი უნდა იყოს რჩეული ადამიანი, ამ შემთხვევაში — პოეტი. აქედან იღვა მოაზროვნე, აზრის მატარებელი კაცისა.

ცნობილია, რომ ვინც ყოველდღიურობაზე მალა აიწევეს, ვინც საქვეყნო საქმეებს შეეჭიდება, მან პიროვნულ-ადამიანურიდან ბევრი რამ უნდა დათმოს. თუ რჩეული ადამიანი კაცობრიობის საქმისთვის თავს გადასდებს, თუ იგი განიზრახავს უდიდესი საქმის გაკეთებას, მაშინ მას მოუხდება მსხვერპლის გაღება იმისათვის, რომ საერთო-საკაცობრიო საქმე უკეთ შეასრულოს. აქედან იღვა თავგანწირულებისა.

თავგანწირული ლტოლვა არსებული სამყაროს ფარგლებიდან, კეთილშობილური ძიება საკაცობრიო იდეალისა ნაკარნახევია იმით, რომ თვით იმ იდეალის არსებობა როგორღაც დაშვებულია; მაგრამ, როგორც ითქვა, იგი მხოლოდ დაშვებულია და არა გამოკვლეული საკაცობრიო კეთილდღეობის გრძნობით გამსჭვალული რჩეული იწყებს ამ დიადი იდეალის ძიებას, მაგრამ მისი მოძებნის აუცილებელი პირობა — სწორი გზა — ხელთ არა აქვს. ამის გამო ხშირია წუთები დაექვებნისა, საკუთარი ძალების რწმენაში გულის გატეხისა. გამოცდილება გზას არ უნათებს მაძიებელ აზრს; მან თვითვე უნდა გამოიხილოს ძიების საშუალებაცა და საძიებელი იდეალიც. აქედან დაექვებნისა და საკუთარი უძლურების განცდა.

მართალია, ის გზა, რომელსაც პოეტი დაადგა საკაცობრიო იდეალის მოძებნის მიზნით, არ იყო გაკაფული გზა. მართალია, თვით უმაღლესი აზრი ადამიანის არსებობისა არ იყო მიგნებული. მაგრამ მისი მიგნების წყურვილი არა ერთსა და ორს ჰქონია ადამიანთა შორის. ნ. ბარათაშვილმა იცის, რომ თავის კეთილშობილურ მისწრაფებაში იგი მარტო არ არის. ადამიანთა შორის საუკეთესონი მიილტვიან იმავე მიზნისაკენ, რომლისკენაც ჩვენი პოეტი

შილტვის. აქედან იდეა ხოლიდარობისა, თანამოაზრეებთან აზრის გაზიარებისა.

პოეტმა იცის, რომ მან დიდი, საკაცობრიო საქმე იკისრა. თუ მისი ცდა წარმატებით დაგვირგვინდება, ამით დაკმაყოფილებული იქნება არა ზარტო მისი სუბიექტური მოთხოვნები, არამედ საერთო-საკაცობრიო მოთხოვნებიც. თუ მიზანი მიგნებული იქნება, თუ იდეალი გარკვეული სახით წარმოდგება ადამიანთა წინაშე, ამის შემდეგ საზოგადოებას ის და დარჩება საზრუნავად, რომ მისი განხორციელებისათვის იბრძოლოს. ასეთი შედეგი ბრწყინვალე დაგვირგვინება იქნებოდა პოეტის მიერ განზრახული ძიებისა. მაგრამ თუნდაც რომ ასეთი წარმატება არ იქნას მიღწეული, პოეტის ცდა მაინც მნიშვნელოვანია, რამდენადაც მან ადამიანებს ძიებისაკენ მაინც მიუთითა. აქედან პოეტის საზოგადოებრივი როლის იდეა.

რა თქმა უნდა, „მერანში“ მოცემული ყველა ცალკეული აზრი აქ არაა აღნუსხული. მათგან მხოლოდ უმთავრესი ავიღე და ისიც ისეთნი, რომელთაც გარკვეული გრძნობადი სახეები შესატყვისება. ახლა ვნახოთ, თუ რა გრძნობადი სახეებით განასხეულა ნ. ბარათაშვილმა ზემოაღნიშნული იდეები.

II

გრძნობადი სახეები

ნაწარმოების დედააზრი ყოველთვის ყველაზე მეტად განყენებული აზრია. ამის გამო იგი ყველაზე ნაკლებად ემორჩილება სახეებში ჩამოყალიბებას. ასეთი განყენებული აზრის ბუნებრივი გამოხატულება — სიტყვაა. „სიტყვა განყენებული აზრის ობიექტივაციაა. იგი არათვალსაჩინო განცდის უშუალო მოცემულობად გადაქცევის საშუალებას იძლევა“¹. ამიტომაც, რომ დედააზრის გამოთქმას ყოველთვის სიტყვით ცდილობენ, იქნება იგი დედააზრი მეცნიერული შრომის, მხატვრული ნაწარმოების თუ სხვა რამ მოვლენისა.

„მერანის“ დედააზრი სიტყვებში ჩამოვაყალიბე. ამ თავში კი, სადაც აზრების გამომხატველ თვალსაჩინო, გრძნობად სახეებზე იქნება ლაპარაკი, ამ დედააზრის შესატყვისი გრძნობადი სახე არ იქნება მოცემული. „მერანის“ დედააზრის განხორციელებას წარმოდგენს მთლიანად იგივე ლექსი თავისი დამხმარე აზრებით, გრძნობადი სახეებითა და სიტყვიერი ინვენტარით.

¹ დ. უ. ზ. ა. ძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, გვ. 383, 1940.

გადავდივარ ცალკეული აზრების გამომხატველ გრძნობებზე და ხედავ განხილვაზე.

1. როგორც ვთქვი, „მერანში“ არსებული ერთ-ერთი აზრი ანუ იდეა არის შემდეგი: ადამიანის არსებობის საბოლოო მიზანი მოთავსებულია ისეთ ხეობაში, რომელიც ადამიანის გონებას ჯერ კიდევ ვერ გამოუკვლევია.

ეს სფერო გრძნობადად სივრცის სახითაა მოცემული. ასევე სივრცის სახით აქვს პოეტს წარმოდგენილი მთელი სულიერი და მატერიალური სამყარო, რომელიც გაყოფილია გამოკვლევულ და გამოუკვლევებელ სფეროებად. მათ შორის არის საზღვარი — „ბედის სამძღვარი“. ამ საზღვარს შიგნით მხოლოდ წარმავალი მოვლენებია, ფუჭი და ამაო ცხოვრებაა, სადაც დიდი დაბრკოლებებია, სტიქიონია გამეფებული: სიციხე, ქარი, კლდე, ღრე, წყალი, ერთი სიტყვით, ისეთი მატერიალური სხეულები, რომელთა გადალახვა, მართლაც, რაინდულ გამბედაობასა და კეთილშობილურ თავგანწირვას მოითხოვს.

სხვაგვარად შეუძლებელიც იყო იმ იდეის გამომხატვა სახეებში. საძიებელი საგანი რომ სრულიად უბრალოსა და ადვილადმისაღწევად გილას ყოფილიყო მოთავსებული, მაშინ, ცხადია, იგი აქამდისაც მიგნებული იქნებოდა ისე, რომ მისი აღმომჩენელი დიდად ვერაფრით მოიწონებდა თავს. საქმე სწორედ იმაშია, რომ რთულია არსებობის აზრის ამოხსნა; დაბრკოლებებითა და წინააღმდეგობებითაა აღსავსე მისკენ მიმავალი გზა. აი, ამ სიძნელის გამოსახვეს ემსახურება ისეთი თვალსაჩინო წარმოდგენები, რომელნიც სხეულებრივად, მართლაც, ფიზიკურ დაბრკოლებას წარმოადგენენ. როდესაც ვკითხულობთ სტრიქონებს:

გაჭკვეთე ქარი, გააპე წყალი, გარდაიარე კლდენი და ღრენი
ან და

ნუ შეეფარვი, ჩემო მფრინავო, ნუცა სიციხესა, ნუცა

ავდარსა-ო,

თვალწინ წარმოგიდგება ბნელი სტრიქონების სამეფო, უდიდეს დაბრკოლებათა ქვეყანა, სადაც სვლა, მართლაც ძნელია და ამიტომ იქ გაჭრას მხოლოდ რჩეული თუ გაბედავს.

2. საძიებელი საგანი არსებობის გამოუკვლევებელ სფეროში მდებარეობს. ეს გარემოება ბუნებრივად მოითხოვს ძიებას. აზრის ძიება, მართალია, ლოგიკურად სივრცეში არ ხდება, მაგრამ პოეტს ხომ მთელი იდეათა სამყარო სივრცის სახით აქვს წარმოდგენილი. მისი

პოეტური მე სხეულებრივად განიცდის იდეათა სამყაროს. ეს სამყარო ორადაა გაყოფილი: გამოკვლეულ და გამოუკვლეველ სფეროებად. გამოკვლეულ სფეროში იდეალი არ არსებობს, ხოლო გამოუკვლეველში კი მისი არსებობა წინასწარაა დაშვებული. საჭიროა ძებნა. და აი, ეს ძებნის პროცესი, აზრის ძიების პროცესი, სხეულებრივად განფენილი სამყაროს გამოუკვლეველ სფეროში, ასეა წარმოდგენილი: სტიქიონების სამეფოში, წინააღმდეგობებითა და დაბრკოლებებით აღსავსე მხარეში მიჰქრის მხედარი და ეძებს თავის საძიებელს. სხეულებრივად აქ წარმოსახულია მერანზე ამხედრებული ადამიანი, რომელიც მიილტვის წინ, მაგრამ ჯერ საზღვრებს ვერ გასცილებია.

3. პოეტს სწამს, რომ საძიებელი საგანი ნამდვილად მოიპოვება სამყაროში, მაგრამ არც მისი გარკვეული სახე აქვს წარმოდგენილი და არც მით უმეტეს, მისი ადგილსამყოფელი იცის, ამიტომ მისი ძიება, გაჭრა სივრცეში, რაიმე გარკვეულ მიმართულებას მოკლებულია. პოეტის რწმენით, ჯერ არავინ ყოფილა ისეთი, რომ საძიებელი საგნის მიკვლევა ეცადოს, ამისთვის რაიმე მეთოდი ჰქონოდა, გარკვეულ ადგილამდის მიეღწიოს და დამაჯერებლად ეთქვას: აი, ამ მიმართულებით უნდა წარიმართოს ძიება, რადგან საძიებელი საგანი ამა და ამ ადგილასაა მოთავსებული და იქ მისვლაა საჭირო. პოეტი მის მიერ მოწყობილ ექსპედიციას განიცდის, ვითარცა სრულიად უპრეცედენტოს და ამ უპრეცედენტო ძიების იდეის გრძნობად სახედ იგი ჰერეტს მოძრაობას გაურკვეველი მიმართულებით, უგზოუკვლოდ.

მირბის, მიმაფრენს, უგზო-უკვლოდ, ჩემი მერანი...

4. ჩემი აზრით მერანის გრძნობადი სახე თვითონ საძიებელი აზრის თვალსაჩინო ხატი უნდა იყოს. ამის შესახებ ჯერ კიდევ ილიამ გამოთქვა აზრი, რომელსაც კიტა აბაშიძეც დაეთანხმა¹. ილია იმ აზრისა იყო, რომ მერანი პოეტის აზრს აღნიშნავს. ეს, მართლაც, ასე უნდა იყოს, ზემოთ აღვნიშნე, რომ პოეტს სჯერა კაცობრიობის არსებობის აზრის მოცემულობა, მაგრამ ეს მას სწამს და არა აქვს დასაბუთებული, რადგან პოეტის ინტუიციით განცდილი — მოაზროვნის თვალთ არაა გასინჯული მეთქი. სხვაგვარად შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ ნ. ბარათაშვილის პოეზიის და კერძოდ, მისი „მერანის“ აზრი. ლოგიკურმა აზრმა უნდა დაასაბუთოს

¹ ეტიუდები, გვ. 84.

და ამით ნათელი მოჰქვინოს სიცოცხლის აზრს, რომელიც პოეტურად განიცდებდა ნ. ბარათაშვილის მიერ. და აი, ეს მაძიებელი აზრი განსხეულდა მერანში.

თუ ამ აზრს შევიწყნარებთ, თუ თვით მერანს ჩავთვლით პოეტის მაძიებელი აზრის სხეულებრივ ფორმად, მაშინ შეიძლება ასეთი საკითხი დაისვას: შეესატყვისება, თუ არა აზრის ცნებას მერანის ფორმა? ხომ არაა ეს ფორმა უხეში, შეუფერებელი იმის გამოსახატავად, რასაც აზროვნება ეწოდება? ამით ერთგვარი მარცხი ხომ არ განიცადა პოეტმა? რასაკვირველია, ცნებების, იდეების გასათვალისწინებლად განცდაში არსებული ყოველგვარი სხეულებრივი წარმოდგენა შემთხვევითია იმიტომ, რომ ოვით იდეის ცნება არ გულისხმობს თვალსაჩინო წარმოდგენის არსებობას. მაგრამ ეს შემთხვევითობაც რამდენიმედ მაინც განსაზღვრულია და შეზღუდული, რადგან კულტურული ცხოვრების ისტორიულმა პროცესმა საზოგადოებრივი თანაცხოვრების მანძილზე ერთგვარად შეაპირობა ადამიანთა არა მარტო მატერიალური, არამედ სულიერი ცხოვრებაც. საზოგადოებრივმა ცხოვრებამ მსგავს განცდათა არსებობაც გახადა შესაძლებელი. თუ საკითხი დაისმის ასე: „აზრის“ დახატვა რომ გვინდოდეს ტილოზე, ან მისი გამოქანდაკება, მერანის სახეს მივსცემდით, თუ არა მას? ან და, სხვას რომ ასე გაეკეთებინა, შევიწყნარებდით, მივიღებდით თუ არა მას? ერთი შეხედვით, შეიძლება ამ კითხვაზე უარყოფითი პასუხი უფრო სამართლიანი მოგვეჩვენოს.

მაგრამ ვსინჯოთ საკითხის განხილვა მის მთლიანობაში, სრულ კონტექსტში: პოეტის წარმოსახვაში მთელმა მატერიალურმა და იდეურმა სამყარომ სხეულებრივი, განფენილი ფორმა მიიღო — სივრცის ფორმა. ეს სივრცე არაა იდილიური ქვეყანა, მშვიდი და სურნელოვანი ელისეს ველები, არამედ დაბრკოლებებით აღსავსე, სტიქიონების სამეფოა. აი, აქ, ამ სივრცეში ეგულება პოეტს კაცობრიობის იდეალი. საჭიროა იქ გაჭრა და ძიება. ასეთ გარემოში, ადვილად ვასაგებია, შეუფერებელი იქნებოდა მშვიდი, სახედანაოკებელი, ჰალაროსანი ადამიანის ან მშვენიერი ათინას გრძნობადი სახე, რადგან ზემოაღწერილი გარემოდან მათი სათუთი სხეული ძლევამოსილი ვერ გამოვიდოდა. საჭირო იყო სტიქიონთან ბრძოლა და ამისთვის, სრულიად ბუნებრივად, გაჩნდა პოეტის წარმოსახვაში ისეთი არსება, რომელიც ისტორიულად მებრძოლისა და მამაცი რაინდის მარადიულ თანმხლებად იგულისხმებოდა — მერანი, კეთილშობილი და ძლიერი ცხოველი, ურომლისოდაც კულ-

ტურის განსაზღვრულ საფეხურზე არცერთი ექსპედიცია არ ტარდებოდა.

მირბის, მიმაფრენს, უგზო-უკვლოდ, ჩემი მერანი

უნდა ნიშნავდეს: ჩემი აზროვნება კაცობრიობის იდეალს ეძებს. და თუ გავიხსენებთ შემდეგ სტრიქონებს:

გაპკვეთე ქარი. გააპე წყალი, გარდაიარე კლდენი და ღრენი, მაშინ, შეიძლება, მაძიებელ აზრის გრძნობად სახედ მერნის არჩევა კიდევ უფრო მიზანშეწონილი მოგვეჩვენოს.

5. შემდეგი გრძნობადი სახე, რომელიც „მერანში“ ყურადღებას იქცევს, არის მხედარი. ვინ უნდა იყოს მხედარი? როგორ შეიძლება ამ სახის ამოშიფვრა? ცხადია, მხედარი იმ აზრის მატარებელი აღამიანის სახე უნდა იყოს. მხედარი თვითონ პოეტია. როდესაც საკითხს ასე ვაყენებთ, როდესაც ვამბობთ, მხედარი თვით პოეტის სახეაო, მაშინ ერთი უხერხულობა იჩენს თავს: ზემო აღნიშნული იყო, რომ: 1. პოეტის ინტუიციამ უშუალოდ განიცადა, ირწმუნა ყოფიერების აზრის არსებობაო, 2. რადგან ეს უშუალოდ განცდილი ობიექტივაციამნილი არ იყო, ამიტომ პოეტმა მაძიებელი აზრი ამოქმედდა იდეალის მისაკვლევად და ეს აზრი მერნის სახეში განასხეულაო. ახლა კი მხედარი პოეტის სახედ ვალიარეთ. იბადება კითხვა: როგორღაა ეს შესაძლებელი? თუ საქმის ვითარებას კარგად გავსინჯავთ, ამაში შეუძლებელი არაფერი იქნება. საქმე იმაშია, რომ პოეტური ინტუიციაც და მაძიებელი აზრიც პიროვნების ფსიქიური ფუნქციებია, რომელნიც ცალ-ცალკე, დამოუკიდებლად კი არ მოქმედებენ, არამედ პიროვნების ერთიან მე-ში არიან გაერთიანებული. პიროვნება, რასაკვირველია, მეტია მისსავე ფსიქიურ ფუნქციებზე, პიროვნება ამ ფუნქციების შემცველია. და, თუ იგი თავისი მე-ს ცალკეულ მოვლენებს განიცდის, ვითარცა მოქმედსა და მაძიებელს, მაშინ, სრულიად ბუნებრივია, მთლიანი მე ამ ფუნქციათა მფლობელად განიცდება პიროვნების მიერ.

ნუ შეეფარვი, ჩემო მფრინავო, ნუცა სიცხესა, ნუცა ავდარსა,
ნუ შემობრალე დაქანცულობით თავგანწირულსა **შენსა**
მხედარსა.

მტრული სტიქიონები წარმოგვიდგება თვალწინ: ქარი, წყალი, სიცხე, ავდარი, კლდე, ღრე... და ამ სტიქიონში მიჰქრის აღვირახსნილი მერანი. მას მიაქროლებს გაბედული რაინდი — მხედარი.

მას უკან არაფერი ეგულვება — უკანასკნელი შესაფარი ტაძარიც დაინგრა იქ. ხსნა მხოლოდ წინაა. ოღნავი შეჩერება, ოღნავი შეკრთომა და ყველაფერი დაილუპება. გაბედული წინსვლაა ერთადერთი გამოსავალი. ქეშმარიტად გრანდიოზული სახეა მსოფლიო კაცისა.

6. ასეთი გაბედული ექსპედიცია ბუნებრივად გულისხმობს თავგანწირულებას. მაგრამ ფაქტიურად თავგანწირულება ცარიელი სიტყვები როდია. თვით ცნება გაწირვისა შეიცავს რისიმე დათმობას, დათმობას ისეთი რამესას, რაც გამწირველისათვის ინდიფერენტული არ არის, მაგრამ იგი მაინც თმობს მას რომელიღაც უფრო დიადი და ღირებული მიზნისათვის.

პოეტმა საკაცობრიო საქმე იკისრა. ამისთვის ადამიანის მთელი სიცოცხლეა საჭირო. მასასადამე, დასახული მიზნის მიღწევას უნდა შეალიოს პოეტმა მთელი თავისი ადამიანური არსებობა, მთელი თავისი ფიზიკური და სულიერი შესაძლებლობანი. ამ იდეის გამოსახატავად ნ. ბარათაშვილს მეტისმეტად შესაფერისი გრძობადი სახეები აქვს შერჩეული. აი ესენიც:

ნუ დავიმბრხო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართ საფლავებს
შორის;
ნუ დამიტროს სატრფომ გულისა, ნულა დამეცეს ცრემლი
მწუხარის, —
შავი ყორანი გამითხრის საფლავს მდგლოთა შორის
ტიალის მინდვრის,
და ქარიშხალი ძვალთა შთენილთა, ხარით, ღრიალით,
მიწას მამაყრის.

ყველაზე მეტად საყვარელი საგნები დათმო პოეტმა, რადგან უამისოდ საკაცობრიო საქმეს ვერ გააკეთებდა. და ამ დათმობისადმი კეთილშობილურ-რაინდული დამოკიდებულებით ხელსახებად მოგვცა ის დიადი აზრი, რომელსაც საქვეყნო საქმისათვის თავდადება და თავგანწირულება ეწოდება.

7. მაგრამ ვისთვისაა ყველაფერი ეს? იქნებ ძიებაა თვითმიზანი პოეტისათვის. იქნებ იდეალების ძიება თავისთავადაა ღირებული და მას არავითარი სოციალური ღირებულება არ გააჩნია? არა! ნ. ბარათაშვილი არა მარტო დიდი პოეტია, არამედ იგი დიდი მოქალაქეცაა. ამდენად მისი აზრის გაქანება იდეალის მარტოოდენ მოძებნაში კი არ ხედავს თავისი მოქმედების გამართლებას, არამედ ეს გამართლება მას სოციალურ სფეროში მოეპოვება.

და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა სიძნელე გზისა
 გაუადვილდეს,
 და შეუპოვრად მას ჰუნე თვისი შავის ბედის წინ
 გამოუქროლდეს.

აქამდის გაუკვალავ სივრცეში ამჟამად რაინდმა მხედარმა გაირ-
 ბინა თავისი მერნით. მაშასადამე, კვალი მაინც დარჩება მისი. ეს
 კვალი კი მოძმეთათვისაა ნაფარაუდვეი, რომელთა ჰუნეები, აგრე-
 თვე შავ ბედს გამოქცეულნი, ამ ნაკვალევში მიმართულებას მაინც
 ნახავენ საორიენტაციოდ.

8. ამასვე უკავშირდება კიდევ ერთი გრძნობადი სახე. ესაა
 სახე „ვარსკვლავთა თანამავალთა“. ექვს ვარეშეა, რომ თანამავალი
 ვარსკვლავები თანამოაზრე ადამიანებია, რომელთაც აწუხებთ სა-
 ქვეყნო საქმე, რომელნიც ფიქრობენ ადამიანის ამქვეყნიური არსე-
 ბობის აზრის შესახებ. თუ შევიწყნარებთ ყველაფერ იმას, რაც
 ზემოდ ითქვა „მერნის“ ძირითადი იდეისა, იქ არსებული ცალკე-
 ული აზრებისა და გრძნობადი სახეების შესახებ, მაშინ თანამავალ
 ვარსკვლავებად უეჭველად თანამოაზრე ადამიანები უნდა ჩავთვა-
 ლოთ.

ეს ნარკვევი პოლემიკური ხასიათისა არაა. ამიტომ სრულიად
 ზედმეტად მიმაჩნია ამ კონკრეტულ საკითხზე არსებული სხვა თვალ-
 საზრისების განხილვა-გაკრიტიკება, მაგრამ აქ გამოთქმული აზრი
 თავისთავად გულისხმობს უარყოფას, სახელდობრ, პატივცემული
 მკვლევარის პ. ინგოროყვას დებულებისას, რომლის მიხედვი-
 თაც ბარათაშვილმა, რუსთაველის ავთანდილის მსგავსად, თავისი
 მხედარი ვარსკვლავებთან გაასაუბრა¹.

მაშასადამე, მაძიებელი აზრი პოეტისა — მერანი — თავის უსას-
 რულო ძიებაში მოძმეთათვის სარგებლობის მოტანას სცდილობს,
 მაგრამ ამ კეთილშობილური იდეალის ძიებაში თანამოაზრე ადამი-
 ანთა სოლიდარობაცაა ნაგულეები. „მერანი“ განსაკუთრებით საზო-
 ვადოებრივი ხასიათის ნაწარმოებია, მისი ძიების საგანი ადამიანთა
 კეთილდღეობის საგანია და არა ასტრალურ მოვლენათა ქვრეტა.
 ამიტომ სრულიად ბუნებრივი ჩანს „თანამავალ ვარსკვლავთა“ ჩა-
 თვლა თანამოაზრე ადამიანებად.

9. „მერანი“ კრიზისიდან გამოსვლაა. ამ ნაწარმოებით, მართა-
 ლია, ბარათაშვილმა თავი დააღწია შემოქმედებითს ჩიხს, მაგრამ

¹ 5. ბარათაშვილის თხზულებათა 1939 წლის გამოცემა, ბიოგრაფიულ ნარ-
 კვეთი, 88. LXXX.

ეს იმას როდი ნიშნავს, თითქოს მისი ყოველგვარი დაექვება ამით მოხსნილიყოს. მართალია, პოეტმა ირწმუნა ყოფიერების აზრის არსებობა, მაგრამ, როგორც ზემოთაც ვთქვი, რწმენის საგნის კონკრეტიზაცია ვერ მოახდინა. ამ გარემოებას, რასაკვირველია, უკვალოდ არ ჩაუვლია. დაექვება მუდამ თან ახლდა ნ. ბარათაშვილის აზრის ყოველგვარ მოძრაობას. ამ ექვებმა „მერანშიაც“ იჩინა თავი და „შავი ყორნის“ სახით ჩამოყალიბდა.

მიზნის, მიმართვის, უგზო-უკვლოდ, ჩემი მერანი,
 უკან მომჩხავის თვალ-ბედითი შავი ყორანი.

პოეტის მადიებელი აზრი მიჰქრის წინ, კაცობრიობის არსებობის უმაღლესი აზრის აღმოსაჩენად, მაგრამ იმავე დროს არ ასვენებს ექვები, რომელნიც დამარცხებას უჭადის მხედარს. ყორნის ჩხაილი საკუთარი უძლურების მამხილებელი შინაგანი ძახილია პოეტის პიროვნებისა, რომელსაც ძლიერი ნებისყოფა თუ გადაარჩენს თავის საძიებელ საგანზე ხელის აღებისაგან. ექვები დამარცხების ქადილია, განწირულების ნომასწავებელია. ასეთ შემთხვევაში და ამგვარი განცდის გრძნობად გამოსახულებად ყორნის მოცემა სრულიად ბუნებრივია. ყველა ხალხის შეგნებაში შავი ყორანი, მისი ყრანტალი, დამარცხების ქადილთანაა დაკავშირებული. ეს გარემოება ზღის ამ გრძნობადს სახეს უფრო ძლიერად და ღირებულად.

„მერანი“ მსოფლიო მასშტაბის ნაწარმოებია. მისი სიდიადე იმითაა უზრუნველყოფილი, რომ იგი უკვდავ იდეათა განხორციელებული ძეგლია. მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ დიადი იდეები გრანდიოზული გრძნობადი სახეებითაა განხორციელებული. ქეშმარიტად დიადი ნაწარმოები ყოველთვის გულისხმობს იდეათა და სახეთა ბუნებრივ შესატყვისობას. სწორედ ასეთი ქმნილებაა „მერანი“.

М. В. ЗАРКУА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ИДЕЙ И НАГЛЯДНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ
 В СТИХОТВОРЕНИИ Н. БАРАТАШВИЛИ „МЕРАНИ“

Р е з ю м е

Лирическое произведение Н. Бараташвили „Мерани“ является одним из крупнейших творений поэта и важным памятником мировой литературы. Мировой масштаб стихотворения обеспечен постановкой вопроса всемирно-исторического значения — вопроса о смысле человеческого существования.

Все литературное наследие поэта указывает на то, что он постоянно находился под влиянием великих сомнений о том, стоит ли жить на свете вообще, имеет ли смысл человеческое существование на земле. Иногда эти сомнения доходят до кульминации и в это время поэт провозглашает, что человеческая жизнь только суета сует; но там же, с другой стороны, проповедует, что надо жить и действовать на благо человечества, во имя человечности („Думы на берегу Буры“). Но переворот в смысл человеческого существования до предельной высоты у нашего поэта в 1841 году, что и выразилось в стихотворении „Нашел я храм“. Это был кризис в творчестве Н. Бараташвили.

Выходом из этого кризиса является стихотворение „Мерани“. Здесь поэт верит в существование конечного и великого идеала человечества, но этого идеала не находит в пределах современного материального и духовного бытия. Поэтому он направляет свою мысль на поиски великого идеала человечества. В этом искании необходимо преодолеть „предел судьбы“ и мчаться по беспутью в борьбе с жестокими стихиями. Идея социальной солидарности осеняет всю эту рыцарско-благородную экспедицию вопрошающей мысли великого поэта.

Мотив мирового бытия, искание конечной цели человеческого существования в стихотворении выражается грандиозными чувственными образами: На фоне стихийных сил—ветра, наводнения, зноя и холода, через пропасти и скалы, мчится непокоримый Мерани — чувственный образ непокоримой и вечно-ищущей мысли человека.

В стихотворении особенно ярко вырисовывается чувственный образ всадника, символизирующего личность самого поэта.

Все остальные чувственные, наглядные образы, символизирующие отдельные мысли данного стихотворения, глубоко чувствительны и тонки, но чему целое произведение легко захватывает душу читателя и внедряет в него веру грандиозных возможностей человеческого познания.

ოთარ ჯინოკია

ვილი ბრედელი — გერმანელი ანტიფაშისტის მწერალი¹

I

ფაშისტმა ბარბაროსებმა წარმოუდგენლად დააკნინეს გერმანული ლიტერატურა, რომელსაც გოეთეს, შილერისა და ჰაინეს სახეები ამშვენებდნენ. ფაშისტურ გერმანიას არავითარი ლიტერატურა არ შეუქმნია. ის, რასაც როზენბერგი და გებელსი „ახალ“ გერმანულ ლიტერატურას უწოდებდნენ, მარტოოდენ ნაჯღაბნია უბადრუკი... მაგრამ გერმანელი ხალხის სამწერლო შემოქმედებითი უნარი სრულიადაც არ დაშრეტილა. ფაშისტური ბატონობის წლებში გერმანულ ლიტერატურას მხოლოდ სამშობლო დაჰკარგოდა დროებით: მისი ნამდვილი მესვეურები უცხოეთში იყვნენ გახიზნულნი და იქ აგრძელებდნენ გოეთეს, შილერისა და ჰაინეს ტრადიციას. ემიგრაციაში მოღვაწეობდა გამოჩენილ გერმანელ მწერალთა ანტიფაშისტური პლეადა. უცხოეთიდან, რომელიც დროებით მათ სამშობლოს მაგიერობას უწევდა, აწვდენდნენ ფაშიზმის უღელქვეშ მგმინავ და ფაშისტური პროპაგანდით მოშხამულ გერმანელ ხალხს თავის მაღალ სიტყვას, ამხედრებდნენ გერმანელთა ფაშიზმისაგან განთავისუფლებისათვის და საკაცობრიო იდეალთათვის საბრძოლველად იოანეს ბეხერი და ბრუნო ფრანკი, ეგონ ერვინ კიში და ოსკარ მარია გრაფი, თომას მანი და ჰაინრიხ მანი, სტეფან ცვაიგი და არნოლდ ცვაიგი, ლუდვიგ რენი და ერიხ ვაინერტი და სხვანი მრავალნი.

¹ წაკითხული იყო მოხსენებად დასავლეთ ევროპის ლიტერატურის ისტორიის კათედრის სხდომაზე 1942 წლის მაისს. ტექსტში შეტანილია ზოგი შესწორება და დამატება, მას შემდეგ განვლილი ხანით ნაკარნახევი.

ფაშისტური გერმანიის წინააღმდეგ და ხალხური გერმანიის წინააღმდეგ ვის მხატვრული სიტყვით ამ მებრძოლთა მძლე პლეადის თვალსაჩინო წევრი იყო და რჩება ვილი ბრედელიც.

ვილი ბრედელი ტიპიური და ერთი უმნიშვნელოვანესი მესვეურთაგანია გერმანული პროლეტარული ლიტერატურისა, რომლის ისტორია სულ ორ-სამ ათეულ წელს თუ დაითვლის, რადგან არსებითად იგი პირველი იმპერიალისტური ომის შემდგომ გერმანულ ვიწარებაში ჩაისახა და განვითარდა.

გერმანელი პროლეტარის შვილი, თვითონაც მუშა, ვილი ბრედელი მთელი თავისი არსებით გერმანიის პროლეტარიატს ეკუთვნის, მის ყოფას და საქმეს, მის ყოველდღიურ „წვრილ“ შრომას და ისტორიულ დიდ ბრძოლას. პირველი იმპერიალისტური ომის მძიმე წლებში და მათ მომდევნო შეუპოვარ ბრძოლებში გერმანელი პროლეტარებისა იმპერიალიზმთან ჩამოყალიბდა და გამოიწროვდა ვილი ბრედელი, როგორც აღამიანი და მოქალაქე, როგორც კომუნისტი მოღვაწე და პროლეტარული მწერალი.

დაიბადა იგი 1901 წელს.—მაგრამ უმჯობესია თვით მას მივცეთ სიტყვა... აი მისი ცხოვრება, მის მიერვე მოკლედ მოთხრობილი:

„...ჩემი ცხოვრება განუყოფელად ეკუთვნის მუშათა კლასის ბრძოლას და გამარჯვებას სოციალიზმისას. მამაჩემი, ძველი ჰამბურგელი სოციალ-დემოკრატი, მუშა-მეთამბაქოე, წარსული საუკუნის მიწურულის მოწინავე მუშათა რიგს ეკუთვნოდა. იგი ძლიერ იყო დაინტერესებული არჩევნებით, სასტიკად ღელავდა, მთელი არსებით ეძლეოდა წინასაარჩევნო მუშაობას, ავრცელებდა ფურცლებს, ესწრებოდა საარჩევნო კრებებს, იღვა სოციალ-დემოკრატთა დროშასთან საარჩევნო შენობის წინ და არჩევნების შემდეგ რამოდენსამე კვირას რჩებოდა, მაღალი საბრძოლო განწყობილებით ალტკინებულთ. მაგრამ შემდეგ მთელი წლით — მორიგ არჩევნებამდე — მამაჩემს სრული პოლიტიკური პასიურობა იპყრობდა. მსოფლიო ომმა რომ იფეთქა, მან დახია თავისი საწევრო წიგნაკი და ფიცი დასდო ებრძოლნა რაიხსტაგის მოლაღატეთა წინააღმდეგ, რომელთაც ხელი გაუწოდეს კაიზერს და სამხედრო კრედიტების სასარგებლოდ მისცეს ხმა. კომუნისტური პარტიის დაარსების დღიდან იგი აქტიური წევრი შეიქნა მისი. მამა გარდამეცვალა 1930 წელს.

მამინ, როდესაც ჰამბურგის სახალხო სკოლაში სიარული შეწყვიტე (მე პირველი კლასიდან გამომამეგეს), უკვე მეორე წელს მძინვარებდა ომი. მე ხარატის შეგირდად დავდექი ძმ. ლეზერთა ქარხანაში, სადაც წყალქვეშა ნავების ხელსაწყოები მზადდებოდა.

რამოდენიმე დღის შემდეგ მე მუშაობა ახალგაზრდობის კავშირის წევრი გახდი. აქ მივიღე პირველი სტიმული მარქსიზმის შესასწავლად. ერთი წლით გვიან მივემხარი მარცხენა „თავისუფალ ახალგაზრდობას“, ხოლო შემდეგ — მარცხენა რადიკალებს („ბრემენ არბაიტერპოლიტიკ“ის ჯგუფს). სამხედრო ქარხნების მუშათა გაფიცვის შემდგომ, 1918 წლის იანვარს, მე, რამოდენიმე ახალგაზრდა ამხანაგთან ერთად, დავიწყე შეგორდებისა და ახალგაზრდა მუშების ორგანიზირება. მალე გაეხდი სპარტაკელი და აგრეთვე წევრი ახალგაზრდული ორგანიზაციისა, რომელიც თავის თავს „თავისუფალ პროლეტარულ ახალგაზრდობას“ უწოდებდა. ამ ხნის განმავლობაში ბევრს ვსწავლობდი. ვეუფლებოდი პოლიტიკურ წრეებში მარქსიზმს და მალე გაიღვიძა ჩემში ინტერესმა მხატვრული ლიტერატურისადმი. ლიტერატურულ წრეებში ვკითხულობდი ჩვენ შექსპირის, გოეთეს დრამებს, — „ფაუსტს“, „დონ-კარლოსს“ და სხვათ. მე ვკითხულობდი ყველაფერს, რაც კი ხელთ ჩამივარდებოდა, ყოველგვარი გარჩევის გარეშე.

მე ვმუშაობდი ხარატად გემთსაშენებსა და მეტალურგიულ ქარხნებში, დავეხეტებოდი ამხანაგებთან ერთად მთელი გერმანიის ვასწვრივ, ხოლო 1922 წელს მიუნხენიდან ფეხით გადავიარე ალპები და ჩავედი ვერონასა და ვენეციაში. იტალიაში ჩვენ, სამი ახალგაზრდა ამხანაგი, იტალიელ მუშათა ფაშისტიზმის წინააღმდეგ პოლიტიკური ბრძოლის მომენტში მოვხვდით. ფაშისტთა რაზმზე გალაშქრებისა და პოლიტიკური ძალაუფლების მუსოლინის ხელში გადასვლის შემდეგ ჩვენ დავვაპატიმრეს და ტრიესტით გადაგვასახლეს ავსტრიის საზღვარზე. აქედან ჩვენ ფეხით გავემართეთ ვენას, საიდანაც პარტიის დახმარებით დავბრუნდით ჰამბურგს.

ჰამბურგის ოქტომბრის აჯანყებიდგან რამოდენიმე კვირის შემდგომ მე დამაპატიმრეს ტურინგიაში იარალის შესყიდვისათვის, რომელიც ჰამბურგში მივიღე მანქანათა ნაწილების სახით. ცხრა თვის წინასწარი პატიმრობის შემდეგ, მე მომესაჯა ორი წლის პატიმრობა, შემდეგ კი ე. წ. „ჰინდენბურგის ამინისტიამ“ მოვყევი. განთავისუფლების შემდეგ პარტიამ ბრემენს გამაგზავნა გახეთ „არბაიტერცაიტუნგ“-ში სამუშაოდ. შემდგომ ვმუშაობდი მაგდებურგისა და ესენის პარტიული გაზეთების რედაქტორად. 1925 წლის მიწურულს ჰამბურგს დავბრუნდი და მოტორიან ხომალდზე „ბარბარა“-ზე დავიწყე მუშაობა ხარატად და მზეთავად. ხმელთაშუა ზღვით შვიდი გზობა მოვახდინე იტალიაში, ესპანეთში და ჩრდილო აფრიკაში. „ბარბარა“-ზე პარტიული უჯრედი დავაარსე და ტრან-

სპორტელთა კავშირში შევედი, რადგანაც მეტალურგთა კავშირში და პროფკავშირელმა რეფორმისტებმა გამრიცხეს ბოხუმში.

გემიდან გადმოსულმა, კვლავ დავიწყე მუშაობა ჰამბურგის მეტალურგიულ ქარხნებში. პოლიტიკური მუშაობისათვის მანქანათმშენებელ ქარხანაში „ნაგელ და კემპი“ დამითხოვეს შავ სიაში შეტანით. მაშინ პარტიულმა ხელმძღვანელობამ „ჰამბურგერ ფოლკსკაიტუნგ“-ის რედაქციაში სამუშაოდ გამაგზავნა. ამ გაზეთში მოთავსებული ორი წერილის გამო მე, როგორც რედაქტორს, სახელმწიფოს ღალატი დამედო ბრალად ერთი წერილი 1929 წლის ბერლინის სისხლიან მაისს შეეხებოდა, მეორე კი გერმანიის საიდუმლო შეიარაღებას ამხელდა. ლაიპციგის სახელმწიფო სასამართლომ ორი წლის ციხე მომისაჯა, რაიც 1930 წლიდან 1932-მდე მოვიხადე. ციხეში მჯდომმა დავსწერე ჩემი პირველი წიგნები — „მანქანათმშენებელი ქარხანა ნ. და კ.“, „ქუჩა როზენჰოფ“ და „პარაგრაფი საკუთრების დასაცავად“. განთავისუფლების შემდეგ მე ისევ „ჰამბურგერ ფოლკსკაიტუნგ“-ის რედაქტორი გახდი. 1933 წლის 1 მარტს მე დამაპატიმრეს და საკონცენტრაციო ბანაკში მომათავსეს. ცამეტი თვის პატიმრობის შემდეგ განთავისუფლებული, ვალდებული ვიყავი ყოველდღე გამოცხადებოდი პოლიციას. 1934 წლის მაისში, ჩვენი პარტიის არაღვგალური ხელმძღვანელობის თანხმობით, მთებით გავიქეცი ჩეხოსლოვაკეთში და, პრალაში ჩასულმა, დავიწყე ჩემი ახალი წიგნის „გამოცდის“ წერა, რომელშიც შევეცადე ლიტერატურული ფორმით გადმომეცა საკონცენტრაციო ბანაკში ჩემ მიერ განცდილი.

მე მივიღე მონაწილეობა საბჭოთა მწერალთა ყრილობის მუშაობაში და ახლა ვარ მოსკოვს, ვწერ და, როგორც რემედასის სამდივნოს და მისი გერმანული კომისიის წევრი, ვმუშაობ მწერალთა დიდი ფრონტისათვის ფაშისმის, იმპერიალისტური ომის წინააღმდეგ და საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის დასაცავად¹.

ამ საღა და მჭერმეტყველ „აღსარებას“ რევოლუციონერი მწერლისა კიდევ შემდეგი უნდა დაემატოს:

1935 წელს ეკუთვნის ვილი ბრედელის მაღალმხატვრული მოთხრობა „ჯა შუ ში“, რომელიც ფაშისტ ჯალათთა სულიერ უგვანობასა და სიმდაბლეს ხატავს. რევოლუციური ესპანეთის ფრანკოსა და იტალიელ და გერმანელ ფაშისტთა წინააღმდეგ გამიღული

¹ Интернациональная литература, 1935, № 6, გვ. 33, 146, 147.

ბრძოლის წლებში ვილი ბრედელს ვხედავთ ჩვენ რესპუბლიკელთა მხარეზე მებრძოლი ინტერნაციონალური ბრიგადის კომისრად. 1937 წელს აქვეყნებს ის თავის დიდ რომანს „შენი უცნობი ძმა“, რომელიც თემატურად უშუალო გაგრძელებას წარმოადგენს მისი „გამოცდისა“. 1939 წელს ეკუთვნის მისი „შეხვედრა გეროზე“ — სამხედრო კომისრის შენიშვნები, სურათები რესპუბლიკელ ესპანელთა ტრაგედიიდან, და „კომისარი სენ ჟაუსტი“ — საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესახებ მოთხრობათა კრებული, საიდანაც საგულსხმოა მოთხრობა „მთის მტრები“, რომელიც პარიზელ „სანკაჟლოტთა“ ბელადის ჟან-პოლ მარატის შარლოტა კორდეს მიერ მოკვლის ამბავს გადმოსცემს. დასასრულს, 1941 წლიდან დაიწყო მან გამოქვეყნება თავისი სამკარიანი რომანისა: „ათესავნი და ნაცობნი“, რომელშიც გერმანიის მუშათა მოძრაობაა ასახული XIX საუკუნის მიწურულიდან მოყოლებული, ხოლო ამჟამად ვილი ბრედელი გერმანიაში იმყოფება, როგორც ერთ-ერთი წამყვანი წევრი ამჟამინდელი გერმანიის პროგრესულ ინტელიგენტთა გაერთიანების — „Kulturbund“-ისა, აქტიურად იღწვის თავისი, ფაშიზმისაგან ხსნილი, სამშობლოს პოლიტიკური და კულტურული აღორძინებისათვის.

ასეთია ვილი ბრედელის დღენი და შრომანი. მას უნაშთოდ მიუძღვნია თავისი სიცოცხლე და უნარი გერმანელი პროლეტარების დიდი განმათავისუფლებელი ბრძოლისათვის. იგი ხალასი რევოლუციონერია, მებრძოლი, დამოუკიდებლად იმისა, მუშაა ის თუ კალამი უჭირავს ხელთ, მიუხედავად იმისა, საბყრობილევშია ის, ქერქვეშ თუ სამშობლოდან გაძევებული. მის პიროვნებაში ბრწყინვალედ ერწყმიან ურთეროს პარტიული მუშაკი და მწერალი. და სწორედ ამით განახორციელებს ის ტიპს ქეშმარიტი პროლეტარული მწერლისას.

II

ვილი ბრედელის ლიტერატურული განვითარება გერმანული პროლეტარული პროზის გენეზისს ემთხვევა. მის სამწერლო მოღვაწეობას და გერმანულ მუშურ რომანს ერთი ძირი აქვთ, საერთო ფუნქცია და ზრდის ერთგვარი ხასიათიც.

გარემო, რომელშიც გერმანული პროლეტარული რომანი ჩაისახა და იშვა, ყოვლის უპირველეს, მძაფრი ბრძოლის, სახელდობრ, პოლიტიკური ბრძოლის გარემოა და მისი დანიშნულება ამ გარემოს შესატყვისად, უმთავრესად, პარტიული პროპაგანდაა.

ამიტომ გერმანული პროლეტარული რომანის საწყისში თავდაპირველი ხასიათი არაა საკუთრივ ლიტერატურული. მის პირველ სახეს წარმოადგენს გაზეთის საპროპაგანდო ფელეტონი, ხოლო მისი პირველი მესვეურნი, მათ შორის ვილი ბრედელიც, პარტიული მუშაეები, მუშათა კორესპონდენტები არიან, რომელნიც მხატვრულ ამოცანებს კი არ ისახევენ მთავარ მიზნად, არამედ პოლიტიკურ აგიტაციას. პოლიტიკური ინტერესების ეს უპირატესობა განსაზღვრავს გერმანული პროლეტარული რომანის ადრინდელს ხასიათსაც — მის მთავარს ღირსებას, რომელიც მის აქტუალურობაში, მუშათა ცხოვრებასთან, მათ ბრძოლასთან და საყოველღეო ყოფასთან, მკიდრო კავშირი მდგომარეობს, და მთავარს ნაკლსაც, რაც ის არის, რომ მასში პროპაგანდა სკარბობს მხატვრობას, რომ მისი სალი პოლიტიკური ტენდენცია შიშვლადაა მოცემული, იმ მხატვრული სამოსის გარეშე, ლიტერატურული განსახიერების პირობას რომ შეადგენს.

თავის მხრივ გერმანული პროლეტარული რომანის ეს პირვანდელი თავისებურება მისი შემდგომი განვითარების ხასიათსა და მიმართულებასაც განსაზღვრავდა. სახელდობრ: **სააგიტაციო-პოლიტიკური რომანის დაბალი დონიდან ის მხატვრული პოლიტიკური რომანის ხმაღლეზე უნდა ასულიყო.**

მებრძოლმა შეიოქმედმა, განვითარების ეს ორივე საფეხური განვლო ვილი ბრედელმა.

ვილი ბრედელს გაუტკბელს ყაზირზე მოუხდა მუშაობის დაწყება. ის, რაც ამ უკანასკნელ ხანებში გაჩნდა გერმანიაში პროლეტარული რომანის სახით, — წერდა 1932 წელს ბრედელის თანამოკალმე კურტ კლებერი, — უმთავრესად ომისა და კაპის პუტჩის¹ გამომსახველ რომანს წარმოადგენდა. იყო უტოპიური რომანებიც. მაგრამ არ იყო რომანი საყოველთაო ბრძოლისა, რომანი გერმანული ინდუსტრიის, გლეხთა შრომის, ინტერვენციის საშიშროებასთან ბრძოლის შესახებ, რომანი, რომელიც სამარცხვინო ბოძზე მიაკრავდა სოციალ-ფაშისტთა გამცემლობას, რომანი გერმანული პროფესიონალური მოძრაობის ბელადთა ბიუროკრატიული გადაგვარების შესახებ, რომანი პროლეტარული თვითდაცვისა, რომანი რაციონალიზაციის, მასობრივ გაფიცვათა შესახებ. თითქმის არა-

¹ კაპის პუტჩი — 1920 წელში მონარქისტული ოფიცრობის ცდა ს.-დ. ებერთის მთავრობის დამხობის და დიქტატურის დამყარებისა, რომელმაც საბაბი მისცა ებერთს იარაღით ჩაეხშო მუშათა ნაციონალური მოძრაობა, განსაკუთრებით ფართოდ ჩურის ოლქში განვითარებულთ.

ფერი იყო ისეთი, რასაც განესახიერებინა გერმანული პროლეტარიატის შეუპოვარი ბრძოლა სოციალ-ფაშიზმთან, საკუთრივ ფაშიზმთან, ბრძოლა გერმანული კაპიტალისა და მის სულისჩამდგმელთა მმართველობის ნაირი ხერხების წინააღმდეგ¹. სწორედ ამგვარი რომანი მისცა პირველმა გერმანელ პროლეტარიატს ვილი ბრედელმა.

მისი პირველი თხზულება, 1931 წელს გამოქვეყნებული, „მანქანათმშენებელი ქარხანა N. და K.“ იყო პირველი გერმანული დიდი საწარმოო რომანი, რომელიც სავსებით შეეფერებოდა გერმანელი პროლეტარების იმდროინდელ საბრძოლო ამოცანებს. „ეს რომანი, — წერს კურტ კლებერი, — არა მხოლოდ თავისი შინაარსით, არამედ თავისი ქმედრიანობითაც აღემატება წინა პროლეტარულ რომანებს. მარტივად რომ ითქვას, — ეს იყო სწორედ ის, რასაც მრავალ წელს მოელოდნენ პროლეტარული მწერლებისაგან და პროლეტარული ლიტერატურისაგან არა მხოლოდ გერმანიაში, არამედ საფრანგეთშიც, ინგლისშიც, ამერიკაშიც და საბჭოთა კავშირშიც“². თვით ვილი ბრედელი 1939 წელს შემდეგსა წერდა ამ თავისი თხზულების გამო: „მე მიხდოდა რაღაც ახალი დამეწერა, ახლებურად მომეთხრო ერთი ქარხნის მუშათა ცხოვრებისა და ბრძოლის შესახებ. მე ვიცოდი, ცხადია, რომ წიგნის ბაზარზე გაცილებით დიდია მოთხოვნილება წიგნებზე ბარონებისა და პრინცების შესახებ, ვიდრე ხარატა და ზეინკალთა შესახებ, რომ წიგნები სასახლეოა შესახებ უფრო სალდგმა, ვიდრე წიგნები ქარხნების შესახებ. მაგრამ მიუხედავად ამისა, მე გადავწყვიტე დამეწერა ის, რაც მოვიფიქრე“³. მან გაუგზავნა თავისი ხელნაწერი შესანიშნავ ანტიფაშისტ მებრძოლსა და მწერალს (მსოფლიო ომის ქარცეცხლში კომუნისტად ქცეულს არისტოკრატსა და გვარდიელ ოფიცერს) ლუდვიგ რენს და ასეთი პასუხი მიიღო მისგან: „ჩემო მეგობარო, ეს სწორედ ისაა, რაც ჩვენ გვჭირდება“⁴.

„მანქანათმშენებელი ქარხანა N. და K.“ ერთი პირველ მხატვრულ სახელმძღვანელოთაგანია პროლეტარული ბრძოლისა, ისეთი მუშათა რომანი, როგორიც უნდა ყოფილიყო ის მძაფრი კლასობრივი ბრძოლის ცვლად გარემოში, სადაც, კურტ კლებერის თქმისა არ იყოს,

¹ „მანქანათმშენებელი ქარხანა N. და K.“ რუსული თარგმანის წინასიტყვაობა, გვ. 3.

² იქვე, გვ. 4.

³ Интернациональная литература, 1939, № 3-4, გვ. 300.

⁴ იქვე, გვ. 301.

„აყველაზე ძვირფასია პროპაგანდა და აგიტაცია“¹. ეს წიგნის მთავარი ლუციონერი მუშის მიერაა დაწერილი რევოლუციისათვის მუშათა აღსატყენად და დასარაზმად. ამით განისაზღვრება ამ რომანის თვისებანი, ღირსებანი და ნაკლოვანებანი, რომელნიც განსაკუთრებულ ადგილს განუკუთვნებენ მას გერმანული პროლეტარული რომანის გენეზისში.

ამ რომანის მთავარ ღირსებას მისი არაჩვეულებრივი სისადავე და დამაჯერებლობა შეადგენს. სადაა მისი აღნაგობაც, სადაა სიუჟეტიც; ადამიანებიც, მასში გამოყვანილნი, სადანი არიან. ეს სისადავე იქედან მომდინარეობს, რომ ვილი ბრედელს არაფრის თხზვა არ უხდება, რომ იგი ინტიმურად შეზრდია თავისი წიგნის ობიექტს — ქარხანას, რომლის ყოველდღიურ ყოფას ის უკანასკნელ წერილმანამდე იცნობს და გრძნობს. სწორედ ამ ყოველდღიურ ყოფას, რომელიც, ასე ვთქვათ, ობიექტად განვრცობილს „მე“. სწარმოადგენს მისას, აგვიწერს თუ განასახიერებს ის თავის წიგნში. ამიტომია მისი სისადავე დამაჯერებელი.

ვილი ბრედელი პლასტიკურად განასახიერებს ქარხნის ცხოვრებას. „ჩვენ ვხედავთ წარმოების საშუალებათ. ვხედავთ ქარხნის მოწყობილობას, მის განყოფილებებს. მეტიც: ჩვენ ვხედავთ შრომის პროცესს. ვგრძნობთ ბერკეტების ძაბვას, მღარველთა მოძრაობას. საჭრისთა წივილი ისე მკაფიოდ გვესმის, რომ იმის თქმაც კი შეგვიძლია, რკინას ღრღნის საჭრისი თუ სპილენძს. აქ სუნიც კი იგრძნობა ქარხნისა, ზეთის ეს მსუბუქად გადაკრული გემო. ეს მხრჩოლავი ორთქლი, ბურღვისათვის გაცივებულ წყალს რომ ასდის, სახარატო დაზგებს ეფინება და ტრანსმისიებით ქვევით მიედინება. ხეარტი, საქარხნო დარბაზი, ტყავის, ქონისა და რკინის შმორი. ჩვენ გვესმის ჩაქუჩითა რეკვა, ჭედვის ხმაური, ქლიბების წივილი. მოკლედ, ჩვენ მთელი ქარხანა გვიპყრობს მსწრაფლ, თავისი სიცოცხლით, თავისი სურნელით, და უმაღლ თვალს მიმოვაგლებთ, ვიცით უკვე თუ სად ვიმყოფებით“ (კურტ კლებერი)². ასეთივე ოსტატობით გვიჩვენებს ვილი ბრედელი ინდუსტრიულ მუშას, მის შრომას, ცოცხლად და კოლორიტულად განასახიერებს ის არა მხოლოდ მანქანის მუშაობას, არამედ მანქანასთან მდგომი მუშის შრომასაც, მუშას, ცოცხალ მანქანად ქცეულს.

¹ „მანქანათმშენებელი ქარხანა N. და K.“ რუსული თარგმანის წინასიტყვაობა, გვ. 5.

² რუსული თარგმანის წინასიტყვაობა, გვ. 5.

უკვე აქ იჩენს თავს ვილი ბრედელი, როგორც საგანთა დიპლომატიის მიკის ხატვის ოსტატი და ამდენად მისა პირველი წიგნი ბრწყინვალე ნიმუშია ინდუსტრიული რომანისა.

მაგრამ ვილი ბრედელი არაა მხოლოდ მხატვარი ინდუსტრიული სამყაროსი: იგი წვერიცაა მისი. ქარხანა და მანქანასთან მღვდომი მუშა არ წარმოადგენენ მისთვის აბსტრაქტული დაკვირვების ობიექტებს, ქარხანა მის რომანში მძაფრი სოციალური ბრძოლის არენადაა წარმოდგენილი, ხოლო მუშა, უფრო სწორად. მუშათა მასა — როგორც მატარებელი და მამოძრავებელი ამ ბრძოლისა. აქ მხატვარს ერთვის პოლიტიკოსი.

ვილი ბრედელი ვრცელს სურათს ხატავს მუშათა ბრძოლისას თავის ეკონომიურ და პოლიტიკურ უფლებათათვის ქარხნის კედლებში. მუშათა მასა, მის მიერ განსახიერებული, პოლიტიკურად ქრელი შედგენილობისაა. მუშები განესხვავებიან ერთმანეთს: მათი უმრავლესობა ორგანიზებულია, მაგრამ მათ შორის არიან სოციალდემოკრატები, არიან კომუნისტები, არიან უპარტიონიც; ყველანი ისინი თავისებურად მონაწილენი არიან იმისა, რასაც განყენებულად ქარხნის ცხოვრება ჰქვია, ზუსტად კი — მუშათა კლასობრივი ბრძოლა. ჯერ: „შემთხვევითი შეტაკებანი, კატასტროფები, საქარხნო უჯრედის დაარსება, საფაბრიკო-საქარხნო კომიტეტის წინააღმდეგ აგიტაცია, ბრძოლა სანარდო სამუშაოს შესაკვეცად, თავდაცვის მიზნით მოწყობილი გაფიცვა, წითელი სიების შედგენა, კომიტეტის ყოველწლიური არჩევა, კოლექტივის წინასწარი კრებანი, ძველი ფაბქარხნის დაშლა“... შემდეგ: „მასიური გაფიცვა, ლოკაუტი, საგაფიცვო პუნქტებზე მოძრაობა, ღალატი, დამკვრელი კოლონები, უმუშევართა სოლიდარობა, ქუჩის ბრძოლები პოლიციასთან, გაფიცვის მარცხი“ (კურტ კლებერი). — აი რას გვიხატავს ვილი ბრედელის არა მხოლოდ მხატვრული, არამედ აგრეთვე პოლიტიკურად ბასრი კალამი.

აქ ვილი ბრედელი სრულდირებული პოლიტიკური მწერალია: ის კი არ აღწერს მარტოოდენ, არამედ იბრძვის კიდევ, განასახიერებს და ქადაგებს. ეს შეადგენს მისი „მანქანათმშენებელი ქარხნისა“ და აგრეთვე ყველა შემდგომი რომანის ღირსებასა და ძალას.

მაგრამ ამ დიდ ღირსებასთან ერთად, ვილი ბრედელის „მანქანათმშენებელ ქარხანას N. და K.“-ს და აგრეთვე მის მომდევნო აღრინდელ რომანებს დიდი მხატვრული ნაკლიც ახასიათებს, რომელიც უმთავრესად მათი საავიტაციო-საპროპაგანდო ფუნქციიდან შომდინარეობს. ეს ნაკლი ის არის, რომ ვილი ბრედელს ჯერ კი-

დევ ცოცხალი სახეების, კონკრეტული ხასიათების ხატვა არ ეხერხება.

ვილი ბრედელი ზედმიწევნით იცნობს თავის კლასს და მახვილი თვალით სჭვრეტს მის ცხოვრებას; ეს აძლევს მას საშუალებას დინამიკური და პოლიტიკურად მკვეთრი პანორამა დახატოს მუშათა მასის ბრძოლისა. მაგრამ მძაფრი პარტიული ტენდენცია ართმევს მას, როგორც მხატვარს, ობიექტურ სიმშვიდეს, აუცილებელს იმისათვის, რომ ამ მეზობლი მასის მხატვრული დიფერენცირება მოახდინოს, რომ ამ მასაში მისი ცოცხალი შემადგენელი ერთეულები გაარჩიოს, მუშები, რომელნიც მხოლოდ ელემენტები კი არ არიან კოლექტივისა, არამედ თავისუფალი და კონკრეტული ინდივიდუუმებიც, ადამიანური ხასიათები.

გერმანელი პროლეტარული კრიტიკოსი ერნსტ ოტვალთი ვილი ბრედელის ადრინდელი რომანების გამო შენიშნავს: „ვიცი ცოცხალი ადამიანებიდან კი არ გამოდიოდაო, არამედ იმ ფუნქციიდან, რომელიც რომანიულს პიროვნებას რომანის მოქმედებაში უნდა შეესრულებინა“¹. თავისი პოლიტიკურ-, ფუნქციური“ თვალსაზრისიდან გამოსული, ვილი ბრედელი მუშური ყოფა-ცხოვრების კონკრეტულ-ობიექტურ სურათს კი არ იძლევა, არამედ სუბიექტურ-აბსტრაქტულს: ის მუშათა მასის უშუალო მრავალსახეობაში კი არ ეძებს ბრძოლის იდეას, არამედ ამ იდეის მიხედვით განსახიერებს მასას. ვილი ბრედელი მხოლოდ თავისი მიზნისათვის საჭირო ტიპებზე ჩერდება, რათა მათ ერთობლივობამ მუშათა კოლექტივის სასურველი სურათი შეადგინოს. ანუ უფრო სწორად — შეტიც: ის მხოლოდ თავისათვის საჭირო ტიპებს ხატავს და არა კონკრეტულ სახეებს, რათა ამით გარკვეულ მძაფრ პოლიტიკურ ეფექტს მიიღწიოს. ამიტომაც, რომ ვილი ბრედელი, თუმცა დიდი ოსტატობით, მაგრამ მაინც მხოლოდ ზოგად, შინაგან სიცხოველესა და ცხოვრებრივ მრავალსახეობას მოკლებულ სურათს ხატავს მუშათა კლასისას. მხატვარს ვილი ბრედელში პოლიტიკოსი ჩრდილავს. პოლიტიკური ტენდენციურობის გამო მას არ ეხერხება ტიპიურის ინდივიდუალურთან შერწყმა; ტიპიური მასთან შთანთქამს ინდივიდუალურს და მისი რომანის გმირებიც, როგორც ასეთნი, იმ ფუნქციის გარეშე, რომელსაც ასრულებენ, სისხლსა და ხორცს არიან მოკლებულნი, ცივ სქემებს წარმოადგენენ, ასე ვთქვათ, კლიშეებს ხასიათებისას. ამიტომაც, რომ მუშათა მასა „მანქანათ-

¹ Internationale Literatur, 1935, № 2, გვ. 111.

მშენებელ ქარხანაში N და K¹ წარმოდგენილია, როგორც რადიკალური დინამიკური, მაგრამ სუბიექტური, ფსიქოლოგიურ სუბსტრატს მოკლებული რამ, და ვილი ბრედელი აქ, ადამიანთა აღწერისას, საგანთა დინამიკის მხატვარი რჩება ისევე, როგორც მანქანისა და შრომის პროცესის აღწერებში იყო.

ვილი ბრედელის ამ ახალგაზრდულ ნაკლს ღრმა ფსიქოლოგიური, ბიოგრაფიული მომენტი უდევს სარჩულად, და ეს მხოლოდ მას კი არ ახასიათებდა, არამედ საერთოდ გერმანულ ახალგაზრდა პროლეტარულ-რევოლუციურ ლიტერატურას. თხუთმეტი წლის ასაკიდან მთელი თავისი დღენი ის პარტიული ფუნქციონერი იყო, თავისი პირველი რომანები² მას პატიმრობის წლებში დაუწერია. „განა ვასაკვირია, — წერს ერნსტ ოტვალტი, — თუ კი ასეთი ბიოგრაფიის მქონე მწერლის დამოკიდებულება ლიტერატურასთან ისეთი გავლენებით იქნებოდა განსაზღვრული, რომელნიც უშუალოდ ლიტერატურის არსებაში არ არიან საძებარნი? თუმცა ვილი ბრედელს არ შეიძლება ლიტერატურის პრინციპული შეუფასებლობა დასწავლეს, მაგრამ არც ცხოვრებრივ მოვლენათა, რომელნიც აღწერისა და განსახიერების ღირსნი ჩანან, ვილი ბრედელისათვის იმ საგნებით შემოიფარგლებოდა, რომელნიც უშუალოდ და პირდაპირ პარტიის ყოველდღიურ ბრძოლას უკავშირდებიან. დიფერენცირებაზე აქ ბევრი არაფერი ითქმის. სექტანტური ხასიათი (der sektiererische Charakter), რომელთანაც გერმანიის ახალგაზრდა პროლეტარულ-რევოლუციურ ლიტერატურას მრავალ წელს უხდებოდა ბრძოლა, უკავშირდება აქ „ფუნქციონერულ“ თვალსაზრისს ლიტერატურაზე, რომლის თანახმად მხატვრულ ლიტერატურას, როგორც დამხმარე საშუალებას პოლიტიკოსთათვის, შეზღუდული მნიშვნელობა მიეწერება. ეს ოსტატობის სისუსტე კი არ იყო იმდენად, — განსაკუთრებით ეს მწერალ ბრედელზე ითქმის, — დამაჯერებელი ხასიათების განსახიერებას რომ აბრკოლებდა, არამედ შეგნებული, ყალბი, ლიტერატურის მცდარი გაგებიდან გამომდინარე შემოფარგვლა მხოლოდ იმით, რაც მწერალს „უმთავრესად“ მიაჩნია“¹.

ვილი ბრედელის ადრინდელ თხზულებათა ეს ნაკლი, — ტიპოლოგიური სქემატიზმი, — ორგანულ, თვისობრივ ნიშანს წარმოადგენს გერმანული პროლეტარული ლიტერატურისა მისი განვითარების

¹ Internationale Literatur, 1935, № 2. Ernst Ottwalt, Über willi Bredeles „Die Prüfung“. 83. 111.

რების პირველი ეტაპისათვის, როდესაც მასში პოლიტიკური ტენდენცია სჭარბობს მხატვრულს. მაგრამ ამ ნაკლის გარდა ვილი ბრედელის ადრინდელ რომანებს მეორეც ახასიათებს, რომელიც თუმცა ისევ ყველა ახალგაზრდა გერმანელი პროლეტარული მწერლის კუთვნილებას შეადგენდა, მაგრამ უკვე არა თვისობრივი, არამედ ტექნიკური ხასიათისაა, მწერლის ნაკლოვანი ოსტატობას ნაშედეგარი. სახელდობრ: ვილი ბრედელი პრიმიტიულია ზოგჯერ, ზერელე და ტლანქი.

ვილი ბრედელი, თვითონ მუშა, იმდენად ორგანულად შეზრდია და შეთვისებია მუშურ სინამდვილეს, რომელსაც აღწერს და განასახიერებს, იმდენად ზედმიწევნით იცნობს მას, რომ საკმარისად სთვლის, როგორც კურტ კლებერი ამბობს, მცირე შტრიხის გაკვრას, ერთს მინიშნებას, რათა მისი სურათი ყველასათვის ნათელი და მისაწვდომი გახდეს¹. ამიტომ მრავალი სახე, ზოგჯერ მნიშვნელოვანიც, მას ზერელედ, მარტივად აქვს ჩახატული თავის რომანში. ამიტომ მისი თხრობა პრიმიტიულია შიგადაშიგ და, კურტ კლებერის მოსწრებული განსაზღვრით, „კარგი მომხსენებლის კარგს მოხსენებას“ ჩამოგავს, ან და: „საქარხნო-საფაბრიკო ანგარიშის და რეპორტიორის შენიშვნათა მარჯვე შენაზავს“².

მეორე მხრით, ვილი ბრედელს, როგორც პროლეტარული წრიდან გამოსულ მწერალს, ჯერ კიდევ არ ემარჯვება მოპირდაპირე, მტრული კლასის ადამიანთა დამაჯერებლად წარმოდგენა. „რევოლუციონერ მწერალს, რომელიც პროლეტარიატიდან გამოსულა, — წერს ერნსტ ოტვალტი, — აქ განსაკუთრებით უმძიმს. სინამდვილის უცოდინარობის გამო იხრება იგი სიტლანქისაკენ, რომელიც ყოველგვარ განსახიერებას გამორიცხავს და რომელსაც საბოლოოდ განსახიერების მეტად მოსახერხებელი, მაგრამ ფრიად ყალბ შავ-თეთრ-ტექნიკამდე მიჰყავს მწერალი“³. ვილი ბრედელს თავის პირველ თხზულებებში ვერ დაუძლევია ჯერ კიდევ მხატვრობის ეს პრიმიტიული ტექნიკა; ამიტომაც, თუ კი მისი დადებითი ტიპები, კომუნისტები, მოწინავე მუშები, ხშირად პლაკატურ სახეებს წარმოადგენენ, მისი უარყოფითი ტიპები, სხვადასხვა ჯურის სოციალ-ფაშისტები მუდამ კარიკატურებს ჰგვანან.

¹ „მანქანათმშენებელი ქარხანა N. და K.“ რუსული თარგმანის წინასიტყვაობა, გვ. 7.

² იქვე, გვ. 5.

³ *Internationale Literatur*, 1935, № 2, გვ. 111.

ასეთია ვილი ბრედელის პირველი რომანი „მანქანათმშენებელი ჭარხანა N. და K.“ და ავრთვევ ორი მომდევნოცა, — „ქუჩა როზენ-ჰოფ“ და „პარაგრაფი საკუთრების დასაცავად“. „უკვე თავის პირველ რომანებში, — წერს უნგრელი რევოლუციონერი ჟურნალისტი ანდორ გაბორი, — გამოიჩინა მან თავი როგორც ნიჭიერმა პროლეტარულმა მწერალმა, რომელიც ზედმიწევნით იცნობს თავის კლასს, მის სამუშაო და უქმ დღეებს, მის დიად ბრძოლას და ყოველდღიურ „წვრილ შრომას. მაგრამ თავის პირველ რომანებში ბრედელი, — განაგრძობს კრიტიკოსი, — როგორც მხატვარი, ყოველთვის არ იდგა იმ მაღალღირებულ მასალის დონეზე, რომელსაც ამუშავებდა, თუმც ყოველთვის პასუხობდა იმ მოთხოვნილებათ, რომელთაც უყენებდა თავის თავს, როგორც მწერალს. მისი აღწერები მშრალი იყო და უფერული, ადამიანები სქემატური, ხოლო ცოცხალი პროცესების ნაცვლად ის იძლეოდა მხამზარეულ პოლიტიკურ ფორმულებს“¹.

მაგრამ ეს ნაკლოვანებანი გარდამავალნი იყვნენ, მისი მხატვრული ნიჭისაგან დამოუკიდებელნი და უფრო გერმანული პროლეტარული მწერლობის გენეტიკური კანონზომიერებიდან გამომდინარენი. პირიქით, უკვე თავის პირველ რომანებში გამოიჩინა თავი ვილი ბრედელმა ნიჭიერ პროლეტარულ მწერლად, რომელსაც შესწევს ძალა შეასრულოს თავისი მოწოდება, იყოს თავისი კლასის მესიტყვე და შთამგონებელი.

იგი მხოლოდ ნიჭიერი მწერალი კი არ იყო; არამედ მშრომელიც, ღრმად და ბეჯითად მომუშავე მხატვრული შემოქმედების მეთოდისა და ფორმის დასაუფლებლად, დაუღალავი და გულმოდგინე მამებარი კონკრეტული შინაარსისათვის მაქსიმალურად შესატყვისი კონკრეტული ფორმისა. მან დაიწყო როგორც მწერალმა-აგიტატორმა, მწერალმა მებრძოლმა, მაგრამ დროულად შეიგნო, რომ მხოლოდ იდეოლოგიური გამობრძმედილობა არ კმარა მხატვრისათვის, რომ პოლიტიკურად მკვეთრი და სწორი შინაარსი მკითხველამდე მიუსვლელი შეიძლება დააჩქეს დაუხვეწელი თუ აუსტი, შინაარსის შეუსაბამო მხატვრული გაფორმების გამო.

თვით ცხოვრება და განცდილი ბრძოლა ემსახურა მას სკოლად, სადაც მან მხატვრულად წერა ისწავლა. ამგვარად გაიზარდა იგი, თეორიულ საფუძვლებს მოკლებული, მაგრამ ცხოვრებით გან-

¹ Интернациональная литература, № 3, Андор Габор: „Вилли Бредель — „Испытание“, стр. 128.

სწავლული ნიჭიერი მწერალი, დიდ და შეგნებულ მხატვრად, სიმკვეთრე და ეკონომიურობა მხატვრულ საშუალებათა, გამომსახველობა და სიცხადე, სიწრფელე და სიმართლე, ადამიანური ფსიქიკის ცოდნა, ტიპიურისა და ინდივიდუალურის თანაზომიერება — აი ყოველივე, რაც მეტნაკლებად აკლდა ვილი ბრედელის ადრინდელს რომანებს და მის მონაპოვარს შეადგენს, მისი ქარმაგი რომანების — „გამოცდისა“ და „შენი უცნობი ძმის“ დამამკობელს.

III

ვილი ბრედელი წერს: „სექტემბერი, ოქტომბერი, ნოემბერი 1933 წლისა! კონცლაგერში ჩემი პატიმრობის ამ უმძიმეს თვეებში, სიბნელესა და მარტოობაში, ცემათა და ღამეულ მკვლევლობათა გარემოში, მე შინაგანად განვემზადე საიმისოდ, რომ რამდენიმე ღლის სიცოცხლე დამრჩენია. ამ საშინელ თვეებში, როდესაც გარშემო ჩემი საუკეთესო მეგობრები და საყვარელი ამხანაგები კვდებოდნენ, მე განვიაზრე მთელი ჩემი წარსული. ამ მოგონებებმა მომანიჭა მე ძალა და გადაწყვეტილება უფრო მშვიდად და მტკიცედ გამესწორებინა თვალი ბნელი მომავლისათვის და გადამატა-ნინა ყველა საშინელება“¹.

ასე იშვა ვილი ბრედელის „გამოცდა“: გარდახდილ ბრძოლათა მოგონებანი ასაზრდოვებდნენ სიკვდილის ზღურბლზე მდგარი რევოლუციონერის სასიცოცხლო ენერგიას, ალატკენდნენ მის სულში სიცოცხლის წყურვილს იმის ასატანად და შესაცნობლად, რაც ამ წიგნის შინაარსს შეადგენს.

„დაახლოებით ერთი წლის წინათ, — მოგვითხრობს ერნსტ ოტვალტი, — ჩვენამდე მოაღწია ბარათმა ერთი სკანდინაველი მეზღვაურისა, რომელიც ერთ ხანს ჰამბურგის ფულსბაუტელის კონცლაგერში იყო ინტერნირებული. ის გვატყობინებდა, რომ ვილი ბრედელი ძველი ციხის „სიკვდილის საკანში“ წევს, რომ მისი ფიზიკური ძალები ილევა და მისი მდგომარეობა მეტად მძიმეა. თანაც გადმოგვცემდა ის ჩვენი ამხანაგის სალამს: ჩემი ნუ გედარდებათო. მე დიახაც ავიტანო, თავს გარკვეულად არ მოვიკლაგო და იმედი მაქვს, რომ ოდესმე ყოველივეს აღწერას შევძლებო“...²

ვილი ბრედელის „გამოცდა“ ავტობიოგრაფიული რომანია, მაგრამ ეს წიგნი დიდად განესხვავება მრავალს მასზედ ადრე გამო-

¹ *Internationale Literatur*, 1935, № 2, გვ. 105.

² იქვე.

ქვეყნებულს აღსარებას, ჰიტლერულ ჯოჯოხეთში განცდილის მომთხოვნის თხოვნებს. „ეს („გამოცდა“ — ო. ჯ.), — წერს ერნსტ ოტვალტი, — სრულიად განსაკუთრებული რამ არის და, შედარებით ყოველივესთან, რაც მის საგანს შეეხება, უდავოდ უმნიშვნელოვანესი წიგნია, რომელიც ძალაუფლების ჰიტლერის ხელში გადასვლის შემდგომ მესამე იმპერიის შესახებ — ანუ: წინააღმდეგ — დაწერილია“¹. „მას (ვილი ბრედელს — ო. ჯ.), — განაგრძობს ერნსტ ოტვალტი, — არ დაუწერია რეპორტაჟი თავის პიროვნულ განცდათა გამო, როგორც ამას სხვანი სჩადიოდნენ და სჩადიან, რომელთაც ვილი ბრედელზე ბევრად ნაკლები განუცდიათ, არამედ იგი საკუთარ განცდათა ლიტერატურული განსახიერების უფრო მაღალ დონეზე დგება, იგი თავისი რომანის სახეთა უკან უჩინარდება და ის, რაც განსახიერებულს რჩება მისგან, როგორც ადამიანისაგან, ყოველივე რომ აუტანია, განუცდია და მოუპოვებია, არის უბადლო პატიოსნება და ის ხალასი ტონი მაღალი სიმართლისა, რომელიც ისეა დამარწმუნებელი, რომ მკითხველი დოკუმენტურ საბუთებს არ მოითხოვს“².

„...ჩქარი მატარებელი მაინის ფრანკფურტი-ჰამბურგი-ალტონა-უახლოვდება ჰამბურგს. ამით მოღვაწეობის ახალი ნაკვეთი იწყება ადამიანისათვის, რომელიც ვაგონის გასასვლელში დგას და თანჯარაში იხედება. ბერლინიდან მოდის უცნობი, მაგრამ პირდაპირი გზით კი არა, არამედ — ჰანოვერის გავლით.

„ჰამბურგი! აქაც თუ წარიმართება მისი მუშაობა წინანდებურის წარმატებით? მას მიძიმე ამოცანა უდგას წინ. იგი სიმტკიცესა და სიფრთხილეს საჭიროებს. ქემნიცში მას მეტად გაუხურდა თებ-ქვეშ ნიადაგი. ოთხი თვე იმუშავა მან საქსონიაში განუწყვეტელი დევნისა და გამცემლობის მუდმივი საშიშროების გარემოში. მაგრამ რევოლუციონერ მუშათა რიგები მაინც ურყევად დგანან, მიუხედავად მკვლელობათა, იავარყოფისა და დაპატიმრებათა; ორგანიზაცია ცოცხლობს; მუშაობა მიმდინარეობს... ასე იყო ქემნიცში. ეხლა კი — ჰამბურგი! უცნობი ჯერ არასდროს ყოფილა ჰამბურგში“...³

ეს ადამიანი არის ჰაინრიხ ტორსტენი — კომუნისტი, არალეგალური მუშაკი, რაიხსტაგის ყოფილი წევრი, ქემნიციდან პარტიის.

¹ *Internationale Literatur*. 1935, № 2, გვ. 105.

² იქვე, გვ. 105-106.

³ „Die Prüfung“.

დავალებით ჰამბურგში ჩაშლილი მუშაობის აღსადგენად დასახელდნენ მძღვეანელოდ მიმავალი.

მაგრამ ჰამბურგში ჩასვლისთანავე მას აპატიმრებენ ჰამბურგელ წვრილ ვაჭარ, მის შემთხვევით თანამგზავრ ებრაელ გოტფრიდ მიზიკესთან და პარტიულ ამხანაგთან მონ ტეცლინთან ერთად. სამთავეს ჯერ ჰამბურგის რატუსის დასაკითხ ოთახებში ათავსებენ, შემდეგ კი — ყოფილ სატუსალოში, ფულსბაჟეტელის კონკლავერში. ამით იწყება მათი და მათთან ერთად რომანის სხვა გმირთა „გამოცდა“: ამაზრზენი წამება, მხოლოდ ცეცხლის სტიქიონის შესადარი, ყოველივეს რომ შთანთქამს, ფერფლავს და ადნობს, ზოგი იშვიათი ლითონის გარდა, რომელიც ამგვარი წრთობის შედეგად უფრო წმინდა და მკვრივი ხდება მხოლოდ, „ზოგი წამება, ანდორ გაბარის თქმისა არ იყოს, იმდენად უადამიანოა, რომ დაუჯერებელი იქნებოდა, განსახიერების რეალობათ რომ არ მოეცა ვილი ბრედელს თავის მიერ აღწერილ სცენათა ნამდვილობის საწინდარი“¹. ჩვეულებრივი, საშუალო ადამიანი ვერ გაუძლებს ამ წამებას; მას მხოლოდ განსაკუთრებული სულიერი და ფიზიკური ორგანიზმები აიტანენ. და ეს „ატანა“ ვნებითი აქტი როდია, მომთმენის სარჯელი, არამედ ტიტანური ნებისყოფის ძლევა მოსილი ბრძოლა. ერთი ამ ტიტანთაგანი არის კომუნისტი ჰაინრიხ ტორსტენი.

პირველსავე „დაკითხვაზე“ აპოლიტიკური გოტფრიდ მიზიკე აღიარებს თავს „დამნაშავედ“: თითქოს მას „მხოლოდ უნდოდა“ ფულით დახმარებოდა კომუნისტებს და მათთვის საკავშირო სამუშაოს ასრულებდა. ვერ უძლებს „დაკითხვებს“ მონ ტეცლინიც და ამხელს ჰამბურგის ორგანიზაციის ხელმძღვანელის სახელს. და რაკი ტეცლინი არაა მოღალატე — მას მხოლოდ ძალა არ ეყო, სულის სიმტკიცე და ამიტომ გახდა გამცემი — ის თავს იკლავს.

სამაგიეროდ ჰაინრიხ ტორსტენი ხალასი გმირია, თავისი კლასისათვის, თავისი მოწოდებისათვის თავდადებული: მისი მძღვობის წინაშე ყოველგვარი წამება ხდება უძლური, თავისი სიმტკიცით ის თავად ჯალათებში იწვევს გაცეხასა და თანაგრძნობას. რატუსის დასაკითხ კამერაში მას გრძნობიერების დაკარგვამდე სცემდნენ ღვედებითა და კეტებით, ვიდრე მცემელთ ძალა ჰყოფნიდა, შემდეგ კი ნახევრად ცოცხალს, დაბევილსა და დასახიჩრებულს

¹ Интернациональная литература, 1935, № 3, Андор Габор: Вилли Вредель — „Испытание“, стр. 128.

ამწყვდევენ ბნელ, კარადის მაგვარ გალიაში; მაგრამ მას სიტყვა არ დასცდენია. „მისი სიმტკიცე, მისი უტყვევი ტანჯვა აჩერებს ჯალათებს. მათ არ გერის სიამოვნებას მისი ცემა, რადგანაც ის სისუსტის ნატამალსაც არ იჩენს“¹. პირიქით: მათ გაოცება და თანაგრძნობა იპყრობს. „ჰოი, თავლებული!“ — ჩურჩულებს შტურმელთა პოლკის მეთაური ელფრანკრუზენი, — ამის მსგავსი არაფერი ყოფილა ჯერ!“ მორიგე ზედამხედველნი, იბარებენ რა მას: „... თავს აქნევენ. მზრუნველად მიიყვანენ ქვემო სართულის ერთ-ერთ კაშქრაში. ერთი შეხვევისთვის ზრუნავს, მეორე თავისი თერმოსიდან უსხამს ცხელ ყავას“...

ტორსტენი გადაჰყავთ საკონცენტრაციო ბანაკში. აქ გვემენ მას უსაშინელესი წამებით, რომელიც აბსოლუტურად აუტანელი ჩანს: მას, ხელებზე ხუნდებდადებულს, ექვსი კვირით ამწყვდევენ სარდაფში მდებარე სამარისებრ ბნელს კარცერში, რომელსაც თვით შტურმელები „ამაზრუნენ ხვრელს“ უწოდებენ. აქ ფიზიკური გამძლეობა არ სჭრის. აქ სულის აღმასისებრი შეუვალობა და შეუდრეკელობა თუ მოიტანს ხსნას. ასეთ „ხვრელში“ მყოფ ადამიანს ყოვლის უწინარეს იმისათვის მართებს ზრუნვა, რათა არ გაგვიდეს. — „სამი ბნელი დღისა და ღამის შემდეგ, — მოგვითხრობს ბრედელი, — ტორსტენი მღელვარებამ აიტანა. რამდენ ხანს შეუძლიათ მათ ამყოფონ ადამიანი ამ სიბნელეში? სამ დღეს? კვირას? მეტი... შეუძლებელია. რა მხეცური იდეები არ მოუდის ადამიანებს აზრად! მაგრამ დიდება ყოველივეს, რაც აწრთობს კაცს. სულით არ უნდა დაეცე მხოლოდ“... „ამ მარადიულს სიბნელეში რომ რიალებდა იგი თავისი საკანის კედლების მასწორ, მას უწესრიგო აზრები, მოგონებანი და ახირებული იდეები იპყრობდნენ. პირველ დღეებში ნებდებოდა იგი მათ ნებისმიერ დინებას, მაგრამ შემდეგ დაიწყო მან თავისი თავის დისციპლინირებული აზროვნებისადმი შეჩვევა, თავისი შინაგანი ცხოვრების რეგულირება. იგი დავალებებს აძლევდა საკუთარ თავს და უდიდესი სიმკაცრით ასრულებდა მათ“... „პირველი დავალება იყო რეფერატი თემაზე — კაიზერის წარმონათქმიდან: „მე არ ვცნობ ამიერიდან არავითარ პარტიას, მე ვცნობ მხოლოდ გერმანელთ“ ჰიტლერის განცხადებამდე: „მე არ ვცნობ ამიერიდან არავითარ პარტიას, გარდა გერმანული ნაციონალ-სოციალისტური პარტიისა!“... „ორ ღამესავით ბნელ დღეს

¹ Интернациональная литература, 1985, № 8, Андор Габор: В. Бредель — „Испытание“, стр. 129.

ემზადა ტორსტენი“... და „წარმოუდგა მას გერმანიის კომუნისტური და სოციალ-დემოკრატიულ პარტიათა ფუნქციონერებით საესე დარბაზი“... და „იგი დარწმუნებულია, რომ ეს ყველაზედ საფუძვლიანი და საუკეთესო მოხსენებაა, მის მიერ ოდესმე წაკითხული“... „მაგრამ შემდეგ დგებოდა საათები, როდესაც მას ეჩვენებოდა, თითქმის კვუდიდან იშლებოდა. დროდადრო განრიდების ვერავითარი ცდა ვერ სჭრიდა და იგი სულშეხუთული დარბოდა თავისი საკანის სიბნელეში, ისე რომ ვერ მოეთოკა და ვერ შეეკრიბა თავისი ველური, შმაგი აზრები“... მაგრამ ტორსტენმა სძლია კომმარული სიბნელე! თუმც მრუმე უკუნეთი ზოდია ერთადერთი საშინელება, ერთადერთი განსაცდელი, რომელსაც იგი იტანს. ტორსტენი ჯერ არ უცემიათ მას შემდეგ, რაც კონცლაგერში მოიყვანეს, მაგრამ მის მეზობელ და ზემო საკნებში მყოფ ტუსალებს ყოველი ღამით სცემენ. — „ტორსტენი დახუჭული თვალებით წევს მთვლემარე — და შეეცრევი წამოვარდება მის თავზედ ამტყდარი ხმაურისა და ბრაგუნისაგან. ისევ, როგორც გუშინწინ. კვლავ სცემენ ვილაცას. იგი დაძაბულად უსმენს. წამიერ ყოველივეს სიწყნარე იპყრობს. შემდეგ კი მის სმენაში დარტყმათა განუწყვეტელი თხლაშუნი იჭრება. ერთი მეორეს მიყოლებული: თხლაშ-თხლაშ! და საკვირველია: არც ყვირილი, არც კვნესა. თხლაშ-თხლაშ! თხლაშ-თხლაშ! როგორც ჩანს ორი სცემს, ჯერი-ჯერ, მაგრამ რატომ არ ყვირის, არ ყმუის მსხვერპლი? ვინ გაუძლებს მდუმარედ ასეთს ტანჯვას?“... „საშინელი ცხოველური ყვირილი. და ისევ მკედარი სიჩუმე. მხოლოდ დარტყმათა თხლაშუნის ხმა... ეს განუწყვეტელი თხლაშ-თხლაშ! თხლაშ-თხლაშ! კვუდიდან შეაცდენს კაცს“... „ტორსტენს ცივი ოფლი უნამავს შუბლს“... ტორსტენს ყურთა დახშობა უნდა, მაგრამ თავს აგონებს, რომ ეს სიმზდალეა. დიდება ყოველივეს, რაც ადამიანს აწრთობს! რას-ღა დავმართებთ ჩვენ, — ფიქრობს ის, — ამ გამხეცებულს არაშხადებს, ასეთი გულგრილი უწყალობით რომ სცემენ სიკვდილის პირამდე ადამიანებს? რას ვუზამთ ჩვენ მათ, ანგარიშგების დღეს რომ ჩავგივარდებიან ხელთ? ყოველ შემთხვევაში, მყობადი გერმანული პროლეტარული რევოლუცია არ შეეწირება ჰუმანიურობას. 1918 წლის ნოემბერი არ განმეორდება“.

ასე იბრძვის კომუნისტი გმირი. საშინელს „ხვრელში“ მისი ერთადერთი მიზანი არის შეინარჩუნოს სიცოცხლე, სულისა და სხეულის სისაღე. და სიცოცხლისათვის ეს ზრუნვა თვით მიზანი როდია, თავმოთნეობით დასახული: ეს არის ერთგულება იმ ვალდებულებების, იმ მოწოდებისადმი, რომელთა შესრულებისათვის ის

მრავალჯნის გასწირავს თავის სიცოცხლეს. ტორსტენი აწრთობდა ავარჯიშებს თავის მძლე ნებისყოფას, რათა აუტანელი აიტანოს, იგი მზად არის ყოველივე ითმინოს, რათა თავისუფლება მოიპოვოს და თავისი გმირული ბრძოლა განაგრძოს. მეტიც: თვით წამებას იმსახურებს იგი საბრძოლო იარაღად — ქირთა თმენა აკაყებს მის ნებისყოფას, ალატკენს მის მაღალ სიძულვილს უგვანო მტრის ბოროტებისადმი. მის მომთმენიანობას ღრმა საბრძოლო იდეა ასაზრდოებს: „დიდება ყოველივეს, რაც ადამიანს აწრთობს!“

აქ, და ასევე მრავალგან, ვილი ბრედელის „გამოცდა“, როგორც მართებულად შენიშნავს ანდორ გაბორი, კლასობრივი ბრძოლის სახელმძღვანელოდ იქცევა, ისე რომ ოდნავადაც არ კარგავს მხატვრულს სიცხოველესა და დამაჯერებლობას¹.

ტორსტენის მეზობლად ახალგაზრდა კომუნისტი იტანჯება — ვალტერ კრაიბელი. იგი განუწყვეტლივ დარბის თავის „ხვრელში“ წინ და უკან და დაჟინებით უკაკუნებს ტორსტენს. მაგრამ ტორსტენმა არ იცის კაკუნის ენა. სიბნელე კი თავისას შვრება... კრაიბელის ძაღვები იშრიტება, იგი სულიერი დაღუპვის ზღურბლზე დგას... იგი სწყვეტს უაზრო კაკუნს და უკვე აღარ დარბის თავის საკანში... ტორსტენს სერიოზულად აშფოთებს მისი ბედი. მაგრამ თვით ტორსტენის ენერჯიაც იშრიტება. ყველა ღონისძიებისა და ვარჯიშის მიუხედავად მისი ძალა ილევა. სულ უფრო იშვიათად ახერხებს ის ამ სიბნელის თავიდან აცილებას, მისგან განრიდებას. მისი ნერვები ველარ უძლებენ ამ სიბნელეს... ერთადერთი ხსნა მისგან მეზობელთან კავშირის დამყარება იქნებოდა. მაგრამ როგორ? კრაიბელის კაკუნში რაღაც სისტემაა. და ტორსტენიც თავს იმტვრევს მის შესაცნობად. ხომ არ წაუკითხავს მას საამისოდ რაიმე პატიმართა ნემუარებში? გერმანელ რევოლუციონერებს არაფერი უწერიათ კაკუნის სისტემის გამო, არც რუს ბოლშევიკებს. მაგრამ ვერა ფიგნერს? სწორედ „ამ უტეხ, ესოდენ საკვირველ ზალხოსან ქალს აქვს მოცემული კაკუნის ტაბულა თავის მოგონებებში: „ოცი წელი შლისელბურგში — რუსეთი ღამის წყვედიად ქვეშ“... ასე ამყარებს ურთიერთკავშირს ორი დაღუპვის მიჯნაზე მდგარი რევოლუციონერი და ეს კავშირი ხელახლად შობს მათ საბრძოლო ძალას.

¹ Интернациональная литература, 1935, № 3, Андор Габор: В. Бредель — „Испытание“, стр. 129.

„ტორსტენის დღეები კვლავ აღივსო აზრითა და შინააღმოსაქმნელი კაკუნი ჩინებული აღმოჩენაა; მისი ცოდნა ყოველ პატიმარს მართებს, განსაკუთრებით იზოლაციაში მყოფს. რაოდენი სიყვარული და ერთგულება, რაოდენი თანაგრძნობა და ზრუნვა შესაძლოა ჩაქსოვილ იქნას ამ ნელს კაკუნში. იგი აახლოებს ადამიანთ, რომელთაც არასდროს უნახავთ ერთმანეთი, არასდროს გაუციათ სიტყვა ერთმანეთისათვის და ახლა თავის სიცოცხლეს უზიარებენ ერთმანეთს, იმედებსა და შეჭირვებათ“. — და ასე: „მსუბუქი კაკუნი სძლევს უსაზრიანეს სიმხეცეს, სძლევს სიმარტოვეს, სიჩუმეს და სასოწარკვეთილებას“...

ტორსტენის ყოფამ ამით ახალი მიმართება მიიღო. ახლა მას მხოლოდ საკუთარი თავისათვის კი არ მართებს ბრძოლა, არამედ ასევე თავისი ახალი მეგობრისათვის, პარტიული ამხანაგისათვის, რომლის საბრძოლო ენერგია იშრიტება. შვიდი თვეა, რაც პატიმრობაშია კრაიბელი და მისთვის, ცხადია, უცნობია პარტიის არალეგალური მუშაობის მასალა, უკანასკნელი საერთაშორისო და საშინაო პოლიტიკური მივლენები. ტორსტენის წინაშე კრაიბელის ინფორმირების სერიოზული და მნიშვნელოვანი ამოცანა დგას. მაგრამ ყოვლის უწინარეს ტორსტენს კრაიბელის სულიერი დეპრესიის დაძლევა მართებს. იგი გადასცემს კაკუნით:

„ — ჩვენ — ჯანსაღნი — უნდა — დავრჩეთ — ყველა — განსაცდელის — მიუხედავად — პირველი — პირობაა — ფოლადის — ნერვები — გთავაზობ — ჩემთან — ერთად — ვარჯიშს — ყოველ — დღის — საღამოს — ცივი — ტილო — თავიდან — ფეხებამდე — საოცრად — ამშვიდებს — შველის — დაძინებას — საღამოთი — და — იმავრებს — ნერვებს — ჩვენი — მოვალეობაა — ფიზიკურად — შევინარჩუნოთ — თავი — მეთანხმები? “ კრაიბელი სდუმს ერთხანს. მაგრამ ის, რასაც ის შემდეგ აკაკუნებს, ძრწოლას ჰგვრის ტორსტენს. — „კიდევ — რამდენ — ხანს — შეუძლიათ — მათ — გვამყოფონ — სიბნელეში? “ — რა უნდა უპასუხოს ტორსტენმა მეგობარს? როდემდის! რამდენიც მოესურვებათ: ვიდრე პატიმარი კეუიდან არ გადასცდება ან და არ ჩაძაღლდება. — „მათ — კიდევ — დიდ — ხანს — შეუძლიათ — აქ — ჩვენი — წამება — მაგრამ — ყოველივეს — თავისი — ბოლო — აქვს — ჩვენი — ბრძოლა — აქაც — გრძელდება — საპურობილეში — პირველი — პოლიტიკური — ამოცანა — რომლის — შესრულება — გვევალება — რადაც — არ — უნდა — დაგვიჯდეს — გეკითხები — შენ — თანახმა — ხარ? “ — „ცხადია“ — არის კრაიბელის პასუხი.

ასე იქრება ამ ადამიანის (ტორსტენის — ო. ჯ.) სიმტკიცე და რწმენიდან მომდინარე ძალა მეორე ბნელს საკანში, სადაც ვალტერ კრაიბელი მასავით თავგანწირვით ებრძვის თავის ფიქრებს, რომელნიც უკვე აღარ ნებდებიან მის ნებისყოფას. და საბოლოოდ ისინი მაინც ნებდებიან, რადგან ამ ადამიანთა ნებისყოფას, რომელიც მათ ამტკიცებს და თითქმის ზეადამიანურ ძალას ანიჭებს, ბრმა, უაზრო ფანატიზმი კი არ შობს და არც გმირული პოზის მოთხოვნილება, არამედ სურვილის, გრძნობის, აზრის და მოქმედების ის ერთიანობა ასაზრდოვებს, პროლეტარული კლასობრივი მებრძოლის ნიშანს რომ შეადგენს¹.

ექვსი კვირის შემდეგ ტორსტენი სარდაფის ჯურღმულიდან ჩვეულებრივს იზოლატორში გადაჰყავთ, ხოლო შემდგომ — პროცესის მოლოდინში — იგი საკვლევადიებო ციხეში ზის. აქედან დაწყებული რომანის მთავარი გმირი ვალტერ კრაიბელი ხდება. კრაიბელის და აგრეთვე სხვა პატიმართა განსაცდელი გვამცნობს ჩვენ მთელ საშინელებას ფაშისტური საკონცენტრაციო ბანაკისა და ფაშისტ ჯალათთა უმაგალითო სიველურესა და სისაზიზღრეს.

ძნელია იმ წამებათა ჩამოთვლა და აღწერა, რომელთაც ჰიმლერის არამზადების სადისტური ფანტაზია უმზადებს აქ პოლიტიკურ პატიმრებს; მხოლოდ მათ, რადგანაც ქურდები, შულერები, სუტენერები და სხვა მისთანანი აქ „პრივილეგირებულთა“ კორპორაციას შეადგენენ. აწყვეტილი ცხოველური ინსტინქტები და შერყვნილი ვნებანი, უმდაბლესი ცინიზმითა და კაცთმოძულეობით შეზავებულნი, — ეს არის წყარო იმ სიცოცხლისა, რომლითაც შტურმელები კომუნისტებს, სოციალ-დემოკრატებსა და განსაკუთრებით, ებრაელებს აწამებენ. განსაკუთრებით ამაზრზენია ის გულგრილობა, რომლითაც ისინი თავის მსხვერპლთ „ამუშავებენ“, და სიამე, რომელსაც მათ ადამიანის გვემა ჰგვრის. „არავითარი სანტიმენტალური აბდა-უბდა“, „არავითარი ჰუმანურობა!“ — არიგებს კომუნდანტი ელერნჰრუზენი შტურმელთა რაზმის უფროსს დუზენშენს. და დუზენშენიც არ ზოგავს თავის დათვურ ძალას, რათა თავის ბატონთა წყალობა დაიმსახუროს. ხოლო როდესაც იმედები უცრუვდება ჯალათს, იგივე ელერნჰრუზენი ასე ამუშავებს მას: „მე-

¹ *Internationale Literatur*, 1935, № 2, Ernst Ottwalt: *Über W. Braedels „Die Prüfung“*, გვ. 107.

თაურო, თქვენ ცუდად ერკვევით ადამიანებში. მაგრამ **ეცადეთ** დასძლიოთ გულგატეხილობა. იმედების გაწვილება კარგ გაკვეთილს იძლევა, აწრთობს და **ადამიანებისადმი ზიზღს აჩვენებს**... ადამიანისადმი ზიზღი, საზღაპრო კაცთმოძულეობა — ეს არის ჰიტლერულ ჯალათთა მორალი, მათ სადიზმს რომ ასაზრდოვებს.

წამებანი, რომელთაც შტურმელები პატიმრებს აყენებენ, რაღაც უსაზმნო, სატანური ბოროტების სულით არიან შთაგონებულნი. ჯალათები მხოლოდ ფიზიკური ტკივილის მიყენებით როდი კმაყოფილდებიან, რაოდენ აუტანელიც არ იყოს იგი. არამედ ისინი ისეთი ტკივილის მიყენებას ცდილობენ, რომ მსხვერპლის სული შეძრწუნდეს, რომ მსხვერპლმა სულიერად გასრესილად იგრძნოს თავი, რომ მან თავისი ადამიანური ღირსება, მეტიც, თავისი ადამიანური რაობა შეიცნოს არა თუ მხოლოდ შეურაცხყოფილად და შებღალულად, არამედ — გაუპატიურებულად და იავარქმნილად. მათ გაბოროტება კი არ ამოქმედებთ, არამედ თავისთავადი სიბოროტე. მათ კი არ შესძლებიათ, არამედ დასაბამითგანვე სძულთ: ადამიანისადმი სიძულვილი, ზიზღი ერთადერთი ადამიანური ვნებაა მათი. ამიტომ ისინი კი არ აწამებენ* მხოლოდ პატიმრებს, არამედ ისე აწამებენ მას, რომ მისი ადამიანობა გაჰქირდონ და დაამცირონ. მხოლოდ ეს ჰვერის მათ სიამეს. და ამიტომაც, სწორედ, რომ ტორსტენს ერიდებიან ისინი: მისი ფოლადისებური ჰიმტკიცე, არა ამტანობა, არამედ შეუვალლობა, მის მიერ ყოველგვარი წამების უგულვებელყოფა უძლურს ხდის და სტებს მათ სადიზმს.

ჯალათთა სადისტური ფანტაზია დაუშრეტელი ჩანს და მათი უსაზმნო სიმხეცე და ტლანქი ცინიზმი საზარლად ვირტუოზულ ფორმებს იღებს.

ღამეა. სარდაფის კიბიდან ხმაური მოდის. შემდეგ იღება პირველი საკანი, გაისმის სილათა ტყლაშუნი, დარტყმათა ბრაგუნე ტანზე, ცემულის გმინვა, ტირილი და კვნესა. შემდეგ იღება მეორე, მესამე, მეოთხე საკანი. და ყველგან დარტყმების ხმა და გულშემზარავი ყვირილი. ჯალათები ჩერდებიან ტორსტენის კამერასთან, მაგრამ მცირე ყოყმანის შემდეგ მას გაივლიან. ხმაურით იღება კრაიბელის საკანის კარები. დუზენშენი, ტირბესი და მაიხელი ერთხმად ბღღინავენ: „ძირს ლოგინიდან!“ კრაიბელი წამოხტება და ლამის პერანგის ამირა დვას მათ წინ. დუზენშენი სინათლეს ანთებს. ცირბესსა და მაიხელს ბეჰემოტის ტყავისაგან დაწნული

გრძელი მათრახები უჭირავთ. კრაიბელი ხელს იფარებს სინათლეს გადაჩეულს თვალებზე, კოტივით აფახულებს მათ და შესცქერის დაუკითხავ სტუმრებს. — როგორ ცხოვრობ? — ეკითხება მას დუზენშენი. — „კარგად“. უპასუხებს კრაიბელი. — რაღაც დაბრკოლებით ამბობ მაგას, თანაც მხოლოდ კარგად? მხოლოდ კარგად? კრაიბელი სდუმს. — „მხოლოდ კარგად ცხოვრობ?“ — „მე ძალზედ კარგად ვცხოვრობ“. — „შენ მხოლოდ ძალზედ კარგად სცხოვრობ?“ კრაიბელი სდუმს. — „დაიხარე!“ კრაიბელი იხრება, დუზენშენი თავზე გადაფარებული პერანგით უხვევს მას სახეს და ხრის ქვევით. ცირბესი და მაიზელი მათრახებით სცემენ შიშველ ტანზე. შემდეგ დუზენშენი კვლავ ეკითხება: „როგორ ცხოვრობ? მხოლოდ ძალიან კარგად?“ კრაიბელმა არ იცის, რა უპასუხოს. და კვლავ დასტვენენ მათრახები მის იარებიანს სხეულზე. ბოლოს მიდიან ჯალათები. დუზენშენი შემოიბრუნებს თავს კიდევ და იტყვის: „მცირე დამატებითი ულუფა, რომელიც უფრო გახშირდება ამიერიდან. თქვენ, ღორები, მართლაც, არა თუ კარგად, არა თუ ძალზედ კარგად სცხოვრობთ, არამედ მეტისმეტად კარგად ცხოვრობთ“... კრაიბელს ესმის, როგორ შედიან ისინი მეზობელ საკნებში, ესმის მათრახთა სტვენა და მსხვერპლთა გულშემზარავი გმინვა.

მაიზელს ორად დაუმწკრივებია ოთხმოცი პატიმარი ციხის ეზოში. თვითონ შუაში დამდგარა და ფართო წრით დაატარებს და დაარბენინებს მწყობრს ეზოს გარშემო. ვინმე თუ ვერ იპერს სათანადო დისტანციას ან სათანადოდ მალლა არ იღებს ფეხს, იგი არ ბრაზობს და არ ჰყვირის, არამედ იხსომებს მხოლოდ. შემდეგ ასეთი სიტყვით მიმართავს მწყობრს: „ამიერიდან ყოველდღიურად ვივარჯიშებთ ამგვარად და გეტყვით რატომაც, იმიტომ, რომ ყოველ თქვენგანში მჯდომი მამაძალდი იქნას განდევნილი. აბა რომელი თქვენგანი გრძნობს ამ შინაგან მამაძალდს?“ ოთხმოცი კაცი გახევებული დგას და სდუმს. მაიზელი წარბებს იწევს და იღიმება. ის, ოცმეთაური მაიზელი, ვალდებულებას იღებს, განდევნოს ამ არამზადებში მჯდომი მამაძალდი. ოთხმოცი კაცი გაჭიმულა ფრონტში მისი ბრძანებით, დადის მარშით, დარბის და დახტის. მაიზელი განაგრძობს: „წინააღმდეგობის სული, უფროსთ წინაშე ურჩობა, კანდიერი გაუგონარობა — ყოველივე ეს თქვენში მჯდომი მამაძალდის ოინებია. ბედლასი აზრები, რომელნიც სიტუთხილით არა თუ ყოველთვის გამოითქმებიან ხმამალა, აგრეთვე თქვენში მჯდომი

მამაძაღლის საქმეა. ეგრეთწოდებული საკუთარი თვალსაზრისის ეს ყველაზე უცილობელი ნიშანია იმისა, რომ ადამიანში მამაძაღლის ცოდვილობს. იგი ყოველ თქვენგანში გატყვენილა! მე ვიცი ეს და განზრახული მაქვს გავაძევეო იგი, ისე გავაძევეო, რომ თქვენ მხოლოდ ის მოიმოქმედოთ, რაც მე მსურს, და ისე იაზროვნოთ, როგორც ეს მე მსურს!“ ყველა სდუმს, ოთხმოცი წყვილი თვალი უსიციოცხლოდ მისჩერებია მას. შემდეგ კვლავ დაატარებს მაიზელი მწყობრს. — „სირბილით!.. მარშ!.. არ ვარგა! სირბილისას ხელები — მკერდის სიმაღლეზე. სირბილით, მარშ!.. არ ვარგა!.. რა ჰქვიან... აი იმას... მარცხენა ფლანგის მეთერთმეტეს... ჰო, ჰო, შენ... როგორ?... მიზიკე. შემდეგ — ჩემთან... სირბილით, მარშ!.. არ ვარგა!.. მარცხენა ფლანგის მესამე — აგრეთვე ჩემთან... სირბილით, მარშ-მარშ!“ პატიმრები ოფლში იწურებიან. ოცმეთაური მაიზელი ნეტარების წუთებს განიცდის. ბოლოს მას ბეზრდება ოთხმოცი კაცის ტარება და მწყობრიდან ექვსი „უჩი“ გამოჰყავს, მათ შორის მიზიკეც, რომელსაც უკვე მწვანე ფერი დასდებია. „თქვენში ის მამაძაღლი განსაკუთრებით ძლიერ ჯანყობს. — მიმართავს მაიზელი მათ, — ამიტომ მცირე დამატებითი გაკვეთილია საჭირო! სმენა!.. გეცოტავა, შე ბინძურო ღორო?“ — მიზიკეს ბოდიშის მოხდა უნდა, მაგრამ ვერ ბედავს. დიდი, დაზინებული თვალებით შესცქერის მაიზელს. — „სმენა!“ მიზიკე იქიმება რაც ძალი და ღონე აქვს. — „სირბილით... ხელები მაღლა... მარშ-მარშ!“ ექვსივე მიბზის კედლის გასწვრივ. უმაღლე გატანჯულ და ღონე-მიხდილ ადამიანებს გული უწყებს ძვრას, ფილტვები უჩერდება, ფეხები უმძიმდება ტყვიისებრ. — „დაწექ! მიზიკეს ესმის, მაგრამ გაოცებული იცქირება აქეთ-იქეთ. მის წინ და უკან მდგომნი უკვე დაწვნენ, დაწვა მიზიკეც. მაიზელი კი განაგრძობს: „ადექ!.. მარშ-მარშ!.. დაწექ! ადექ!.. მარშ-მარშ!..“ მიზიკე მაშინაღურად ეცემადგება და ისევ ეცემა. გრძნობს, რომ თანდათან თავბრუ ესხმის. „ახლა შემიღონდება გული“ — ფიქრობს. მაგრამ არ კარგავს გრძნობას; კვლავ ეცემა და კვლავ დგება. — „სდგე!“ — „მადლობა ღმერთს! მადლობა ღმერთს!“ — ფიქრობს მიზიკე. მაგრამ მას იმედები უცრუვდება. — „ხელები თეძოებზე! ჩაცუცქდი! იჯექით! ახლა — ხტომა... დაიწყე! ნუ იმართები. ხტომით!.. კიდე, კიდე!“ ექვსივე ჩაცუცქული დახტის ამხანაგების წინაშე, რომელნიც შეჰყურებენ მათს წამებას და ვერაფრით დახმარებიან. მიზიკე გრძნობს, რომ სიციოცხლე სტოფებს მას; იგი ხტის, ხტის, ხტის... უცებ მას საშინელი ნდომა აღეძვრება. იგი ვერ იკავებს თავს. ამავე ღროს პირი-

დან ასაქმებინებს... იგი ეცემა. მაიზელი ორ პატიმარს გაათრევი-
ნებს მიზიკეს განზე. დანარჩენებზე კი უნდა განაგრძონ. მხოლოდ
მას შემდეგ, რაც კიდევ ორი ეცემა, აბრუნებს მაიზელი დარჩენილ
სამს მწკრივში. კიდევ ორჯერ შემოუვლიან პატიმრები ეზოს და
გვერდს გაუვლიან კედელთან მტვერში გდებულ მიზიკეს და მერმე
უბრუნდებიან მეციხოვნე ცირბესს, რომელიც მათ ღრქით იბა-
რებს. მაიზელი კი ზედა სართულზე ადის — იქაურ პატიმრებში
მჯდომი მამაძაღლის გასაძეველად...

ამაზრუნენ შთაბეჭდილებას სტოვეებს, მაგალითად, დოქტორ
კოლვიციის, ებრაელის და სოციალ-დემოკრატიული გაზეთის ყო-
ფილი რედაქტორის, წამების სურათები. ...დილით, ყავის დარიგები-
სას, ყარაული ლენცერი იატაკზედ შიშვლად დავარდნილს იპოვის
კოლვიცს, ლენცერი ფიქრობს: „მაშ ჩაძაღლებულა“, მაგრამ, მიახ-
ლოვებულთ, ამჩნევს, რომ კოლვიცს სული უდგას ჯერ კიდევ. „ჰეი,
ლეშო, ადექ! ეგ რაღა ოინია, ჰა! — ყვარის ლენცერი. კოლვიცი
ამაოდ ცდილობს ადგომას ტირის, ზღუქუნებს. მაშინ ლენცერს
ახსენდება: „ჰო, მართლა! ჰმ!“ ორი კალფაქტორი¹ და ლენცერი
ცდილობენ მის აყვანას. კოლვიცი საშინლად ჰყვირის. მას წინან-
დებურს მდგომარეობაში სტოვებენ, ქვის იატაკზე პირქვე გდებულს.
შემდეგ მაინც სდებენ საწოლზე. ნერვების დასამშვიდებლად რაღაც
აბებს აძლევენ. მაგიდაზე გაფისული თოკი გდია და იარების და-
მაცხრობელი ფხენილია. კოლვიცს ძენძს აჩეჩვინებენ და დახუთულს
საკანში აუტანლად ყარს ფისი. კოლვიცი ფრთხილად ცდილობს
მარცხენა გვერდზე დაწოლას; კარგი იქნებოდა ზურგზე წოლა,
ატანა რომ შეიძლებოდა. დუნდულები მას გაბერილ, მოლურჯო-
შავი ფერის რაღაც მასად ქცევა. ლიბრები საშინელ ტკივილებს
ჰგვრიან. მაგრამ ყველაზედ საშინლად მას მარჯვენა ფეხი სტკივა, —
კვირისთავი ატკინეს სკამის ფეხით. მუხლის ქვემოთ დიდი სიმ-
სივნე აქვს და უმცირესი მოძრაობა აყვირებს მას. ეს უკვე მესამე
ღამეა, რაც მათ ხელი ჰკიდეს მას. მესამე ღამე! მან იცის, რომ
მათ განზრახული აქვთ თავი ჩამოახრჩობინონ მას. აგერაა თო-
კიც. მრავალჯერ მიუნიშნებიათ კიდევ, მაგრამ მას არ სურს, არ
სურს: მას სიცოცხლე სწყურია, მას სიცოცხლე მართებს, სი-
ცოცხლე ბავშვთათვის, ცოლისათვის, მხოლოდ მათთვის. და
უკვე არას დროს — ამხანაგებისათვის, რომელთაც, არამზადებმა,

¹ პატიმარი, ადმინისტრაციის მიერ ციხის მოსამსახურე პერსონალის დამ-
ხმარებლად დანიშნულნი.

ვასცეს იგი. ...მაგრამ, შესაძლოა, მართლაც სჯობდეს დაწვანა? არა სჯობს, რომ თვითონ მოუღოს მან ბოლო ყოველივეს? შესაძლოა მათ იქამდე სცემონ მას, ვიდრე თავისას არ გაიტანენ... ფერგადასული, ღონემიხილი კოლვიცი უნებლიედ შესცქერის თოკს და ძენძს, რომელიც მას დაუჩეჩია. და თავისდა შეუმჩნეველად იღებს ლეიზის ქვემოდან წერილებს — ცოლის წერილები, რაოდენი სითბოა და სიყვარული ამ წერილებში, ერთგულება და თანაგრძნობა. კოლვიცმა ზეპირად იცის მათი შინაარსი. ცოლი ამწვიდებს მას და ამხნევებს. ადგილებს უწერს „ჩინური ღირიკიდან“ და ჰელდერლინის ლექსს „An der Aether“. კოლვიცი კითხულობს ამ წერილებს, კითხულობს და სტირის. შუაღღეს ცირბესი შემოდის. კოლვიცს ეშინიან მისი, ტკივილის მიუხედავად დგება საწოლიდან და მთელი ტანით თრთის ცირბესი კმაყოფილად იკრიკება: „ჰა! დავამუშავეს წუხელ!“ კოლვიცს ხათანგის ეშინიან და უარობს: „არა, ბატონო ყარაულო“. — „თავს ნუ ივდებ! ჩაიხადე შარვალი! ჰო! ასე! მიჩვენე! შემოაბრუნე უკანალი, იდიოტო!“ კოლვიცი უჩვენებს თავის დასისხლიანებულს სხეულს. — „ეს, ძვირფასო, — იღრიკება ცირბესი, — ამიერიდან წარუშლელი ფერი იქნება შენი. ჩვენ, გქონდეს იმედი, ვიზრუნებთ სათანადოდ: როგორც კი გადავა, უმალვე განვაახლებთ!“ ცირბესი მიდის და კოლვიცი წვება და ბედნიერია, რომ ცემას გადაურჩა, მაგრამ კიდევ დიდ ხანს თრთის... შტურმელები რომ აღებენ კარს, კოლვიცი ვალდებულია ფანჯარასთან მდგომი დაუხედეს მათ; კოლვიცი დგას და ცახცახით იძლევა ხოლმე რაპორტს. ისე როგორც დუხენშენი მოითხოვს: „პატიმარი კოლვიცი! ებრაული ღორი; ებრაული ღორი!“... ამგვარს წამებებსა და დამცირებათ მიაქვთ კოლვიცის დღეები და ასე უახლოვდება იგი თავის საბედისწერო დასასრულს. აი, ეს დასასრულიც. დღისით ცირბესმა მას მაგარი თოკი შემოუფდო საკანში. ღამით კი მაიზელმა და ტოიჩმა დაუპირეს „შეშინება“: მათ სინათლე ჩართეს მის კამერაში და საჭვრეტლიდან ადევნებენ თვალს; პატიმარი შიშისაგან გაფართოვებულს თვალებს აცეცებს და თრთოლვით უსმენს; მაიზელი მუშტს სცემს კარებში. — „ჰეე, კოლვიცი, ადექ! მოემზადე! ჩვენ ეხლავ მოვალთ!“ მაიზელი საჭვრეტლიდან ზედავს, თუ როგორ ცახცახებს კოლვიცი საბანქვეშ, და სახეზე ბოროტი ღიმი უთამაშებს. — „ღორი, დედაბერივით რომ თრთის!“ ტოიჩიც იკყიტება საჭვრეტელში და ტკბება კოლვიცის სასიკვდილო შიშით. იგი ჰიპოპოტამის ძარღვის მათრახს ურტყამს კარებს: „აბა! ადექ! ორ წუთში შენთანა ვართ!“ — და ხმამაღალი

სიცილით ისინი ორიენი მიდიან... მეორე დღით კი ლენცერმა¹ თოკიდან ჩამოხსნა კოლვიცი.

ასეთია ჯოჯოხეთური წამებანი, რომელთაც ფაშისტურ საპრობილეში ითმენენ ადამიანები. „სარდაფი უსაშინელესი ადგილია ფაშისტურ ჯოჯოხეთისა. შემდეგი საფეხურია იზოლატორი. შედარებით „კარგი“ ადგილია საერთო კამერა. მაგრამ ყოველი ამ „საფეხურთაგანი“ შესაძლოა საშინელი ტანჯვის მომგვრელი გახდეს. ყოველგან, „დანაშაულის“ სიმძიმის მიუხედავად, პატიმრებს შესაძლოა სიკვდილის პირამდე სცემონ, წამებით ამოხადონ სული ან თვითმკვლელობა ჩაადენინონ. ეს პერსონალის განწყობილები-საგანაა დამოკიდებული გარეშე, შემთხვევითი ცნობებისაგან, ხშირად პატიმრის პიროვნებისაგან — თუ როგორ იტანს იგი წამებას“¹. და მთავარი საშინელება ესაა: არა გარეგანი, ასე ვთქვათ, ფიზიკური მხარე ამ ჯოჯოხეთური ბაქანალიისა, არამედ — შინა-არსეული; ის, რომ ამ წამებათ მხოლოდ ფიზიკური ტკივილები როდი მოაქვთ, რომ ისინი გაცილებით შორს არიან გამიზნულნი; ის, რომ გაცილებით დიდს ტკივილს ისინი ადამიანის სულს ჰგვრიან, შეგნებასა და გრძობას ადამიანური ღირსებისას, რომელიც ფელურის სიტლანქით და სატანურის ცინიზმით ითრგუნება და იავარ-იყოფა.

ამ საშინელებათა ხატვისას ვილი ბრედელი დიდოსტატურად სძლევს ყოველგვარ სტემატიზმს და იმ აღწერილობითსა და „შავ-თეთრ“ ტექნიკას, რომლითაც იგი თავის აღრინდელ რომანებში განსაკუთრებით მტრული ტიპების წარმოდგენისას სცოდნობდა. იგი კი არ აღწერს ბანაკის საშინელებათ და მათს, ასე ვთქვათ, უსულო კლიშეებს კი არ იძლევა, არამედ ცოცხალს და კონკრეტულს სახე-ებში განსხეულებულთ განახახიერებს მათ. სხვა სიტყვით: მისი კოშმარული სურათები საკონცენტრაციო ბანაკიდან წინანდებურ რეპორტიორის ჩანაწერის მინაგვარ მკვდარ, „საგნობრივ“ აღწერილობებს კი არ წარმოადგენენ, არამედ ხორცშესხმულ, გრძობად ადამიანთა ქმედების სახით წარმოდგინებიან და აქედან იძენენ თავის სიცხოველესა და მრავალფეროვანებას, თავის მხატვრულ დამაჯერებლობას. და რაც მთავარია: ადამიანები, როგორც პოზიტიური გმირები — კომუნისტი და აგრეთვე სხვა პატიმრები, ისე ჯალათი შტურმელებიც, უკვე წინანდებურ ცალმხრივ, ტენდენ-

¹ Интернациональная литература, 1935, № 3, Автор Габор: „В. Бредель — „Испытание“, 33. 129.

ციურ ტიპებს კი არ წარმოადგენენ, არამედ მხატვრულად სრულსა და ამდენად ბუნებრივ სახეებს. მისი კომუნისტები არ არიან აუცილებლად უნაკლონი და ყველა ადამიანური ღირსების შემცველნი, მათ ადამიანური სუსტი მხარეებიც გააჩნიათ, მათ შიშიც იპყრობს ხოლმე, თვით ტორსტენსაც კი! მათ ტირილიც შეუძლიანთ და სასოწარკვეთილებაც, ზოგჯერ სულმოკლეობასაც იჩენენ, როგორც ტეცლინი. ამდენად მათი გმირობა პოსტულატური ფორმულა როდია — იგი ცოცხალ ადამიანში გრძნობათა ურთიერთშორის და ნებისყოფასთან წარმოებული მძიმე ქიდილის მონაპოვარია. ასევე, მისი ჯალათებიც, მთელი თავისი უკაცურობის, არაადამიანური სიმახინჯის მიუხედავად, მაინც ადამიანური რჩებიან. ვილა ბრედელი აქ ტიპიურისა და ინდივიდუალურის მხატვრულად შეზავების იშვიათ ოსტატობას იჩენს. „მხოლოდ პირველის შეხედვით ჩანს ყველა ეს შტურმელი ერთმანეთს დამგვანებული თავისი მხეცური დრუნჩებით. — სწერს ანდორ გაბორი. — მართალია, გარეგნულად ისინი ერთნაირად ტლანქნი და უღმობელნი არიან, მაგრამ სავსებით განესხვავებიან ერთმანეთს, როგორც ინდივიდუუმები. მართალია, ისინი მოჩვენებით ერთიან ფრონტს ჰქმნიან პატიმართ წინააღმდეგ, მაგრამ დაკვირვებული თვალი ამ ერთიანობაში ნაბზარებს შენიშნავს: ამ ერთიანი ფრონტის კულისებს უკან ყოველის ყველას წინააღმდეგ ბრძოლა წარმოებს. ეს უთანხმოებანი ფაშისტთა რიგებში კარგი მარქსისტული მეთოდებითაა გახსნილი: წინააღმდეგობანი ყოველი შტურმელის საზოგადოებრივს ყოფასაა დამყარებული ცალკეულად და ამ საფუძველზე შლის ბრედელი თავის გმირთა სოფლმხედველობის სხვადასხვა ნაუნსებს“¹. ანდორ გაბორი აქ ვილი ბრედელის მიერ ფაშისტური მასის ინდივიდუალიზირების მხოლოდ პოლიტიკურ მხარეს აღნიშნავს და არაფერს ამბობს მისი მხატვრული მხარისათვის. მაგრამ ვილი ბრედელის მხატვრული სიძლიერე სწორედ ის არის, რომ ამ მახვილს პოლიტიკურ დიფერენცირებას იგი ფსიქოლოგიურ საფუძველზე ახდენს, რომ პოლიტიკური მომენტა მათ შიშვლად კი არ წარმოუდგენია ამჯერად, როგორც თავის აღრინდელ რომანებში, არამედ ფსიქოლოგიურ პრიზმში გარდუტეხია, რითაც მისთვის ხორცი შეუსხამს და სიცხოველე შთაუნერგავს. სწორედ მხატვრულ-ფსიქოლოგიური ინდივიდუალიზირების ოსტატობას უქებს ვილი

¹ Интернациональная литература, 1935, № 3, Андор Габор: „В. Бредель — „Испытание“, გვ. 130.

ბრედელს ერნსტ ოტვალტი: „საკონცენტრაციო ბანაკში მოღვაწე შტურმელთა განსახიერებანი, — წერს იგი, — სინამდვილის ნათელსა და სრულ სურათს იძლევა. აქ არიან ბლაგვი სოლდათებიც (d. sturen Soldaten) და გალოთებული არამხადებიც, სანტიმენტალური „კარგი ბიჭიც“, რომელიც მკრუნჩხავს სიმხეცეში ჩაფლულა, და ცივი კარიერისტიც, რომლისთვის გარდა საკუთარი წარმატებისა არაფერია ღირებული; აქ არიან გაბუდაყებული „შტატსრატი და ლაგერკომენდანიტი“ და SA-შტურმფურერი, რომელიც, ბანაკში ფერშლად მყოფი, ფარულს დისკუსიებს აწარმოებს კომუნისტებთან და უადვილებს მათ ყოფას, სადაც კი საშუალება ეძლევა. ყველა ეს ფიგურა, — ასკენის ოტვალტი, მკვეთრად და პლასტიკურად ნახატია და მაჩვენებელია პროლეტარული მწერლის უტყუარი მსვლელობისა სიტყვის, ლიტერატურულ ფორმათა დაუფლებისა-კენ, მისი გზისა კვალიტეტისაკენ¹.

ფაშისტ ჯალათთა სიმხეცე იმდენად ველურია, მათი ცინიზმი იმდენად მდაბალი, რომ გაცემა გიპყრობს და ექვი: რა მიზანი უნდა ჰქონდეს, ან რა აზრი ამ უგვანოთა მძვინვარებას. მაგრამ მას აქვს გარკვეული მიზანი და აზრი, თუმც იმდენადვე უგუნური, რამდენადაც ბოროტი. ელერნჰარუხენი ასეთ განმარტებას აძლევს დუხენშენს: „ბანაკი არც ციხეა და არც გამასწორებელი სახლი: იგი თავის განსაკუთრებულ ამოცანებს უნდა ასრულებდეს... იგი სახელმწიფოს ყოველ მტერს შიშს უნდა უნერგავდეს და თავზარს სცემდეს. ვინც თუნდაც ერთხელ ყოფილა აქ, იგი თავის უკანასკნელ დღემდე ძრწოლით უნდა იხსენებდეს აქ გატარებულ დროს. ჩვენ არ შეგვიძლია დარწმუნებით ვიმოქმედოთ ამ აშკარა სახელმწიფოებრივ ბოროტმოქმედებზე, — ამან დაამარცხა სწორედ ჩვენი წინამორბედნი, — ჩვენ მათი ტერორიზირება გვმართებს, იმგვარი ტერორიზირება, რომ მათ კვლავ ვერასოდეს გაბედონ სახელმწიფოზე ხელის აღმართვა“. და ვილი ბრედელის „გამოცდის“ ძალა და ღირებულება დიხაბცის არის, რომ იგი მხოლოდ ფაშისტთა უგვანობასა და ბოროტებას კი არ წარმოადგენს, არამედ აგრეთვე ძლიერი მხატვრული საშუალებებით ნათელსყოფს კომუნისტთა „დაშინების“ და გატყვის ამ „ფილოსოფიის“ მთელს უბადრუკობასა და ამაოებას.

ფაშისტთა ჯალათური ტერორი აბსოლუტურად უძლური რომ არის კომუნისტთა რწმენისა და ნებისყოფის წინაშე, ამას უკვე

¹ *Internationale Literatur*, 1935, № 2, გვ. 111.

ტორსტენისა და კრაიბელის ხასიათები ხდიან უცილობელად რამ კრაიბელი იზოლაციურიდან საერთო კამერაში გადაჰყავთ და აქ იშლება ფართო და სრული პანორამა კომუნისტთა მასის ბრძოლისა, რომელიც საუკეთესო საწინდარია იმისა, რომ ფაშისტური ტერორი, მთელი თავისი მძვინვარე უღმობელოების მიუხედავად, ან და, პირიქით, სწორედ თავისი ჯოჯოხეთური ბოროტების ძალით, მარცხისთვის არის განწირული, მარცხისათვის, რომელიც თვით ფაშისტური რეჟიმის განწირულებას მოასწავებს.

„კომუნისტებს ბანაკში ერთად უჭირავთ თავი, ისინი მხარს უმაგრებენ შეტორტმანებულთ, წვრთნიან გამოუცდელთ, იპყრობენ ნეიტრალურთ და თვით მეციხოვნეებზედაც ზემოქმედებენ, შლიან რა მათ რიგებს“. „კომუნისტთა კამერა გვიჩვენებს, თუ როგორ რჩებიან კომუნისტები ბანაკის საშინელს პირობებში აქტიური კლასობრივი მებრძოლნი, თუ როგორ უსწორდებიან ისინი ბანაკის კედლებს მიღმა მიმდინარე მოვლენებს, თუ როგორ ხმარობენ ისინი ყოველ ღონეს იმისათვის, რათა ბანაკშიც იმ პოლიტიკურს სიმაღლეზე შეინარჩუნონ თავი, რომელზედაც თავისუფლებაში მდგარან. ბრედელის რომანის საუკეთესო ადგილებს ეკუთვნიან სცენები, სადაც ბანაკში ერთიანი ფრონტის ტაქტიკის გატარებაა წარმოდგენილი“¹.

კომუნისტთა შეურიგებელი, სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა ფაშისტთან ერთი წამითაც არ წყდება, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ფულსბაუტელის მაღალი კედლებით არიან მოწყვეტილნი მთელ ქვეყანას და სიკვდილის ზღურბლზე დგანან. თუმც თავისუფალ ქვეყანას ისინი მხოლოდ ფიზიკურად არიან მოწყვეტილნი, კომუნისტთა და მათთან ერთად სხვა პატიმართა განსაცდელში მხოლოდ კონცლაგერის საშინელებანი კი არ ჰპოვებენ გამოხატულებას, არამედ აგრეთვე იმ დროს გერმანიასა და ევროპაში მომხდარი ყველა მნიშვნელოვანი პოლიტიკური მოვლენაც აირეკლება: ფაშისტების მიერ 1933 წლის სექტემბერში გათამაშებული „სახალხო არჩევნების“ კომედია, 1934 წლის პარიზისა და ვენის მუშათა რევოლუციური გამოსვლები; პოლიტიკური დისკუსიები, რომელთაც საერთო კამერაში აქვთ ადგილი, თუმც რამდენიმე დიდაქტიკურნი, მაგრამ რომანის მოქმედებას უშუალოდ დაკავშირებულნი, მსოფლიო პოლიტიკის ყველა უმთავრეს და საჭირბო-

¹ Интернациональная литература, 1935, № 3, Андор Габор: „В. Бредель — „Испытание“,“ გვ. 125.

როტო პრობლემას შეეხება. ამრიგად კომუნისტთა მიერ ბანაკში წარმოებული ბრძოლა მხოლოდ ახალ პირობათა შესატყვისის განგრობას წარმოადგენს იმ ბრძოლისას, რომელსაც გერმანელი პროლეტარიატის რევოლუციური ნაწილი ეწევა კომუნისტური პარტიის თაოსნობით.

მეორე მხრით, საკონცენტრაციო ბანაკის რეჟიმიც არ აქვს აღქმული და წარმოდგენილი ვილი ბრედელს, როგორც საერთო ვითარებისაგან მოწყვეტილი რაღაც, როგორც რაიმე გამონაკლისი თუ ანომალია. საშინელებანი, მის ატრიბუტს რომ შეადგენენ, თვითმიზანს როდი წარმოადგენენ, არამედ — გარკვეულ სოციალურ ფუნქციას. და ამდენად მის კედლებში, თითქოს რაკურსში, მთელი ფაშისტური გერმანია განსახიერდება.

ესაა განსაკუთრებით ღირებული ვილი ბრედელის „გამოცდაში“: აქ ადამიანები, როგორც ანდორ გაბორი აშბოზს, „ისე იტანჯებიან, რომ მათში, როგორც სარკეში, აირეკლება „მესამე იმპერიის“ მთელი ძალღური ცხოვრება და რომ ისინი რევოლუციის ავანგარდის დიად სიმბოლოდ წარმოსდგებიან“¹. და ვილი ბრედელიც ამით ორმაგად იმარჯვებს ბრწყინვალედ — როგორც პოლიტიკური მებრძოლი და როგორც მხატვარი: ინდივიდუალური აქ ისე შეერწყმის ტიპიურს, კერძო — ზოგადს, რომ მხატვრული ორგანულად გადაიზრდება პოლიტიკურში და, პირუკუ, პოლიტიკური — მხატვრულში. „აქცენტი — წერს ერნსტ ოტვალტი — ადგილს ინაცვლებს: საკონცენტრაციო ბანაკი აღარ წარმოადგენს უკვე ადგილს, სადაც მშრომელნი განკაცებულ და ფსიქიატრიული ხერხებით საცნაურ არამზადათა თარეშის წამებულნი და ზომენი მსხვერპლნი არიან, არამედ ბრედელის განსახიერებით იგი კლასობრივი ბრძოლის ერთ-ერთ უზნად იქცევა, სადაც მუშათა კლასის უმამაცესი, უერთგულესი, უმტკიცესი და უდრეკი მესვეურნი თავის მაღალს ღირსებას იცავენ, აღსავსენი ნათელი შეგნებით თავისი ისტორიული მოწოდებისა, იყონ მესვეურნი მთელი კაცობრიობისა. ესაა განსაკუთრებული ღირსება ამ წიგნისა — რომ ვილი ბრედელი დეკლამატორულ-ჰუმანიტარული ბრალმდებლობით კი არ სცოდავს, არამედ, როგორც სოციალისტური რეალისტი კერძობითში საზოგადოს განსახიერებს“².

¹ Интернациональная литература, 1935, № 3, Андор Габор: „В. Бредель“ — Испытание“, გვ. 128.

² Internationale Literatur, 1935, № 2, გვ. 107.

ასე უპირისპირდება ერთმანეთს ბრედელის „გამოცდაში“ ძალა, ადამიანთა ორი გვარი და ორი მორალი: ერთი — შინაგანი მძლეობისა და დიდების შარავენდედ-მოსილი, და მეორე — უგვანობისა და სიმდაბლის ნიშნით დადაღული; ერთი — ადამიანობის მაღალი და კეთილშობილი საწყისის განმცხადებელი, და მეორე — ცხოველური კაცთმოძულეობისა და სულიერი სიპარტახის მომასწავებელი.

ამ კონტრასტის ნათელსაყოფად, მოვიყვან ერთს მხატვრულად და იდეოლოგიურად ბრწყინვალე ეპიზოდს „გამოცდიდან“ საკონცენტრაციო ბანაკს მაღალი ფაშისტი მოხელე სტუმრებია. იგი პატიმართა ყოფას „ეცნობა“. ელერნპრუშენთან და დუზენშენთან ერთად შედის იგი ტორსტენის საკანში. კომენდანტი ეკითხება ტორსტენს: — როგორ გრძნობთ თავს? — კარგად — უბასუხებს ტორსტენი. — ხომ არაფერს უჩივით? — არა. — ავად ხომ არა ხართ? — არა. აქ სტუმარი რამდენიმე ნაბიჯს გადადგამს წინ და დაღლილის ხმით მიმართავს ტორსტენს: „ეს ჩვენ გექცევით თქვენ ასე. თქვენ რალას გვიზამდით ჩვენ?“... შემდეგ ისინი კრაიბელის საკანში შედიან. კრაიბელი ლოგინად წევს, მას ძლიერი ხურვება აქვს. — თქვენ ვაცივდით? — კითხულობს სტუმარი. — დიახ. — თქვენ გიწვევენ საექიმო დახმარებას? — დიახ. — ჩვენ ასე გექცევით თქვენ. ხოლო თქვენ რალას გვიზამდით ჩვენ?.. ამავე კითხვით მიმართავს იგი თავისი დაღლილი, მტირალი ხმით საერთო კამერის პატიმართაც, რადგან მოისმენს, რომ მათგან მხოლოდ შვიდს სჭირს გრიპი, რომელთაც კარგად უვლის ფერშალი... და ამ დღის საღამოს არა ერთი ათეული პატიმარი დაფიქრდა იმისათვის, თუ რას უზამენ ისინი ფაშისტებს, როდესაც ძალაუფლებას მუშაა კლასი იგდებს ხელთ. „...ეს საშინელებანი აუცილებელნი იყვნენ, — ფიქრობს ტორსტენი. — გერმანელ მუშებს აკლდათ სიძულვილი თავისი კლასობრივი მტრისადმი. სისხლოვანი სკოლა აუცილებელია პროლეტარიატისათვის, რათა მან იარაღი აიღოს ხელთ...“, კამერაში დიდხანს გრძელდება ცილობა. არიან კიდევ მრავალნი, ვინც ინდივიდუალურს შურისძიებას სცნობს, თვლის, რომ ბოროტებას ბოროტება უნდა მიეზღოს. პატიმრები საათობით მსჯელობენ კითხვისათვის: ვცემდეთ იქნება თუ არა ჩვენს დაპატიმრებულს მტრებს? ერთნი ხმამაღლივ და ცხარედ აცხადებენ, რომ ცემაც, ბნელი კარცერებიც და სულიერი წამებანიც — ყოველივე ეს ფაშისტებმა თვითონ უნდა იგემონ. ვილაცას წინადადება შემოაქვს, რათა ფარულმა კენჭისყრამ გადასწყვიტოს ეს საკითხი. და კენჭისყრის შე-

დეგიც ასეთია: ოცდაჩვიდმეტი ამხანაგიდან კენჭი ოცდახუთმეტი
 ჰყარა, ამათგან ოცდაცამეტი დახვრეტის მომხრეა, ერთი — ჩამო-
 ხრჩობისა და ერთიც — სიკვდილამდე ცემისა... და ველზენს, ძველ
 სოციალ-დემოკრატს, ბანაკში კომუნისტად ქცეულს, ძილი გაურ-
 ბის ამ საღამოს: იგი იმ საშინელებებზე ფიქრობს, რომელნიც მის
 ამხანაგებს განუცდიათ და იმაზე, რომ ამ საშინელებათათვის სამა-
 გიეროს მიზღვევა მხოლოდ ერთს სურს, ოცდაცამეტი კი თავი-
 ლობს ამას, რომ ოცდაცამეტი ამ საკითხში მტკიცეა, შეუბრალებ-
 ბელი, მაგრამ არა მხეცი. „ამხანაგებო! — სურს მას იყვიროს, —
 ამხანაგებო! მე მიყვარხართ, უსაზღვროდ მიყვარხართ თქვენ და
 მე ბედნიერი ვარ, რომ თქვენს რიგებში ვიმყოფები, ამხანაგებო!
 თქვენ მართალნი ხართ: ქვეწარმავალნი უნდა გასრესილ იქმნან,
 მაგრამ ისინიც კი არ უნდა იქნან წამებული“...

ასე იმარჯვებენ მორალურად ისინი, ვინც საკონცენტრაციო
 ბანაკში სიკვდილის პირზე არიან მიმდგარნი, იმათზედ, ვის მხარე-
 ზეც უხეში ფიზიკური ძალის უპირატესობაა, მაგრამ რომელნიც
 თავისი შინაგანი უგვანობით არიან დასაღუპავად განწირულნი
 ფესვებიდან სიღამპლე-შეპარული ხის მსგავსად.

გადის საშინელი თევები ვალტერ კრაიბელის პატიმრობისა,
 ტანჯვისა და ბრძოლის მძიმე ხანი. ბრძოლისა სიცოცხლისათვის
 და რწმენისათვის. დადგა მისი განთავისუფლების დღე. ჯალათებს
 გადაუწყვეტიათ, რომ კრაიბელი უკვე საკმარისადაა „დამუშავე-
 ბული“, ვატეხილი და მოთვინიერებული, რათა მას „ქვეშარტი“
 ანუ „მესამე იმპერიის“ გერმანელის უფლებანი მიენიჭოს. ვალტერ
 კრაიბელი ელერნჰრუხენის წინაშე დგას და მისგან უკანასკნელ
 დარიგებას ისმენს — „საგზურს ცხოვრებისათვის“. — „მაშ, კრაი-
 ბელ, გინდა დედასთან?“ — „დიახ, ბატონო კომენდანტო!“ — „მე
 სიამოვნებით გიშვებ, მაგრამ არა მსურს კვლავ მოგესალმო აჩ...
 ეს მეტად მწარე იქნება შენთვის“. კრაიბელი სდუმს. — „გირჩევ,
 განაგრძობს ელერნჰრუხენი, ყოველივე დაივიწყო, რაც უკან მო-
 გიტოვებია. ესაა ცხოვრების უმაღლესი ხელოვნება — დაივიწყო
 ყოველივე ცუდი და კარგი გახსოვდეს. ენას კბილი დააჭირე, ჩვენ
 არ მოგცემთ ჩვენთან მასხრობის უფლებას. ეს იყო გამოცდა. ახლა
 კი გადაწყვეტილების მიღება გმართებს შენ. მუდამ გახსოვდეს:
 ჩვენ ყოველი თანამემამულისათვის ვიდწვით; იმათთვისაც კი, ვის
 მიმართაც მკაცრი ზომების მიღება დაგვიკირვებია. ახლა კი გასწი!“

...ვალტერ კრაიბელი ოფლად გაღვრილი მირბის ფულსბაუტენ-
 ლის შოსეზე. იგი არც მარჯვნივ იხედება, არც მარცხნივ, — წინ.

გარბის. მას საშინელი შიში მიერეკება: ვაი, თუ ყოველივე შეცდომაა და იგი კვლავ დააბრუნებს?.. მის თვალწინ ყოველივე ცურავს. მის ტვინში მხოლოდ ერთი აზრი ტრიალებს: იგი თავისუფალია! ხსნილი! სახლისაკენ! იგი კიდევ ერთხელ მოავლებს თავალს გლუ კედლებს, ოთხკუთხ გისოსებიანს ფანჯრებს ციხისას. ო! კვლავ არასდროს! არასდროს დაბრუნდება ის მანდ! იგი თავისუფლად მიიბიჯებს ასფალტზე. შეუძლია იქ წავიდეს, სადაც კი მოესურვება. ცხოვრებამ კვლავ მიიღო იგი თავის წილში... მაგრამ მართლაც თუ შეცდომა მოხდა? კრაიბელს აცხვლებს და აცივებს ეს ექვი. მასში ყოველივე ირევა: სიხარული და შიში. მას არ სჯერა თავისი ბედნიერების. დაბრუნება თუა საჭირო — სჯობს ეხლავ დაბრუნდეს იგი. სჯობს არ მიეჩვიოს კვლავ თავისუფლებას. მაგრამ... სულაც აჯობებს, თუ არ დაბრუნდება არასდროს! იგი უკვე შორს დაიქერს თავს პოლიტიკისაგან! ახლა მას შევებულება ეკუთვნის. პირველხნობით უნდა გამოვიდეს იგი მწყობრიდან. მას აქვს ამის უფლება, რადგან ეს არის რაც ამოძვრა იგი საფლავიდან... იგიც ადამიანია ბოლოს და ბოლოს და მასაც აქვს უფლება სიცოცხლეზე...

ასე იკრება ფაშისტური ჯოჯოხეთიდან განთავისუფლებული ვალტერ კრაიბელის წინაშე უმძიმესი დილემა — სიცოცხლე შეინახოს, პირადი ბედნიერება დაიმკვიდროს პოლიტიკურ ბრძოლაზე ხელის აღებით, თუ კვლავ პარტიულ მუშაობაში ჩაებას, თავისი ბრძოლა განაგრძოს, რაც თითქმის უთუოდ შეიწირავს მის პირადს კეთილდღეობას და სიცოცხლესაც კი. ვალტერ კრაიბელის სულში საშინელი ბრძოლა მიდის, საპირისპირო გრძნობათა და აზრთა გააფთრებული ქიდილი. როგორი უნდა მიიღოს მან გადაწყვეტილება? ხომ არ უნდა დაჰმონდეს იგი ელერნჰრუხენს — უღალატოს თავის მოწოდებას, თავის მოვალეობას, შებღალოს თავისი სინდისი და ადამიანური ღირსება? ეს მას სიმშვიდეს მოუტანს, სიცოცხლეს შეუნარჩუნებს. უღირსი და უზადრუკი იქნება მისი ყოფა, მაგრამ იგი ცოცხალი დარჩება და კვლავ არასდროს იგემებს საკონცენტრაციო ბანაკის საშინელებათ. რა იქნება მისი არჩევანი? ამ არჩევანისათვის ბრძოლა ვალტერ კრაიბელის სულსა და მრწამსს არა ნაკლებ სიმტკიცეს და მძლეობას სთხოვს, ვიდრე უკვე გარდახდილ წამებათა ატანას სჭირდებოდა. და ამ არჩევანისათვის ბრძოლაში წარმოდგება ჩვენ წინაშე მთელი თავისი სიდიდითა და მიმზიდველობით ვალტერ კრაიბელის, ქემარტი კომუნისტის, შეუღრეკელი მებრძოლის, გმირული სახე.

ვალტერ კრაიბელის სულში ამ გადაწყვეტი ბრძოლის, რწმენის უმძიმესი გამოცდის შესახებ მოგვითხრობს ვილი ბრედელი თავისი წიგნის უკანასკნელ თავში და ამ თავში აღწევს ვილი ბრედელის რომანი თავისი იდეოლოგიური მნიშვნელობისა და მხატვრული ძლიერების მწვერვალს.

„პოლიტიკურად ყველაზედ ღირებული თავი: „გადაწყვეტილება“, — წერს ანდორ გაბორი, — დამარწმუნებლად გვიჩვენებს, თუ რაოდენ მჭიდროდ უკავშირდება ურთიერთს თხზულების შინაარსი და ფორმა, თუ როგორ ხდის იდეოლოგია თითქოს-და ფორმის პრობლემებს ცენტრალურ პრობლემებად შინაარსისა. — როგორ უნდა დათავრებულიყო ბრედელის რომანი ბურჟუაზიული ესთეტიკის ყველა კანონის მიხედვით? როგორი იქნებოდა „ბედნიერი დასასრული“, რომელიც ბურჟუაზიულ მკითხველს დაკმაყოფილებდა? — წამებული განთავისუფლებულია და შეჭხარის თავის ახალს ცხოვრებას, რომელსაც არ ამწარებს გისოსი, ციხის კედლები, წამება, ყოველწამიერი საფრთხე სიკვდილისა. მოზიემე ვალტერ კრაიბელი თავისუფალია, საყვარელ ცოლთან ერთად მას შეუძლია დაიწყოს დარდით აღსავსე, მაგრამ, ბანაკის ყოფასთან შედარებით, ესოდენ მშვენიერი ცხოვრება! ავტორი, რომელიც დამკვირვებლის თვალსაზრისით სწერს, ბანაკის საშინელებათა შემდეგ წარმოდგენდა თავისუფალ ცხოვრების ნათელს ბედნიერებას და ამით თავის რომანს ბუნებრივ კომპოზიციურ დაბოლოებას მისცემდა. მართალია, ვალტერ კრაიბელი განთავისუფლებულია და მას შეუძლია დაუბრკოლებლად დატკბეს თავისი მშვიდი ცხოვრებით (განთავისუფლებისას მას საკმაოდ ცხადად განუმარტეს, თუ რა უნდა და რა არ უნდა ჰქნას მანი, მაგრამ იგი ისევე ნაკლებადაა ამ „ბედნიერებით“ დაკმაყოფილებული, როგორც მკითხველიც. ვინ არის იგი? განა არის იგი „ადამიანი საზოგადოდე“? განა მოიძევება ასეთი სადმე? განა შესაძლებელია იყოს ასეთი „მესამე იმპერიაში“? ფაშისტებს რომ შესძლებოდათ ცემით ვალტერ კრაიბელის მიყვანა იქამდე, რომ განთავისუფლების შემდეგ იგი მთელის არსებით დაეწაფებოდა ადამიანურს ბედნიერებას მხოლოდ იმიტომ, რომ მას მეტს აღარ სცემენ, მაშინ ფაშიზმი თავის მიზანს მიაღწევდა და ჩვენც „ბედნიერს დასასრულს“ მივიღებდით ბურჟუაზიის, მჩაგვრელთა კლასობრივის გაგებით. მაგრამ ვალტერ კრაიბელი არ არის „ადამიანი საზოგადოდე“, არამედ პროლეტარი, შეგნებული; რევოლუციონერი პროლეტარი, მებრძოლი, კომუნისტი. ეს ფაქტი, კლასობრივი საზოგადოების სინამდვილის წარმოდგენი, არღვევს

ბურჟუაზიული ესთეტიკის კომპოზიციურ კანონებს. რომანი ძელებულ უნდა იქნას და ბრედელს მტკიცე ხელით მიჰყავს ის ბოლომდე. „თავისუფლებაში“ ვალტერ კრაიბელი მოუსვენარი, მწვალებლური ყოფით ცხოვრობს, გაურბის სასიხარულო ოჯახურ ბედნიერებას, ებრძვის თავის თავს და ცოლს. პოლიტიკურად და ამიტომ მხატვრულადაც ერთადერთ სწორ, რომანის იდეოლოგიური შინაარსის და კრაიბელის პიროვნების შესატყვის დასასრულს რევოლუციური დასასრული წარმოადგენს: ვალტერ კრაიბელი სტოვებს „ოჯახურ ბედნიერებას“ და უბრუნდება პარტიულ მუშაობას... პროლეტარული მებრძოლი კვლავ დგება გზაზე, რომელსაც შეუძლია ისევ მიიყვანოს იგი საკონცენტრაციო ბანაკში...¹

ამგვარად შეიცავს ვილი ბრედელის „გამოცდა“ დიდს საბრძოლო იდეას, იდეას ქეშმარიტი ცხოვრებისათვის თავგანწირვისა. ერნსტ ტორსტენს, ვალტერ კრაიბელს და მათი გვარის პროლეტარულ მებრძოლთ მგზნებარედ უყვართ სიცოცხლე, სწყურიათ იგი. მაგრამ მხოლოდ სიცოცხლე — ქეშმარიტ ცხოვრებად ქმნილი. მათ იმით უყვართ და სწყურიათ სიცოცხლე, რომ იგი პირველი პირობაა და საწინდარი ქეშმარიტი ცხოვრების მოპოვებისა, მათ მით უფრო უყვართ და სწყურიათ სიცოცხლე, რომ ყოველ ნაბიჯზე და ყოველ წუთს სწირავენ მას და მზად არიან მრავალჯერ გასწირონ კიდევ და რაც დიდია საფრთხე, რომელიც მათს სიცოცხლეს უქადის, მით ძლიერია რეაქცია: მტკიცე გადაწყვეტილება სიცოცხლის გაწირვისა ქეშმარიტი ცხოვრების დიადი იდეალისათვის. და რაც უფრო სანატრელი ხდება სიცოცხლე ფაშისტურ ჯოჯოხეთში, მით უფრო იზრდება გაბოროტება მის დამთრგუნველთა, ფაშისტ ჯალათთა მიმართ. ამით სიცოცხლის წყურვილის მოტივს ვილი ბრედელის გმირები ბრძოლაზე ხელის აღებისაკენ კი არ მიჰყავს, არამედ, პირიქით, იგი ბრძოლის სტიმულს წარმოადგენს მათთვის. ამით სიცოცხლის შენახვის ცხოველური ინსტიქტი, სწორედ ფაშისტთა საღიზმს რომ ასაზრდოებს, ტორსტენისა და კრაიბელის გმირულ სულში გარდაიქცევა ამაღლებულ ქმედებად ადამიანური ნებისყოფისა — სიცოცხლის ნებად ცხოვრებისათვის ბრძოლაში.

ამდენად ვილი ბრედელის „გამოცდა“ არ არის წიგნი, მხოლოდ ფაშისტური კონკლაგერის საშინელებათა აღმწესხველი და გერმანელ კომუნისტთა ბრძოლის მომთხრობელი, არამედ აგრეთვე არის

¹ Интернациональная литература, 1935, № 3, Андор Габор: „В. Вредель — „Испытание“,“ გვ. 130.

იგი წიგნი ბრძოლისათვის მომწოდებელი და ამამხედრებელი ვილი ბრედელიც, როგორც მისი ავტორი, მხოლოდ მწერალი და არამედ აგრეთვე პარტიული მუშაკი, რომელიც კალმით ხელში იმავ საქმეს განაგრძობს, რომელსაც თავის სიკაბუჯეში სწირავდა სიცოცხლეს და რომლისთვისაც მისი თანამებრძოლნი ახლაც სწორავენ სიცოცხლეს.

ამიტომ მას სრული უფლება ჰქონდა, თავისი „გამოცდა“ რომ მიუძღვნა:

„გმირებს ჰამბურგის პროლეტარიატისას, ამხანაგებს ჰამბურგში სიკვდილით დასჯილთ, ამხანაგებს წამებით თვითმკვლელობამდე მიყვანილთ, ამხანაგებს, რომელნიც ფულსბაუტელის საკონცენტრაციო ბანაკში და ჰამბურგის სხვა ციხეებში იტანჯებიან, და ამხანაგებს, რომელნიც სასიკვდილო საფრთხისა და ტერორის მიუხედავად, მუშათა კლასის განთავისუფლებისათვის ბრძოლას განაგრძობენ“.

IV

ვილი ბრედელის მეორე დიდი ანტიფაშისტური რომანი — „შენი უცნობი ძმა“ — უშუალოდ „გამოცდის“ თემას განაგრძობს — თემას გერმანული პროლეტარიატის კომუნისტთა მეთაურობით თავგანწირული და ამაღლებული ბრძოლისას სისხლოვან ფაშიზმთან თავისუფლებისათვის და ადამიანური ცხოვრებისათვის.

ამ რომანის გმირები არიან ჰამბურგელი მუშები არნოლდ კლაზენი, ახალგაზრდა მაგრამ გამოცდილი პარტიული ფუნქციონერი, რომელსაც უკვე გამოუცდია ფაშისტური ჯოჯოხეთი, და კარლ ფიშერი, რომელიც ახლახან დამდგარა განსაცდელით აღსავესე მაგრამ კეთილშობილს გზაზე კომუნისტური ბრძოლისა. ამ ახალგაზრდა მებრძოლთა თავგადასავლის ძაფზე ვილი ბრედელს ოსტატურად აქვს ასხმული დიდად მხატვრული ეპიზოდების მძივი, რომელიც სრულსა და კოლორიტულ ანარეკლს იძლევა ფაშისტური გერმანიის დუხჭირი სინამდვილისა და გერმანიის პროლეტართა და კომუნისტთა ფაშიზმის წინააღმდეგ შეუპოვარი ბრძოლისა.

ეს ბრძოლა, უღმობელი და შეკაცი, შეუდრეკელი და თავადგებული, ერთი წამითაც არ წყნარდება და ცხოვრების ყოველ უბანზე ვრცელდება, იგი წარმოებს ღამით და დღისით, ქარხანაში და ქუჩაში, ოჯახში და სამხედრო ნაწილებში, ლეგალურად და კერძო.

განსახიერებს რა ამ ტოტალურ ბრძოლას ფაშიზმის წინააღმდეგ, ვილი ბრედელი ახალ ესთეტიკურ მთელში უყრის ინდუსტრიული, საყოფაცხოვრებო და პოლიტიკური რომანების ელემენტებს და მაღალი პროლეტარული რომანის ჟანრს განახორციელებს.

და ამ საყოველთაო ბრძოლის ფონზე მკვეთრად და ცოცხლად გამოიკვეთება ფიგურები გმირული ნებისყოფის ადამიანთა — ხალას კომუნისტთა — არნოლდ კლაზენისა, და კარლ ფიშერი ისა. მათი რკინისებური რწმენა და მგზნებარე ენთუზიაზმი არავითარი დაბრკოლების, არავითარი გამოცდის წინაშე არ დრკება. ამგვარი ნებისყოფის, რწმენისა და ენთუზიაზმის პატრონნი უძლეველნი არიან. და არნოლდ კლაზენი და კარლ ფიშერი ამას უცილობელს ჰყოფენ თავისი სარჯელით.

არნოლდ კლაზენს ჩვენ იქიდან ვეცნობით, სადაც ვალტერ კრაიბელი დავსტოვეთ: მასაც გაუვლია კონცლაგერის ჯურღმულები და ჯერ კიდევ ვერ დაუძლევია შიში მათ მიმართ. კრაიბელის მსგავსად, იგი არჩევანის წინაშე დგას. და ამ არჩევანს მისი ნებისყოფა ახდენს. ასე იწყება რომანი: „არნოლდ კლაიზენს უყვარს სიცოცხლე, განსაკუთრებით უყვარს მას შემდეგ, რაც შეიცნო, თუ რაოდენ ადვილად შეიძლება მისი დაკარგვა; მგზნებარედ უყვარს მას შემდეგ, რაც ყოველ წუთს სწირავს მას“... „იგი ფიქრობდა: ჩემი ჯერიც რომ დადგება და მეორედ რომ ჩაეუფარდები მათ ხელთ, იღარ იქნება ჩემი დანდობა“... „იგი გააფთრებით ებრძოდა ამ მტანჯველ ფიქრებს, მათ არ ემონებოდა. და ახლა, როდესაც მას ჭრეოლასა ჰგვრის მათი მოახლოვება, უკვე იცის მან, რომ შესწევს მათი დაძლევის უნარი“... ასე უბრუნდება იგი თავის საბრძოლო საქმეს. ჰამბურგში მას აღარ დაედგომება და იგი ბერლინს მიდის. აქ მთელი თავისი ახალგაზრდული ენერჯით ებმება იგი პარტიის არალეგალურს მუშაობაში. ახალსა და ახალს, სულ უფრო რთულსა და საპასუხისმგებლო დავალებებს აკისრებს მას ორგანიზაციის ხელმძღვანელი სტეფანი, ბრედელის მიერ ცოცხლად დახატული სპეტაკი, სადა და მამაცი ადამიანი, გულისხმიერი მეგობარი და გონიერი ამხანაგი. არნოლდ კლაზენი პროვოკატორს აღმოაჩენს ორგანიზაციაში, მაგრამ ვიდრე გაამჟღავნებდეს მას, თვითონ ხდება მისი მსხვერპლი. ასე აუხდება მას ის, რისიც ეშინოდა: იგი მეორედ უფარდება ხელთ საღისტებს. ბერლინის გესტაპოს ციხეში მას საგანგებო რეჟიმს უქმნიან: ყოველ მესამე დღეს აშიმშილებენ და ყოველ მეათეს უმოწყალოდ სცემენ; ხელებზე მას

შორკილები ადევს. ასე გადის ნახევარი წელი და სიცოცხლითა და ენერგიით სავსე არნოლდ კლაზენი დამკვინარ, გასავათებულ, მიხრწნილ მოხუცად იქცევა. მაგრამ სული მას წინანდებურად კაბუკური, უტეხი და მხნე რჩება. მას სიტყვაც ვერ დააცდენინეს. თვით ობერჯალათს, ინსპექტორ ტრაუზენს ჰგვრის ყოყოლას გვემა, რომელიც არნოლდ კლაზენს აუტანია: „ღმერთო! — აღმოხდება მას — იგი ცოცხალია კიდევ!.. რაღა ადამიანები არიან ისინი, ამ დღეში მყოფთ რომ რჩებოთ კიდევ სიჯიუტის უნარი?“ კლაზენს გაჟად სთვლიან. მას ეკითხებიან: კიდევ თუ არის იგი კომუნისტი და რატომ სჯერა მას თავისი გამარჯვების? და მისი პასუხია: „ჩვენ გავიშარჯვებთ, რადგან თქვენზე ძლიერნი ვართ!“ „ერთი ამას დახვით! — აღფრთოვანებით შეჰყვირებს ჯალათი — ამდენხანს ხვრელში ზის, სულს ძლივს იმაგრებს და სთვლის რომ ჩემზედ ძლიერია!..“ ფაშისტს ეს არ ესმის. მაგრამ სწორედ არნოლდ კლაზენი გაიშარჯვებს, რადგან მას, კომუნისტს, ღიადი ადამიანური სული უდგას, ხოლო ფაშისტებს უბადრუკი ცხოველური ინსტინქტები-და ასულდგმულებენ! სიკვდილის ზღურბლზე მდგარი კლაზენი მაინც იბრძვის. მას სიტყვა არ დასცდენია, მაგრამ კიდევ პარტიული, ადამიანური ვალი ადევს ამხანაგების, მეგობრების წინაშე: მას პროკატორი გაუმხელელი დარჩა. და ამ ვალის მოსახდელად იგი გვემას ადგენს: იგი განუწყვეტლივ, საკანში, დერეფნებში და დაკითხვებზე ყარაულებთან, დამლაგებლებთან და დალაქთან ერთს ჰყვირის, მსგავსად გიჟისა: „ვეალტერ კეპლერი — პროკატორი!“ და მისმა გვემამ გასკრა: ამ ძახილმა გაჟონა ციხიდან და მიადწია მის თანამებრძოლთ. და ამხანაგები რომ ამცნობენ მას, რომ გაფრთხილება მიღებულია, იგი სტირის გახარებული. რომანი იმიტ მთავრდება, რომ არნოლდ კლაზენი ბერლინიდან ჰამბურგში გადაჰყავთ, საკონცენტრაციო ბანაკში, სადაც იგი უკვე ყოფილა ერთხელ და სადაც მას საღისტი კენიკე მოეღის, კენიკე, რომლის ვახსენება მას მუდამ შიშის ძრწოლას ჰგვრიდა, კენიკე, რომელმაც მას ცინიკურად უთხრა განთავისუფლებისას: „იმედია, ხანმოკლედ ვსცილდებით ერთმანეთს?..“ მაგრამ ახლა მას არ ეშინია კენიკესი... მას აქ კარლ ფიშერი დაუხვდება. და კარლ ფიშერს ათავისუფლებენ. და კარლ ფიშერი გამომშვიდობებისას ამხნევებს მას: „მაშ, ნახვამდის, არნოლდ, მაღლა თავი! ჩვენ კიდევ წავიმუშავებთ! როტფრონტ, არნოლდ!“ მაგრამ არნოლდ კლაზენმა ისედაც იცის, რომ კარლ ფიშერი კვლავ დაუბრუნდება ბრძოლას, ისევე, როგორ იგი, არნოლდ კლაზენი, დაუბრუნდა. მეტიც: მან იცის, რომ „ათა-

სებსა და ათასებს მიაქვთ წინ ბრძოლის დროშა“¹, რომ „ათასწლეული“² და ათასები იმათგან, ვინც დღეს ჯერ კიდევ ყოველგვარს წინააღმდეგობაზე იღებს ხელს, ან და მტრის ბანაკშია კიდევ, ხვალ ჩვენს მხარეზე იქნება“. ეს ანიჭებს მას, კენიკეს მომლოდინეს, ძალასა და სიმშვიდეს. მას ანიჭებს მხნეობას აგრეთვე ნათელი ოცნება მასზედ, „რათა ეს ტყეები, ველები და მთები ჩვენი ქვეყნისა, რომელნიც ყოველ ჩვენგანს ესოდენ უყვარს, ჩვენ ნამდვილ სამშობლოდ იქცნენ... გერმანიად, არმცოდნედ ჯალათებისა, საკონცენტრაციო ბანაკთა, გესტაპოს სარდაფებისა, საომარი ყმუილისა და რასიული სიძულვილისა...“ და მტკიცეა, ურყევი მისი რწმენა, რომ „ბრძოლა ასეთი გერმანიისათვის არასოდეს შეწყდება. არასოდეს! არასოდეს!“ ამიტომ, როდესაც შტურმელები „დაკითხვაზე“ წასაყვანად გამოეცხადებიან მას, იგი ფერმკრთალი, მაგრამ მშვიდი მიჰყვება მათ...

და ვილი ბრედელიც არნოდ კლაზენს, ამ ჩვენს უცნობ ძმას, ერთ-ერთს იმ მრავალ გერმანელთაგან, რომელნიც ჩვენთან ერთად ებრძოდნენ თავგანწირვით საქვეყნო მიხაკისფერ ჟამს, ასე აცილებს ომახიანის ხმით:

„თამამად, არნოდ, თამამად! შენ დიადი მართალი საქმისათვის იბრძვი. შენ ჯარისკაცი ხარ ყველაზედ მრავალრიცხოვანი არმიისა — თავისუფლებისათვის მეომართა ჯარისა, მსოფლიოს უძლიერესი ძალისა. მაშ, თამამად, არნოდ!“

* * *

ასე გვევლინება ჩვენ ვილი ბრედელი ქეშმარიტ პროლეტარულ და ბრწყინვალე ანტიფაშისტ მწერლად გერმანიისა. მისი რომანები, — „გამოცდა“ და „შენი უცნობი ძმა“, — დიდი სტილის პანორამებს წარმოადგენენ ფაშისტთა დროინდელი გერმანიის ტრაგიკული სინამდვილისას. ისინი წარუშლელი ფერებით განასახიერებენ ფაშისტურ ჯოჯოხეთს, გაველურებულ ადამიანთა ცხოველურს მძვინვარებას, რომელიც მთელ კაცობრიობას უქადადა წარყენასა და განადგურებას. მაგრამ, ამავე დროს, ვილი ბრედელის ეს რომანები მჭერმეტყველი საბუთებია იმისა, რომ გერმანია მხოლოდ ფაშისტთა ბუნავი როდი იყო, არამედ აგრეთვე — ქვეყანა, სადაც დიადი რევოლუციური, თავისუფლებისმოყვარე სულით გამსჭვალული ადამიანებიც ცხოვრობდნენ, რომელთა თავგანწირული, გმირული ბრძოლა ფაშისტური ტირანიის წინააღმდეგ იმის საწინდარია, რომ გერმანელ ხალხს, ამ ტირანიისაგან მსოფლიოს თავისუფ-

ფლებისმოყვარულ ხალხთა მიერ აწ უკვე ხსნილს, საიმედო ავან-
 გარდი ჰყავს, რომელიც მას მტკიცედ და განუხრელად წარმართავს
 ახალი, ღირსეული ცხოვრებისაკენ.

და კიდევ: დიდი მხატვრული ნიჭი და ოსტატობა, რომელთა
 ბეჭედიც ვილი ბრედელის ამ რომანებს აზის, უტყუარი ნიშანია
 ამისა, რომ გერმანული ახალგაზრდა პროლეტარული მხატვრული
 ლიტერატურა დაქარმაგებულა ფაშიზმთან ბრძოლაში, გაზრდილა
 და დასრულებულა, როგორც შინაარსით ისე ფორმითაც.

Труды Кутаисского Государственного
Педагогического Института имени
А. Цуклидзе, т. VII, 1947.

Transactions of the Tselukidze
State Pedagogical Institute of
Kutaisi v. VII, 1947.

ზიორგი როგავა

საძირკველი სიტყვის ფელოლოგიისათვის ¹

საძირკველი საბა ორბელიანის განმარტებით არის „კედლის დასაწყისი“ (ლექსიკონი), ჩუბინაშვილის მიხედვით კი „კედლის ფსკერი მიწაში ამოშენებული“ (ქართულ-რუსული ლექსიკონი). საბასავე ლექსიკონში ეგვევ სიტყვა საფუძველის სინონიმად არის წარმოდგენილი: საფუძველი — საძირკველი. იქვე საძირკველის გვერდით მოყვანილია საძირკვე-ი იმავე საძირკველის მნიშვნელობით.

საძირკველი ნაწარმოები ფუძეა **სა-** პრეფიქსითა და **-ელ-** სუფიქსით: სა-ძირკვე-ელ- (შდრ. სა-ძირკვე).

ძირკვე ფუძეში **რ** ფონეტიკური ჩანართი უნდა იყოს: ძირკვე- < *ძიკვე-.

*ძიკვე- ფუძის მეგრული ვარიანტია ძეკვე-ი „подпорье из камней или из пней для фундамента деревянного дома“². ძეკვე- ფუძის მნიშვნელობითვე მეგრულში იხმარება ძეკვენი-ი.

ძეკვენი- ფუძეში **-ენ-** ნასუფიქსარია, ე. წ. სუფიქს-დეტერმინანტი³.

ქართ. ძიკვე || მეგრ. ძეკვე ფუძეში ძირისეულ ნაწილად უნდა მივიჩნიოთ კვ, ძ(ი)- || ძ(ე)- უნდა იყოს მიღებული ნააფიქსარი დ(ი)- || დ(ე)-საგან, რაც უძველეს ქართველურ ენებში ნივთთა კლასის საწარმოებლად მიჩნეული⁴. *ძი-კვე < *დი-კვე-; ძე-კვე < *დეძვე-

¹ წაკითხულია აკად. ნ. მარის სახელობის ენის ინსტიტუტის „საენათმეცნიერო საუბრებში“ 1947 წელს.

² И. Книшвицзе, Грамматика мягрельского (иверского) языка, 1914, გვ. 373.

³ არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, 1942, გვ. 130.

⁴ იქვე, გვ. 258.

აღდგენილი ფუძე * დ ი კ ვ || * დ ე კ ვ უნდა უკავშირდებოდეს გურულ კილოში შემონახულ დოკონ ფუძეს, რაც იმავე ხის მორს ან ქეას (სახლის საყრდენად გამოყენებულს) აღნიშნავს. დოკონ < * დ ე - კ ვ - ე ნ ; შდრ. მეგრ. ძ ე - კ ვ - ე ნ ფუძე.

გურულში დოკონ სახელის სინონიშია ბოკონ - ი. ამავე მნიშვნელობით ეს სიტყვა იხმარება ქართულის ყველა დასავლურ კილოებში (და მეგრულშიც).

ბოკონ ფუძეში თავკიდური ბგერა ბ - ნააფიქსარი ჩანს, გურ. დოკონ ფუძის თავკიდური დ - ს მორფოლოგიური ექვივალენტი, ე. ი. იმავე ნივთთა კლასის აფიქსი¹. ბოკონ < * ბ ე - კ ვ - ე ნ - .

ბოკონ - ფუძის ვარიანტი უნდა იყოს ქართ. ბუკ - ი „ფუტკრის სკა“ (საბა), ბუკ < * ბ ე - კ ვ .

მეგრულში ბუკ ფუძეს აქვს დიფერენცირებული მნიშვნელობა: 1. ბუკი „ფუტკრის სკა“, 2. ბუკი „ხის მორი კერაზე შემის თავის დასადები“².

ამგვარად, კვ ძირი ნაწარმოები ჩანს: 1. დ - ნივთთა კლასის ნააფიქსარით ფუძეებში: სა - ძ ი - (რ) კ ვ - ე ლ - < * სა - დ ი - კ ვ - ე ლ - , ნ ა - ძ ი - (რ) კ ვ < * სა - დ ი - კ ვ , მეგრ. ძ ე - კ ვ - ე ნ < * დ ე - კ ვ - ე ნ , ძ ე - კ ვ - < * დ ე - კ ვ ; 2. ბ - ნივთთა კლასის ნააფიქსარით: ქართ. - მეგრ. ბოკონ - < * ბ ე - კ ვ - ე ნ - , ბუკ - < * ბ ე - კ ვ - .

რიგს სიტყვებში, სადაც ძირისეულ ელემენტად გამოიყოფა კ ვ - , ნააფიქსარი დ - გადასული ჩანს ჯ - აფრიკატში, მაგალითად, ქართ. ჯირკ - ი „კუნძი დასაწვავი“ (საბა), „ხის ნამორი, ჩამოსაჯდომად ვარგისი“ (ი. ჭყონია, „სიტყვის - კონა“), გურ. ჯიკ ვ - ი = ჯირკ - ი, მეგრ. ჯიკ - ი = ჯირკ - ი, ქან. ჯირეკ - ი = ჯირკ - ი. უფრო ძველი სახეობა უნდა ჰქონდეს დაცული გურულს (ჯიკ ვ - ი). რ ქართულსა და ქანურ ვარიანტებში ფონეტიკური ჩანართი უნდა იყოს, თუმცა ამ შესაძლებლობას საეჭვოდ ხდის ქანური ჯირეკ - ფუძე, სადაც რ - ს მოსდევს ე ხმოვანი.

¹ არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძე. აგებულება ქართვ. ენებში, გვ. 258.

² И. Кишвидзе, Грамматика мингралского языка, გვ. 205.

შეგრულ ჯიკ-ფუძეში არნ. ჩიქობავა რ-ს დაკარგულად მი-
იჩნევს¹.

ჯიკ-||ჯიკვ- ფუძის ვარიანტია ქართულის დასავლური
კილოების ჯორკო „დაბალი ხისაგან ნამორი საჯდომი“ (ი. ჭყო-
ნია, „სიტყვის-კონა“):

ჯორკო უნდა მომდინარეობდეს ჯო(რ)კონ- < *ღე-(რ)-
კვ-ენ-, შდრ. მეგრ. ძე-კვ-ენ- (< *ღე-კვ-ენ-).

მეგრულში ჯიკ-ფუძის პარალელურად იხმარება ჯიკუტი ა
„პატარა ნამორი, კუნძი“. აქაც ძირისეული ელემენტი უნდა იყოს
იგივე კვ-. ჯიკუტ-ი(ა) < *ჯი-კვ-ედ- < *ღი-კვ-ედ-. ბო-
ლოკიდური დ-ს გამკვეთრება უნდა იყოს გამოწვეული პროგრესი-
ული ასიმილაციით (ძირისეული კ მკვეთრი ბგერის გავლენით).
შდრ. სვან. ჭკიტ < ჭკიდ-, (მეგრ. ჭკიდ-ი), ასევე, მეგრულ
ჭიჭკიტ-ი(ა) „ჭიანჭველა“ ფუძეშიც ძირეული მკვეთრი ჭკ-
კომპლექსის გავლენით უნდა იყოს გამკვეთრებული ფუძის ბოლო-
კიდური დ-. ჭი-ჭკიტ- < *ჭი-ჭკიდ- < *ჭი-ჭკუდ- < *ღი-
ჭკვ-ედ-, შდრ. ქართ. ჯი-ნჭველ ფუძე².

ამრიგად, კვ- ძირი, დ- და ბ- ნივთთა კლასის აფიქსდართული,
შორის, კუნძის მნიშვნელობით გვხვდება ზემოგანხილულ ფუძეებში.
დ- აფიქსიანი ვარიანტი პირვანდელი სახით შემონახულია მხოლოდ
გურულ კილოში: დოკონ- (< *ღე-კვ-ენ). სხვა კილოებში იგი
გააფრიკატებული ჩანს, გადასული ძ-სა და ჯ-ში. ძიკვ-||ძეკვ-ენ
და ჯიკვ||ჯი(რ)კ, ჯო(რ)კო. დ-ს ორგვარი რეფლექსი —
სისინა ძ და შიშინა ჯ არ უნდა იყოს შეპირობებული ქართული
სისინა და ზანური შიშინა დიალექტური წრით; ერთსა და იმავე
ენობრივ ერთეულში შეიძლება და დ-ს მოცუა როგორც სისინა, ისე
შიშინა ვარიანტი. შესაძლებელია ასეთივე აფიქსისეული დ-ს რეფ-
ლექსებთან გვეხვდეთ საქმე, როცა ქართველურ ენებში შექცეული
შესატყვისობა შეიმჩნევა, ე. ი. როცა ქართულ შიშინა აფრიკატს
(ჯ-ს) ზანურში შესატყვისება სისინა აფრიკატი (ძ), მაგ., ქართ.
ჯიხვ-ი, და მეგრ. ძიხვ-ი = ჯიხვი, ქართ. ჯაგარ-ი და
მეგრ. ძაგვარ-ი = ჯაგარი, სვან. ძაგვ = ჯაგარი.

¹ არნ. ჩიქობავა, „ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარ. ლექსიკონი, გვ. 114.

² იქვე, გვ. 114.

ზემოვანხილული ფუძეების გარდა კვ- ძირის შემცველი სანუ-
ლები უნდა გვექონდეს დ- და ზ- ნააფიქსარი ელემენტების დაურ-
თავადაც, მაგალითები:

1. მეგრ. კველა „ხის მორი, საჯდომი“. ამ ფუძის ძირი უნდა
იყოს კვ-, -ელ- კი — დეტერმინანტი, შდრ. ქართ. სა-ძი(რ) -
კვ-ელ-ი.

2. ქართ. კუნძ-ი უნდა იყოს მიღებული *კვ-ედ-, შდრ-
მეგრ. ჯიკუტ- < *დი-კვ-ედ-.

3. მეგრ. კვერზია „მორი, საჯდომი“ უნდა იყოს იმავე
ქართ. კუნძ- ფუძის ვარიანტი. მეგრ. კვ-ე(რ)ზ-(ია) < *კვ-ვძ
< *კვ-ედ-.

ამგვარად, ირკვევა, რომ საძირკველ-ი სიტყვის ძირკვ-
ფუძის პირვანდელი მნიშვნელობაა ხის მორი, კუნძი, რაც ხის
სახლის საყრდენადაა გამოყენებული. ქვის შენობასთან დაკავშირე-
ბით საძირკველი სიტყვის ამოსავალი მნიშვნელობა საგრძნობ-
ლად შეცვლილი ჩანს: საძირკველი „კედლის დასაწყისი“
(საზა), „კედლის ფსკერი მიწაში ამოშენებული (ჩუბინაშვილი).

G. V. ROGAVA

К ЭТИМОЛОГИИ ГРУЗИНСКОГО СЛОВА САძირკველჲ

„ФУНДАМЕНТ“

Резюме

Груз. საძირკველ — „фундамент“ — основа производная:
სა-ძი(რ)კვ-ელ-. В основе ძირკვ-რ является фолетическим
наращением, срав. мегрельское слово ძეკვ-ი (|| ძეკვ-ენ-ი) „подпорье
из камней или из пней для фундамента деревянного дома“¹.

Корневой элемент в основе *ძიკვ- || ძეკვ- — კვ-, ძ(ი)- || ძ(ე)- восходит
к аффиксу класса предмет от დ-, ძე-კვ- < დე-კვ- || *ძიკვ-

¹ И. Кипшидзе, Грамматика мегрельского (иверского) языка,
стр. 373.

< * დ⁰კვ-, ძე-კვ-ენ- < * დე-კვ-ენ-, ср. гуринское слово
 დოკონ-ი „фундамент из камней или из иней“ гур. დოკონ-
 < * დე-კვ-ენ-.

Параллельно гур. основе დოკონ- в западных наречиях грузин-
 ского языка употребляется слово ბოკონ-ი „фундамент“. В этой
 основе начальный звук ბ- является морфологическим эквивалентом
 префикса დ- гур. слова დოკონ-ი.

იანოს მაცხარაშვილი.

ნეიშანის მწკრივის ერთი თვისების შესახებ¹

§ 1. როგორც ცნობილია, ბესელის ეკუთვნის იდეა ნების-
 მიერი პოლინომოვრული ფუნქციის უსასრულო მწკრივად გაშ-
 ლისა, წრიული რგოლის შიგნით, ე. წ. ბესელისა და O_n
 ფუნქციების მიხედვით.

ამ გაშლის მიღებისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს შემ-
 დგ ტოლობას [1]:

$$\frac{1}{t-z} = O_0(t) J_0(z) + 2 \sum_1^{\infty} O_n(t) J_n(z), \quad (1)$$

სადაც $J_n(z)$ — n -ური რიგის ბესელის ფუნქციაა, $O_n(t)$ კი
 წარმოადგენს $n+1$ ხარისხის პოლინომს არგუმენტის შებრუ-
 ნებული მნიშვნელობის მიმართ და აქვს სახე:

$$O_n(t) = \frac{2^{n-1} n!}{t^{n+1}} \left[1 + \frac{t^2}{2(2n-2)} + \right. \\ \left. + \frac{t^4}{2 \cdot 4(2n-2)(2n-4)} + \dots \right]. \quad (2)$$

შტაკიცდება, რომ თუ $O_n(t)$ ფუნქცია განსაზღვრულია
 მე-(2) ტოლობით, მაშინ (1) მწკრივი იკრიბება ფუნქციისაკენ.

$\frac{1}{t-z}$, ყოველთვის, როცა $|t| > |z|$.

¹ წაკითხული იყო მოხსენებად ალგებრა-გეომეტრიის კათედრის სსდომაზე
 1944 წლის დეკემბერში.

ცხადია, რომ (1) ტოლობა შეიძლება ასეც გადავწეროთ:

$$\frac{1}{t-z} = \sum_{n=0}^{\infty} \epsilon_n O_n(t) J_n(z), \quad (3)$$

სადაც

$$\epsilon_n = 2, \quad n > 0,$$

$$\epsilon_n = 1, \quad n = 0.$$

ვთქვათ, განიხილება წრიული რგოლი D , რომლის ცენტრი მოთავსებულია კარდინატთა სათავეში. ამ რგოლის შიგა და გარე კონტურები აღვნიშნოთ, შესაბამად, c_1 და c_2 -თი, ხოლო მათი რადიუსები r და R -ით.

დავუშვათ, რომ z ცვლადი იცვლება საზღვრებში:

$$r \leq |z| \leq R.$$

თუ $f(z)$ პოლიმორფულია $\bar{D}$ -ში, მაშინ, როგორც ცნობილია, ადგილი აქვს ტოლობას:

$$f(z) = \frac{1}{2\pi i} \int_{c_2} \frac{f(t) dt}{t-z} - \frac{1}{2\pi i} \int_{c_1} \frac{f(t) dt}{t-z}, \quad (4)$$

იმ პირობით რომ ორივე ინტეგრალი აღებულია დადებითი მიმართულებით.

თუ ამ ტოლობის მარჯვენა ნაწილში $\frac{1}{t-z}$ ფუნქციის მაგიერ შევიტანთ მე-(3) მწკრივს, ადვილად დავრწმუნდებით სისწორეში შემდეგი ტოლობისა:

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} a_n J_n(z) + \sum_{n=0}^{\infty} a'_n O_n(z), \quad (5)$$

მაღაღ

$$a_n = \frac{E^n}{2\pi i} \int_{C_2} f(t) O_n(t) dt, \quad (6)$$

$$a'_n = \frac{E^n}{2\pi i} \int_{C_1} f(t) J_n(t) dt. \quad (7)$$

მე-(5) მწკრივი ცნობილია ნეიმანის მწკრივის სახელწოდებით [2]. ამ შრომის მიზანს შეადგენს, μ პარამეტრის შემოტანის საშუალებით, ნეიმანის მწკრივის ისეთნაირი გარდაქმნა, რომ ზღვარზე გადასვლით როცა $\mu \rightarrow 0$, ნეიმანის მწკრივიდან მივიღოთ ლორანის მწკრივი.

§ 2. მე-(3) მწკრივში t ცვლადის მაგიერ ჩავწეროთ μt , ხოლო z -ის მაგიერ $-\mu z$ ასეთი გარდაქმნის შედეგად მივიღებთ:

$$\frac{1}{t-z} = \mu \sum_{n=0}^{\infty} E^n O_n(\mu t) J_n(\mu z). \quad (1)$$

ცხადია, რომ ამ მწკრივის მარჯვენა ნაწილი არ არის დამოკიდებული μ -ზე. ადვილად დავრწმუნდებით, რომ (1) მწკრივიდან, ზღვარზე გადასვლით როცა $\mu \rightarrow 0$, მივიღებთ კარგად ცნობილ მწკრივს:

$$\frac{1}{t-z} = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{z^n}{t^{n+1}}. \quad (2)$$

თუ წინა პარაგრაფის მე-(4) ფორმულის მარჯვენა ნაწილში $\frac{1}{t-z}$ ფუნქციის მაგიერ ჩავწეროთ ამ პარაგრაფის (1) მწკრივს, მივიღებთ:

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} a_n J_n(\mu z) + \sum_{n=0}^{\infty} a'_n O_n(\mu z), \quad (3)$$

სადაც

$$a_n = \mu \frac{\epsilon^n}{2\pi i} \int_{c_2} f(t) O_n(\mu t) dt, \quad (4)$$

$$a'_n = \mu \frac{\epsilon^n}{2\pi i} \int_{c_1} f(t) J_n(\mu t) dt. \quad (5)$$

მე-(3) მწკრივს ჩვენ ვუწოდებთ ნეიმანის მწკრივს μ პარამეტრით.

ცხადია, რომ ამ მწკრივის მარჯვენა ნაწილი არ არის დამოკიდებული μ პარამეტრზე.

თეორემა: ნეიმანის მწკრივიდან μ პარამეტრით, ზღვარზე გადასვლით როცა $\mu \rightarrow 0$, მიიღება ლორანის მწკრივი.

მართლაც, ელემენტარული ოპერაციების დახმარებით ადვილად ვრწმუნდებით სისწორეში შემდეგი ტოლობებისა:

$$\frac{1}{2\pi i} \lim_{\mu \rightarrow 0} \left[\mu J_0(\mu z) \int_{c_1} O_0(\mu t) f(t) dt \right] = \frac{1}{2\pi i} \int_{c_1} \frac{f(t)}{t} dt = a_0, \quad (6)$$

$$\frac{1}{2\pi i} \lim_{\mu \rightarrow 0} \left[\mu O_0(\mu z) \int_{c_2} J_0(\mu t) f(t) dt \right] = \frac{z^{-1}}{2\pi i} \int_{c_2} f(t) dt = \frac{a_{-1}}{z}, \quad (7)$$

$$\frac{1}{2\pi i} \lim_{\mu \rightarrow 0} \left[\mu J_n(\mu z) \int_{c_1} O_n(\mu t) f(t) dt \right] = \frac{z^n}{4\pi i} \int_{c_2} \frac{f(t)}{t^{n+1}} dt = \frac{1}{2} a_n z^n, \quad (8)$$

$$\frac{1}{2\pi i} \lim_{\mu \rightarrow 0} \left[\mu O_n(\mu z) \int_{c_2} J_n(\mu t) f(t) dt \right] = \frac{z^{-(n+1)}}{4\pi i} \int_{c_2} f(t) t^n dt = \frac{1}{2} \frac{a_{-(n+1)}}{z^{n+1}}. \quad (9)$$

სადაც $a_0, a_n, a_{-1}, a_{-(n+1)}$, ე. წ. ლორანის კოეფიციენტებია.

თუ ახლა ამ პარაგრაფის მე-(3) ტოლობაში გადავალთ ზღვარზე, როცა $\mu \rightarrow 0$ და მხედველობაში მივიღებთ მე-(6), (7), (8), (9) ტოლობებს, მივიღებთ, რომ

$$f(z) = \sum_0^{\infty} a_n z^n + \sum_1^{\infty} \frac{a_{-n}}{z^n}. \quad (10)$$

რომელიც წარმოადგენს ლორანის ცნობილ მწკრივს.
რ. დ. გ.

Я. Г. МЕЦХВАРИШВИЛИ

ОБ ОДНОМ СВОЙСТВЕ РЯДА НЕЙМАНА

Р е з ю м е

В этой работе известный ряд Неймана (5, § 1) с помощью введения параметра μ преобразовывается в ряд (3, § 2); причем правая сторона этого ряда не зависит от параметра μ . Этот ряд мы называем рядом Неймана с параметром μ .

Далее доказывается теорема: Из ряда Неймана с параметром μ , предельным переходом когда, $\mu \rightarrow 0$, получается ряд Лорана (10, § 2).

საბჭოთაო ლიტერატურა — ЦИТИРОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. K. Neumann, Theorie der Bessel'schen Functionen, s. 38, 1867.
2. G. N. Watson, Theory of Bessel Functions, 524, 1922.

გრიგოლ ხალიძა

ზოგიერთი შენიშვნა „გურიის შრეების“ ფაუნის შესახებ

I. გურიის ნავთობიან რაიონებში, რამდენიმე წლის მუშაობის შედეგად, 1930 წელს ს. ი. ილინის (1) მიერ გამოყოფილი იქმნა ახალი სტრატეგრაფიული ჰორიზონტი ე. წ. „გურიის შრეები“.

„გურიის შრეებისათვის“ დამახასიათებელია ძლიერ გამოზღურ-
ცული და ბრტყელთხემიანი *Didacna*-ები. ფაუნაში აგრეთვე მოიპო-
ვება *Monodacna* sp., *Dreissensia polymorpha* Pall. და აუარებელი *Micromelania*, როგორც გლუვზედაპირიანი, ისე ორნამენტირებული.

„გურიის შრეების“ ზედა ნაწილში გავრცელებულია *Didacna*
ex gr. *crassa* Eichw. და *Didacna Tschaudae* Andrus. მსგავსი
ქედიანი ფორმები.

„გურიის შრეები“ მოთავსებულია კუილნიკურზე ტრანსგრესი-
ულად, ხოლო მას ჩაუდური ილინის (loc. c.) მიხედვით უთან-
ხმოდ ჰფარავს. მდ. ნატანების აუზში „გურიის შრეები“ წარმოდ-
გენილია ქვიშაქვა-თიხების წყებით, ხოლო მდ. სუფსის აუზში,
სადაც „გურიის შრეები“ მეტ ფართობზეა გავრცელებული, მას
კონგლომერატის მძლავრი შრეებიც ერევა. ქვიშაქვა-თიხების წყება
დასერილია აუარებელი წვრილი ბზარებით; ბზარების გასწვრივ
ნალექები მოწითალო-ჟანგისფერია.

„გურიის შრეების“ ფაუნა შეისწავლა ლივენტალმა (2). მან
ამ წყებიდან რამდენიმე მეტად საინტერესო სახე აღწერა. ასეთე-
ბია: *Didacna Pavlovi* Livent., *Didacna digressa* Livent., *Didacna*
serrata Livent., *Didacna triquetra* Livent., *Didacna guriana*
Livent. დრეინსიებიდან იმავე ავტორის მიხედვით მოიპოვება
Dreissensia polymorpha Pall. var. aff. *pakveschica* Sen., *Dreissen-*
sia aff. *Weberi* Sen., გასტროპოდებიდან კი — *Micromelania* sp.
და *Brussinella petasata* Sen.

ამ ფორმებიდან *Didacna guriana* Livent. თანდათან გადასვლას
 ბით დაკავშირებულია ჩაუდღური *Didacna Tschaudae* Andrus.-თან.
 ამ ფორმების შემცველ შრეებს უკვე ჩაუდღურს აკუთვნებენ.

დიდი ხნის განმავლობაში „გურიის შრეები“ ცნობილი იყო
 მხოლოდ გურიაში. უფრო გვიან „გურიის შრეები“ ნაპოვნი იქნა
 ქერჩის ნახევარკუნძულის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში (3). აქ „გუ-
 რიის შრეები“ მოთავსებულია ტამანის შრეების ზევით, ხოლო ზე-
 ვიდან მას ე. წ. კრასნაკუტსკის ნალექები ჰფარავს.

ქერჩის ნახევარკუნძულის „გურიის შრეებში“ ტიპური გურიის
 შრეების ფორმებიდან ნაპოვნია მხოლოდ *Didacna digressa* Livent.
 ქერჩის „გურიის შრეებში“ უმთავრესად სპარბობს დრეისენსიები.
 და მტკნარი წყლის მოლუსკები. ფაუნის ასეთი ხასიათი ნათელ-
 ყოფს, რომ ქერჩის ნახევარკუნძულის გურიის აუზის უბე ნაკლები
 მარილიანობით ხასიათდებოდა.

„გურიის შრეების“ ფაუნა პლიოცენის სხვა სართულების ფაუნ-
 ნასთან შედარებით ღარიბულად არის წარმოდგენილი. ამავე დროს
 ეს ფაუნა თავისებურია. ტამანის ჰორიზონტში „გურიის შრეების“
 ფაუნის მონათესავე ფორმები არ ჩანს. როგორც ავტორები აღნი-
 შნავენ (3, 4), „გურიის შრეების“ ზოგიერთი ფორმა გარკვეულ
 მსგავსებას იჩენს კუილნიკური სართულის *Didacnomy*-ებისადმი.

II. დასავლეთ გურიაში, ე. წ. სამღეთო-საკუპრის ანტიკლინის
 სამხრეთი ფრთის აღმოსავლეთი ნაწილი პლიოცენის ნალექებით
 არის აგებული.

სოფ. ხვარბეთის მიდამოებში პატარა მდინარე ღორა ამ ნაოჭს
 თითქმის გარდივარდმო ჰკეცთს და მთელი პლიოცენის ნალექებს
 აშიშვლებს. ამ ქრილში კარგად ჩანს, რომ „გურიის შრეები“ კუ-
 ილნიკურს მოყვება, ხოლო ამ ქრილის დასავლეთით მას ჩაუდღური
 ჰფარავს.

მდ. ღორას ცოტა აღმოსავლეთით ერთ-ერთ პატარა უსახელო
 ხევში, კიმერიული სართულის ნალექებიდან სულ ათიოდე მეტრის
 დაშორებით (ადგილი დაფარულია უხვი მცენარეულობით) ნაცრის-
 ფერ საშუალომარცვლოვან ქვიშაქვებში ჩემ მიერ ნაპოვნია შემ-
 დეგი ფაუნა:

Dreissensia choriensis n. sp.

Limnocardium exlex David.

Didacna Medeae David.

Did. Medeae David. var. *Celaeno* David.

Monodacna postdonacoides David.

Monodacna Dalii n. sp.*Didacnomya phasiaca* David.*Chartoconcha postcimmericia* David.*Vivirapus mandarinicus* Sen.

ჩამოთვლილი ნამარხები მისი შემცველი შრეების ასაკს განსაზღვრავენ, როგორც კუილნიკურს.

ამ ფორმებიდან *Monodacna Dalii* n. sp. ძლიერ წააგავს გურიის ჰორიზონტის *Didacna digressa* Livent. *Monodacna Dalii*-ს ახასიათებს ძლიერ გამობურცული და გაბრტყელებულ თხემიანი ნიჟარა. ასეთივე ხასიათი აქვს გურიის ჰორიზონტის *Didacn*-ების უმრავლესობას, რომელიც ძირითადად *Didacna digressa*-ს სირველივ არის დაჯგუფებული.

ცნობილია, რომ *Didacna digressa*-ს შემდეგი თავისებურობა ახასიათებს: პატარა ტანის ფორმები ხასიათდებიან შედარებით ბრტყელი ნიჟარითა და მანტიის სინუსით. ზრდასთან ერთად საგდულები გამოზნექილნი ხდებიან და ნიჟარას სინუსი უქრება. ფილოგენეტიური განვითარების თვალსაზრისით ეს უთუოდ იმის მაჩვენებელია, რომ *Didacna digressa* ბრტყელი და სინუსიანი ფორმებიდან წარმოიშვა. შესაძლებელია საკვების ძებნის ან სხვა პირობების შეცვლის გამო ცხოველი ზღვის უფრო ზედა ჰორიზონტებში სახლდება. აქ უკვე აღარ არის შლამიანი ფსკერი, ცხოველი ველარ ეფლობა შლამში, რის გამოც სიფონი თანდათან ჰკარგავს სიგრძეს და ამიტომ სინუსიც ისპობა.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ *Monodacna Dalii* n. sp. ერთგვარ მსგავსებას იჩენს *Didacnomya vulgaris* Sinz.-სადმი. *Didacnomya vulgaris*-სა, *Monodacna Dalii*-სა *Didacna digressa*-ს შორის უთუოდ მკიდრო გენეტიკური კავშირი არსებობს.

როგორც აღნიშნული იყო გურიის ჰორიზონტის ფაუნა ქვედა და შუა პლიოცენის ფაუნასთან შედარებით ძლიერ გაღარიბებულია. ზოგიერთი გვარი, რომელთა წარმომადგენლები კუილნიკურში კიდევ მოიპოვებიან „გურიის შრეებში“, აღარ გვხვდება (მაგ. *Limnocardium*, *Plagiodacna*, *Chartoconcha*). ამ გვარების ამოწყვეტა და გაღარიბებულობაში თავისებურობის გამომჟღავნება გურიის ეპოქამდე უნდა მომხდარიყო, შესაძლებელია ტამანურ დროს, როდესაც აუზის მარილიანობა შედარებით მაღალი იყო და შავი ზღვის სანაპირო ანამედროვე სანაპირო ხაზის შიგნით იყო მოქცეული.

გურიის ეპოქის განმავლობაში ორი მკაფიო ზოოგეოგრაფიული პროვინცია ისახება: დასავლეთ საქართველოსა და ქერჩისა. ქერჩის

ზოოგეოგრაფიული პროვინცია შედარებით ნაკლები მარილიანობით ხასიათდებოდა. *Didacna digressa* Livent.-ის დიდი გეოგრაფიული გავრცელება გვაფიქრებინებს, რომ ეს ფორმა შედარებით ვერტიკალური იყო. შესაძლებელია ეს ზოოგეოგრაფიული პროვინციები კუიალნიკურის განმავლობაში არსებულ ზოოგეოგრაფიული პროვინციების შემდგომ მკაფიო გამოხატულებას წარმოადგენენ.

III. სად. მერიადან — სოფ. ხვარბეთისაკენ მიმავალ გზაზე, რომელიც მდ. ლორას მარცხენა ნაპირს მიუყვება, კუიალნიკური ნალექების ზევით ქანგისფერ თიხებში, რომლებიც აუარებელი წვრილი ბზარებით არიან დასერილი შემდეგი ფაუნა იქმნა ნაპოვნი:

Dreissensia polymorpha Pall. var.

Didacna digressa Livent.

Didacna n. sp.

Monodacna Gazecae Andrus.

Micromelania sp.

Dreissensia polymorpha Pall. ძლიერ წააგავს კუიალნიკურის *Dr. polymorpha* Pall. var. *pakveschica* Sen.-ს. შესაძლებელია ამ გვარის ახალ სახესთანაც გვაქვს საქმე. ყოველ შემთხვევაში ჩვენთვის ახლა ამ ფორმას მნიშვნელობა არა აქვს.

Didacna digressa Livent. გურიის ჰორიზონტისათვის ყველაზე უფრო დამახასიათებელი სახეა. *Didacna* n. sp. ძლიერ წააგავს *Did. digressa*-ს, და ის უთუოდ ამ ჯგუფის ფორმაა.

Manodacna Gazecae Andrus. აღწერილია ჩაუდური სართულიდან და ჩაუდურის ერთ-ერთ სახელმძღვანელო ნამარხს წარმოადგენს. უკანასკნელი ფორმა „გურიის შრეების“ *Micromelania*-ების *habitus*-ისაა.

ამგვარად, ზემოდჩამოთვლილი ფორმებიდან ერთი (*Dreissensia polymorpha* var.) მისი შემცველი ნალექების შესახებ არაფერს გვეუბნება; სამი ფორმა (*Did. digressa*, *Didacna* n. sp., *Micromelania* sp.) გურიის ჰორიზონტისათვის არის დამახასიათებელი; ერთი კი (*Monodacna Gazecae* Andrus.) ჩაუდური სართულის ფორმაა.

ფაუნისტური შემადგენლობის, სტრატეგრაფიული მდებარეობისა და ფაციალური თავისებურობის გამო (ქანგისფერი თიხები დასერილი აუარებელი წვრილი ბზარებით), ზემოდჩამოთვლილი ნამარხების შემცველი შრეები გურიის ჰორიზონტს მიეკუთვნებიან.

ამ ნამარხებიდან განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ჩაუდური *Monodacna Gazecae* Andrus. რომელიც გურიის ჰორიზონტში აქამდე ცნობილი არ ყოფილა. სხვათაშორის ა. გ. ე ბ ე რ ზ ი ნ მ ა და-

ადასტურა ჩემი ფორმის სრული იდენტიფიკაცია *Monodactna Gazecae*-სთან.

გურიის პორიზონტის დიდაქნების შემოდალნიშნული თავისებურების მიხედვით შესაძლებელია დავუშვათ, რომ *Monodactna Gazecae* Andrus. ბრტყელი და სინუსიანი ფორმებისაგან მომდინარეობს.

ამგვარად, დასტურდება შეხედულება, რომ „გურიის შრეები“ აგებს შავი ზღვის პლიოცენის სტრატოგრაფიაში აქამდე არსებულ ხარვეზს და რომ „გურიის შრეების“ ფაუნა მჭიდროდ არის დაკავშირებული, ერთი მხრივ, კუიალნიკურსა და, მეორე მხრივ, ჩაუდურ ფაუნასთან.

Г. Ф. ЧЕЛИДЗЕ

НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ О ФАУНЕ „ГУРИЙСКИХ СЛОЕВ“

Резюме

В результате работы в нефтеносных районах Гурии (Зап. Грузия) 1930 г. С. И. Ильиным (1) был выделен новый стратиграфический горизонт, т. н. „гурийские слои“.

Фауна „гурийских слоев“ изучалась В. Э. Ливенталем (2). Вопрос о происхождении фауны „гурийских слоев“ рассмотрен в работе А. Г. Эберзина (3). Этому же вопросу посвящена специальная работа Л. Ш. Давиташвили.

Автор настоящей статьи, производивший дополнительные сборы фауны (1937-40 г. г.) „гурийских слоев“ и куяльницкого яруса в нефтеносных районах Гурии, выделил ряд новых и интересных форм.

Из этих форм *Monodactna Dalii* n. sp. из куяльницких отложений Гурии обнаруживает много общих черт с типичной формой гурийского горизонта *Didactna digressa* Livent. Этот факт лишней раз подтверждает мнение А. Г. Эберзина и Л. Ш. Давиташвили о происхождении фауны „гурийских слоев“ в результате развития фауны куяльницкого яруса.

Помимо этого, автором в „гурийских слоях“ была встречена *Monodactna Gazecae* Andrus., форма типичная для чаудинского горизонта. Это обстоятельство, наряду с уже известным в литературе сходством фаун гурийского и чаудинского горизонтов, тесно сближает вышеназванные горизонты и указывает на преемственность их фаун.

საბიბლიოთეკო ლიტერატურა — ЦИТИРОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Ильин С. И. — Новые данные о плиоцене Гурьи. Изв. Гл. геол.-разв. упр., 1930, 49, № 4.
2. Ливенталь В. Э. — Геологические исследования в юго-западной части гурийского нефтеносного района. Тр. Азерб. нефт. Инст., 1931, вып. 2.
3. Эберзин А. Г. — Средний и верхний плиоцен Черноморской области. Стратиграфия СССР. Том XII, неоген СССР. 1940.

Труды Кутаисского Государственного
Педагогического Института имени
А. Цулукидзе, т. VII, 1947.

Transactions of the Tsulukidze
State Pedagogical Institute of
Kutaisi v. VII, 1947.

თავარ ახვლედიანი

აღ. წულუკიძის სახელობის შუთაისის
სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტი საბჭოთა ხალხის
დიდი სამაგულო ომის წლებში

ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა ვ ი ა

შ ი ნ ა ა რ ს ი

	88
I. ზოგადი ხასიათის სტატიები ინსტიტუტის მუშაობის შესახებ	267
II. სამამულო ომის მონაწილენი	269
III. ინსტიტუტის სტუდენტ-თანამშრომლები ქალაქის წარმოებებსა და საბჭოთა მეურნეობაში	279
IV. პარტორგანიზაცია. კომკავშირი	280
V. მარქსიზმ-ლენინიზმის საფუძვლების და საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსის შესწავლა	287
VI. სწავლის ორგანიზაცია:	288
1. სწავლის ორგანიზაცია (ზოგადად)	288
2. სტუდენტთა მიღება	289
3. საგამოცდო სესიები. სახელმწიფო გამოცდები. არდადეგები	292
4. სტალინური სტიპენდიები. ფრიადოსნები. კურსდამთავრებულნი	293
5. დაუსწრებელი განყოფილება. ექსტერნატი	293
VII. სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა. დისერტაციები	294
VIII. მოხსენებები და საჯარო ლექციები	306
IX. ბიბლიოთეკა. გამოფენები	309
X. გამომცემლობა	309
XI. იუბილევები. მიტინგები. საზეიმო სხდომები	311
XII. სტუდენტთა კლუბი. კულტმასობრივი მუშაობა. კედლის გაზეთები	318
XIII. ფიზკულტურა. ტურიზმი. ექსკურსიები	322

XIV. პროფორგანიზაცია. სოცშეჯიბრება	223
XV. ინსტიტუტის მიერ მიღებული საჩუქრები. ჯილდოები	327
XVI. ნებაყოფლობითი ორგანიზაციები	327
XVII. დამხმარე მეურნეობა	330
XVIII. ნეკროლოგები	331
საკუთარ სახელთა საძიებელი	332

Т. И. АХВЛЕДИАНИ

КУТАИССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ
ИМ. А. ЦУЛУКИДZE В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЫ СОВЕТСКОГО НАРОДА

(Библиография)

С О Д Е Р Ж А Н И Е

	стр.
I. Статья общего характера о работе института	267
II. Участники Отечественной войны	269
III. Студенты и сотрудники института в производствах го- рода и в совхозе	279
IV. Парторганизация. Комсомол	280
V. Изучение основ марксизма-ленинизма и краткого курса Истории ВКП(б)	287
VI. Организация учебы	288
1. Организация учебы (в общем)	288
2. Прием студентов	289
3. Экзаменационные сессии. Государственные экзамены. Каникулы	292
4. Сталинские стипендии. Отличники. Окончившие ин- ститут	293
5. Заочное отделение. Экстернат	293
VII. Научно-исследовательская работа. Диссертации	294
VIII. Доклады и публичные лекции	306
IX. Библиотека. Выставки	309
X. Издательство	309
XI. Юбилей. Митинги. Торжественные заседания	311
XII. Студенческий клуб. Культмассовая работа. Стенгазеты	318
XIII. Физкультура. Туризм. Экскурсии	322
XIV. Профорганизация. Соцсоревнование	323
XV. Подарки, полученные институтом. Награды	327
XVI. Добровольные организации	327
XVII. Подсобное хозяйство	330
XVIII. Некрологи	331
Именной указатель	332

I. ზოგადი ხასიათის სტატიები ინსტიტუტის მუშაობის
შესახებ

1. ალ. წულუკიძის სახელობის პედინსტიტუტის 1, 2, 3 და 4 კურსზე მეცადინეობის დაწყების შესახებ. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VII, 30, № 178, გვ. 2; VII, 26, № 175, გვ. 2).
2. ალ. წულუკიძის სახელობის პედინსტიტუტის 10 წლისთავი. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 6, № 30, გვ. 2).
3. ახალი სასწავლო წლისათვის მზადება პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VIII, 8, № 188, გვ. 2).
4. ახალი ფაკულტეტი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში უცხო ენათა ფაკულტეტის გახსნის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IX, 8, № 177, გვ. 1).
5. ბოქორიშვილი ა. ახალი წარმატებისაკენ. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 5, № 106, გვ. 2).
6. ბოქორიშვილი ა. ახალი წლის ამოცანა. (ინდ. ქუთაისი, 1942, I, 1, № 1, გვ. 2).
7. მალალკვალიფიციური პედაგოგიური კადრები სამშობლოს. [მოსწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, X, 2, № 239, გვ. 1).
8. შთავრდება ინსტიტუტის მიმდინარე რემონტი. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VIII, 22, № 200, გვ. 2).
9. მივხცეთ სამშობლოს მაღალხარისხოვანი პედაგოგიური კადრები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 19, № 145, გვ. 1).
10. პედაგოგიური კადრების აღზრდის კერა ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის პედინსტიტუტის 10 წლისთავის გამო. (კომუნისტი, 1943, II, 12, № 35, გვ. 2).
11. პედინსტიტუტში [მზადება ლენინის დღეებისათვის]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 19, № 14, გვ. 1).
12. პედინსტიტუტში განახლდა მეცადინეობა. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 3, № 44, გვ. 2).
13. რემონტი პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IX, 6, № 176, გვ. 1).
14. ხარემონტო სამუშაოები პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VIII, 13, № 159, გვ. 1).
15. სწავლების პირველი დღე პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, X, 2, № 239, გვ. 2).
16. ტურქელაძე ე. სოხუმელი სტუდენტები ქუთაისში. [პედინსტიტუტში]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 11, № 114, გვ. 2).

17. უმაღლესი სასწავლებლები ახალი ამოცანების წინაშე. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IX, 19, № 193, გვ. 1).
18. ჩხეიძე გ. ჩვენი ინსტიტუტის საბრძოლო ამოცანები. (ინდ. ქუთაისი, 1943, X, 1, № 201, გვ. 2).
19. ჭელიძე ლ. აღზარდოთ პედაგოგთა ახალი კადრები. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VIII, 19, № 163, გვ. 2).
20. ჭელიძე ლ. ახალი სასწავლო წლის ზღურბლზე. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 16, № 195, გვ. 2).
21. ჭელიძე ლ. ინსტიტუტი ეხმარება ფრონტელ სტუდენტებს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 20, № 281, გვ. 2).
22. ჭელიძე ლ. მეცნიერული მუშაკები და სტუდენტები ომის დღეებში. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 31, № 258, გვ. 2).
23. ჭელიძე ლ. მზადება ახალი სასწავლო წლისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 19, № 145, გვ. 2).
24. ჭელიძე ლ. მივსცეთ სამშობლოს მაღალკვალიფიციური პედაგოგიური კადრები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 24, № 97, გვ. 2).
25. ჭელიძე ლ. მივსცეთ სამშობლოს პედაგოგთა ახალი კადრები. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 26, № 102, გვ. 2).
26. ჭელიძე ლ. პედინსტიტუტი 1944 წელში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, № 1, გვ. 2).
27. ჭელიძე ლ. სამშობლოს გმირი დამცველები. (ინდ. ქუთაისი, 1945, II, 9, № 28, გვ. 2).
28. ჭელიძე ლ. სახელოვანი X წლისთავი [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტისა]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 14, № 37, გვ. 2).
29. ჭელიძე ლ. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი სამამულო ომის დღეებში. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1942, [ტ] IV, გვ. 5-18).
30. ჭელიძე ლ. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ათი წლისთავი. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ] V, გვ. 3-16).
31. ჭელიძე ლ. წარმატებით ჩავატაროთ ახალი სასწავლო წელი. (ინდ. ქუთაისი, 1944, X, 1, № 194, გვ. 2).
32. 10 летие педагогического института им. Цулукидзе. (Заря Востока, 1943, II, 9, № 32, стр. 3).

33. Рабинович Ар. Сегодня в Кутаиси. [О педагогическом институте им. А. Цулукидзе]. (Заря востока, 1943, VII, 23, № 155, стр. 2).

34. Чхеидзе Г. 10 лет Кутаевского педагогического института. (Заря Востока, 1943, II, 14, № 37, с. 2).

1. სამამულო ომის მონაწილენი¹

აბესაძე იასონ სეითის-ძე

35. წითელარმიის ოფიცერთა, სერჟანტთა და წითელარმიელთა დაჯილდოება... „წითელი ვარსკვლავის“ ორდენით:... 4. აბესაძე იასონ სეითის-ძე — წითელარმიელი. — კომუნისტი, 1943, XII, 25, № 265 (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 8.

ალექსანდრია გიორგი

36. გუჯაბიძე ვ. ორდენოსანი კაპიტანი გ. ნ. ალექსანდრია, — კომუნისტი, 1943, X, 17, № 217, პორტრ-ით. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 25.

ბახტაძე გიორგი გიორგის-ძე

37. Указ Президиума Верховного Совета СССР о присвоении звания Героя Советского Союза генералам, офицерскому, сержантскому и рядовому составу Красной Армии... г. лейтенанту Бахтадзе Георгию Георгиевичу... VI, 3, 1944 г. Известия, 1944, VI, 4, № 132; Правда, 1944, VI, 4, № 134. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 41).

38. საბჭოთა კავშირის გმირის წოდების მინიჭება. — 1. ლეიტენანტი გიორგი გიორგის-ძე ბახტაძე. (კომუნისტი, 1944, VI, 6, № 113, გვ. 1).

39. ჯაფარიძე ეთ., საკარაული მ. ქართველი ხალხის მამაცი შვილი საბჭოთა კავშირის გმირი გიორგი გიორგის-ძე

¹ პედინსტიტუტის სტუდენტ-თანამშრომელთაგან დიდ სამამულო ომში მონაწილეობა მიიღო 200-ზე მეტმა მებრძოლმა, მაგრამ ჩვენ მიერ ბიბლიოგრაფიაში შეტანილია ცნობები მხოლოდ იმ მებრძოლებისა, რომელთა შესახებ საჭირო ცნობების აღმოჩენა შეეძლებოდა.

ბახტაძე ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის კურსდამთავრებული. (კომუნისტი, 1944, VI, 17, № 122, გვ. 2).

40. ჯაფარიძე ე. საბჭოთა კავშირის გმირი გიორგი ბახტაძე წულუკიძის რაიონში. (კომუნისტი, 1944, X, 15, № 209, გვ. 2).

41. ჯაფარიძე ე. მიტინგი გმირის სოფელში — კომუნისტი, 1944, VII, 4, № 133. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 41).

42. შეხვედრა საბჭოთა კავშირის გმირ გ. გ. ბახტაძესთან [პედაგოგიკური ინსტიტუტის კლუბში]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, X, 27, № 212, გვ. 2).

43. ქყონია ალ. გმირი დედა. — კომუნისტი, 1944, XI, 14, № 229, პორტ ით. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III, 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 41)

44. აბრამია პ. მან ასახელა ჩვენი სამშობლო. — კომუნისტი, 1945, II, 25, № 40. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 41).

45. პეტრიაშვილი ა. ვაკის გორაკებზე. — ახალგ. კომუნისტი, 1945, IX, 25, № 102, პორტრ-ით. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 41).

46. აბრამია პ. სისხლიან ნაკვალევზე. — ე. მნათობი, 1945, № 4-5, გვ. 110-121. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 41).

47. მესხიშვილი ი. დედის სიხარული. — ახალგ. კომუნისტი, 1945, XI, 6, № 120 (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 41).

ბახტაძე ვახტანგ ალექსანდრეს-ძე

48. სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოება. მედლით „მამაცობისათვის“. 1. ბახტაძე ვახტანგ ალექსანდრეს-ძე — ლეიტენანტი. — კომუნისტი, 1943, XI, 5, № 187. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო

ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 55).

49. სსრ კავშირის მედლებით დაჯილდოება... მედლით „მამაციობისათვის“... 5. ბახტაძე ვახტანგ ალექსანდრეს-ძე — ლეიტენანტი. — კომუნისტი, 1943, X, 2, № 206. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 55).

ბურჯანაძე ვახტანგ ალექსანდრეს ძე

50. მზვერავ ბურჯანაძის გაბედული თავდასხმა [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის საბუნების-მეტყველო ფაკ. სტუდენტი]. (კომუნისტი, 1942, X, 9, № 240, გვ. 2).

51. სადიკოვი ე. მამაცი მზვერავი ვ. ა. ბურჯანაძე [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სტუდენტი]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VII, 6, № 178, გვ. 2).

52. Подвиг разведчика Бурджанадзе (Заря Востока, 1942, IX, 11, № 216, стр. 1).

გეწაძე დავით ოქროპირის-ძე

53. წითელი არმიის ოფიცერთა, სერჟანტთა და წითელარმიელთა დაჯილდოება სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით... „წითელი ვარსკვლავის“ ორდენით:... 2. გეწაძე დავით ოქროპირის-ძე — ლეიტენანტი. — კომუნისტი, 1944, I, 15, № 11. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 79).

54. სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოება... სამამულო ომის II ხარისხის ორდენით:... 12. ლეიტენანტი დავით ოქროპირის-ძე გეწაძე — კომუნისტი, 1945, III, 3, № 14; ახალგ. კომუნისტი, 1945, III, 3, № 14. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 79).

თვალაბეიშვილი რომან რაჟდენის-ძე

55. ოფიცერთა, სერჟანტთა და წითელარმიელთა დაჯილდოება სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით... „წითელი ვარსკვლავის“ ორდენით:... 63. თვალაბეიშვილი რომან რაჟდენის-ძე — ადმინისტრაციული სამსახურის ლეიტენანტი. — კომუნისტი, 1943, X, 12, № 213. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბ-

ქოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრაფ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1946, გვ. 222).

კოპაძე შალვა დავითის-ძე

56. Указ Президиума Верховного Совета СССР о награждении орденами и медалями СССР начальствующего и рядового состава Военно-Морского Флота... Орденом „Красной Звезды“... 16. Младшего сержанта Копадзе Шалвы Давидовича... V, 5, 1942, Ведом. Верх. Сов. СССР. Прилож., 1942, № 10, стр. 20. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 296).

57. აბულაძე ბ. და ყურაშვილი გ. გვირული ქალაქი. — კომუნისტი, 1942, V, 9, № 108. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 296).

58. ყარა-მურზა ვ. ქვემეხის მეთაური უმცროსი სერჟანტი შ. კოპაძე. — კომუნისტი, 1942, VI, 25, № 148. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 296).

59. გუმბარიძე გრ. ვიბროლებთ ჰიტლერელი არამზადების სრულ განადგურებამდე. — კომუნისტი, 1942, XI, 5, № 263. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 296).

60. № ნაწილის წარჩინებული მეომრები... უმცროსი ლეიტენანტი ორდენოსანი შ. კოპაძე [ფოტო]. — კომუნისტი, 1942, XI, 5, № 263. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრაფ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 295).

61. ქიოკაძე პ. ორდენოსანი უმცროსი ლეიტენანტი შ. კოპაძე [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკ. სტუდენტი] — კომუნისტი, 1942, XI, 13, № 269, გვ. 2.

კუბლაშვილი ვლადიმერ იბოლიტეს-ძე

62. Указ Президиума Верховного Совета СССР о награждении орденами и медалями офицеров, сержантов и рядового состава Красной Армии... Медалью „За Боевые заслуги“... 723. Красноармеец Кублашвили Владимира Ипполитовича... XI, 6, 1945. Вед. През. Верховного Совета СССР. Прилож. 1946. к II, 12, № 2, стр. 6.

(წიგნის პალატის კარტოტეკებიდან: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“).

ლანჩავა ა. ვ.

63. ანაპის 414-ე მსროლელი დივიზიის მეთაურები. [ფოტო]. (კომუნისტი, 1943, X, 24, № 222, გვ. 1).

64. Командиры 414-й Анапской дивизии. Фото С. Короткова. (Правда, 1943, X, 13, № 253).

65. Группа командиров 414-й Анапской дивизии... Фото С. Короткова. (Заря Востока, 1943, XI, 6, № 231, стр. 3).

66. ლანჩავა ა. მოცემული ამოცანა პირნათლად შევასრულეთ. — კომუნისტი, 1943, XI, 14, № 236. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 312).

67. რაზმაძე ვ. ერთი მალღობისათვის ბრძოლა. — კომუნისტი, 1943, XI, 14, № 236. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 313).

68. სორდია ი. მებრძოლებმა გაამართლეს ნღობა. — კომუნისტი, 1943, XI, 14, 236. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 313).

69. ქელიძე ა. ფ. ერთი ბრძოლის ამბავი. — კომუნისტი, საფიტ. ფურც., 1943, XII, 18, № 30. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 313).

70. თავაძე ს. ქართველ მეომრებთან... ა. კალაბტკა. [კაპიტან ალექსანდრე ლანჩავას შესახებ] — უ. მნათობი, 1944, № 9-10, გვ. 124-125. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 210).

ღეთოდიანი შალვა

71. მომქმედი ფლოტი. — ფოტო ვ. ჯეირანოვისა. — კომუნისტი, 1943, II, 25, № 46. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 317).

72. ლომოვი ვ. გვარდიელი მეზღვაურები. — კომუნისტი, 1943, VII, 24, № 156. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა

ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 317).

73. ილოშვილი ნ. ჩვენ შავზღველები ვართ! [ქვემების დამტენ შალვა ლეთოდიაანის შესახებ გვარდიულ ხომალდ „კრასნი კავკაზი“-დან]. — კომუნისტი, 1944, VII, 23, № 149. (წგ-ში: ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 212).

74. Авраменко И. [и др.]. Будем неустанно крепить могущество Черноморского Флота. Экипаж подшефного гвардейского крейсера „Красный Кавказ“ — трудящимся Грузии — Заря Востока, 1945, VII, 22, № 145. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 212).

ლეშკაშელი ლ. ი.

75. კინწურაშვილი რ. პოლიტხელის მოადგილე ლ. ი. ლეშკაშელი [პედინსტიტუტის კურსდამთავრებული]. (კომუნისტი, 1941, XII, 30, № 301, გვ. 2).

76. ილოშვილი ნ. მებრძოლთა წერილები მომქმედი არმიიდან. — კომუნისტი, სააგიტ. ფურც. 1943, X, 15, № 26. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ. 1946, გვ. 325).

პაპიაშვილი ლევან

77. სადიკოვი ენვ. ორდენოსანი უფროსი ლეიტენანტი ლ. ი. პაპიაშვილი [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ენისა და ლიტ. ფაკ. IV კურსის სტუდენტი]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IX, 15, № 190, გვ. 2).

78. ილოშვილი ნ. სამშობლოსათვის ბრძოლაში. — კომუნისტი, 1943, II, 12, № 35. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 44).

ტყაბლაძე კონსტანტინე ესტატეს-ძე

79. Указ... X, 30, 1943 г. — Известия, 1943, X, 31, № 258; Правда, 1943, X, 31, № 269. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 491).

80. უმცროს ლეიტენანტ კ. ე. ტყაბლაძეს „საბჭოთა კავშირის გმირის“ წოდება მიენიჭა. — კომუნისტი, 1943, XI, 16, № 237. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“).

მულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II, 1941-1943. (1945, გვ. 491).

8. ფხაკაძე ს. საბჭოთა კავშირის გმირი კონსტანტინე ესტატეს-ძე ტყაბლაძე. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ისტორიის ფაკ. კურსდამთავრებული]. (კომუნისტი, 1943, XI, 23, № 242, გვ. 2, სურათით).

82. Рижинашвили С. Герой Советского Союза Константин Евстафьевич Ткабладзе. (Заря Востока, 1943, XI, 23, № 243, стр. 2, с портр.).

83. სადიკოვი ენვ. საბჭოთა კავშირის გმირი კონსტანტინე ესტატეს-ძე ტყაბლაძე. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კურსდამთავრებული]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XI, 26, № 238, გვ. 2).

84. შეხვედრა საბჭოთა კავშირის გმირ ამხ. კ. ტყაბლაძესთან. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 22, № 16, გვ. 1).

85. ცინცაძე ევ. მიტინგები გმირთა სამშობლო სოფლებში. (კომუნისტი, 1943, XI, 28, № 246, გვ. 2).

86. На родине героя. (Заря Востока, 1943, XI, 30, № 245, с. 2).

87. საბჭოთა კავშირის გმირები. [ფოტო]. (კომუნისტი, 1943, XII, 5, № 249, გვ. 2).

88. საბჭოთა კავშირის გმირები. [ფოტო]. (კომუნისტი, 1944, II, 23, № 38, გვ. 3).

89. შკერიანი მ. საბჭოთა კავშირის გმირი კონსტანტინე ტყაბლაძე. (კომუნისტი, 1944, II, 23, № 38, გვ. 3).

90. Шкериани М. Герой Советского Союза Константин Ткабладзе. (Заря Востока, 1944, II, 25, № 40, с. 2, с портр.).

91. ბაქრაძე გ. სამამულო ომის გმირებისადმი მიძღვნილი ვამოფენა. — კომუნისტი, 1944, III, 5, № 47. (წგ-ში: „ქართველი ზეგომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 194-19455. თბ., 1946, გვ. 325).

92. Герой Советского Союза младший лейтенант Константин Евстафьевич Ткабладзе. Фото Г. Шокова. — Заря Востока, 1944, V, 28, № 106. (წგ-ში: „ქართველი ზეგომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 36).

93. Ломидзе Г. Герой-артиллерист. — Заря Востока, 1944, V, 28, № 106. (წგ-ში: „ქართველი ზეგომრები საბჭოთა ხალხის დიდ

სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., გვ. 326).

94. Ткабладзе В. Близится день победы. — Заря Востока, 1944, V, 28, № 106. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

95. На снимке... Герой Советского Союза Константин Евстафьевич Ткабладзе... Фото П. Луценко. — Заря Востока, 1944, VII, 9, № 137. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

96. ლომიძე გ. საბჭოთა კავშირის გმირი კ. ე. ტყაბლაძე. — კომუნისტი, 1944, VII, 2, № 133, პორტრ.ით. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

97. Герои артиллеристы. — Заря Востока, 1944, XI, 19, № 231, с портр. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

98. В боях с немецко-фашистскими захватчиками не меркнувшей славой покрыли себя сыны всех народов Великой Советской Отчизны. На снимке... стсят... [23. Герой Советского Союза] Младший лейтенант Константин Евстафьевич Ткабладзе... Фото Г. Воронова и М. Калашникова. — Правда, 1944, XII, 4, № 291. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

99. წვერავეა ს. კონსტანტინე ტყაბლაძე. — კრ. „ჩვენი გმირები“, თბ., „კომუნისტი“, 1944, გვ. 52-54, პორტრეტით. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

100. [საქართველოს კომკავშირის XVI ყრილობის მონაწილენი... ფოტო რ. აკოფოვისა. — კომუნისტი, 1945, II, 28, № 41. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

101. საქართველოს ალკვ XVI ყრილობის დელეგატები. ფოტო რ. აკოფოვისა. — ახალგ. კომუნისტი, 1945, II, 27, № 12. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“.

ბიბლიოგრაფიული საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

102. XVI ს'ედ კომსოლა გრუზინი... ფოტო მ. კვირიკაშვილი.—ზარა ვოსტოკა, 1945, II, 27, № 41. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

103. მ შველიძე ნ. ბრძოლათა და გამარჯვებათა ორხი წელი.—კომუნისტი, 1945, VI, 24, № 124. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., გვ. 326).

104. მ შველიძე ნ. ცეცხლი! (დნებრზე მოპოვა საბჭოთა კავშირის გმირის წოდება არტილერისტმა კ. ტყაბლაძემ.) —კომუნისტი, 1945, XI, 18, № 228. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

105. დავითაშვილი მ. Славные традиции.—Заря Востока, 1945, XI, 18, № 228. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

106. ლენინურ-სტალინური კომკავშირის აღზრდილნი. [ფოტო].—ახალგ. კომუნისტი, 1945, XII, 8, № 122-23. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

107. Цвєрава С. Константин Ткабладзе.—Сб. „Наши Герои“. [Тб.], „Комунისტი“, 1945, стр. 53-55, с портр. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 326).

108. დნებრის გადალახვა. [ხელს აწერს] კ. ტყაბლაძე, საბჭოთა კავშირის გმირი.—სახ. განათლება, 1946, V, 9, № 20. (წიგნის პალატის კარტოტეკებიდან: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“).

109. დიადი გამარჯვების დღე. [მოსენებულთა საბჭოთა კავშირის გმირი კ. ტყაბლაძე].—სახ. განათლება, 1946, V, 9, № 20. (წიგნის პალატის კარტოტეკებიდან: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“).

ურიდია ხრისან შჩედის-ძე

110. Указ... VI, 23, 1942 г.—Ведом. Верх. Сов. СССР. Прилож. 1942, № 8, стр. 17. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის

დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 494).

111. სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოება... მედლით „მამაცობისათვის“ — წითელარმიელი ხრისან შჩედის-ძე ურიდია. — კომუნისტი, 1942, VI, 25, № 148. (წგ-ში: „ქართველი გეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 494).

112. პართია ს. წითელარმიელი ხ. ურიდია. — კომუნისტი, სააგიტ. ფურც. 1942, X, 13, № 44, პორტრეტი. (წგ-ში: „ქართველი გეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 494).

ფანჩულიძე ხ. ნ.

113. უშიშარი პატრიოტი სიმონ ფანჩულიძე. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სტუდენტი]. — კომუნისტი, 1941, X, 9, № 239, გვ. 2).

114. Указ... 24, VII, 1441 г. — Известия, 1941, VII, 25, № 174; Правда, 1941, VII, 25, № 204. (წგ-ში: „ქართველი გეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 499).

115. მებრძოლთა დაჯილდოება... მედლით „სიზმაცისათვის“ — წითელარმიელი სიმონ ნიკოლოზის-ძე ფანჩულიძე. — კომუნისტი, 1941, VII, 29, № 177. (წგ-ში: „ქართველი გეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 499).

116. Размадзе С. Семен Панчულიдзе. — Заря Востока, 1941, VIII, 12, № 189, с портр. (წგ-ში: „ქართველი გეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 499).

ქელიძე ლევან მიხეილის-ძე

117. სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით დაჯილდოება... მედლით „მამაცობისათვის“... 5. ქელიძე ლევან მიხეილის-ძე — უფროსი ლეიტენანტი. — კომუნისტი, 1943, IX, 22, № 199; Заря Востока, 1943, IX, 24, № 200. (წგ-ში: „ქართველი გეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 645).

118. წითელი არმიის ოფიცერთა, სერჟანტთა და წითელარმიელთა დაჯილდოება სსრ კავშირის ორდენებითა და მედლებით... „წითელი ვარსკვლავის“ ორდენით:... 6. ქელიძე ლევან მიხეილის-ძე

ილიძე კაპიტანი. — კომუნისტი, 1944, I, 7, № 5. (წიგნების კატალოგის მიხედვით)
 „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. III. 1944-1945. თბ., 1946, გვ. 414).

ხურციძე ბიკია აღექსანდრესძე

119. Указ Президиума Верховного Совета СССР о награждении орденами и медалями офицеров, сержантов и рядового состава Красной Армии... Медалью „За отвагу“... 772. Мл. лейтенант Хурцидзе Вичико Александровича 6, XI, 1945 г. — Вед. През. Верх. Совета СССР. Прилож. 1946, к II, 12, № 2, стр. 4. (წიგნის პალატის კარტოტეკებიდან: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“).

ჯაფანიძე პოლიკარპე პარმენის ძე

120. ჩიქოვანი სიმონ. გირლიანაიას მთაზე. [მაიორ ჯაფანიძის შესახებ]. (ლიტერატურა და ხელოვნება, 1944, I, 7, № 2, გვ. 2).

ჯინჯოლია რ.

121. მათიკაშვილი ნ. „უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე ვიბრძოლებთ საბჭოთა სამშობლოს დასაცავად!“ მებრძოლთა წერილები მოქმედი არმიიდან. — კომუნისტი, სააგიტაციო ფურცელი, 1942, VI, 8, № 28. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 694).

122. ილოშვილი ნ. „უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე ვიბრძოლებთ საბჭოთა სამშობლოს დასაცავად!“ წერილები მოქმედი არმიიდან. — კომუნისტი, სააგიტაციო ფურცელი, 1942, X, 13, № 44. (წგ-ში: „ქართველი მეომრები საბჭოთა ხალხის დიდ სამამულო ომში“. ბიბლიოგრ. საძიებელი ნაკ. I-II. 1941-1943. თბ., 1945, გვ. 695).

III. ინსტიტუტის სტუდენტ-თანაზრობელები ქალაქის წარმოებასა და საბჭოთა მშენებლობაში

123. ვაშალომიძე გ. ეუფლებიან სოფლის მეურნეობის სპეციალობას. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 14, № 62, გვ. 2).

124. ვაშალომიძე გ. ლაბორანტები მიდიან ქალაქის წარმოებებში. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VII, 5, № 157, გვ. 2).

125. ვაშალომიძე გ. მისაბადი ინიციატივა. [50 სტუდენტი ქალის მიქოიანის სახ. საკონსერვო ქარხანაში სამუშაოდ წასვლის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 9, № 7, გვ. 2).

126. ვაშალოშიძე გ. მოწინავე დეპუტატი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის დირექტორის, საქალაქო საბჭოს დეპუტატის ამხ. ლ. ა. ქელიძის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 5, № 288, გვ. 2).

127. ვაშალოშიძე გ. პატრიოტი სტუდენტი ქალები. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VII, 5, № 157, გვ. 2).

128. ვაშალოშიძე გ. სტუდენტები დაეხმარებიან საკოლმეურნეო სოფელს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 6, № 134, გვ. 2).

129. ვაჭრიძე ლ. სტუდენტები ჩაის პლანტაციებში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VIII, 8, № 155, გვ. 2).

130. თავდადებულა შრომით გავანადღოო სახელმწიფო დავალებანი. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VII, 6, № 158, გვ. 1).

131. იმედაძე შ. ქუთაისელი სტუდენტები ჩაის საბჭოთა მეურნეობაში (ინდ. ქუთაისი, 1944, VIII, 5, № 153, გვ. 1).

132. მშრომელებო მზად იყავით სოციალასტური სოფლას დასახმარებლად. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 21, № 94, გვ. 1).

133. სტუდენტები და მეცნიერმუშაკები გაემგზავრენ ჩაის პლანტაციებში სამუშაოდ. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VII, 29, № 148, გვ. 1).

134. ტურქელაძე ე. სტუდენტები ჩაის პლანტაციებში. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VIII, 11, № 165, გვ. 1).

135. ჭანტურია გ. სტუდენტები უხვ მოსავალს აიღებენ. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 28, № 126, გვ. 2).

136. ჭეიშვილი გ. წერილი ლაითურიდან. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IX, 12, № 188, გვ. 2).

137. ჯეჯელავა გ. სტუდენტები გაეშურებიან სოფლის დასახმარებლად. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 23, № 96, გვ. 2).

138. Патриотические дела молодежи Кутаиси. (Заря Востока, 1941, VIII, 8, № 186, стр. 3).

139. Советское студенчество помогает колхозам. (Заря Востока, 1941, VII, 13, № 164, стр. 2).

IV. პარტოგანიზაცია, კომკავშირი

1. პარტოგანიზაცია

140. ავალიანი გ. ბოლშევიკურად ვუხელმძღვანელოთ საკ. კ. პ. (ბ) რიგებში მიღების საქმეს. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VII, 10, № 181, გვ. 1).

141. ავალიანი გ. ბოლშევიკურად ვუხელმძღვანელოთ სსრკ. კ. პ. (ბ) რიგებში მიღების საქმეს. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 7, № 247, გვ. 2).
142. ავალიანი გ. მგზნებარე ბოლშევიკური აგიტაციისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 30, № 257, გვ. 2).
143. ავალიანი გ. მომზადებულად ჩავატაროთ პარტიული კრება. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 10, № 71, გვ. 2).
144. ავალიანი გ. მოწინავე ადამიანთა ხარჯზე იზრდება ლენინ-სტალინის პარტია. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 25, № 71, გვ. 2).
145. ავალიანი გ. მუშაობა გარდაიქმნა საომარ ყაიდაზე. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 27, № 73, გვ. 1).
146. ავალიანი გ. პარტიაში მიღებას ყოველდღიური ხელმძღვანელობა. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 12, № 9, გვ. 2).
147. ავალიანი გ. პარტიის რიგების შემდგომი ზრდისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 11, № 71, გვ. 2).
148. ავალიანი გ. პარტიული მეურნეობა სრულ წესრიგში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 16, № 302, გვ. 2).
149. ავალიანი გ. პარტიული ხელმძღვანელობა სამხედრო სწავლებას. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 10, № 240).
150. ამაშუკელი გ. პარტიული რიგების ზრდა. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 4, № 109, გვ. 2).
151. ბერძე რ. სწავლობენ დიდი სტალინის ისტორიულ მოხსენებას. (კომუნისტი, 1944, XII, 9, № 247, გვ. 2).
152. გავაუმჯობესოთ პარტკანდიდატებთან მუშაობა. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 23, № 122, გვ. 1).
153. გურგენიძე უ. პარტიაში შედიან მოწინავე ადამიანები. (ინდ. ქუთაისი, 1945, V, 5, № 89, გვ. 2).
154. დაუცხრომლად ვზარდოთ პარტიის რიგები. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 12, № 251, გვ. 1).
155. დვალი დ. საინტერესო საკითხი პარტიულ კრებაზე. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 10, № 49, გვ. 2).
156. თათბირი სააგიტაციო მუშაობის საკითხებზე. [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტიდან ა. კორძაძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 19, № 77, გვ. 2).
157. კარტოზია გ. კომუნისტები—ავანგარდში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 4, № 109, გვ. 2).
158. კინჭურაშვილი რ. ინსტიტუტის პარტორგანიზაციის კრებაზე. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VII, 9, № 134, გვ. 2).

159. მაჩაბელი ა. შესრულების შემოწმება. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 4, № 109, გვ. 2).
160. მეფისაშვილი გ. მოწინავე ადამიანები პარტიის რიგებში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 3, № 44, გვ. 2).
161. მეფისაშვილი გ. მოწინავენი ლენინ-სტალინის პარტიაში. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 12, № 251, გვ. 2).
162. მოწინავე ადამიანები — ლენინ-სტალინის პარტიაში. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VII, 10, № 181, გვ. 1).
163. პარტიაში მიღებას ბოლშევიკური ხელმძღვანელობა. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 26, № 311, გვ. 1).
164. პარტიაში მიღებას ყოველდღიური ხელმძღვანელობა. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 14, № 166, გვ. 1).
165. რამიშვილი ზ. საანგარიშო-საარჩევნო კრება ინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 7, № 135, გვ. 2).
166. რუხაძე გრ. ყოველდღიურად ვუხელმძღვანელოთ კადრების მარქსისტულ-ლენინურ აღზრდას. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 28, № 62, გვ. 2).
167. საქალაქო თათბირი პოლიტიკური აგიტაციის საკითხზე. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სტუდენტმა ე. ტურძელაძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 31, № 76, გვ. 2).
168. საქ. კ. პ. (ბ) ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის VI პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის პარტიუროს მდივანმა გ. ჩხეიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 7, № 60, გვ. 2).
169. საქ. კ. პ. (ბ) ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის VII პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის პარტიუროს მდივანმა გ. ჩხეიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 27, № 68, გვ. 2).
170. საქ. კ. პ. (ბ) ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის VIII პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის დირექტორმა ლ. ქელიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VIII, 18, № 162, გვ. 2).
171. საქ. კ. პ. (ბ) ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის XII პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის პარტიუროს მდივანმა გ. ავალიანმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 17, № 64, გვ. 2).
172. საქ. კ. პ. (ბ) ქუთაისის ქალაქკომის XIV პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის პარტიუროს მდივანმა გ. ჩხეიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 14, № 166, გვ. 2).

173. **საქ. კ. პ. (ბ)** ქუთაისის ქალაქკომის პლენუმი XVI. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის პარტიზუროს მდივანმა გ. ჩხეიძემ]. (კომუნისტი, 1943, I, 8, № 6, გვ. 1).
174. **საქ. კ. პ. (ბ)** ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის პლენუმი XVII. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის პარტიზუროს მდივანმა გ. ჩხეიძემ]. (კომუნისტი, 1943, IV, 2, № 76, გვ. 2).
175. **საქ. კ. პ. (ბ)** ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის XVIII პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის პარტიზუროს მდივანმა გ. ჩხეიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, V, 1, № 93, გვ. 2).
176. **საქ. კ. პ. (ბ)** ქუთაისის ორგანიზაციის აქტივის საქალაქო კრება. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის დირექტორმა ლ. ქელიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XI, 21, № 236, გვ. 2).
177. **საქ. კ. პ. (ბ)** ქუთაისის ორგანიზაციის X საქალაქო კონფერენცია. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის დირექტორმა ლ. ქელიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, V, 11, № 99, გვ. 1).
178. **ბტურა ნ.** ქუთაისის პარტიული ორგანიზაცია სამამულო ომის პერიოდში. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IV, 30, № 92, გვ. 2).
179. **ტყეშელაშვილი ქს.** გავაუმჯობესოთ ინფორმატორების მუშაობა. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 9, № 28, გვ. 2).
180. **ქ. ქუთაისის** პარტიული აქტივის კრება. [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტის დირექტორმა ლ. ქელიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 7, № 47, გვ. 2).
181. **ყალიჩავა ბ.** პარტიული ინფორმაციის გაუმჯობესებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 16, № 33, გვ. 2).
182. **ყოველდღიურად** ვიმუშაოთ ახალგაზრდა კომუნისტებთან. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 14, № 62, გვ. 1).
183. **ყოველმხრივ** დავეხმაროთ ფრონტელთა ოჯახებს. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 26, № 34, გვ. 1).
184. **ყურაშვილი პ.** კომუნისტები სწავლის ავანგარდში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 18, № 76, გვ. 2).
185. **ჩხეიძე გ.** პარტიაში ზვიღეთ მოწინავე ადამიანები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, X, 7, № 243, გვ. 2).
186. **ჩხეიძე გ.** პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობის შემდგომი აღმავლობისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 4, № 109, გვ. 2).
187. **ჩხეიძე გ.** პარტიორგანიზაციის ავანგარდული როლი. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 16, № 38, გვ. 2).
188. **წახივრად** გავაფორმოთ პარტიული კრების ოქმი. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 7, № 111, გვ. 1).

189. **Пленум Кутаисского горкома КП(б) Грузии.** [На XVI пленуме в прениях принял участие секретарь партбюро Пединститута т. Г. Чхеидзе]. (Заря Востока, 1943, I, 6, № 4, стр. 2).

2. კომკავშირი

190. **აღლაძე გ.** 1082 მანეთი. [ტანკ „ტანიას“ მშენებლობის ფონდში]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 15, № 114, გვ. 2).

191. **ახალგაზრდა კომკავშირული კვირაობა.** (ინდ. ქუთაისი, 1943, IV, 6, № 75, გვ. 2).

192. **გავაძლიეროთ პარტიული ხელმძღვანელობა კომკავშირზე.** [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 19, № 280, გვ. 1).

193. **გვეტაძე თ.** კომკავშირი იზრდება მოწინავე ახალგაზრდობის ხარჯზე. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 15, № 53, გვ. 2).

194. **ეხმარებიან ფრონტელთა ბავშვებს.** (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 19, № 305, გვ. 2).

195. **ვაშალომიძე გ.** დანაზოგით. [წითელარმიისათვის ზამთრის ტანსაცმელის შეგროვების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 22, № 250, გვ. 2).

196. **ვაშალომიძე გ.** კომკავშირელი ავიატორები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 18, № 170, გვ. 2).

197. **ვარძიელი ე.** პედიანტიტუტის კომკავშირული ორგანიზაციის III კონფერენცია. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 10, № 244, გვ. 2).

198. **იზრდება კომკავშირის რიგები.** (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 22, № 251, გვ. 1).

199. **იშნაიშვილი ნ.** კომკავშირული მუშაობის შემდგომი გაუქმობებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 11, № 47, გვ. 2).

200. **ინტელიგენციის საქალაქო კრება.** [საკ. ალკკ ცენტრალური კომიტეტის XIII პლენუმისა და საკ. ალკკ XVI ყრილობის გადაწყვეტილებები და ინტელიგენციის ამოცანები. სიტყვით გამოვიდნენ პედიანტიტუტიდან პროფ. ა. ბოკორიშვილი, კომკავშირის კომიტეტის მდივანი კ. ლილუაშვილი]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 17, № 76, გვ. 2).

201. **კინწურაშვილი რ.** ქუთაისი. [ახალგაზრდობის ანტიფაშისტურ მიტინგზე სიტყვებით გამოვიდნენ სტ. ტურძელაძე, დოც. გ. სამხარაძე]. (კომუნისტი, 1942, VI, 16, № 140, გვ. 2).

202. **კომკავშირულ სტუდენტთა კრება.** (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 15, № 253, გვ. 2).

203. **კომკავშირელთა** ღირსებისა და სახელის საქმე. [მეცნიერული ნაკვეთი]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 11, № 50, გვ. 1).

204. **კომკავშირული** ორგანიზაციების მდივნებისა და კედლის გაზეთების რედაქტორთა თათბირი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო. პედინსტიტუტის კომკავშირული კედლის გაზეთის რედაქტორმა ე. ტუ რ ძ ე ლ ა ძ ე მ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 9, № 296, გვ. 2).

205. **ლუაშვილი რ.** კომკავშირელი უნდა იყოს ჩინებული მებრძოლი. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 13, № 295, გვ. 2).

206. **მაჭავარიანი გ.** სალექციო მუშაობა კომკავშირულ ორგანიზაციებში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, № 160, გვ. 2).

207. **მეფისაშვილი გ.** დიადი თარიღის შესახვედრათ. (ინდ. ქუთაისი, 1943, X, 8, № 206, გვ. 2).

208. **მზადება** საკ. აღკკ XXV წლისთავისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1943, X, 6, № 205, გვ. 2).

209. **პედინსტიტუტის** კომკავშირული ორგანიზაციის აქტივის კრება. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 24, № 59, გვ. 2).

210. **პედინსტიტუტის** კომკავშირული ორგანიზაციის აქტივის კრება. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XI, 17, № 227, გვ. 1).

211. **პედინსტიტუტის** კომკავშირული ორგანიზაციის II კონფერენცია. [კომკავშირული ორგანიზაციის მდივნის ამხ. ა. ჭ ა ნ ტ უ რ ი ძ ი ს საანგარიშო მოხსენება]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 14, № 252, გვ. 2).

212. **პედინსტიტუტის** კომკავშირული ორგანიზაციის III კონფერენცია. [კომკავშირული კომიტეტის მდივნის ამხ. ი. გ ო შ ხ ე თ ე ლ ი ა ნ ი ს საანგარიშო მოხსენება] (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 10, № 244, გვ. 2).

213. **პოლიტიკურ - აღმზრდელობითი** მუშაობის გაძლიერებისათვის კომკავშირში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 10, № 85, გვ. 1).

214. **პროპაგანდისტული** მუშაობის გაძლიერებისათვის ახალგაზრდათა შორის. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 12, № 30, გვ. 1).

215. **საქ. აღკკ** ქუთაისის საქალაქო ორგანიზაციის აქტივის კრება. [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტიდან ა. ჭ ა ნ ტ უ რ ი ძ ე მ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 22, № 120, გვ. 2).

216. **საქ. აღკკ** ქუთაისის ორგანიზაციის აქტივის კრება. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის სტუდენტმა ს. შ ე მ ბ ე ლ მ ა]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 17, № 254, გვ. 2).

217. **საქ. აღკვ** ქუთაისის ორგანიზაციის აქტივის საქალაქო კრება. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის კომკავშირის კომიტეტის მდივანმა კ. ლილუაშვილმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 16, № 55, გვ. 2).

218. **საქართველოს** კომკავშირის ქუთაისის ორგანიზაციის VII საქალაქო კონფერენცია. [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტის კომკავშირის კომიტეტის მდივანმა ი. გოშხეთელიანმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 12, № 51, გვ. 2).

219. **საქ. აღკვ** ქუთაისის ორგანიზაციის VIII საქალაქო კონფერენცია. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის კომკავშირის კომიტეტის მდივანმა კ. ლილუაშვილმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 16, № 11, გვ. 2).

220. **საქ. აღკვ** ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის IV პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტიდან ივ. გოშხეთელიანმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 2, № 238, გვ. 2).

221. **საქ. აღკვ** ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის პირველი პლენუმი. [პლენუმის წევრად პედინსტიტუტის კომკავშირის კომიტეტის მდივანის ივ. გოშხეთელიანის არჩევის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 14, № 52, გვ. 1).

222. **საქ. აღკვ** ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის VIII პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტის კომკავშირის კომიტეტის მდივანმა ა. ქანტურიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VIII, 4, № 184, გვ. 2).

223. **საქ. აღკვ** ქუთაისის საქალაქო კომიტეტის X პლენუმი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტის კომკავშირის კომიტეტის მდივანმა ა. ქანტურიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 13, № 162, გვ. 1).

224. **ხიამაშვილი ხ.** კომკავშირელი აგიტატორები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 24, № 122, გვ. 2).

225. **ყურაშვილი ხ.** ახალგაზრდობის ანტიფაშისტური მიტინგი ქუთაისში. (კომუნისტი, 1942, X, 6, № 237, გვ. 1).

226. **ჩეჩელაშვილი გ.** ქმედითი აგიტაციისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 20, № 36, გვ. 2).

V. მარქსიზმ-ლენინიზმის საფუძვლები და საბ. ძ. პ. (ბ)
ისტორიის მოკლე კურსის შესავალი

227. **ამხანაგ ხტალინის** წიგნის ღრმად შესწავლისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VIII, 15, № 168, გვ. 1).

228. **აღლაძე გ.** დაამთავრეს ბელადის მოხსენებისა და საოქტომბრო ბრძანების შესწავლა. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 24, № 309, გვ. 2).

229. **ღიასაშიძე გ.** ღრმად სწავლობენ ბელადის მოხსენებასა და საოქტომბრო ბრძანებას. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 28, № 288, გვ. 2).

230. **დიდი ხტალინის** მოხსენებისა და ბრძანების ღრმად შესწავლისათვის (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 19, № 280, გვ. 2).

231. **თეორიული კონფერენცია.** [თემაზე: „საბჭოთა საქართველოს როლი დიდ სამამულო ომში“, მომხს. ამხ. გრ. დევიდარიანი]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 24, № 59, გვ. 1).

232. **თეორიული კონფერენცია** პარტკანდიდატებთან. [თემაზე: „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მე-2 ყრილობა“. მომხს. სტ. დ. ჯანელიძე]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 14, № 74, გვ. 2).

233. **თეორიული კონფერენცია** პედინსტიტუტში. [ამხანაგ ხტალინის შრომაზე: „დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ“, მომხს. ამხ. რ. ჯინჯოლია, პროფ. ა. ბოჭორიშვილი, ლექტ. ფ. გოკიელი]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 21, № 79, გვ. 2).

234. **მეცნიერულ მუშაკთა თეორიული კონფერენცია.** [ვ. ი. ლენინის ნაშრომზე: „სოციალ-დემოკრატიის ორი ტაქტიკა დემოკრატიულ რევოლუციაში“. მოხსენებები თემაზე: „რუსეთის პირველი რევოლუციის ხასიათი და მამოძრავებელი ძალები“, მომხს. დოც. ჯ. კელიძე; „სახალხო შეიარაღებული აჯანყებისა და დროებითი რევოლუციური მთავრობის საკითხი“, — დოც. შ. აბრამიძე; „ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის სოციალისტურ რევოლუციაში გადაზრდის ლენინური მოძღვრება“, — დოც. კ. მეძველია]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 4, № 45, გვ. 2).

235. **მუხრანელი ჭ.** პირველი მეცადინეობა 21 ნოემბერს ჩატარდება. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 20, № 281, გვ. 1).

236. **პარტკანდიდატების** თეორიული კონფერენცია. [თემაზე: „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის პარტიის II ყრილობა“, მომხს. სტ. გ. ჯანელიძე]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 14, № 52, გვ. 2).

237. **პედინსტიტუტში.** 24 იანვარს, საღ. 7 საათზე, № 31 აუდიტორიაში ადმინისტრაციულ-ტექნიკური პერსონალის პარტორგანიზაცია, მარქსიზმ-ლენინიზმის კათედრასთან ერთად, აწყობს თეორიულ კონფერენციას თემაზე: „სამართლიანი და უსამართლო

ომები“, მომხს.: შ. ჩხარტიშვილი, დ. ბრეგაძე, ლიძე, ი. ბერძული, ვ. კაპანაძე და გ. ავალიანი. (ინდ. ქუთაისი 1942, I, 24, № 20, გვ. 2).

238. პედინსტიტუტი. 29 იანვარს, დღის 4 საათზე, შესდგება თეორიული კონფერენცია. მოსმენილი იქნება სამი მოხსენება: 1. „საბჭოთა ახალგაზრდობის პატრიოტიზმი სამამულო ომში“ (მომხს. პედინსტიტუტის კომკავშირის კომიტეტის მდივანი დოც. ი. ვ. გოშხეთელიანი). 2. „ზნეობრივი ქცევა და მორალური კატეგორიები“. (მომხს. დოც. შ. ჩხარტიშვილი). 3. „კომუნისტური მორალის აღზრდა“. (მომხს. დოც. ვ. კილაძე). (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 28, № 19, გვ. 2).

239. რამიშვილი ზ. თეორიული კონფერენცია. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 5, № 30, გვ. 2).

240. საქალაქო თათბირი ამხანაგებისა, რომლებმაც დაამთავრეს „საკ. კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსის“ შესწავლა. [თათბირის მონაწილეებს მუშაობის გამოცდილება გაუზიარა ლექტ. ნ. კუბლაშვილმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 14, № 10, გვ. 2).

241. წიქორიძე გ. თეორიული კონფერენცია ფილოსოფიის საკითხებზე. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 28, № 62, გვ. 2).

242. ჯეჯელავა გ. პედინსტიტუტში ჩატარდა თემატიკური წრეების პირველი მეცადინეობა. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 22, № 283, გვ. 1).

243. ჯინჯოლია რ. მეცნიერმუშაკთა თეორიული კონფერენცია პედაგოგიურ ინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 14, № 52, გვ. 2).

244. Изучают доклад и приказ Вождя. [Доклад и приказ товарища Сталина и его ответы на вопросы американского корреспондента] (Заря Востока, 1942, XI, 29, № 283, стр. 2).

245. Кружки по изучению книги товарища Сталина. [„О великой Отечественной войне Советского Союза“]. (Заря Востока, 1943, VIII, 21, № 176, стр. 2).

VI. ს ვ ა ვ ლ ი ს ო რ გ ა ნ ი ზ ა ც ი ა

1. სწავლის ორგანიზაცია (ზოგადად)

246. ბანძელაძე შ. პრაქტიკა წარმატებით ჩატარდა. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 6, № 4, გვ. 2).

247. გაბედაური ვ. პედპრაქტიკა კარგად ჩატარდა. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 26, № 261, გვ. 2).

- 248. ვაჭრიძე ლ. კომკავშირლები პედპრაქტიკაზე. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 15, № 75, გვ. 2).
- 249. ზაჩნაძე ე. პედპრაქტიკა წარმატებით მიმდინარეობს. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 6, № 68, გვ. 2).
- 250. თედეიშვილი ც. წარმატებით ეუფლებიან პედპრაქტიკას. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 12, № 245, გვ. 2).
- 251. მილორავა გ. პრაქტიკანტები კარგად მუშაობენ. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 27, № 255, გვ. 2).
- 252. პედპრაქტიკა. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 19, № 249, გვ. 1).
- 253. უვანია ვ. პედპრაქტიკა წარმატებით მიმდინარეობს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 22, № 79, გვ. 1).
- 254. რუხაძე ი. პედპრაქტიკა კარგად მიმდინარეობს. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 14, № 252, გვ. 2).
- 255. სტუდენტები გადიან პრაქტიკას. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XI, 22, № 231, გვ. 1).
- 256. ჩინჩალაძე გ. პედპრაქტიკა კარგად ჩაატარეს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 3, № 1, გვ. 2).

2. სტუდენტთა მიღება

- 257. ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტთან არსებული უცხო ენათა ორწლიანი კურსები აცხადებს მიღებას 1941-42 სასწავლო წლისათვის. (კომუნისტი, 1941, VI, 25, № 148, გვ. 4).
- 258. ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტთან არსებული უცხო ენათა ორწლიანი კურსები 1941-42 სასწავლო წლისათვის აწარმოებს მიღებას შემდეგ განყოფილებებზე: ფრანგული, გერმანული და ინგლისური. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VII, 9, № 160, გვ. 2).
- 259. ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტთან არსებული უცხო ენათა ორწლიანი კურსები აწარმოებს მიღებას ინგლისურ და ფრანგულ სექციის მოსამზადებელ ჯგუფებში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 11, № 59, გვ. 2).
- 260. ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტთან არსებული უცხო ენათა ორწლიანი კურსები აწარმოებს მიღებას ინგლისურ და ფრანგულ სექციის მოსამზადებელ ჯგუფებში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 24, № 149, გვ. 2; VII, 1, № 155, გვ. 2; VII, 7, № 160, გვ. 2).
- 261. ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტთან არსებული უცხო ენათა ორწლიანი კურსები აწარმოებს

მიღებას ინგლისურ, გერმანულ და ფრანგულ სექციის I კურსზე. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 17, № 169, გვ. 2; VII, 23, № 174, გვ. 2; VIII, 6, № 186, გვ. 2; VIII, 11, № 190, გვ. 2).

262. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტთან არსებული ორწლიანი კურსები აწარმოებს მიღებას ინგლისური, გერმანული და ფრანგული განყოფილებების I კურსზე. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IX, 9, № 215, გვ. 2; IX, 17, № 222, გვ. 2; IX, 18, № 223, გვ. 2; IX, 22, № 226, გვ. 2).

263. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი აცხადებს მიღებას 1942-43 სასწავლო წელს. (კომუნისტი, 1942, VI, 8, № 129, გვ. 2).

264. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში მიღების პირობები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 31, № 128, გვ. 2).

265. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის რუსული სექციის I კურსზე შემსვლელ სტუდენტთა მიღების ვადის გაგრძელება. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VIII, 28, № 205, გვ. 2).

266. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში 1943-44 სასწავლო წელში მიღების პირობები. (კომუნისტი, 1943, VI, 23, № 134, გვ. 4).

267. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში 1943-44 სასწავლო წელს მიღების პირობები. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 19, № 166, გვ. 2).

268. **ალ. წულუკიძის** სახ. პედინსტიტუტთან არსებულ 2 წლიანი კურსები აწარმოებს მიღებას ინგლისური და ფრანგული ენების განყოფილებათა მოსამზადებელ ჯგუფებში. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 19, № 41, გვ. 2).

269. **ალ. წულუკიძის** სახ. პედინსტიტუტთან არსებული უცხო ენათა 2 წლიანი კურსები აწარმოებს მიღებას ინგლისურ და ფრანგულ ენების განყოფილებათა მოსამზადებელ ჯგუფებში. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 10, № 86, გვ. 2).

270. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი აცხადებს, რომ ინსტიტუტთან გაიხსნა რუსული ენის სამთვიანი კურსები. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VII, 2, № 175, გვ. 2).

271. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი აცხადებს მიღებას 1944-45 სასწავლო წლის შემდეგ ფაკულტეტებზე: ფიზიკა-მათემატიკის, საბუნებისმეტყველო, ენისა და

ლიტერატურის (რუსულ და ქართულ სექციაზე), გეოგრაფიის ისტორიის. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 18, № 119, გვ. 2).

272. ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი ხსნის 5-თვიან მოსამზადებელ კურსებს უცხოურ ენებში (ინგლისური, ფრანგული და გერმანული). (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 20, № 36, გვ. 2; II, 27, № 41, გვ. 2).

273. ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის რუსულ სექციაზე მისაღებ პირთათვის იხსნება რუსულ ენაზე მოსამზადებელი კურსები. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VII, 1, № 128, გვ. 2).

274. დაიწყო სტუდენტთა მიღება პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 23, № 169, გვ. 2).

275. დღეს პედინსტიტუტში იწყება მისაღები გამოცდები. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IX, 2, № 173, გვ. 1).

276. ვაშალომიძე გ. მისაღები გამოცდები პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VIII, 7, № 185, გვ. 2).

277. ვაშალომიძე გ. პედინსტიტუტში მისაღები გამოცდები დაიწყო. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VIII, 19, № 197, გვ. 2).

278. მიღება პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VII, 16, № 146, გვ. 2).

279. მიღება ინსტიტუტში წარმატებით მიმდინარეობს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 25, № 150, გვ. 2).

280. პედინსტიტუტში შემსვლელთა საყურადღებოდ. განცხადებების მიღება რუსულ სექციაზე ან ჩარიცხვა რუსული სექტორის მოსამზადებელ 3 თვიან კურსებზე სწარმოებს ყოველდღე. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VII, 23, № 151, გვ. 2).

281. საქართველოს სსრ განათლების სახალხო კომისარიატის უმაღლესი სკოლის სამმართველოს განცხადება 1944-45 სასწავლო წლისათვის 31 აგვისტომდე სტუდენტთა მიღების შესახებ. 1. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში: ა) ენისა და ლიტერატურის ფაკ. ქართული, რუსული და უცხო ენებისა და ლიტერატურის სპეციალობაზე, ბ) ფიზიკა-მათემატიკის, გ) ისტორიის, დ) გეოგრაფიის და ე) ბუნებისმეტყველების ფაკულტეტებზე. (კომუნისტი, 1944, VIII, 16, № 166, გვ. 2).

282. Двухгодичные курсы иностранных языков при Кутаисском государственном пединституте им. Цулукидзе производят прием на I курс: английского, немецкого и французского отделения. (Заря Востока, 1942, IX, 24, № 227, стр. 2).

3. საგამოცდო სესიები. სახელმწიფო გამოცდები. არდაღეგები

283. გავაშელი გ. სახელმწიფო გამოცდებზე. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 14, № 166, გვ. 2).

284. გოშხეთელიანი ივ. ემზადოთ სესიებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 30, № 21, გვ. 2).

285. გულდასმით მოვემზადოთ საგაზაფხულო სესიებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 8, № 159, გვ. 1).

286. ვაშალოშიძე გ. დამთავრდა სახელმწიფო გამოცდები. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XI, 21, № 276, გვ. 2).

287. ვაშალოშიძე გ. დაიწყო სტუდენტთა საზამთრო სესიები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, I, 3, № 2, გვ. 2).

288. ვაჭრიძე ლ. საზამთრო სესიებს მომზადებული შეგვხვდით. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 19, № 35, გვ. 2).

289. ივანიშვილი გ. ემზადებიან სახელმწიფო გამოცდებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 24, № 101, გვ. 2).

290. ივანიშვილი მ. სესიებისათვის ემზადებიან. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 9, № 7, გვ. 2).

291. მალაღარიბიშვილ ჩავატაროთ საზამთრო სესიები. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 30, № 24, გვ. 1).

292. მზადება იანვრის საგამოცდო სესიებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 7, № 5, გვ. 1).

293. ნადირაძე ბ. სესიები წარმატებით მიმდინარეობს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 11, № 29, გვ. 2).

294. ორგანიზებულად ჩავატაროთ იანვრის სესიები. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 29, № 20, გვ. 1).

295. რამიშვილი ზ. ვადამდელი სესიები პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 17, № 143, გვ. 2).

296. რამიშვილი ზ. დამთავრდა სახელმწიფო გამოცდები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 31, № 181, გვ. 2).

297. რამიშვილი ზ. სახელმწიფო გამოცდები პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 30, № 154, გვ. 2).

298. სახელმწიფო გამოცდები პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VII, 8, № 133, გვ. 1).

299. ტურძელაძე ე. სახელმწიფო გამოცდებისათვის ემზადებიან. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 6, № 110, გვ. 2).

300. ფაღვა გ. საგამოცდო სესიებისათვის მზადება. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 4, № 109, გვ. 2).
301. ყურაშვილი ბ. გამოცდების წინ. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 17, № 118, გვ. 2).
302. ყურაშვილი ბ. ისტორიის ახალი მასწავლებლები. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VIII, 1, № 150, გვ. 2).
303. ჩეჩელაშვილი გ. გამოცდები წარმატებით მიმდინარეობს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 23, № 100, გვ. 2).
304. ჩინჩალაძე თ. ემზადებიან სესიებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 26, № 261, გვ. 2).
305. ჯანელიძე დ. სწავლის მოწინავენი. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 17, № 118, გვ. 2).
306. ჯიჯელავა გ. პედინსტიტუტი ემზადება იანვრის სესიებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 25, № 305, გვ. 2).

4. სტალინური სტიპენდიები. ფრიადოსნები. კურსდამთავრებულნი

307. აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი 1940-41 და 1942 წელს ინსტიტუტის კურსდამთავრებულთა საყურადღებოდ აცხადებს, რომ სახელმწიფო გამოცდები ჩატარდება ა. წ. იენისში. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IV, 25, № 89, გვ. 2; V, 4, № 94, გვ. 2).
308. ვაშალოშიძე გ. წარჩინებული სტუდენტი ქალები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 7, № 56, გვ. 2).
309. მაისაძე გ. სტალინური სტიპენდიანტი იულია ჩაკვეტაძე. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 8, № 57, გვ. 2).
310. ფერხათელი დ. 213 მაღალკვალიფიციური პედაგოგი. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 26, № 254, გვ. 2).
311. ყურაშვილი ვ. შევინარჩუნებ სტალინურ სტიპენდიას. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 8, № 48, გვ. 2).

5. დაუსწრებელი განყოფილება. ექსტერნატი

312. აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის დაუსწრებელი განყოფილება აწარმოებს ახალი კონტიგენტის მიღებას. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VIII, 21, № 197, გვ. 2).
313. აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის დაუსწრებელი განყოფილების საკონსულტაციო პუნქტზე

მეცადინეობა განახლდება 7 სექტემბრიდან. (ინდ. ქუთაისი, 1941, IX, 3, № 208, გვ. 2).

314. დაუსწრებელი განყოფილების სტუდენტთა შეკრება. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 30, № 257, გვ. 1).

315. კორძაძე ა. პედაგოგთა დაუსწრებელი სწავლება. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IX, 29, № 192, გვ. 2).

VII. სამეცნიერო ძველმეცნიერო მუშაობა. დისერტაციები

1. სამეცნიერო კვლევითი მუშაობა¹

316. ალავეცი მ. ლენხუმურის თავისებურებანი. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკის უნივერსიტეტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 229-247).

317. ანტიფაშისტური სამეცნიერო კონფერენცია წარმატებით ჩატარდა. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 8, № 6, გვ. 2).

318. ბეჭაია მ. და გამსახურდია ე. თუთის ხის ნაყოფის ქიმიური ანალიზი. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკის უნივერსიტეტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 5-7. — რეზიუმე რუსულ ენაზე).

319. ბეჭაია მ. და გამსახურდია ე. მაკლიურას ფოთლის და ნაყოფის ანალიზი. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკის უნივერსიტეტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 51-52. — რეზიუმე რუსულ ენაზე).

320. ბეჭაია მ. და გამსახურდია ე. თუთის ფოთლების ქიმიური შედგენილობა. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიკის უნივერსიტეტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 195-202. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. „ლიტ-რა“, შენიშვნებში).

321. ბოქორიშვილი ა. ფსიქოლოგიის საგნის პრობლემა კონსტრუქციულ ფსიქოლოგიაში (Müsterberg). (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკის უნივერსიტეტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 5-35. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

322. გორგაძე ა. ისტორიული დოკუმენტის გამოყენება ისტორიის სწავლებაში. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკის უნივერსიტეტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 115-121. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

¹ გასახელებთ ქუთაისის პედაგოგიკის უნივერსიტეტის პროფესორ-დოქტორთა მხოლოდ იმ შრომებს, რომლებიც დაბეჭდილია ამავე ინსტიტუტის „შრომებში“.

323. გოკიელი ფ. ერნსტ ჰემინგუეის შემოკმედებითი (აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 115-135).

324. გოცირიძე ა. მასალები კუნთის პესიმალური და ოპტიმალური ეფექტების შესახებ. (ქუთაისის აღ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 93-116. ბიბლიოგრ. გვ. 10-116).

325. გოცირიძე ა. პესიმალური და ოპტიმალური ეფექტების გამოკვლევა კუნთის მოკმედების სხვადასხვა პირობებში. [მოსხენება მეორე]. (აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 27-42. — რეზიუმე რუსულ ენაზე ბიბლიოგრ. ლიტ-რა, გვ. 41).

326. გოცირიძე ა. მ. სისხლის ჯგუფობრივობის საეკვო შემთხვევაში აბრამსონის წესის გამოყენება ჯგუფობრივობის გადასაწყვეტად და სისხლის გადასხმისათვის. (აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 159-165. — რეზიუმე რუსულ ენაზე).

327. გოცირიძე ა. მ. სისხლის ჯგუფობრივობის სტანდარტული ერთოროციტრებით განსაზღვრის საკითხისათვის. (აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 140-158. ტაბულ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე).

328. გოცირიძე ა. ტეტანური შიკუმშვის ცვლილება განუწყვეტელი პესიმალური გაღიზიანების თანმიმდევრულ წვეტილზე შენაცვლებისას. (აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 17-26 სქემ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. ლიტ-რა, გვ. 25).

329. გოცირიძე ა. და ხვანიძე ხ. ეთერით მოწამვლის გავლენა დადებით კუნთის დამატებითი დატვირთვით მარტივ შეკუმშვათა გაძლიერების ფენომენზე. (აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 84-95. სქემ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. ლიტ-რა, გვ. 93).

330. გოცირიძე ა., ფიჩხაძე რ. და ჭუმბურიძე ნ. ტემპერატურის გავლენა დადებით კუნთის დამატებითი დატვირთვით მარტივ შეკუმშვათა გაძლიერების ფენომენზე. (აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 70-83. სქემ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე).

331. გოცირიძე ა. და ყალაბეგაშვილი შ. ბერიტაშვილის ფენომენის გამოკვლევა კუნთის სხვადასხვა ოდენობით დატვირთვი-

სას. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედიანტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 112-122. სქემ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე).

332. გოცირიძე ა. და ყალაბეგაშვილი შ. ბერიტაშვილის ფენომენის მიმდინარეობა კუნთზე ეთერით მოქმედებისას. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედიანტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 131-139. სქემ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. ლიტ-რა, გვ. 138).

333. გოცირიძე ა. და ყალაბეგაშვილი შ. ტემპერატურის გავლენა ბერიტაშვილის ფენომენის მიმდინარეობაზე. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედიანტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 123-130. სქემ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე).

334. დავით კლდიაშვილის ლექსიკონი. [შეადგინა ლექტ. ამხ. მ. ა. ალავიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, 1, 31, № 26, გვ. 2).

335. დარჩია ლ. ნასაკირალის მინერალური წყლების ფიზიკურ-ქიმიური თვისებები. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედიანტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 15-31. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. გვ. 30-31).

336. დარჩია ლ. სოფ. ბახვის მინერალური წყარო. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედიანტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 191-194. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ., გვ. 194).

337. დევდარიანი გ. სამეგრელოს ვაკის მდინარული ტერასების დათარიღებისათვის. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედიანტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 117-128. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. გვ. 128).

338. ვაშალოშიძე გ. მეცნიერმუშაკები სამამულო ომის დღეებში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 3, № 52, გვ. 2).

339. ვაშალოშიძე გ. სტუდენტთა III სამეცნიერო კონფერენცია. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 15, № 114, გვ. 2).

340. თავნიშვილი გ. უშინსკი 1823-1870-1940. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედიანტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 123-172. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

341. კაკაბაძე ს. დავით აღმაშენებლის ორი დიდი ომი. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედიანტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 205-217).

342. კოკონაშვილი გ. მდინარის ანგალის დაჭერის კიდევ ერთი შემთხვევა რიონის აუზში. (ცნობა). (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთა-

ისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] გვ. 189-190).

343. **კოკჩაშვილი გ.** ნასაკირალში შეგროვილი მუცელფეხიანი მოლუსკები. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 33-40. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. გვ. 40).

344. **კოკჩაშვილი გ.** ფასციოლოზის გადამტანი მოლუსკის გავრცელების საკითხისათვის საქართველოში. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 53-64. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. გვ. 62-64).

345. **კოკჩაშვილი გ.** Заметка о нахождении речного угря в реке Риони под Кутаиси. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 65-66. — რეზიუმე ქართულ ენაზე. ბიბლიოგრ. გვ. 66).

346. **კობალიანი დ.** ანტიპიტლერული კოალიცია ძლიერდება. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 19-30).

347. **კურცხალაა გ.** დიადი თარიღის აღსანიშნავად. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 1, № 27, გვ. 2).

348. **მარუაშვილი დ.** ქუთაისისა და წყალტუბოს რაიონების „წკვარამები“. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 129-143. ბიბლიოგრ. გვ. 143).

349. **მადლაფერიძე კ.** მეორადი შეკუმშვის ცვლილებებზე დაღლილი კუნთის დამატებითი დატვირთვით მარტივ შეკუმშვათა გაძლიერების დროს. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 96-111. სქემ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ. გვ. 108).

350. **მახათაძე მ.** პატრიოტული მოტივები „ვეფხის ტყაოსანში“. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 307-331. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

351. **მახათაძე მ.** სამხედრო ხელოვნება „ვეფხის ტყაოსანში“. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 169-203).

352. **მზადება** მეცნიერული კონფერენციისათვის. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სტუდენტთა

სამეცნიერო კონფერენციის ჩატარების შესახებ. (ინდ. ქუთაისის, 1944, XI, 25, № 233, გვ. 1).

353. V სამეცნიერო კონფერენცია. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა V სამეცნიერო კონფერენციაზე წასაკითხავ მოხსენებათა შესახებ: „ვიორგი სააკაძე, როგორც ქართველი ხალხის გმირი“ (მომხს. პროფ. ს. კაბაძე) — „უშუალო გამოცდილების ცნება ფსიქოლოგიაში“ (მომხს. დოც. შ. ჩხარტიშვილი) — „კომენსკის დიდაქტიკის ფილოსოფიური საფუძვლები“ (მომხს. დოც. ვ. კილაძე) — „თვალსაჩინოება მათემატიკის სწავლებისას საშუალო სკოლაში“. (მომხს. უფრ. მასწ. ა. კორძაძე)]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 20, № 63, გვ. 2).

354. შეძველა კ. ნ. ბარათაშვილის „მერანი“. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედიწტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 173-189. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

355. შეძველა კ. პატრიოტიზმი XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 95-114).

356. მოხიავა ა. ყურადღების დისტრიბუციის საკითხისათვის. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 59-82. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

357. პედინსტიტუტის სამეცნიერო კონფერენცია. [VI სამეცნიერო კონფერენციის პირველ, მეორე და მესამე სხდომაზე წაკითხულ მოხსენებათა შესახებ: პირველ სხდომაზე: დოც. ი. მეცხვარიშვილი — „უსასრულოდ მალალი რიგის აბსოლუტურად კრებადი დეტერმინანტების ერთი კლასის შესახებ“, უფრ. მასწ. ა. კორძაძე — „ზღვართა თეორიის სწავლებისათვის საშუალო სკოლაში“, უფრ. მასწ. ი. საღინაძე — „მდინარე ცხენისწყლის ზემო აუზის ოქროს შემცველი ქვიშობების შესწავლისათვის“. მეორე სხდომაზე: პროფ. ტ. ათაბეგოვი — „განთავისუფლებული რაიონების ეკონომიური მნიშვნელობა“, პროფ. ა. ბოქორიშვილი — „წმიდა „მე“-ს საკითხისათვის“, პროფ. კ. ბაქრაძე — „კ. მარქსის ასახვის თეორია“, დოც. შ. ჩხარტიშვილი — „მიზეზობრივობის ცნება ვუნდტის ფილოსოფიაში“. მესამე სხდომაზე: პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი — „ქართლის ცხოვრების ნუსხათა კლასიფიკაცია“, დოც. ი. ცინცაძე — „რუსეთისა და კახეთის სამეფოს ურთიერთობის ისტორიისათვის“, უფრ. მასწ. დ. უჩანეიშვილი — „მევახშეობა საქართველოში XVII-XVIII სა-

უკუნეებში“, უფრ. მასწ. შ. აბრამიძე — „ანაბაბტისტების მშობრ-
 თველობა მიუნსტერში“. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 26, № 82,
 გვ. 2).

358. **პედინსტიტუტის** სამეცნიერო კონფერენციაზე. [VI სა-
 მეცნიერო კონფერენციის მეოთხე სხდომაზე მოხსენილ მოხსენ-
 ნებათა შესახებ: დოც. გ. როგავა — „ზოგიერთი გვარის
 აღნაგობისათვის დასავლეთ საქართველოში“, დოც. კ. მეძვე-
 ლია — „გრძობისა და გონების საკითხი ალ. ჭავჭავაძის შემოქმე-
 დებაში“, უფრ. მასწ. ქეთევან ძოწენიძე — „მიცემითი ბრუნ-
 ვის ფუნქციები ქართულში“, ასპირანტ დ. ბრეგაძე — „მაშია
 გურიელი და მეფის ცენზურა“, უფრ. მასწ. ო. ჯინორია —
 „შილერის ყაჩაღთათვის“. უკანასკნელ სხდომაზე: უფრ. მასწ.
 ი. ჯღარკავა — „პისარევის პედაგოგიური შეხედულებანი“, დოც.
 გ. ტარასაშვილი — „საქართველოს მთიან-ტყის ნიადაგების
 შესწავლის საკითხისათვის“, დოც. კ. ქანიშვილი — „ჯუთის
 კულტურის გავრცელების საკითხისათვის დასავლეთ საქართვე-
 ლოში“, დოც. გ. კოკოჩაშვილი — „მასალები ჰიმნთა ტრუნკა-
 ტულა მიელის შესწავლისათვის საქართველოში“, უფრ. მასწ. ე. კა-
 ციტიძე — „რაქის ჰიდროგრაფიისათვის“. (ინდ. ქუთაისი, 1944,
 IV, 28, № 83, გვ. 2).

359. **პედინსტიტუტში**. 27 მარტს, ალ. წულუკიძის სახ. პედ-
 ინსტიტუტში სამეცნიერო კონფერენციაზე მოხსენებით გამოვლენ-
 დოც. ნ. ქუთათელაძე — „Теория коммуникации в синтаксической
 системе акад. А. А. Шахматова“, უფრ. მასწ. მ. სოვეტოვი —
 „Анализ некоторых календарного значения слов“, დოც. გ. როგავა —
 „გვარები დასავლეთ საქართველოში“, უფრ. მასწ. ქ. ძოწენიძე —
 „თანდებულებანი სახელები ძველ ქართულში პავლეს ეპისტოლეების
 მიხედვით“. (ინდ. ქუთაისი; 1943, III, 21, № 68, გვ. 2).

360. **პედინსტიტუტში**. დღეს ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტი-
 ტუტის V სამეცნიერო კონფერენციის მორიგ სხდომაზე მოხსენებებს
 წაიკითხავენ: დოც. კ. მეძველია — „ადრინდელი რომანტიზმი
 ქართულ ლიტერატურაში“, დოც. გ. სამხარაძე — „ალექსან-
 დრე ყაზბეგი და ხალხი (შემოქმედებითი ურთიერთობის თვალსა-
 ზრისით)“, უფრ. მასწ. ქ. სანიკიძე — „დავით რექტორი და
 თელავის სემინარია“, ლექტ. მ. მახათაძე — „ვეფხის ტყაოსნის
 დათარიღებისათვის“. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 23, № 65, გვ. 2).

361. **რამიშვილი ზ.** დამთავრდა სტუდენტთა სამეცნიერო კონ-
 ფერენცია. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 2, № 129, გვ. 2).

362. **როგავა გ.** სიტყვაწარმოების საერთო საფუძვლები საქართველოსა და აფხაზურ-უბიხურ-ადიღეურ ენებში. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 285-288).

363. **საბჭოთა ინტელიგენცია ეხმარება ფრონტს.** [პედაგოგიკური ინსტიტუტის რიგ მეცნიერ მუშაკთა მიერ სამამულო ომთან დაკავშირებული აქტუალური თემების დამუშავების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 18, № 304, გვ. 1).

364. **სამეცნიერო კონფერენცია.** [პედაგოგიკური ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა VI სამეცნიერო კონფერენციის გახსნის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 23, № 80, გვ. 2).

365. **სამხარაძე გ.** გმირობა და პატრიოტიზმი ძველ ხალხურ პოეზიაში. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 137-167).

366. **სამხარაძე გ.** ლავრენტი ბერია ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 203-228. ბიბლიოკრ. შენიშვნებში).

367. **სანიკიძე ქ.** დავით რექტორის დამატებანი „თიმსარიანში“. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 249-271).

368. **ხაღინაძე ი.** წყალტუბოს ვულკანური ყელის პეტროგრაფია. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 145-154. ბიბლიოკრ. გვ. 154).

369. **ხვანიძე ს.** დაღლილ კუნთზე დამატებითი დატვირთვით მარტივ შეკუმშვათა გაძლიერების საერთო პირობები. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ.] V, გვ. 43-62. სქემ. — რეზიუმე რუსულ ენაზე).

370. **ხვანიძე ქ.** ქუთაისის მიდამოების ტარანტულების ეკოლოგიიდან (ტარანტულების სოროები). (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 41-50. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოკრ. გვ. 50).

371. **ხუდუნტა IV** სამეცნიერო კონფერენცია. [კონფერენციის პირველ სხდომაზე მოსმენილ მოხსენებათა შესახებ: ქ. ხურციძე — „ცარიცინის დაცვის გმირული ეპოპეა 1918 წელში“, ე. ტურაძე — „ნაზოლეონის ლაშქრობა რუსეთში“, დ. ჯანელიძე — „სტალინური მოძღვრება სოციალისტური სახელმწიფოს შესახებ“] (ინდ. ქუთაისი, 1943, V, 26, № 150, გვ. 2).

372. **ხტუდენტა V** სამეცნიერო კონფერენცია. [სამეცნიერო კონფერენციაზე მოსმენილ მოხსენებათა შესახებ: ე. მეძველია — „ვაჟა-ფშაველას პატრიოტიზმი“, ს. შეშბელი — „ესტეტიური ტკბობა ფსიქოლოგიაში“, კ. ლილუაშვილი — „ნაპოლეონ ბონაპარტის ლაშქრობა იტალიაში“, დ. ჯანელიძე — „ჯონ ბრაუნის აჯანყება“, ნ. აბაშიძე — „მტრედის როლი წარსულ ომებში“, თ. ბუხაიძე — „დირიხლეს და ნეიმანის ამოცანები წრიული რგოლისათვის ლაპლასის განტოლების შემთხვევაში“, თ. ფანიკაშვილი — „ანალიზური გეომეტრიის ზოგიერთი საკითხი II განზომილების სივრცეში“, ი. გაბრიელოვა — „ჩ. დარვინის ათეიზმი“, ქ. ხაზარაძე — „მოსკოვ-ვოლგის არხის სამეურნეო მნიშვნელობა“, ე. შეროზია — „კოლხეთის ჰავის თავისებურება“]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 29, № 104, გვ. 2).

373. **ხტუდენტა** სამეცნიერო კონფერენცია. [გეოგრაფიის ფაკულტეტის ხტუდენტა მეცნიერულ კონფერენციაზე სტ. ამხ. მ. ჩიხლაძის მოხსენების შესახებ თემაზე: „საქართველოს სახალხო მეურნეობა და სამამულო ომი“]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 14, № 10, გვ. 1).

374. **ხტუდენტა** სამეცნიერო კონფერენცია. [ენისა და ლიტ. ფაკ. სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხულ მოხსენებათა შესახებ: „პატრიოტიზმი ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში“ (მომხს. ლ. ჯინჯიხაძე), „პატრიოტიზმი აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში“ (მომხს. რ. ფიოლია) და „პატრიოტიზმი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში“ (მომხს. ს. მალღაფერიძე)]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 11, № 50, გვ. 1)-

375. **უჩანეიშვილი დ.** მასალა მე-19 საუკუნის სამეგრელოს ისტორიისათვის. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 105-113).

376. **ყაუხჩიშვილი ხ.** ბერძნების დასახლების ისტორია საქართველოში. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 219-239).

377. **შენგელია ნ.** ვაზირის თანამდებობა დასავლეთ საქართველოში. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 97-103).

378. **ჩეჩელაშვილი გ.** სტუდენტთა სამეცნიერო წრეში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 8, № 6, გვ. 2).

379. **ჩვენი** ქალაქის ინტელიგენცია ფრონტისადმი დახმარებისათვის ბრძოლაში. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო

პედინსტიტუტის მეცნიერთა კოლექტივის პროფ. ა. ბოკუაძის, შვილის, ს. ყაუხჩიშვილის, ს. კაკაბაძის, კ. ბაქრაძის და სხვათა მიერ ომის ამოცანებთან დაკავშირებული აქტუალური პრობლემების დამუშავების შესახებ. მოწინავე. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XI, 28, № 241, გვ. 1).

380. **ჩხეიძე გ.** ლენინურ-სტალინური მოძღვრება კაპიტალიზმის არათანაბარი განვითარებისა და ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების შესაძლებლობის შესახებ. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 31-60).

381. **ჩხარტიშვილი შ.** დ. უზნაძე — „ზოგადი ფსიქოლოგია“ — სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცემა, 1940 წ. [რეცენზია]. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 195-204. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

382. **ჩხარტიშვილი შ.** ფსიქოფიზიკური პრობლემისათვის. (ფსიქოლოგიის საგნის პრობლემასთან დაკავშირებით). (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 37-58. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

383. **ცინცაძე ი.** რამდენიმე ცნობა რუსეთის თვითმპყრობელობის დაზვერვის და მისი აგენტების საქმიანობის შესახებ მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 83-96. ბიბლიოგრ. შენიშვნებში).

384. **ქანიშვილი კ.** რამის პლანტაციის ნაყოფიერება წლოვანების მიხედვით. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 67-80. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ., გვ. 80).

385. **პელიძე გ.** მასალები დას. საქართველოს გეოლოგიისათვის. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 81-91. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ., გვ. 91-92).

386. **პელიძე გ.** Проф. А. Джanelidze. „Геологические наблюдения в Окрибе и в смежных частях Рачи и Лечхума“. საქ. მეც. აკადემიის საქ. ფილიალის გამომცემლობა, 1940 წ. თბილისი. [რეცენზია]. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 187-194).

387. **ჭელიძე ლ. ა.** ბინარული სისტემის $Ag_2Cl_2 - Cu_2S$ და $Cu_2Cl_2 - Ag_2S$ ლობადობის დიაგრამების შესწავლისათვის. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 9-13. — რეზიუმე რუსულ ენაზე. ბიბლიოგრ გვ. 13).

388. **ჭელიძე ლ. ა.** მეტი ენერგიით. (ინდ. ქუთაისი, 1945, 1, 1, № 1, გვ. 2).

389. **ჭუმბურიძე ნ. და ფიჩხაძე რ.** დაღალვისას დამატებითი დატვირთვით მარტივ შეკუმშვათა გაძლიერების მოვლენის შესწავლა კუნთის შეკუმშვაში ნერვიანი და უნერვო ადგილების მონაწილეობის მიხედვით. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ] V, გვ. 63-69. სქემ. — ბიბლიოგრ. გვ. 69).

390. **ხავთასი გ.** მამია გურიელის არქივიდან. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 289-307).

391. **Бегишвили А.** О некотором обобщении смешанной задачи относительно давления жесткого профиля на прямолинейную границу упругой полуплоскости. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 183-186).

392. **Картвелишвили Т.** Некоторые проблемы категорий формы и содержания в „Капитале“ К. Маркса. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1942, ტ. IV, გვ. 6.-94. ბიბლიოგრ. გვ. 94).

393. **Кокочашвили Г. В.** Список кавказских моллюсков коллекции Кутаевского Государственного Педагогического Института. (ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1945, [ტ] V, გვ. 167-188. — რეზიუმე ქართულ ენაზე. ბიბლიოგრ. გვ. 188).

394. **Советов М.** Грамматическая категория видов в глаголах русского языка. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. II, გვ. 273-283).

395. **Советов М.** Исследование былинны о Дунае. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 155-178).

396. **Хажалия Г.** Об одном минимальном свойстве конформного отображения двусвязных областей. (ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, 1941, ტ. III, გვ. 179-181).

დისერტაციები¹

397. აბრამიძე შ. ვ., ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი. — ანაბაბტისტების მმართველობა ზიუნსტერში. 1534-35 წლებში. — დ.² სტალინის სახ. თბილისის სახელმწ. უნ-ტი. 1945 წ. ოპონენ.: ნათაძე გ. ი. და ნამორაძე ა. გ. ინახ.: სტალინის სახ. თბილისის სახელმწ. უნ-ტში.

რეცენ.: ალაგოძე მ. — შალვა ვიქტორის-ძე აბრამიძე — ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატი. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 19, № 249, გვ. 2).

398. გოცირიძე ა. მ., მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატი — Исследование пессимального и оптимального эффертов мышцы при разных условиях ее деятельности. — დ. ერეგენის სამედიცინო ინს-ტი. 1943 წ. ოპონენ.: შჩერბაკოვი და მუშეგვიანი. ინახ.; ერეგენის სამედიცინო ინს-ტში.

399. იოსელიანი ა. პ., ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი. — იესე ბარათაშვილის ლიტერატურული შემოქმედება, მეურნეობა და სამოხელეო პოლიტიკური მოღვაწეობა. — დ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. თბილისი. 1941 წ. ოპონენ.: ბერძენიშვილი ნ., ჩხეტიანი შ. ყ. და აბულაძე ი. ინახ.: საქ. მეც. აკადემიაში.

400. კილაძე გ. ს., ფილოსოფიურ მეცნიერებათა კანდიდატი. — შემეცნების თეორია ფეიერბახის ფილოსოფიაში. — დ. სტალინის სახ. თბილისის სახელმწ. უნ-ტი. 1941 წ. ოპონენ.: ბაქრაძე კ. ს. ... .. ინახ.: სტალინის სახ. თბილისის სახელმწ. უნ-ტში.

401. კვირიკაძე გ. ს., ეკონომიურ მეცნიერებათა კანდიდატი. — საქართველოს ბარიტის მრეწველობა და მისი განვითარების მნიშვნელობა ჩვენი ქვეყნის თავდაცვის საქმეში — დ. სტალინის სახ. თბილისის სახელმწ. უნ-ტი. 1942 წ. ოპონენ.: ათაბეგოვიტ. ნ. და მიქელაძე ი. ინახ.: სტალინის სახ. თბილისის სახელმწ. უნ-ტში.

რეცენზ.: სამხარაძე გ. — გ. ს. კვირიკაძე — ეკონომიურ მეცნიერებათა კანდიდატი. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 5, № 159, გვ. 2).

¹ აღნიშნული დისერტაციები ხელთნაწერების სახითაა. მათ შესახებ ცნობები ამოღებულია საანკეტო მასალებიდან, რომლებიც ინახება ინსტიტუტის ბიბლიოთეკის საცნობარო-ბიბლიოგრაფიულ სექტორში.

² დ. — დაცულია.

402. **მეხბი გ. ლ.**, ბიოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი. — О репаративной регенерации слизистой оболочки кишек. (Регенерация кишечных ран после ожогов). — დ. ს. კიროვის სახ. ბაქოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1943 წ. ოპონენ.: კარაევი ა. ი., გერცენბერგი, კოლესნიკოვი მ. და ბარონი. ინახ.: ს. კიროვის სახ. ბაქოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

403. **სანიკიძე ქ. ა.**, ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი. — დავით რექტორი (ცხოვრება და შემოქმედება). — დ. საქ. მეცნიერებათა აკადემიის რუსთაველის სახ. ლიტერატურათმცოდნეობის ინსტიტუტი. თბილისი. 1944 წ. ოპონენ.: ბარამიძე ა. გ. და ბერიძე ვ. უკ. ინახ.: საქ. მეცნიერებათა აკადემიის რუსთაველის სახ. ლიტერატურათმცოდნეობის ინსტიტუტი.

რეცენ.: სამხარაძე გ. — ქვეყნის აღმსარებლის-ასული სანიკიძე — ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 7, № 69, გვ. 2).

404. **სულავა ვ. ა.**, ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა კანდიდატი. — Ширина мультиплетных спектральных линии в однородном газе. — დ. ლომონოსოვის სახ. მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1941 წ. ოპონენ.: ბლოხინცევი დ. ა. და ვლასოვი ა. ა. ინახ.: ლომონოსოვის სახ. მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

405. **უჩანეიშვილი დ. თ.**, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი. — Экономическое состояние Восточной Грузии во второй половине 18-го века. — დ. მოლოტოვის სახ. ერევნის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1944 წ. ოპონენ.: მელიქსეთ-ბეგი ლ. და ერემინია ს. ინახ.: მოლოტოვის სახ. ერევნის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

406. **ჩაჩანიძე გ. ზ.**, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი. — აღექსანდრე მაკედონელის კავკასია-იბერიაში ლაშქრობის საკითხისათვის. — დ. სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1942 წ. ოპონენ.: ყაუხჩიშვილი ს. გ., ნათაძე გ. ი. და აღექსიშვილი მ. ინახ.: სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

რეცენ.: სამხარაძე გ. — გაბრიელ ჯაქარიას-ძე ჩაჩანიძე — ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატი. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 8, № 108, გვ. 2).

407. **ჭელიძე გ. ფ.**, გეოლოგიურ-მინერალოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი. — გურიის ქვედა და შუა პლიოცენის ფაუნა. — დ. სტალინის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1944 წ. ოპონენ.:

დავითაშვილი ლ. შ. და კაჭარავა ი. ბ. ინახ.: სტალინი
სახ. თბილისის სახელმწ. უნ-ტში.

რეცენ.: სამხარაძე გ.—გ. ფ. ჭელიძე—გეოლოგიურ-
მინერალოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი. (ინდ. ქუთაისი, 1944,
X, 4, № 196, გვ. 2).

VIII. მოხსენებები და საჯარო ლექციები

408. **ალ. წულუკიძის** სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტი-
ტუტის მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში 14 აპრილს შესდგება
პოლიტიკურ ეკონომიის კათედრის ღია სხდომა. მოხსენებას წაი-
კითხავს ამხ. ს. კარსანიძე თემაზე: „სოციალისტური მეურნე-
ობის განვითარების ძირითადი კანონზომიერების შესახებ“. (ინდ.
ქუთაისი, 1945, IV, 14, № 74, გვ. 2).

409. **პო ივლისს**, დღის 1 საათზე, მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბი-
ნეტში მარქსიზმ-ლენინიზმისა და ზოოლოგიის კათედრის ღია სხდო-
მაზე ლექციას წაიკითხავს დოც. ი. გოშხეტელიანი თემაზე:
„ფაშინიზმის რასიული თეორია და ადამიანთა რასების ბიოლოგიური
არსი“. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 29, № 179, გვ. 2).

410. **თარგამაძე ე.** კარგი ინიციატივა. ინსტიტუტის ადგილო-
ბრივი პარტიული და კომკავშირული ორგანიზაციების ინიცია-
ტივა პროფ. ა. ბოჭორიშვილის ლექციის ჩატარების შესახებ
თემაზე: „კაციაშვილი ფაშინიზმის „ფილოსოფია“|. (ინდ. ქუთაისი,
1941, XI, 21, № 276, გვ. 2).

411. **კოვზირიძე ნ.** ქალაქ ქუთაისის ინტელიგენციის კრებაზე.
ქსიტყვებით გამოვიდნენ პედინსტიტუტის დირექტორი ლ. ჭელიძე
და პროფ. ს. კაკაბაძე|. (კომუნისტი, 1943, XII, 5, № 251,
გვ. 3).

412. **ლექცია**. 26 იანვარს, დღის 3 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ.
პედინსტიტუტის კლუბთან არსებული ლექტორიუმის მორიგ სხდო-
მაზე მოხსენებას წაიკითხავს პროფ. ს. ნ. კაკაბაძე თემაზე: „ქარ-
თლის ცხოვრება და ქართული ისტორიული მეცნიერება“. (ინდ.
ქუთაისი, 1944, I, 26, № 18, გვ. 2).

413. **ლექცია** მცხეთის გათხრების შესახებ. 2 დეკემბერს დღის
3 საათზე ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის მარქსიზმ-ლენი-
ნიზმის კაბინეტში პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი ატარებს ლექციას
თემაზე: „არქეოლოგიური გათხრები მცხეთაში და მისი ისტორი-
ული მნიშვნელობა“. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 2, № 238, გვ. 1).

414. **ლექციები** პედაგოგთათვის. [ლექციების ჩატარების შესახებ ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკების მიერ]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 7, № 69, გვ. 2).

415. **მოხსენებები**. ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის კლუბთან არსებული ლექტორიუმის მორიგ სხდომაზე ჩატარდება შემდეგი მოხსენებები: 24 მარტს — „კავკასიური ენები“ მომხს. დოც. გ. როგავა. 25 მარტს — „პოეზიის წარმოშობის მოტივები“. მომხს. პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 24, № 59, გვ. 2).

416. **პედინსტიტუტში**. დღეს, საღამოს 8 საათზე, ალ. წულუკიძის პედინსტიტუტის კლუბში პროფ. ანგია ბოქორიშვილი წაიკითხავს ლექციას თემაზე: „კაციქამია თაშიზმის ფილოსოფია“. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XI, 4, № 261, გვ. 2).

417. **პედინსტიტუტში**. 22 აგვისტოს, საღ. 8 საათზე, პედინსტიტუტის კლუბში პროფ. ნ. დუბროვსკი წაიკითხავს ლექციას თემაზე: „გერმანიის არმიის დამარცხება და რუსეთის არმიის მიერ ბერლინის აღება შვიდწლიანი ომის დროს 1757-63 წლებში“. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VIII, 21, № 197, გვ. 2).

418. **პედინსტიტუტში**. 12 დეკემბერს, საღამოს 8 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის კლუბში პროფ. ტ. ათაბეგოვი წაიკითხავს ლექციას თემაზე: „საბჭოთა ხალხის დიდი სამამულო ომი“. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 12, № 294, გვ. 2).

419. **პედინსტიტუტში**. დღეს, 1 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში ლექტორი ზ. რამიშვილი წაიკითხავს ლექციას თემაზე „საბჭოთა ხალხის დიდი სამამულო ომი და რემედისის ამოცანები“. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 25, № 253, გვ. 2).

420. **პედინსტიტუტში**. 29 იანვარს, დღის 3 საათზე, მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში მარქსიზმ-ლენინიზმის საფუძვლების შემსწავლელთათვის დოც. ტ. ქართველიშვილი წაიკითხავს ლექციას თემაზე: „მარქსისა და ჰეგელის დიალექტიკის ძირითადი წინააღმდეგობანი“. (ინდ. ქუთაისი, 1942, I, 29, № 24, გვ. 2).

421. **პედინსტიტუტში**. 27 მაისს, დღის 3 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში ამხანაგ სტალინის წიგნის „საბჭოთა ხალხის დიდი სამამულო ომის შესახებ“ შემსწავლელთათვის პროფ. ბუტილევია წაიკითხავს ლექციას. თემა: „სტალინური სამხედრო სტრატეგია“. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 27, № 103, გვ. 2).

422. **პედინსტიტუტში.** 20 მაისს, დღის 3 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის პედინსტიტუტის მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში შესდგება ეკონომიური გეოგრაფიისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის კათედრების გაერთიანებული სხდომა, რომელზეც დოც. გ. კვირიკაძე წაიკითხავს მოხსენებას თემაზე: „საქართველოს ეკონომიკა დიდ სამამულო ომში“. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 20, № 98, გვ. 2).
423. **პედინსტიტუტში.** დღეს, 24 ნოემბერს, საღამოს 6 საათზე, №-32 აუდიტორიაში შესდგება ქართული ენის კათედრის საჯარო სხდომა. მოხსენებას წაიკითხავს ლექტორი მ. ალავიძე თემაზე: „შეთანხმების საკითხი ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში“. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XI, 24, № 232, გვ. 2).
424. **პედაგოგიურ ინსტიტუტში.** დღეს, 12 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ. პედაგოგიურ ინსტიტუტში რუსული ლიტერატურის ისტორიის კათედრის საჯარო სხდომაზე დოც. ნ. ნ. ქუთათელაძე რუსულ ენაზე წაიკითხავს მოხსენებას თემაზე: „ფაშოში და მხატვრული ლიტერატურა“. (ინდ. ქუთაისი, 1942, I, 23, № 19, გვ. 2).
425. **პედინსტიტუტში.** 27 აპრილს, საღამოს 7 საათზე, № 48 აუდიტორიაში, შესდგება ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრის საჯარო სხდომა, რომელზეც პროფ. ალ. ბარამიძე წაიკითხავს მოხსენებას თემაზე: „პატრიოტული მოტივები აღორძინების ხანის ქართულ მწერლობაში“. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 26, № 99, გვ. 2).
426. **პედინსტიტუტში.** 22 მაისს, დღის 3 საათზე პედინსტიტუტის კლუბში შესდგება პროფ. ტ. ათაბეგოვის ფასიანი ლექცია. თემა: „სამამულო ომის მიმდინარე მომენტი“. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 20, № 98, გვ. 2).
427. **რამიშვილი ზ.** საინტერესო ლექცია. [პროფ. ნ. დუბროვსკის ლექციის შესახებ თემაზე: „მებრძოლი პანგერმანიზმი და თანამედროვე გერმანული ფაშიზმი“]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 9, № 136, გვ. 2).
428. **საინტერესო ლექცია.** 25 დეკემბერს ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის კლუბში პროფ. კ. ბაქრაძემ წაიკითხა მეტად საინტერესო ლექცია თემაზე: „რა არის ლოგიკა“. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 26, № 261, გვ. 2).
429. **კუთაისი.** [Об организации цикла лекций о Ленине в педагогическом институте им. Цулукидзе]. (Заря Востока, 1944, I, 20, № 14, стр. 2).

430. Тематические кружки на предприятиях. [Об использовании в качестве лекторов в предприятиях работников педагогического института]. (Заря Востока, 1942, VI, 4, № 30, стр. 2).

IX. ბიბლიოთეკა. გამოფენები

431. ომანობის დროის აგიტაციის მრავალფეროვნობისათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში საინტერესო გამოფენის მოწყობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 8, № 295, გვ. 1).

432. რამიშვილი ზ. ბიბლიოთეკამ მუშაობა გააუმჯობესა. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 1, № 77, გვ. 2).

433. რამიშვილი ზ. უძველესი ჟურნალები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 8, № 161, გვ. 2).

434. Чеховские дни в Кутаиси. [Об организации выставки посвященной жизни и творчеству Чехова в педагогическом институте им. А.Сулуквидзе]. (Заря Востока, 1944, VII, 9, № 137, стр. 3).

X. გაგონებები

435. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი. 10 წელი. 1933-1943. ქუთაისი, ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, [1943]. [16] გვ. უკანო. უფასო.

436. გოშხეთელიანი ივ. ალ. წულუკიძის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის „შრომები“ III ტომი. [რეცენზია]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 10, № 110, გვ. 2).

437. ინსტიტუტის „შრომების“ V ტომი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომების მე-5 ტომის გამოსვლის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VIII, 13, № 166, გვ. 2).

438. პედინსტიტუტის „შრომების“ IV ტომი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომების IV ტომის გამოსვლის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 13, № 10, გვ. 2).

439. პედინსტიტუტის „შრომების“ IV ტომი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომების IV ტომის გამოსვლის შესახებ]. (კომუნისტი, 1943, II, 12, № 35, გვ. 2).

440. პედინსტიტუტის „შრომების“ მე-3 ტომი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომების III ტომის გამოსვლის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 19, № 93, გვ. 2).

441. პედინსტიტუტის „შრომების“ II ტომი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომების II ტომის გამოსვლის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 8, № 238, გვ. 2).

442. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წულუკიძის სახელობისა. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები [ტ.] V. ქუთაისი, 1945. 202, [4] გვ. სურ. 20 მ.

443. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წულუკიძის სახელობისა. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები ტ. IV. ქუთაისი, 1942. 239, [2] გვ. 10 მ.

444. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წულუკიძის სახელობისა. ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები ტ. III. ქუთაისი, 1941. 204, [2] გვ. სურ. 1 ფ. დიავრ. 10 მ.

445. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წულუკიძის სახელობისა. ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები ტ. II. ქუთაისი, 1941. 331, [2] გვ. 10 მ.

446. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წულუკიძის სახელობისა. მეცნიერ მუშაკთა სამეცნიერო კონფერენცია, მე-6, 1944. აპრილი. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა VI სამეცნიერო კონფერენცია, 25-29 აპრილის 1944 წ. მუშაობის გეგმა. ქუთაისი, ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, 1944. 7 გვ. უკანო. უფასო.

447. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წულუკიძის სახელობისა. მეცნიერ მუშაკთა სამეცნიერო კონფერენცია, მე-5, 1943. მარტი. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა V სამეცნიერო კონფერენცია, 1943 წლის 20-26 მარტის მუშაობის გეგმა. ქუთაისი, ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, 1943. 7 გვ. უკანო. უფასო.

448. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წულუკიძის სახელობისა. მეცნიერ მუშაკთა სამეცნიერო კონფერენცია, მე-4, 1942. თებერვალი. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა IV სამეცნიერო კონფერენცია, წითელი არმიის 24 წლისთავისა და

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებიდან 21 წლის-
თავისადმი მიძღვნილი. 1942 წ. 23-27 თებერვლის პროგრამა ქუ-
თაისი, ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტი-
ტუტი, 1942 6 გვ უკანო უფასო.

449. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წუ-
ლუკიძის სახელობისა. სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია,
მე-5. 1944. მაისი. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელ-
მწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა მე 5 სამეცნიერო
კონფერენცია. 1944 წ. 29-30 მაისის პროგრამა. ქუთაისი, ალ. წუ-
ლუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, 1944. [2] გვ.
უკანო. უფასო.

450. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წუ-
ლუკიძის სახელობისა. სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია,
მე-4. 1943. მაისი. ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელ-
მწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა IV სამეცნიერო
კონფერენცია. 1943 წ. 25-28 მაისის პროგრამა. ქუთაისი. ალ. წუ-
ლუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, 1943. [2] გვ.
უკანო. უფასო.

451. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი ალ. წუ-
ლუკიძის სახელობისა. სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია,
მე-3. 1942. მაისი. ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახელობის სახელ-
მწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა მესამე სამეცნიერო
კონფერენცია. 1942 წ. 20-22 მაისის პროგრამა. ქუთაისი, ალ. წუ-
ლუკიძის სახ. სახელმწიფო პედინსტიტუტი, 1942. 6 გვ. უკანო.
უფასო.

452. Труды Кутаисского педагогического института им. Цулукидзе.
[0 выходе третьего тома трудов педагогического института им. Цулу-
кидзе]. (Заря Востока, 1942, V, 1, № 103, стр. 3).

XI. იუზაილიები. მიტინგები. საზეიმო სხდომები

453. აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილი საღამოები. [ალ. წულუ-
კიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კლუბში ქარ-
თული ლიტერატურის კათედრის საჯარო სხდომის შესახებ, მიძ-
ღვნილი დიდი ქართველი პოეტის აკაკი წერეთლის გარდაცვალე-
ბის 30 წლისთავისადმი]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, II, 6, № 26, გვ. 2).

454. ალ. წულუკიძის სახელობის პედინსტიტუტის X წლისთა-
ვისადმი მიძღვნილი საზეიმო სხდომა. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 17,
№ 39, გვ. 2).

455. ალ. წულუკიძის სახელობის პედინსტიტუტში. [მიტინგის შესახებ, მიძღვნილი დიდი ოქტომბრის რევოლუციის XXV წლის თავის გამო სტალინის მიერ გაკეთებულ მოხსენებისადმი]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 10, № 273, გვ. 2).

456. ანტიფაშისტური კონფერენცია პედინსტიტუტში. 31 დეკემბერს და 1943 წლის 2 იანვარს დღის 3 საათიდან მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში ჩატარდება ანტიფაშისტური კონფერენცია. 31 დეკემბერს მოსმენილი იქნება შემდეგი მოხსენებები: დოც. ივ. გოშხეთელიანისა — „ფაშიზმის რასიული „თეორია“ და ადამიანთა რასების ბიოლოგიური არსი“, ლექტ. ფ. გოკიელიანისა — „მსოფლიოს ანტიფაშისტი მწერალი ქალები“, ლექტ. ნ. კუბლაშვილისა — „საბჭოთა ქალი სამამულო ომის პერიოდში“. 2 იანვარს მოსმენილი იქნება პროფ. ა. ბოჭორიშვილისა — „პიროვნების პრობლემა დღეს“, დოც. ნ. ქუთათელიანისა — „ფაშიზმი კულტურის მტერია“. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 31, № 315, გვ. 2).

457. აღლაძე. პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 16, № 90, გვ. 2).

458. ახალგაზრდობის ანტიფაშისტური მიტინგი პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 14, № 243, გვ. 2).

459. გ. ტაბიძის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი საღამო. [პედინსტიტუტში]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 26, № 261, გვ. 2).

460. გაზეთ „ინდუსტრიული ქუთაისის“ რედაქციას. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კოლექტივის მისალმების შესახებ, „ინდუსტრიული ქუთაისის“ 3.000 ნომერის გამოშვებასთან დაკავშირებით]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, № 106, გვ. 3).

461. გრიშაშვილის საიუბილეო საღამო პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 6, № 241, გვ. 2).

462. ზ. ფალიაშვილის ხსოვნის საღამო. [10 ნოემბერს ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის კლუბში საქ. სსრ სახ. არტ. ზაქარია ფალიაშვილის გარდაცვალებიდან 10 წლისთავისადმი გამართული საღამოს შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XI, 10, № 229, გვ. 2).

463. ზურგის და ფრონტის საბრძოლო ერთიანობა. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში მიტინგის

შესახებ, მიძღვნილი თვითმფრინავთა ესკადრილია „საბჭოთა ნაქართველოს“ აგებისადმი. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 19, № 15, გვ. 1).

464. ი. ა. კრილოვისადმი მიძღვნილი სალამო პედინსტიტუტში. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 2, № 238, გვ. 1).

465. იოსებ გრიშაშვილის საიუბილეო სალამო. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში იოსებ გრიშაშვილის საიუბილეო სალამოს გამართვის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 5, № 240, გვ. 2).

466. კინწურაშვილი რ. ანტიფაშისტური ლიტერატურული სალამოები ქუთაისში. (კომუნისტი, 1941, XII, 20, № 30, გვ. 4).

467. მეცნიერ მუშაკთა ვალდებულებანი. [პედინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა გამოხმაურების შესახებ მოსკოვის მეცნიერთა მიტინგის მიერ მიღებულ მოწოდებაზე]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 19, № 248, გვ. 2).

468. მეცნიერ მუშაკთა დანაზოგი სამშობლოს. [მიტინგის შესახებ პედინსტიტუტში, მიძღვნილი მეორე სახელმწიფო სამხედრო სესხის გამოშვებასთან დაკავშირებით]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 8, № 158, გვ. 2).

469. მზადება ა. ს. გრიბოედოვის დაბადების 150 წლისთავისათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში მოსამზადებელი მუშაობის ჩატარების შესახებ ა. ს. გრიბოედოვის დაბადებიდან 150 წლისთავის შესრულებასთან დაკავშირებით]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 26, № 254, გვ. 2).

470. მოვიპოვებთ მაღალ აკადემიურ მაჩვენებლებს. [ინსტიტუტის პროფესორ-ლექტორ-თანამშრომლების და სტუდენტების მიერ, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს X სესიის ისტორიულ გადაწყვეტილებების გაცნობის შესახებ და ახალ ვალდებულებათა აღება]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 9, № 28, გვ. 1).

471. მშრომელთა დეპუტატების ქუთაისის საქალაქო საბჭოს 1-ლი მოწვევის XVI სესია. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ინსტიტუტის დირექტორმა ლ. ქელიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 12, № 72, გვ. 2).

472. პედინსტიტუტში. [მიტინგის შესახებ მიძღვნილი ინგლისისა და ამერიკის შეერთებულ შტატებთან საბჭოთა კავშირის საბრძოლო თანამეგობრობის განმტკიცებისადმი]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 14, № 141, გვ. 2).

473. პედინსტიტუტი. [ლენინის გარდაცვალების XVIII წლის თავის აღსანიშნავად მზადების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, I, 20, № 16, გვ. 1).

474. პედინსტიტუტი. [მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში ა. წულუკიძის გარდაცვალებიდან 39 წლისთავის აღსანიშნავი სხდომის ჩატარების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 7, № 111, გვ. 2).

475. პედინსტიტუტი. [მიტინგის შესახებ, მიძღვნილი სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულების სსრკ თავდაცვის სახალხო კომისრად ამხანაგ ი. ბ. სტალინის დანიშვნის გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VII, 22, № 171, გვ. 1).

476. პედინსტიტუტი. 8 აპრილს, სალამოს 7 საათზე, ინსტიტუტის კლუბში შესდგება აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სალამო. დღისწესრიგი: 1. შესავალი სიტყვა — დოც. ლ. ჭელიძე; ,,ივ. ჯავახიშვილის ცხოვრება“ — პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი; ,,ივ. ჯავახიშვილის სამეცნიერო მოღვაწეობა“ — დოც. ი. ცინცაძე; ,,ივ. ჯავახიშვილი და ქართული ენათმეცნიერება“ — დოც. გ. როგავა. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 7, № 69, გვ. 2).

477. პედინსტიტუტი. დღეს, 21 მარტს, სალამოს 7 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის კლუბში ეწყობა გამორჩენილი რუსი მეცნიერის დ. ი. მენდელეევის დაბადებიდან 110 წლისთავის აღსანიშნავი სალამო. მომხს.: დოც. დ. გაბრიძე — ,,დ. ი. მენდელეევის ცხოვრება და მოღვაწეობა“, დოც. ლ. ჭელიძე — ,,დ. ი. მენდელეევის პერიოდული სისტემა“, დოც. ვ. სულავა — ,,ატომის აგებულება და პერიოდული სისტემა“. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 21, № 57, გვ. 2).

478. პედინსტიტუტი. 3 ივნისს, სალამოს 5 საათზე, პედინსტიტუტის მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში რუსული ლიტერატურის კათედრა აწყობს ა. პ. ჩეხოვის გარდაცვალებიდან 40 წლისთავის აღსანიშნავ სხდომას. მოხსენებებით გამოვლენ დოც. ნ. ქუთათელაძე, ლექტ. ფ. გოკიელი და ლ. დეისაძე. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 2, № 107, გვ. 2).

479. პედინსტიტუტი. 5 მაისს, 6 საათზე, პედინსტიტუტის № 15 აუდიტორიაში შესდგება ფიზიკის კათედრის საჯარო სხდომა უმაღლესო ტელეგრაფის გამოგონებიდან 50 წლისთავის აღსანიშნავად. სხდომაზე წაკითხულ იქნება შემდეგი მოხსენებები: 1. უმაღლესო ტელეგრაფის მოქმედების პრინციპი (მომხ. დოც. ლ. ხუ-

ციშვილი), 2. ა. ს. პოპოვის ცხოვრება და მოღვაწეობა (მოძხ. დოც. კ. სულავეა), 3. საბჭოთა რადიოტექნიკის მიღწევები (მოძხ. შ. ღვინეფაძე). (ინდ. ქუთაისი, 1945, V, 5, № 89, გვ. 2).

480. **პედინსტიტუტი**. 1-ლ აპრილს, სალ. 7 საათზე, მარქსიზმ-ლენინიზმის კაბინეტში ჩატარდება რუსული ლიტერატურის ისტორიის კათედრის საჯარო სხდომა, მიძღვნილი დიდი პროლეტარული მწერლისა და მოაზროვნის ა. მ. გორკის დაბადებიდან 75 წლისთავისადმი. მოხსენებებს წაიკითხავენ: დოც. ნ. ქუთათელაძე — „მარქსიზმ გორკი — მგზნებარე მებრძოლი ფაშიზმის წინააღმდეგ“, ლექტ. ლ. დეისაძე — „ა. მ. გორკის შემოქმედება“, დოც. გ. სამხარაძე — „ა. მ. გორკი და რუსული ფოლკლორი“. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 31, № 71, გვ. 2).

481. **პედაგოგიურ ინსტიტუტში**. [მიტინგის შესახებ, მიძღვნილი სტალინის მოხსენების „დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის XXIV წლისთავის“ გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XI, 10, № 266, გვ. 2).

482. **პედაგოგიურ ინსტიტუტში**. [მიტინგის შესახებ, მიძღვნილი სამი დიდი მოკავშირე სახელმწიფოს — სსრ კავშირის, ამერიკის შეერთებულ შტატებისა და დიდი ბრიტანეთის ხელმძღვანელთა კონფერენციის გამო თეირანში]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 10, № 249, გვ. 1).

483. **პედაგოგიურ ინსტიტუტში**. [მიტინგის შესახებ მიძღვნილი ხალხთა დიდი ბელადის უდიდესი მთავარსარდლის, ამხანაგ სტალინის საპირველმაისო ბრძანებისადმი]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 5, № 87, გვ. 2).

484. **15 თებერვალს**, სახელმწიფო თეატრში ჩატარდება ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის 10 წლისთავის აღსანიშნავი საზეიმო სხდომა. 1. პედინსტიტუტი 10 წლის მანძილზე (მოძხ. ინსტიტუტის დირექტორი დოც. ლ. ჯვლიძე). (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 14, № 37, გვ. 2).

485. **სოციალისტურ სამშობლოს საკეთილდღეოდ**. [მიტინგის შესახებ, მიძღვნილი სსრკ სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილის და საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის ან. ვიარჩესლავ მიხეილის-ძე მოლოტოვის მიერ 1941 წლის 22 ივნისს წარმოთქმულ სიტყვის გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VI, 24, № 147, გვ. 2).

486. **სტალინური სტრატეგიის უდიდესი გამარჯვება**. [მიტინგის შესახებ პედინსტიტუტში, მიძღვნილი წითელი არმიის ბრწყინვალე

გამარჯვებებისადმი მდინარე დნესტრის გადალახვისა და ჩვენს სახელმწიფო საზღვართან — პრუტთან — უკრაინის 1-ლი და მე-2 ფრონტის ჯარების მისვლის გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 31, № 64, გვ. 1).

487. ტიმირიაზევის ხსოვნის საღამო პედინსტიტუტში. 3 ივნისს, საღ. 7 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის კლუბში შესდგება გამოჩენილი რუსი მეცნიერის კ. ა. ტიმირიაზევის დაბადებიდან 100 წლისთავის აღსანიშნავი საღამო. შესავალ სიტყვას წარმოსთქვამს ინსტ. დირექტორი დოც. ლ. ქელიძე მომხს: ლექტ. ვ. კაპანაძე — „კ. ა. ტიმირიაზევის ცხოვრება და მოღვაწეობა“, დოც. ივ. გოშხეთელიანი — „ტიმირიაზევი — მებრძოლი დარვინისტი“, დოც. კ. ჭანიშვილი — „ტიმირიაზევი — უდიდესი რუსი მეცნიერი“, ლექტ. ალ. მიქელიძე — „ტიმირიაზევი მეცნიერებისა და დემოკრატიის ურთიერთობის შესახებ“. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 2, № 155, გვ. 2).

488. ფრონტულად ვიმუშავეთ ბელადის მიერ დასახულ ამოცანათა განსახორციელებლად. [მიტინგის შესახებ პედინსტიტუტში, მიძღვნილი თავდაცვის სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარის ამხანაგ ი. ბ. სტალინის მოხსენების, 1943 წლის 7 ნოემბრის ბრძანებისა და სუფოროვის პირველი ზარისხის ორდენით უმაღლესი მთავარსარდლის საბჭოთა კავშირის მარშალ ი. ბ. სტალინის დაჯილდოების გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XI, 10, № 229, გვ. 1).

489. ქუთაისელ სტუდენტთა ანტიფაშისტური მიტინგი. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 25, № 285, გვ. 1).

490. ქუთაისის ახალგაზრდობის ანტიფაშისტური მიტინგი. [მიტინგზე პატრიოტული სიტყვები წარმოსთქვა ფრიადოსანმა სტუდენტმა ი. ბაკურაძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 7, № 237, გვ. 1).

491. ქ. ქუთაისის ინტელიგენციის კრება. [კრებაზე მგზნებარე პატრიოტული სიტყვა წარმოსთქვა ინსტიტუტის დირექტორმა ლ. ქელიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 1, № 243, გვ. 1).

492. ქუთაისის ინტელიგენციის კრება. [კრებაზე სიტყვები წარმოსთქვეს: პედინსტიტუტის დირექტორმა ლ. ქელიძემ, პროფ. ა. ბოჭორიშვილმა და სხვა]. (კომუნისტი, 1942, XII, 23, № 302, გვ. 2).

493. ქუთაისის მშრომელთა მიტინგებზე. [პედინსტიტუტში მიტინგის ჩატარების შესახებ, მიძღვნილი სტალინგრადის რაიონში

ჩვენი სახელოვანი წითელი არმიის ისტორიულ გამარჯვების (კომუნისტი, 1943, II, 5, № 29, გვ. 2).

494. **ჟველაფერს** გაეაკეთებთ მტრის შესამუსრავად. [მიტინგის შესახებ პედინსტიტუტში, მიძღვნილი ინგლისსა და ამერიკასთან ხელშეკრულების დადების გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 21, № 147, გვ. 1).

495. **ჟოველმხრივ** დავებმარებით ფრონტს. [მიტინგის შესახებ პედინსტიტუტში, მიძღვნილი ფულისა და ნივთების მე-2 ლატარიის გამოშვების გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 26, № 177, გვ. 1).

496. **წითელი** არმიის წარმატება საგმირო საქმეებისაკენ შოგვიწოდებს. [მიტინგის შესახებ პედინსტიტუტში, მიძღვნილი ქალაქ სტალინგრადის რაიონში ჩვენი სახელოვანი წითელი არმიის შეტევითი ბრძოლების გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 27, № 287, გვ. 2).

497. **წითელი** არმიის ახალ დიდ გამარჯვებას ახალ-ახალი პატრიოტული საქმეებით უპასუხებენ. [მიტინგის შესახებ პედინსტიტუტში, მიძღვნილი ქალაქ სტალინგრადისა და სტალინგრადის რაიონში საბჭოთა ჯარების სრული გამარჯვებით დამთავრებისადმი]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 4, № 28, გვ. 1).

498. **წინ მტერზე** ჩვენი გამარჯვებისათვის. [მიტინგის შესახებ პედინსტიტუტში, მიძღვნილი ომის დროს მძიმე პირობებში სოციალისტური სამშობლოს წინაშე განსაკუთრებული დამსახურებისათვის ამხანაგებს მოლოტოვის, ბერიას, მალენკოვის, მიქოიანს, თევოსიანს, კორჯბოვისა და ვახრუშევის სოციალისტური შრომის გმირის წოდების მინიჭების გამო]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, X, 3, № 203, გვ. 1).

499. **ქელიძე ლ.** გაზეთ „ინდუსტრიულ ქუთაისის“ რედაქციას. [მილოცვა]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 5, № 106, გვ. 2).

500. **В Кутаиси.** [0 митинге в педагогическом институте в связи с опубликованием приказа Верховного Главнокомандующего товарища Сталина]. (Заря Востока, 1943, I, 28, № 22, стр. 1).

501. **Еще больше усилим помощь фронту.** [0 выступлении на митинге в педагогическом институте им. Цулукидзе проф. А. Бочорпшвили]. (Заря Востока, 1942, VI, 16, № 140, стр. 1).

502. **Лалиашвили З.** Собрание интеллигенции Кутаиси. [0 выступлении на собрании проф. С. Какабадзе и директора ин-та А. Челидзе]. (Заря Востока, 1943, VII, 3, № 250, стр. 4).

503. **Собрание** интеллигенции Кутаиси. [0 выступлении на заседании директoра пединститута им. Цулукидзе т. Челидзе]. (Заря Востока, 1942, XII, 23, № 302, стр. 2).

504. **Торжественное** заседание Кутаисского городского Совета, посвященное XXV годовщине Красной Армии и XXII годовщине Советской Грузии. [0 выступлении на торжественном заседании доцента педагогического института т. Самхарадзе и др.]. (Заря Востока, 1943, II, 25, № 46, стр. 2).

XII. სტუდენტთა კლუბი. კულტმასობრივი მუშაობა.
კედლის ბაზემთაზე

1. სტუდენტთა კლუბი. კულტმასობრივი მუშაობა

505. **18 ნოემბერს**, საღ. 8 საათზე, ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის კლუბში ჩატარდება ამხ. ი. ხანთაძის ფასიანი ლექცია თემაზე: „გერმანიის ფაშიზმის რასიული თეორია“. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XI, 18, № 273, გვ. 2)

506. **ანტიფაშისტური** ლიტერატურული საღამოები. [მწერალთა ბრიგადის მიერ საღამოს ჩატარების შესახებ ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კლუბში]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 12, № 294, გვ. 2).

507. **ახალი** პიესის განხილვა. [კონსტ. თამაზაურის პიესის „ორი სიყვარულის“ კითხვა განხილვის შესახებ ინსტიტუტის კლუბში. განხილვაში მონაწილეობა მიიღეს ინსტიტუტის მეცნიერულმა ძალებმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 11, № 72, გვ. 2).

508. **ვაშაკიძე გ.** კულტმასობრივი მუშაობა სტუდენტთა შორის. (ინდ. ქუთაისი, 1945, V, 8, № 91, გვ. 2).

509. **თათბირი** თეატრალურ საკითხებზე. [თათბირზე ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა მონაწილეობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IV, 14, № 81, გვ. 2).

510. **მაისაძე გ.** თავდაცვის ფონდის გასაძლიერებლად. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 7, № 32, გვ. 1).

511. **მეცნიერ მუშაკთა და სტუდენტთა** შეხვედრა პიონერ მოსწავლეებთან [პედინსტიტუტის კლუბში]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, I, 19, № 14, გვ. 2).

512. **მოსწავლეთა** შეხვედრა მეცნიერ მუშაკებთან [პედინსტიტუტის კლუბში]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 6, № 158, გვ. 2).

513. ნადირაძე ბ. „და-ძმა“ ინსტიტუტის კლუბში [რეცენზია]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 16, № 75, გვ. 2).

514. პატარიძე ლ. კარგი ინიციატივა. [პედიანტიტუტის ადგილობრივი თვითმომქმედი გუნდის მიერ გამართული კონცერტის შემოსავალი 2.000 მან. წითელარმიის მებრძოლებისათვის საზამთრო ტანსაცმლის შეძენის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, X, 26, № 254, გვ. 2)

515. პედიანტიტუტში. 12 ივნისს, დღის 3 საათზე, № 4 აუდიტორიაში შესდგება პოეტ გრ. იმედაძის პოემა „მამულის სიყვარულის“ კითხვა-განხილვა. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 10, № 113, გვ. 2).

516. „პირველი ნაბიჯი“ პედიანტიტუტის სცენაზე. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 7, № 5, გვ. 2).

517. რადიოწერტი სდუმს“. [პასუხი ინდ. ქუთაისის 30 ივლისის ნომერში მოთავსებული კორესპონდენციის შესახებ „რადიოწერტი სდუმს“]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VIII, № 151, გვ. 2).

518. სოსელია ვ. რადიოწერტი სდუმს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VII, 30, № 149, გვ. 2).

519. ფრონტელთა ოჯახების დასახმარებლად. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედიანტიტუტის მეფანდურეთა ანსამბლის მონაწილეობით გამართულ საღამო-კონცერტის შემოსავლის გადარიცხვის შესახებ, ფრონტელთა ოჯახების დახმარების ფონდში]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IV, 21, № 85, გვ. 2).

520. შეხვედრა ლიტერატურისა და ხელოვნების მუშაკებთან. [პედიანტიტუტის კლუბში]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 22, № 258, გვ. 2).

521. ჩაკვატაძე ვ. დაიწყო ფრონტელთა ოჯახების დახმარების მეორე კვირეული. [ინსტიტუტის მონაწილეობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XI, 12, № 230, გვ. 2).

522. ხელოვნების ქრონიკა. [პედიანტიტუტის კლუბში 5 მაისს დიდი კონცერტის გამართვის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 5, № 106, გვ. 4).

523. ხელოვნების ქრონიკა. 24 მარტს, პედიანტიტუტის კლუბში გაიმართება საღამო კონცერტი რესპუბლიკის დამსახურებული არტისტის საკავშირო კონკურსის ლაურეატის ვასო გოძიაშვილის ხელმძღვანელობით. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 24, № 59, გვ. 2).

524. ხუროძე დ. „პირველი ნაბიჯი“ ინსტიტუტის სცენაზე. [რეცენზია]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 10 № 7, გვ. 2).

2. კედლის გაზეთები

525. ავიყვანოთ ძირეული პრესის მუშაობა მაღალ საფეხურზე⁹ [ინსტიტუტის კომკავშირული გაზეთის გამოსვლის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XI, 5, № 268, გვ. 1).

526. ბოლშევიკური ბეჭდვითი სიტყვის დღისადმი მიძღვნილი საქალაქო შეკრება. [სასწავლებლებს შორის ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კედლის გაზეთ „წითელი პედაგოგის“ -ათვის პირველი ადგილის მიკუთვნების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, V, 7, № 96, გვ. 1).

527. ბოლშევიკური პრესის დღე. [პედინსტიტუტის კედლის გაზეთების შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, V, 5, № 95, გვ. 1).

528. გავაძლიეროთ მზადება ბოლშევიკური პრესის დღისათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ცენტრალური კედლის გაზეთ „წითელი პედაგოგის“ შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IV, 11, № 79, გვ. 1).

529. გავაძლიეროთ პარტიული ხელმძღვანელობა კედლის გაზეთებისადმი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კომკავშირული კედლის გაზეთის შესახებ. მოწინავე] (ინდ. ქუთაისი, 1943, VIII, 7, № 162, გვ. 1).

530. გარდავქმნათ ძირეული პრესის მუშაობა. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში ძირეული პრესის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 29, № 309, გვ. 1).

531. კედლის გაზეთების მუშაობის გაუმჯობესებისათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კედლის გაზეთების მუშაობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 14, № 59, გვ. 1).

532. კომკავშირული კედლის გაზეთები. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კომკავშირული კედლის გაზეთ „ახალგაზრდა ლენინელის“ გამოსვლის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, X, 15, № 249, გვ. 2).

533. მაჩიტაძე გ. პარტიული ხელმძღვანელობა ძირეულ პრესას. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 12, № 165, გვ. 2).

534. მეტი პარტიული ხელმძღვანელობა ძირეულ პრესას. ძირეული პრესის მიმოხილვის მაგიერ. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის

სახელმწიფო პედინსტიტუტის კედლის გაზეთების: „მეცნიერების მუშაკი“-ს, „ისტორიკოსი“-ს, „ლიტერატორი“-ს, „გეოგრაფი“-ს და სხვა მუშაობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 12, № 36, გვ. 2).

535. მტაცე პარტიული ხელმძღვანელობა ძირეულ პრესას. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კედლის გაზეთებისადმი პარტიული ხელმძღვანელობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VIII, 4, № 184, გვ. 1).

536. ხადიკოვი ენგ. სამამულო ომი და ბოლშევიკური პრესა. (ინდ. ქუთაისი, 1943, V, № 95, გვ. 2).

537. ტურქელაძე ე. გავაუმჯობესებ კედლის გაზეთის ხარისხს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 5, № 87, გვ. 2).

538. ტურქელაძე ე. ჩემი საყვარელი საქმე. (ინდ. ქუთაისი, 1943, V, № 95, გვ. 2).

539. ფოფხაძე ხ. ძირეული პრესის მუშაკთა თათბირზე. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 28, № 153, გვ. 2).

540. ძირეულ პრესას ყოველდღიური პარტიული ხელმძღვანელობა. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კედლის გაზეთ „წითელი პედაგოგის“ შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 20, № 306, გვ. 1).

541. ძირეული პრესის მუშაკთა თათბირი. [თათბირზე კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტიდან ნ. ჯ ი მ შ ე ლ ე ი შ ვ ი ლ მ ა]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 13, № 51, გვ. 2).

542. ძირეული პრესის მუშაკთა თათბირი. [პედინსტიტუტში]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 4, № 293, გვ. 2).

543. ძირეული პრესის მუშაკთა თათბირი. [პედინსტიტუტში]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 11, № 72, გვ. 2).

544. ძირეული პრესის საპატიო ამოცანა. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კედლის გაზეთების მუშაობის შესახებ სამამულო ომის პერიოდში. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 18, № 76, გვ. 1).

545. ძირეული პრესა და სოციალისტური შეჯიბრება. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კედლის გაზეთებში სრულიად-საკავშირო სოციალისტური შეჯიბრების მიმდინარეობის გაშუქების შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 21 № 172, გვ. 1).

XIII. ფიზკულტურა. ტურნიზმი. მძაპრსიბა

546. **აფრიდონიძე ვ.** როგორ ვხედებით ფიზკულტურელის დღეს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 19, № 171, გვ. 2).

547. **ახალი** წარმატებებისათვის ფიზკულტურულ მუშაობაში. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სპორტული საზოგადოების „სპარტაკის“ შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 24, № 122, გვ. 1).

548. **გავაძლიეროთ** ფიზკულტურული მუშაობა. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სპორტული საზოგადოება „ნაუკას“ და ფიზკულტურის კოლექტივის მუშაობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 25, № 310, გვ. 1).

549. **ექსკურსია** თბილისში. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის გეოგრაფიის ფაკ. IV კურსის სტ. ექსკურსიის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XI, 17, № 227, გვ. 1).

550. **მამაგვიშვილი ვრ.** ფიზკულტურელის საკავშირო დღე. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VII, 16, № 139, გვ. 2).

561. **შ. ხ. მესხი** — სსრ კავშირის სპორტის ოსტატი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ფიზკულტურის ლექტორი]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 22, № 27, გვ. 2).

552. **საინტერესო** ექსკურსია. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ისტორიის ფაკ. IV კურსის სტ. ექსკურსიის შესახებ თბილისში]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, II, 7, № 27, გვ. 1).

553. **საკვალიფიკაციო** ტურნირი ჭადრაკში. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კომპაგვიზირული ორგანიზაციის ინიციატივით ჭადრაკში საკვალიფიკაციო ტურნირის ჩატარების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XI, 22, № 231, გვ. 1).

554. **ხტულდენტა** ექსკურსია. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XII, 22, № 251, გვ. 1).

555. **საქალაქო** შეჯიბრება ტანვარჯიშში. [დამწყებ გიმნასტთა გუნდებს შორის ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის პირველი გუნდის მიერ მეორე ადგილის და ინდივიდუალურ შეჯიბრებაში მეორე თანრიგის გიმნასტთა შორის პირველი ადგილის დაკავების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, I, 3, № 2, გვ. 2).

556. ფიზკულტურის აქტივის საქალაქო კრება. [კამათში წინაწილეობა მიიღო ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ფიზკულტურის კათედრის გამგემ ბ. წერეთელმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 10, № 62, გვ. 2).

557. ფიზკულტურული შეჯიბრება. [ვაჟთა გუნდებს შორის მძლეოსნობაში ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის მიერ მეორე ადგილის და ინდივიდუალურ შეჯიბრებაში ვაჟებს შორის პირველი ადგილის დაკავების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 24, № 122, გვ. 2).

558. ფიზკულტურული მუშაობის გაუმჯობესებისათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ფიზკულტურის ორგანიზაციის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VIII, 26, № 203, გვ. 1).

559. ფიზკულტურელი, წინ ახალი გამარჯვებისაკენ! [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში ნორმების ჩაბარებისა და ნიშნოსნების მომზადების შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 28, № 49, გვ. 1).

560. შეჯიბრება ტანვარჯიშში. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ფიზკულტურის კათედრის მიერ ტანვარჯიშში შეჯიბრების ჩატარების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 8, № 70, გვ. 1).

561. წითელი არმიის XXVI წლისთავისადმი მიძღვნილი კროსი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ფიზკულტურელთა მიერ კროსში აქტიური მონაწილეობის მიღების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 25, № 39, გვ. 2).

XIV. პროფორგანიზაცია. სოცმეჯიბრება

1. პროფორგანიზაცია

562. ავალიანი გ. ფრონტისა და ზურგის მტკიცე კავშირი. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 5, № 106, გვ. 4).

563. ასლამაზიშვილი ნ. ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის თანამშრომლებმა თავისი წვლილი შეიტანეს თავდაცვის ფონდში. (კომუნისტი, 1941, VIII, 12, № 189, გვ. 3).

564. ახ.ლი სესხის რეალიზაცია. [პედინსტიტუტში]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 18, № 92, გვ. 2).

565. ენიხელი ჭ. ჯარტის შეგროვება. (ინდ. ქუთაისი, IV, 1, № 77, გვ. 2).
566. ვაშალოშიძე გ. მეცნიერ მუშაკთა საჩუქრები. (ინდ. ქუთაისი, 1941, IX, 18, № 221, გვ. 2).
567. ვაშალოშიძე გ. 2 საათში შეიძინეს 40.590 მანეთის ბილეთები. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 17, № 298, გვ. 2).
568. ვაშალოშიძე გ. 25.000 მანეთი დანაზოგით. (ინდ. ქუთაისი, 1941, IX, 28, № 230, გვ. 2).
569. თარგაშაძე ვ. პედაგოგიური ინსტიტუტის კოლექტივისაგან. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 14, № 38, გვ. 2).
570. ივანეიშვილი გ. პირველი მაისის შესახებდრად. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 2, № 66, გვ. 2).
571. მაისაძე გ. საჩუქრად სამშობლოს გმირ დამცველებს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 29, № 101, გვ. 2).
572. მელაძე ნ. დროულად ჩავაბაროთ ხელმომწერლებს ლატარიის ბილეთები. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 24, № 70, გვ. 2).
573. 38.000 მანეთი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კოლექტივის მიერ ლატარიის ბილეთების შეძენის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, X, 26, № 219, გვ. 2).
574. პაიჭაძე გ. პედინსტიტუტელთა საახალწლო ამანათი. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 24, № 204, გვ. 2).
575. პროფკავშირის მუშაკთა აქტივის საქალაქო კრება. [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტიდან ვ. სულავამ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VIII, 25, № 167, გვ. 2).
576. პროფორგანიზაციის ხელმძღვანელთა და აქტივის საქალაქო თათბირი. [კამათში მონაწილეობა მიიღო ალ. წულუკიძის სახ. პედინსტიტუტის პროფკომის პ/მდივანმა ს. კარხალაშვილმა]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 28, № 22, გვ. 2).
577. საბჭოთა პატრიოტიზმის ახალი დემონსტრაცია. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თანამშრომლების, პროფესორ-მასწავლებლების და სტუდენტთა მიერ რამდენიმე ამანათი საჩუქრის დამზადების შესახებ გმირული წითელი არმიისათვის. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 13, № 37, გვ. 1).
578. საბჭოთა პატრიოტიზმის მძლავრი დემონსტრაცია. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თანამშრომლების მიერ 20-30 პროცენტის თანხაზე ხელისმომწერის შესახებ

მესამე ლატარიის პილეთების შესაძენად. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, X, 27, № 220, გვ. 1).

579. **საოქტომბრო** საჩუქრები წითელ არმიას. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის მეცნიერ მუშაკთა და თანამშრომლების მიერ საჩუქრების ფონდისათვის 6.500 მანეთის გაღების შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, X, 10, № 246, გვ. 1).

580. **საოქტომბრო** საჩუქრები წითელ არმიას. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის მუშაკების მიერ გმირული წითელი არმიის სახელოვანი მებრძოლებისა, მეთაურებისა და პოლიტმუშაკებისათვის თბილი საზამთრო ტანსაცმელის შესაძენად 6.500 მანეთის შეგროვების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, X, 7, № 243, გვ. 2).

581. **სატანკო** კოლონის „საქართველოს თავდაცვა-ავიაქიმელის“ ფონდში. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის პროფესორ-ლექტორთა და თანამშრომელთა მიერ სატანკო კოლონის ასაგებად 2 დღის ხელფასის და სტუდენტთა მიერ 2 დღის სტიპენდიის გაღების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 15, № 301, გვ. 2).

582. **საჩუქრები** დაქრილათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ენისა და ლიტ. ფაკ. სტუდენტების მიერ საშეფო პოსპიტლისადმი მომსახურეობის გაწევის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 7, № 5, გვ. 1).

583. **სტუდენტთა** დანაზოგი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სტუდენტთა მიერ წითელი მეომრებისათვის თბილი ტანსაცმლის შეგროვების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, IX, 20, № 223, გვ. 2).

584. **უდიდესი** პატრიოტული აღმავლობით. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში ახალი სესხის ობლიგაციების წარმატებით გავრცელების შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 9, № 159, გვ. 1).

585. **ფრონტელთა** პასუხი საჩუქარზე. [სამხედრო ნაწილისაგან სამადლობელი წერილის მიღების შესახებ ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კოლექტივისადმი]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 21, № 44, გვ. 2).

586. **ქუთაისის** მშრომელები აგროვებენ თანხებს სატანკო კოლონის ასაგები ფონდისათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში სატანკო კოლონის „საქართველოს

თავდაცვა-ავიაქიმელის" ასაგებად თანხების შეგროვების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 17, № 303, გვ. 2).

587. ქუთაისის მშრომელთა წვლილი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ლექტორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა მიერ „საბჭოთა საქართველოს“ აგების ფონდში 105.000 მანეთის შეტანის შესახებ]. (კომუნისტი, 1943, II, 3, № 27, გვ. 2).

588. წარმატებით გაეავრცელოთ ფულისა და ნივთების ლატარიის ბილეთები. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კოლექტივის მიერ 13 ათასი მანეთის ახალი ლატარიის ბილეთების რეალიზაციის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 26, № 177, გვ. 1).

589. წარმატებით ჩატარდა კვირეული. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის კოლექტივის მონაწილეობის შესახებ ფრონტელთა ოჯახებისადმი დახმარების მეორე კვირეულში]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, IX, 19, № 335, გვ. 2).

590. ხალხის პატრიოტიზმის ახალი მძლავრი დემონსტრაცია. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში საბრძოლო თვითმფრინავის ასაგებად სახსრების შეგროვების შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 19, № 15, გვ. 1).

591. ხურციძე ბ. მეცნიერ მუშაკთა დანაზოგი სახელმწიფოს.. (ინდ. ქუთაისი, 1945, V, 6, № 90, გვ. 2).

592. ჯეჯელაგა გ. ჯართის შეგროვება. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 24, № 122, გვ. 2).

593. В помощь родной Красной Армии. [0 сборе 100.000 рублей на постройку эскадрильи боевых самолетов „Советская Грузия“ работниками педагогического института им. Цулукидзе]. (Заря Востока, 1943, I, 20, № 16, стр. 2).

2. სოციალისტური შეჯიბრება

594. დიასამიძე გ. მეცნიერ მუშაკები ანაღდებენ აღებულ ვალდებულებებს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 4, № 293, გვ. 2).

595. ჩხეიძე გ. სოცშეჯიბრებაში გამარჯვებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VI, 27, № 152, გვ. 2).

596. В Педагогическом институте им. Цулукидзе. [0 включении во Всесоюзное социалистическое соревнование педагогического института им. Цулукидзе]. (Заря Востока, 1942, VII, 5, № 157, стр. 2).

XV. ინსტიტუტის მიერ მიღებული საჩუქრები. ჯილდოები

597. ბერძე რ. გადაცემა მედლისა „კავკასიის დაცვისათვის“. (კომუნისტი, 1945, II, 6, № 26, გვ. 2).

598. გარდამავალი წითელი დროშის გადაცემა [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის დირექტორ ლ. ქელიძეს, ლექტ. ზ. შარტიძეს და სხვა თავდაცვა-ავიაციმეღებისათვის სამკერდი ნიშნის „აქტიური თავდაცვითი მუშაობისათვის“ გადაცემის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 28, № 83, გვ. 2).

599. თავდაცვა-ავიაციის საქალაქო საბჭოს XXV პლენუმი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თავდაცვა-ავიაციის ორგანიზაციისათვის რესპუბლიკური გარდამავალი წითელი დროშის გადაცემის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 13, № 31, გვ. 1).

600. მედლები „კავკასიის დაცვისათვის“ გადაეცათ პედინსტიტუტის ლექტორ-თანამშრომლებსა და სტუდენტებს. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 21, № 15, გვ. 2).

601. წითელი ჯვრის აქტივის საქალაქო თათბირი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის წითელი ჯვრის პირველადი ორგანიზაციისათვის სანიტარული თავდაცვის მუშაობაში წარჩინებისათვის გარდამავალი დროშის გადაცემის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, V, 9, № 92, გვ. 2).

XVI. ნიჯაროვლობითი ორგანიზაციები

602. ახალი გამარჯვებებისათვის სამხედრო სწავლებაში. [მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 21, № 119, გვ. 1).

603. ახალი სანიტარული რაზმი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტთან ახალი სანიტარული რაზმის ჩამოყალიბების შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 24, № 59, გვ. 1).

604. ბალაშვილი ე. წარმატებით დაეუფლნენ სამხედრო საქმეს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, I, 18, № 15, გვ. 2).

605. გასამხედროებული გადასვლა. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში გასამხედროებული გადასვლის და სამხედრო ტაქტიკური მეცადინეობის მოწყობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 17, № 14, გვ. 2).

606. გურგენიძე შ. გარდაიქმნა მასობრივი მუშაობა. (ინდ. ქუთაისი, 1944, VI, 25, № 124, გვ. 2).
607. გურგენიძე შ. ეუფლებიან სამხედრო საქმეს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 21, № 99, გვ. 2).
608. გურგენიძე შ. ვეუფლებით სამხედრო-ფიზკულტურულ საქმეს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, XI, 25, № 233, გვ. 2).
609. გურგენიძე შ. თავდაცვითი მუშაობას მოწინავენი. (ინდ. ქუთაისი, 1944, IV, 30, № 85, გვ. 2).
610. გურგენიძე შ. ლაშქრობა აირწინაღით. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 17, № 96, გვ. 2).
611. გურჯიძე არ. სანიტარულ-თავდაცვითი მუშაობის გაუმჯობესებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 9, № 162, გვ. 2).
612. დანაზოგი თავდაცვის ფონდში. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის პროფესორ-მასწავლებელთა და ტექნიკურ პერსონალთა მიერ თავდაცვის სახალხო ფონდის შექმნის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1941, VIII, 2, № 181, გვ. 2).
613. თავდაცვა-ავიაქიმის ქუთაისის საქალაქო საბჭოს XI პლენუმი. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტში მასობრივი თავდაცვითი მუშაობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 7, № 31, გვ. 2).
614. თავდაცვითი მუშაობა — მაღალ საფეხურზე. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სტუდენტების და მეცნიერ მუშაკთა სამხედრო ცოდნის ამაღლების შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 22, № 168, გვ. 1).
615. თავდაცვითი მუშაობის აღმავლობისათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თავდაცვა-ავიაქიმის ორგანიზაციის მუშაობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VII, 11, № 182, გვ. 1).
616. კინწურაშვილი რ. ეუფლებიან სამხედრო საქმეს. (კომუნისტი, 1941, X, 16, № 245, გვ. 3).
617. კუპატაშვილი გ. სათავდაცვო მუშაობას მტკიცე პარტიული ხელმძღვანელობა. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 16, № 60, გვ. 2).
618. ლელაძე ი. პარტიული ხელმძღვანელობა თავდაცვით ორგანიზაციებს. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 13, № 51, გვ. 2).
619. ლუაშვილი რ. ტაქტიკური ვარჯიში ორგანიზებულად ჩატარდა. (ინდ. ქუთაისი, 1942, II, 24, № 47, გვ. 2).
620. მოწინავე ორგანიზაციები. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწ. პედინსტიტუტის წითელი ჯვრის პირველადი ორგა-

ნიზაციის მუშაობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, I, 31, № 23, გვ. 1).

621. ნარიძე ჭ. სათავდაცვო მუშაობა სამამულო ომის პერიოდში. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 20, № 301, გვ. 2).

622. სათავდაცვო მუშაობა — მაღალ საფეხურზე. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თავდაცვა-აგიაქიმის პირველადი ორგანიზაციის მუშაობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1945, IV, 8, 70, გვ. 1).

623. სათავდაცვო მუშაობა — მაღალ საფეხურზე. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თავდაცვა-აგიაქიმის პირველადი ორგანიზაციის მუშაობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, III, 13, № 58, გვ. 1).

524. სათავდაცვო მუშაობა ყურადღების ცენტრში. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თავდაცვა-აგიაქიმის პირველადი ორგანიზაციის მუშაობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VIII, 20, № 171, გვ. 1).

625. სამხარაძე აბ. ინტერნაციონალური მუშაობის გაუმჯობესებისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1942, III, 31, № 76, გვ. 2).

626. სამხარაძე აბ. რემედსელები ეხმარებიან ფრონტს. (ინდ. ქუთაისი, 1941, IX, 20, № 223, გვ. 2).

627. სამხარაძე აბ. რემედასი სამამულო ომის დღეებში. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XI, 29, № 283, გვ. 2).

628. სამხარაძე აბ. რემედასის ქუთაისის ორგანიზაცია ეხმარება ფრონტს. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 17, № 61, გვ. 2).

629. სამხარაძე აბ. რემედასული ორგანიზაციები ეხმარებიან ფრონტს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 4, № 158, გვ. 2).

630. სამხედრო-თავდაცვითი მუშაობა ავიაციისათვის, უფრო მაღალ საფეხურზე. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თავდაცვა-აგიაქიმის და წითელი ჯვრის ორგანიზაციების მუშაობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 4, № 293, გვ. 1).

631. სანიტარულ-თავდაცვითი მუშაობის გაძლიერებისათვის. [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის წითელი ჯვრის პირველადი ორგანიზაციის მუშაობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 16, № 164, გვ. 1).

632. საწრთვინელი მეცადინეობა წარმატებით ჩატარდა. [პედინსტიტუტის ფიზკულტურის დარბაზში]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 19, № 205, გვ. 2).

633. **ტაქტიკური მეცადინეობა.** (ინდ. ქუთაისი, 1943, V, 19, № 105, გვ. 2).

634. **ღრმად შევისწავლოთ თანამედროვე სამხედრო ტექნიკა-**
 [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის
 პარტორგანიზაციის დახმარების შესახებ თავდაცვით მუშაობასა-
 და სამხედრო სწავლების საქმეზე. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1942,
 II, 21, № 41, გვ. 1).

635. **უველა მშრომელი დავეუფლოთ სამხედრო საქმეს.** [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის თავდაცვითი მუშაობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, I, 31, № 25, გვ. 1).

636. **წითელი ჯვრის აქტივის საქალაქო კრება,** [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის წითელი ჯვრის ორგანიზაციის მუშაობის შესახებ]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 24, № 59, გვ. 2).

637. **წითელი ჯვრის აქტივის კრება.** [კამათში მონაწილეობა მიიღო პედინსტიტუტის კომკავშირის კომიტეტის მდივანმა ალ. ჭანტურიძემ]. (ინდ. ქუთაისი, 1942, V, 29, № 126, გვ. 2).

638. **წურწუმია ა.** თავდაცვა-ავიაქიმიის V საქალაქო კონფერენციის წინ. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 20, № 56, გვ. 2).

639. **წურწუმია ა.** საყოველთაო-სავალდებულო სამხედრო სწავლება ჩვენს ქალაქში. (ინდ. ქუთაისი, 1941, XII, 20, № 301, გვ. 2).

640. **ჭანტურიძე ალ.** სამხედრო თავდაცვითი მუშაობის გარდაქმნისათვის. (ინდ. ქუთაისი, 1942, XII, 2, № 291, გვ. 2).

XVII. დამხმარე მეურნეობა

641. **აგილოთ უხვი სამხედრო მოსავალი.** [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის დამხმარე მეურნეობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VI, 13, № 162, გვ. 1).

642. **ბერუჩაშვილი დ.** ფართოდ განვაფითაროთ მებოსტნეობა. (ინდ. ქუთაისი, 1945, III, 13, № 51, გვ. 2).

643. **გავაჩალოთ მუშაობა დამხმარე მეურნეობაში.** [ალ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის დამხმარე მეურნეობის შესახებ. მოწინავე]. (ინდ. ქუთაისი, 1944, III, 12, № 51, გვ. 1).

644. **დვალი დ.** წელს უხვ მოსავალს მივიღებთ. (ინდ. ქუთაისი, 1944, V, 17, № 96, გვ. 2).

645. ვაშალომიძე გ. 2 პექტარზე დასჯენ ბოსტანს. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 1, № 77, გვ. 2).
646. შაისაძე გ. ინსტიტუტის დამხმარე მეურნეობაში. (ინდ. ქუთაისი, 1942, VII, 1, № 155, გვ. 2).
647. ზეფისაშვილი გ. დაიწყო მოსავლის აღება. (ინდ. ქუთაისი, 1943, VIII, 18, № 170, გვ. 2).
648. ჭანიშვილი კ. დავაჩქაროთ ნაკვეთის დამუშავება. (ინდ. ქუთაისი, 1942, IV, 29, № 101, გვ. 2).
649. Собрание актива Кутаисской городской партийной организации. [О работе пригородного хозяйства педагогического института]. (Заря Востока, 1944, III, № 49, стр. 2).

XVIII. ნ ე კ რ ო ლ ო გ ი ბ ი

650. პროფ. ნიკოლოზ ადექანდრეს-ძე დუბროვსკი. ნეკროლოგი. (ინდ. ქუთაისი, 1943, XII, 19, № 256, გვ. 2).
651. პროფ. ნ. ა. დუბროვსკი. ნეკროლოგი. (კომუნისტი, 1943, XII, 19, № 261, გვ. 4).
652. Проф. Н. А. Дубровский. Некролог. (Заря Востока, 1943, XII, 21, № 263, стр. 2).
653. დექტორი პაიჭაძე ნ. ი. ნეკროლოგი. (ინდ. ქუთაისი, 1943, X, 26, № 219, გვ. 2).
654. მ. თ. ჩინჩაღაძე. ნეკროლოგი. (ინდ. ქუთაისი, 1943, II, 27, № 48, გვ. 2).
655. გ. პ. ჯაკობია. ნეკროლოგი. (ინდ. ქუთაისი, 1944, II, 26, № 40, გვ. 2).

საკუთარ სახელთა საძიებელი

- აბაშიძე ნ. 372.
 აბესაძე ი. ს. (მასზე) 35.
 აბრამია პ. 44, 46.
 აბრამიძე შ. 234, 357, 397, 425.
 აბრამიძე შ. (მასზე) 397.
 აბულაძე ბ. 57.
 აბულაძე ი. 399.
 აელიანი გ. 140-149, 171, 237, 562.
 ათაბეგოვი ტ. 357, 401, 418, 426.
 ალაიძე მ. 316, 335, 397, 423.
 ალექსანდრია გ. (მასზე) 36.
 ალექსიშვილი მ. 406.
 ამაშუკელი გ. 150.
 ასლამაზიშვილი ნ. 563.
 აფრიდონიძე ვ. 546.
 აღლაძე გ. 190, 228, 457.
 ბაკურაძე ი. 490.
 ბანძელაძე მ. 246.
 ბართია ს. 112.
 ბარამიძე ა. გ. 403, 425.
 ბაქრაძე გ. 91.
 ბაქრაძე კ. 357, 379, 400, 428.
 ბალაშვილი ე. 604.
 ბახტაძე გ. გ. (მასზე) 38-47.
 ბახტაძე ვ. ა. (მასზე) 48-49.
 ბერია ლ. პ. (მასზე) 369, 498.
 ბერიძე ვუკ. 403.
 ბეროძე რ. 151, 597.
 ბერუჩაშვილი დ. 642.
 ბერძენიშვილი ნ. 399.
 ბერძული ი. 237.
 ბეჭაია მ. 318-320.
 ბოკორიშვილი ა. 5-6, 200, 233, 321, 357, 379, 410, 416, 456, 492.
 ბრეგაძე დ. 237, 358.
 ბურჯანაძე ვ. ა. (მასზე) 50-51.
 ბუტილევია 421.
 ბუხაიძე თ. 372.
 გაბედაური ვ. 247.
 გაბრიაძე დ. 477.
 გაბრიელოვა ი. 372.
 გავაშელი გ. 283.
 გამსახურდია ე. 318-320.
 გეწაძე დ. ო. (მასზე) 53-54.
 გვეტაძე თ. 193.
 გოკიელი ფ. 233, 323, 456, 478.
 გორგაძე ა. 322.
 გორკი ა. მ. (მასზე) 480.
 გოძიაშვილი ვ. (მასზე) 523.
 გოშხეთელიანი ი. 212, 218, 220, 221, 238, 284, 409, 436, 442, 456, 487.
 გოცირიძე ა. მ. 324-333.
 გრიშაშვილი ი. (მასზე) 461, 465.
 გრიბოედოვი ა. ს. (მასზე) 469.
 გუმბარიძე გრ. 59.
 გურგენიძე შ. 153, 606-610.
 გურჯიძე არ. 611.
 გუჯაბიძე ვ. 36.
 დავითაშვილი ლ. შ. 407.
 დარვინი ჩ. (მასზე) 377.
 დარჩია ლ. 335, 336.
 დევდარიანი გ. 231, 337.
 დეისაძე ლ. 478, 480.

- დვალი დ. 155, 644.
 დიასამიძე გ. 229, 594.
 დუბროვსკი ნ. 417, 427.
 დუბროვსკი ნ. (მასზე) 650, 651.
 ენისელი კ. 565.
 ვაჟა-ფშაველა (მასზე) 377.
 ვარძიელი ე. 197.
 ვაშაკიძე გ. 508.
 ვაშალომიძე გ. 123-128, 195-196, 276-277, 286-287, 308, 338-339, 566-568, 645.
 ვაჭრიძე ლ. 129, 248, 288.
 ვახრუშევი (მასზე) 498.
 ხარნაძე ე. 249.
 თავაძე ს. 70.
 თავზიშვილი გ. 340.
 თამაზაური კ. 507.
 თარგამაძე ე. 410, 569.
 თედეიშვილი ც. 250.
 თევოსიანი (მასზე) 498.
 თვალაბიშვილი რ. რ. (მასზე) 55.
 ივანეიშვილი გ. 570.
 ივანეიშვილი მ. 290.
 ივანიშვილი გ. 289.
 ილოშვილი ნ. 73, 76, 78, 122.
 იმედაძე გრ. 515.
 იმედაძე შ. 131.
 იმნაიშვილი ნ. 199.
 იოსელიანი ა. 399.
 კაკაბაძე ს. 341, 353, 379, 411, 412.
 კაპანაძე ვ. 237, 487.
 კარსანიძე ს. 408.
 კარტოზია გ. 157.
 კაციტაძე ე. 358.
 კაჭარავა ი. ბ. 507.
 კვირიკაძე გ. ს. 401, 422.
 კვირიკაძე გ. ს. (მასზე) 401.
 კილაძე ვ. 238, 353, 400.
 კინწურაშვილი რ. 75, 158, 201, 466, 616.
 კოვზირიძე ნ. 411.
 კოკოჩაშვილი გ. 342-345, 358.
 კოპალიანი დ. 346.
 კოპაძე შ. (მასზე) 57-61.
 კორობოვი (მასზე) 498.
 კორძაძე ა. 156, 315, 353, 357.
 კრილოვი ი. ა. (მასზე) 464.
 კუბლაშვილი ნ. 240, 456.
 კუპატაშვილი გ. 617.
 კურცხალია გ. 347.
 ლანჩავა ა. ვ. (მასზე) 63, 66-70.
 ლეთოდიანი შ. (მასზე) 71-73.
 ლელაძე ი. 618.
 ლენინი ვ. ი. (მასზე) 234, 473.
 ლეშკაშვილი ლ. ი. (მასზე) 75-76.
 ლილუაშვილი კ. 200, 217, 219, 372.
 ლომიძე გ. 96.
 ლომოვი ვ. 72.
 ლუაშვილი რ. 205, 619.
 მათიკაშვილი ნ. 121.
 მაისაძე გ. 309, 510, 571, 646.
 მალენკოვი (მასზე) 498.
 მამაგეიშვილი გრ. 550.
 მარუაშვილი ლ. 348.
 მარქსი კ. (მასზე) 360, 420.

- მალაფერიძე კ. 449.
 მალაფერიძე ს. 374.
 მაჩაბელი ა. 159.
 მაჩიტძე გ. 533.
 მაჭვარიანი გ. 206.
 მახათაძე მ. 350-351, 360.
 მელაძე ნ. 572.
 მენდელევი დ. ი. (მასზე) 477.
 მესხი შ. ს. (მასზე) 551.
 მესხიშვილი ი. 47.
 მეფისაშვილი გ. 160-161, 207, 647.
 მეცხვარიშვილი ი. 357.
 მეძველია ე. 372.
 მეძველია კ. 234, 354, 355, 358, 360.
 მილორავა გ. 251.
 მიქელაძე აღ. 487.
 მიქელაძე ი. 401.
 მიქოიანი (მასზე) 498.
 მოლოტოვი ვ. მ. (მასზე) 485, 498.
 მოსიავა ა. 356.
 მუხრანელი კ. 235.
 მშველიძე ნ. 103-104.

 ნადირაძე ბ. 293, 513.
 ნათაძე გ. ი. 397, 406.
 ნამორაძე ა. გ. 397.
 ნარიძე კ. 621.

 პაიჭაძე გ. 574.
 პაიჭაძე ნ. ი. (მასზე) 653.
 პაპიაშვილი ლ. (მასზე) 77-88.
 პატარიძე ლ. 514.
 პეტრიაშვილი ა. 45.

 ქვანია ვ. 253.

 რაზმაძე ვ. 67.
 რამიშვილი ზ. 165, 239, 295-297, 361, 419, 427, 432-433.
 როგავა გ. 358-359, 362, 415, 476.
 რუხაძე გრ. 166.
 რუხაძე ი. 254.

 სადიკოვი ე. 51, 77, 83, 536.
 საკარაული მ. 39.
 სამხარაძე აბ. 625-629.
 სამხარაძე გ. 201, 360, 365-366, 401, 403, 406-407, 480.
 სანიკიძე ქ. ა. 360, 367, 403.
 სანიკიძე ქ. ა. (მასზე) 403.
 სალინაძე ი. 357, 368.
 სვანიძე ს. 329, 369.
 სვანიძე ქ. 370.
 სიამაშვილი ს. 224.
 სორდია ი. 68.
 სოსელია ვ. 518.
 სტალინი ი. ბ. (მასზე) 227, 230, 233, 421, 475, 481, 483, 488.
 სტურუა ნ. 178.
 სულავა ვ. ა. 477, 479, 575.

 ტაბიძე გ. (მასზე) 459.
 ტარასაშვილი გ. 358.
 ტიმირიაშვილი კ. ა. (მასზე) 487.
 ტურძელაძე ე. 16, 134, 167, 201, 204, 299, 371, 537-538.
 ტყაბლაძე კ. ე. (მასზე) 80 81, 83-85, 87-89, 91, 96, 99-101, 103-104, 106, 108-109.
 ტყემელაშვილი ქ. 179.

 უზნაძე დ. (მასზე) 386.
 ურიდია ხ. შ. (მასზე) 111-112.

- უჩანეიშვილი დ. 357, 375.
- უალიაშვილი ზ. (მასზე) 462.
- უანიკაშვილი თ. 372.
- უანჩულიძე ს. ნ. (მასზე) 112, 115.
- უღალავა გ. 300.
- უერსათელი ლ. 310.
- უიოლია რ. 374.
- უიზხაძე რ. 330, 389.
- უოფხაძე ს. 539.
- უხაკაძე ს. 81.
- ქართველიშვილი ტ. 420, 424.
- ქუთათელაძე ნ. 456, 478, 480.
- ღვინეფაძე შ. 479.
- ყაზბეგი ალ. (მასზე) 363, 379.
- ყალაბეგაშვილი შ. 331-333.
- ყალიჩავა ბ. 181.
- ყარა-მურზა ვ. 58.
- ყაუხიშვილი ს. გ. 357, 376, 379, 406, 413, 415, 476.
- ყურაშვილი გ. 57.
- ყურაშვილი ე. 311.
- ყურაშვილი პ. 184, 301-302.
- ყურაშვილი ს. 225.
- შარიქაძე ზ. (მასზე) 598.
- შენგელია ნ. 377.
- შეროზია ე. 372.
- შკერიანი მ. 89.
- შემბელი ს. 216, 372.
- ჩაკვეტაძე ვ. 521.
- ჩაკვეტაძე ი. (მასზე) 309.
- ჩაჩანიძე გ. ზ. 406.
- ჩაჩანიძე გ. ზ. (მასზე) 406.
- ჩეჩელაშვილი გ. 226, 303, 378.
- ჩეხოვი ა. პ. (მასზე) 478.
- ჩინჩალაძე გ. 256.
- ჩინჩალაძე ი. 304.
- ჩინჩალაძე მ. ო. (მასზე) 654.
- ჩიქოვანი ს. 120.
- ჩიხლაძე მ. 373.
- ჩხარტიშვილი შ. 237-238, 353, 357, 381-382.
- ჩხეიძე გ. 18, 168-169, 172-175, 185-187, 380, 595.
- ჩხეტია შ. ყ. 399.
- ცინცაძე ი. 357, 383, 476.
- ცინცაძე ევ. 85.
- ძოწენიძე ქ. 358-359.
- წერეთელი აკაკი (მასზე) 379, 453.
- წერეთელი ბ. 556.
- წვერავა ს. 99.
- წიქორიძე გ. 241.
- წულუკიძე ა. (მასზე) 474.
- წურწუმია ა. 638-639.
- ჭავჭავაძე ალ. (მასზე) 361.
- ჭავჭავაძე ი. (მასზე) 379.
- ჭანიშვილი კ. 358, 384, 487, 648.
- ჭანტურია ვ. 135.
- ჭანტურიძე ა. 211, 215, 222, 223, 637, 640.
- ჭარხალაშვილი ს. 576.
- ჭეიშვილი ვ. 136.
- ჭელი 'ე ა ფ. 69.
- ჭელიძე გ. ფ. 385, 391, 407.

- კელიძე ფ. (მასზე) 407.
 კელიძე ლ. ა. 19-31, 170, 176,
 177, 180, 234, 237, 397-388,
 411, 471, 476-477, 484, 487,
 491-492, 499.
 კელიძე ლ. ა. (მასზე) 126,
 598.
 კელიძე ლევან (მასზე) 117-118.
 ქიოკაძე პ. 61.
 კუმბურძიძე ნ. 330, 389.
 კყონია ა. 43.
 ხავთასი გ. 390.
 ხაზარაძე ქ. 372.
 ხანთაძე ი. 505.
 ხუროძე დ. 524.
 ხურციძე ბ. 591.
 ხურციძე ქ. 371.
 ხუციშვილი ლ. 479.
 ჯავახიშვილი ი. (მასზე) 476.
 ჯაკობია გ. პ. (მასზე) 655.
 ჯანელიძე გ. 236.
 ჯანელიძე დ. 232, 305, 371-372.
 ჯაფარიძე ე. 39-41.
 ჯაჯანიძე პ. პ. (მასზე) 120.
 ჯეჯელაძე გ. 137, 242, 306,
 592.
 ჯიმშელეიშვილი ნ. 541.
 ჯინორია ო. 358.
 ჯინჯიხაძე ლ. 374.
 ჯინჯოლია რ. 233, 243.
 ჯინჯოლია რ. (მასზე) 121-122.
 ჯღარკავა ი. 358.
 ჭეგელი (მასზე) 420.

И М Е Н Н О Й У К А З А Т Е Л Ь

- Авраменко И. 74.
 Барон 402.
 Бахтадзе Г. Г. (о нем) 37.
 Бегияшвили А. 391.
 Блохинцев Д. А. 404.
 Бочоршвили А. 501.
 Бурджанадзе В. А. (о нем) 52.
 Власов А. А. 404.
 Герценберг 402.
 Гоциридзе А. 398.
 Да виташвили М. 105.
 Джanelidze А. (о нем) 386.
 Дубровский Н. А. (о нем) 652.
 Еремян С. 405.
 Какабадзе С. 502.
 Караев А. И. 402.
 Картвелишвили Т. 392.
 Кокочашвили Г. 393.
 Колесников М. 402.
 Копадзе Ш. А. (о нем) 56.
 Кублашвили В. И. (о нем) 62.
 Кутателадзе Н. 359, 424.
 Лалишвили В. 502.
 Ланчава А. В. (о нем) 64-65.
 Левин В. И. (о нем) 429.

- Летодини Ш. (о нем) 74.
 Ломидзе Г. 93.
 Меликсет-Беков Л. М. 405.
 Маркс К. (о нем) 343.
 Месхи Г. Л. 402.
 Мушегян 398.
 Нанчулидзе С. (о нем) 114,
 116.
 Рабинович Ар. 33.
 Размадзе С. 116.
 Рижинашвили С. 82.
 Самхарадзе Г. 504.
 Советов М. 352, 394-395.
 Сталин И. В. (о нем) 244-
 245.
 Сулава В. А. 404.
 Ткабладзе К. 94.
 Ткабладзе Б. (о нем) 79, 82, 86,
 90, 92-93, 95, 97-98, 102,
 105, 107.
 Уридия Х. Ш. (о нем) 110.
 Учанейшвили Д. 405.
 Цварава С. 107.
 Челидзе Л. А. 502-503.
 Чехов А. П. (о нем) 434.
 Чхендзе Г. 34, 189.
 Шахматов Л. Л. (о нем) 362.
 Шкерин М. 90.
 Щербанов 398.
 Хажалия Г. 396.
 Хурციдзе Б. А. (о нем) 119 *.

* Приношу свою глубокую благодарность за систематические консультации при составлении этой библиографии уважаемому Д. Н. Марквичу — методисту Республиканского Научно-Методического кабинета библиотековедения и рекомендательной библиографии.

სარედაქციო
კოლეგია:

პროფ. ა. ბოჭორიშვილი
დოც. გ. ქოკოჩაშვილი
დოც. ქ. მუჭველია
დოც. გ. როგავა
პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი
დოც. ლ. ტელიძე (პ/მგ. რედაქტორი)
დოც. გ. ხაქალია

ტექნიკური-გამომწვები,
სტილისტი, კორექტორი
მ. ალავეიძე

ასოთამწყობი-მეტრანპაეი
მ. კურცხალია

უფ 09246	სასტამბო ფორმ. რაოდ. 22
შეკვეთის № 4086	ხელმოწ. დასაბ. 25/VII 47 წ.
ტირაჟი 500	წიგნის ზომა 6X10

გაზ. „ინდუსტრ. ქუთაისის“ სტამბა, ლ. ბერიას ქ. № 9.

წილი 20 მდ.

6530

საქართველოს
საბჭოთაო სოციალისტური
რესპუბლიკის

610

40/610